Proprietatea Bibliotecii
Universității Iași

X-23

3005719
Periodice

BIBLIOTECA
UNIVERSITĂȚII
IAȘI

GRAI ȘI SUFLET

REVISTA „INSTITUTULUI DE FILOLOGIE ȘI FOLKLOR"

PUBLICATĂ

de

OVID DENSUSIANU

VOL. I — FASC. 1

BUCUREȘTI
Atelierele SOCEC & Co., S. A.
1923

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CUPRINSUL :

	Pag.
Ov. Densusianu. Orientări noui în cercetările filologice . .	1
I. A. Candrea, Viața pastorească la Megleniți	23
Ov. Densusianu, Irano-romanica, I	39
T. Papahagi. O problemă de romanitate sud-ilirică . . .	72
Al. Rosetti, Lexicul *Apostolului* lui Coresi comparat cu al *Codicelui Voronețean*	100
T. Disu, Graiul din Țara Oltului	107

INSEMNĂRI ȘI RECTIFICĂRI

Ov. Densusianu Două glose ale lui Hesychiu	140
Lat. *mulus*	141
Rom. *bîrță*	142
Rom. *plecapă*	143
Fr. *lourd*	147

DĂRI DE SAMĂ

G. Millardet, *Linguistique et dialectologie romanes* (O. D.) .	150
Dacoromania (O. D.)	153
B. Bartók, *Volksmusik der Rumänen von Maramureș* (T. Papahagi)	155
S. Pușcariu. *Din perspectiva Dicționarului* (O. D.)	156
N. Drăganu, *Din vechea noastră toponimie* (O. D.)	159
G. Giuglea. *Cuvinte și lucruri* (O. D.)	161

Indicații bibliografice

A. Meillet — E. Sieg și W. Siegling — Ph. Arbos — W. von Wartburg — T. Papahagi — Al. Rosetti — L. Rütimeyer — C. Tagliavini — P. Skok.	165

Fiecare volum al revistei apare în două, trei fascicole și prețul lui, prin abonament, e de 100 lei.

Manuscrisele, publicațiile și revistele în schimb se trimit D-lui Ov. Densusianu: București, Str. Colței 24.

Abonamentele se adresează administrației revistei: București, Str. Timpului 19 bis

GRAI ȘI SUFLET

45452

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITATEA IAȘI

IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

GRAI ŞI SUFLET

REVISTA „INSTITUTULUI DE FILOLOGIE ŞI FOLKLOR"

PUBLICATĂ

de

OVID DENSUSIANU

I

BUCUREŞTI
Atelierele SOCEC & Co., S. A.
1923-1924

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Intrat înainte
de anul 1933
Bibliotheca Universităţii Iaşi
17 MAI. 1934

BIBLIOTECA
UNIVERSITĂŢII
IAŞI

ORIENTĂRI NOUĂ ÎN CERCETĂRILE FILOLOGICE

Între filologia veche şi cea nouă anii din urmă au accentuat tot mai mult deosebirile, ca metodă de investigaţie şi idei conducătoare. Aceste progrese care, isolat, pot fi urmărite în publicaţiile filologice recente lasă totuşi un vag în jurul lor, pentru că puţini s'au gîndit să le prezinte în totalitatea lor [1], într'o sintesă care, oricît de sumară, ar pune în evidenţă ce s'a realisat în atîtea direcţiuni, cum şi unele îndrumări care abia indicate aşteaptă să fie precisate mai bine, pentru ca la rîndul lor să dea sugestiuni, să deschidă perspective pentru cercetări care vor avea să aducă alte inovaţii după cele de astăzi.

O asemenea expunere, redusă la relevarea directivelor generale ale filologiei nouă, cred că-şi găseşte cel mai bun prilej în primele pagini ale unei reviste a cărei utilitate nu mai are nevoie de justificări, oricît de streine de mişcarea filologică ar rămînea la noi preocupaţiunile intelectuale. Cînd filologia secunda prejudecăţi ori încînta şi ea cu fantasii şi paradoxe ce-şi găsiau uşor prestigiu în romantismul a-tot-stăpînitor, în jurul ei nu se puneau încercuiri de des-

[1] O privire generală asupra teoriilor filologice actuale o dată de J. Vendryes în *Le langage*, Paris, 1921; parte din aceste teorii şi cu vederi proprii autorului sînt expuse în cartea lui A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, 1921.

interesare şi speculaţiunile spre care era dusă ajungeau să pasioneze pe mulţi, pînă a-i improvisa în filologi. Cum cu timpul filologia — prin contrast cu istoria, care mai păstrează reminiscenţe romantice — a fost cea dintîi care, cu metode riguroase şi cu spirit critic ducînd dela analise la construcţiuni temeinice, a înlăturat unele ilusiuni şi a înlesnit să cunoaştem mai bine trecutul nostru, interesul pentru ea ar fi fost de aşteptat să meargă paralel cu realisările ei, cu ceea ce i se datoreşte ca achisiţiuni pentru ştiinţă. Cultivarea stăruitoare a filologiei de cîţiva specialişti şi afirmarea ei deplin ştiinţifică le vedem însă coincidînd cu o scădere a interesului pentru ea, cu un fel de scepticism asupra utilităţei pe care ar avea-o, fiind privită de obicei ca o specialitate redusă la preocupări mărunte, la cercetări care pot pasiona numai pe cîţiva isolaţi. Judecata aceasta nu are de ce să ne surprindă cînd cultura noastră e încă în fasa pregătirilor, într'o epocă de transiţie. Lîngă moşteniri de preferinţe care mai dăinuesc, lîngă excluderi de ceea ce nu mulţumeşte anumite inclinări, anumite superstiţii, ştiinţa, cu multiplicitatea ei de manifestări şi cu acel spirit de cercetare pasionată şi obiectivă care trebue să o caracteriseze, nu a ajuns încă să fie recunoscută cu ascendentul pe care trebue să-l aibă. Sînt drumuri de care curiositatea noastră intelectuală se ţine încă departe, cum sînt preveniri care trebue înlăturate, păreri care cer să fie rectificate. Deoarece o asemenea părere e curentă şi cînd se vorbeşte de filologie, se impune ca şi ei să i se aducă rectificări în acord cu semnificaţia adevărată a studiilor de limbă şi aceasta va reieşi, cred, deplin din ce vom arăta cu privire la spiritul în care sînt conduse azi cercetările filologice.

Luîndu-şi naştere din studii elementare asupra limbilor, din observaţiuni cu caracter mai mult practic, didactic, filologia, oricît timp ar fi pus ca să se emancipeze de gramatică, şi-a afirmat repede independenţa şi în cîteva decenii a ajuns să-şi întindă mereu domeniul cercetărilor, să arate

cît de vast este ciclul problemelor care pot să o preocupe. Dacă pînă acum vre-o patruzeci de ani ea mai păstra oarecare urme ale dependenţei de gramatică — cum arăta chiar numele şcoalei de atunci a „neogramaticilor“ care totuşi a adus puncte însemnate de inovaţie în studiile lingvistice —, în timpul din urmă îndrumările ei s'au accentuat tot mai mult în sensul introducerei unor criterii noui şi fecunde de investigaţie. Impulsiunile în această direcţie i-au fost date de cercetările fonetice şi etimologice, sprijinindu-se reciproc şi ajutînd fixarea unor principii de bună orientare. Multă vreme predilecţiunea filologilor au fost fonetica şi lexicul, cum se înţelege uşor cît timp ele se impuneau în primul rînd atenţiunei lor şi plecînd dela ele se puteau pune basele unor norme sigure de interpretare a faptelor lingvistice. Dacă uneori generaţia mai veche de filologi s'a oprit la concepţii prea unilaterale şi nu a ştiut să evite exagerările, chiar aceste exagerări au provocat, prin antitesă, o reacţiune şi au adus repede restabiliri mai în acord cu caracterul evoluţiilor lingvistice. După ce şcoala de altădată decretase principiul legilor fonetice fixe, imuabile, alţii au venit să conteste acest principiu, să susţină că de fapt nu există asemenea legi [1]. Între aceste două păreri şi după discuţii care plecau uneori dela o neînţelegere aparentă, astăzi s'a ajuns la convingerea că legi fonetice — sau, cum le numesc alţii cu termeni atenuaţi, „echivalenţe“, „posibilităţi“ — pot fi admise nu cu înţelesul legilor din alte ştiinţe, ci în sensul că există transformări de sunete resultate în anumite condiţiuni şi im-

[1] De relevat că tocmai cînd se punea la îndoială existenţa legilor fonetice se făceau încercări, ca aceea a lui M. Grammont, în studiul său *La dissimilation consonantique dans les langues indo-européennes et dans les langues romanes*, Dijon, 1895, de a găsi consecvenţe de evoluţie, legi fonetice, chiar în fenomene nepărînd că s'ar produce după anumite norme. Pentru lămurirea unor probleme de fonetică romanică dela aceeaşi idee a plecat, mai în urmă, E. Schopf în studiul *Die konsonantischen Fernwirkungen: Fern-Dissimilation, Fern-Assimilation und Metathesis*, Göttingen, 1919.

primfad unei limbi sau unui grup lingvistic caractere particulare; alături de aceste transformări, ușor de recunoscut în general, apar însă altele, condiționate de factori speciali, înfățișîndu-se ca perturbări față de celelalte, ca „excepții" sau, cum le numesc filologii italieni, „accidenti generali", cu un termen nu bine ales și care se repetă mereu, ca un șablon, în studiile fonetice ale acestor filologi.

Datorită școalei de pe la 1880 — oricît de unilaterală ar fi fost în unele privințe, oricît s'ar fi închis în rigorismul ei —, filologia a ajuns să preciseze unele fapte și să-și aproprie o disciplină care avea să o ajute în perfecționarea metodelor de cercetare. Aceasta cu deosebire în studiile de fonetică și, colateral cu ele, în cele etimologice: evoluția fonemelor a primit atunci unele elucidări prin cercetările comparative și istorice, prin confruntări mai întinse și mai temeinice decît cele la care se oprise filologii de mai înainte. Cînd în interpretarea fenomenelor se recunoscu și importanța principiului de fonetică sintactică, un mijloc nou de control își găsi aplicarea și, grație lui, serii întregi de particularități fonetice putură fi mai bine explicate: plecînd dela ideea că cuvintele nu trebue privite isolat, ci în legăturile, în asociațiunile lor variate, în ceea ce s'ar putea numi simbiism fonic — alături de cel noțional —, acest principiu a ajutat filologilor să se emancipeze de visiuni prea limitate, le-a arătat că vieața cuvintelor e mai complexă de cum le apărea și, indirect, i-a îndemnat să ducă mai departe analisa faptelor, să urmărească cu o perspicacitate mereu accentuată procesele lingvistice.

Alături de studiile fonetice — și într-o cîtva prin înrîurirea lor, ca și a celor de folklor — acum o jumătate de veac filologii au început să cultive mai stăruitor pe cele de dialectologie. Era complinirea necesară la celelalte, care țineau în samă numai trecutul, materialul de limbă transmis prin texte și fixat prin tradiție. Cunoașterea graiurilor vii, a vorbirei celor dela țară, cu varietatea aspectelor ei, nu putea să rămînă în afară de preocupațiunile filologilor, cînd

ea putea aduce puncte nouă de comparație, indicații prețioase în interpretarea fenomenelor lingvistice și corective la unele păreri. Materialul dialectal adunat și comentat în curs de mai multe decenii — chiar dacă de multe ori a fost presentat sub forme prea sărace ori după procedee prea mecanice — a pus la dispoziția filologilor elemente a căror valoare tot mai mult a ajuns să fie recunoscută. Interesul pentru dialectologie a avut și el ca urmare discuții împrejurul problemelor pe care le implică, enunțarea de teorii care au pasionat cîtva timp pe învățați. Cînd în fața concepției prea simpliste că ar exista totdeauna limite dialectale bine fixate s'a ridicat afirmarea unor filologi că asemenea limite sînt o ilusie, critica filologică a avut un nou prilej de a arăta că se cuvine să ne punem întrebări la care alții nu se gîndise, să revisuim idei care sînt poate numai o convențiune. Impotriva teoriei zonelor dialectale bine definite nu a fost greu să se aducă fapte desprinse din cercetările dialectologice, dar și de rîndul acesta s'au forțat interpretările, s'a mers prea departe pe calea contestărilor. Dacă nu există totdeauna linii de demarcare între dialecte așa cum erau admise de o parte din filologi, asemenea linii nu pot fi contestate uneori — relativ rar —, în condițiuni geografice speciale, prin isolări datorite unor factori determinați, și, de altă parte, nu se poate să nu admitem în tesă generală existența dialectelor, unor unități lingvistice locale caracterisate prin particularități care le dau o fisionomie aparte, diferențiindu-le de alte unități. Trecerile dela o regiune dialectală la alta, acele amfizone cu infiltrațiuni reciproce resultate în mod firesc din atingeri între două — ori chiar mai multe — graiuri, nu anihilează ceea ce dincolo de ele apare cu aspecte bine pronunțate într'un sens ori într'altul. Dialectele sînt centre de unde au radiat anumite transformări lingvistice și dacă între ele s'au interpus zone mixte, aceasta nu ne autorisează să contestăm existența unor asemenea centre. Privind chestiunea astfel, se

înlătură punctul de neînțelegere care a provocat și discuțiile între dialectologi.

Studiilor de dialectologie — în fasa lor mai veche despre cea actuală vom vorbi mai departe — și celor de fonetică teoretică și istorică le-a urmat inovația datorită foneticei experimentale. Și școala neogramaticilor își dăduse samă că sunetele unei limbi trebue studiate în legătură cu ceea ce stă la basa lor, cu agenții fisici care le provoacă, dar fisiologia sunetelor avea să se afirme numai mai tîrziu ca, un studiu de primă însemnătate și să se îndrumeze pe o cale mai realistă, mai științifică. Întemeiată de abatele Rousselot — după încercări ale lui E.-J. Marey —, fonetica experimentală e astăzi unul din auxiliarele cele mai prețioase în investigațiunile lingvistice. Grație spiritului de precisiune de care e călăuzită, grație aparatelor de care se servește — deși mai așteaptă unele perfecționări —, fonetica experimentală ne ajută să urmărim mai bine genesa sunetelor, să surprindem deosebiri între ele care altfel nu sînt ușor de perceput ori rămîn cu totul inaccesibile controlului, cum, în același timp, ne înlesnește înregistrări care pot servi ca documente de o deosebită valoare pentru studiul unei limbi sau, în special, al dialectelor. Filologilor de mai tîrziu ea le va da elemente bogate de informație și de reconstruiri cînd se vor înființa cît mai multe arhive fonetice, așa cum în unele părți s'a căutat să se realiseze această idee.

Oricît am recunoaște importanța foneticei experimentale, ar fi să cădem în exclusivism dacă am contesta foneticei istorice un loc — și însemnat — în preocupațiunile filologilor. O categorie de cercetări nu poate să se isoleze de cealaltă, deși se observă în general la fonetiștii experimentali un fel de dispreț față de aceia care se ocupă cu fonetica istorică. Și în filologie trecutul are drepturile lui la stimularea curiosității cercetătorilor. Graiurile vii, actualitatea, nu trebue privite ca domeniul exclusiv al studiilor lingvistice. Chiar celor care-și fac din aceasta o specialitate le poate fi de

mult folos, li se impune chiar să cunoască de aproape faptele stabilite de lingvistica istorică, pentru că ele le pot da unele intuiții, orientări și priviri mai largi în urmărirea fenomenelor.

Paralel cu studiile de fonetică îndrumate spre metode cu desăvîrșire nouă nu se putea să rămînă în urmă nici cele asupra materialului lexical, cu atît mai mult cu cît sforțările etimologiștilor ajunsese să claseze mare parte din acest material, să fixeze filiațiuni care să servească drept punct de plecare pentru studii ulterioare. Stabilind originea cuvintelor, chiar etimologiștii erau duși spre urmărirea schimbărilor de înțeles, dar numai cu timpul această parte a evoluțiilor lexicale s'a impus ca obiect de cercetare specială. Cînd ei i s'a dat toată atenția cuvenită și cînd serii întregi de cuvinte au fost supuse analisei din acest punct de vedere, semantica — prin studiile lui M. Bréal, în special — s'a adăugat ca o nouă ramură de cercetări, și din cele mai bogate în revelații, cele mai fecunde pentru înnoirea interpretărilor filologice. Cu toate contribuțiile care s'au adus pînă acum în această direcție, semantica rămîne încă un cîmp larg de investigații și așteaptă precisări de metodă, sintese care să arate că și cu privire la schimbările de înțeles sînt factori hotărîtori, anumite identități de evoluție, deși e greu să ne închipuim că se vor putea stabili „legi" în felul cum presupun unii filologi. Pînă la asemenea sintese va trebui să se studieze de aproape evoluțiile semantice din diferite limbi, pentru ca monografii parțiale să înlesnească constatări cu caracter general. Și în gruparea faptelor privind semantismul, în fixarea factorilor care au determinat modificările de semnificație ale cuvintelor, va fi nevoie de introducerea unor criterii mai positive, deduse din aprofundarea realităților care au provocat evoluțiile semantice. Cu toate că studiile recente de semantică arată intenții de a li se da această orientare, ele mai păstrează ceva din formalismul vechi și operează cu abstracțiuni, cu clasificări prea mecanice.

Constituirea semanticei într'un ciclu de studii de cea mai mare însemnătate a plecat, în parte, dela intuiția raporturilor strînse dintre formele lingvistice și conținutul lor sufletesc, dar în același timp ea singură a contribuit ca filologii să dea din ce în ce mai multă atenție semnificației psihologice a cuvintelor. Aceasta a mers concomitant cu progresele psihologiei, ceea ce a venit să potențeze această directivă, așa că în lucrări de lingvistică și de filosofie — cum sînt acelea ale lui W. Wundt, J. van Ginneken ș. a. — amîndouă aceste specialități își dau sprijin și unii au căutat chiar să aplice la filologie metode ale psihologiei experimentale. A considera fenomenele lingvistice ca resultat al proceselor psihice, a pune în evidență substratul lor sufletesc, e iarăși una din concepțiile care, introdusă în filologie, va face să privim într'o lumină nouă evoluția limbilor. Pentru psihologia generală, ca și pentru aceea a colectivităților, pentru psihologia etnică, lingvistica înțeleasă astfel va aduce contribuții prețioase și va arăta totodată marea distanță percursă dela preocupațiunile filologilor de altădată. Pe cînd aceștia se mulțumiau cu înregistrarea cîtorva fapte, cu semnalarea unor concordanțe și analisa numai a unor categorii de particularități, deși adeseori interesante în felul lor, de acum înainte multe alte fapte vor trebui luate în samă, pentru ca să pătrundem mai adînc în viața cuvintelor, să ni le representăm sub multiplele lor aspecte și să recunoaștem valoarea lor expresivă dincolo de înțelesul direct, ceea ce ele cuprind semnificativ pentru constatări psihologice. Dacă într'un cîtva e interesant, de pildă, să constatăm că latinul vulgar d o l u s, înlocuind pe clasicul d o l o r, s'a păstrat în românește sub forma *dor*, alături de friul. *dul*, it. *duolo*, sardul log. *dolu*, prov., cat. *dol*, sp. *duelo*, port. *dó*, e și mai interesant de relevat că numai în limba română această formă a primit o nuanțare specială, îndepărtîndu-se de semnificația primitivă — păstrată, de altfel, isolat, dialectal, la noi, cum în celelalte limbi romanice echivalentele ei reproduc nealterată accepțiunea latină

sau cu slabe devieri semantice, nici una însă așa de caracteristică cum este cea din românește. Cînd, mai departe, constatăm că *dor* apare nu numai în dacoromînă, dar și în aromînă și meglenită cu același înțeles, aceasta pune și mai bine în evidență semnificația lui psihologică, deoarece ne arată că de mult, cînd limba noastră nu era despărțită în dialectele de azi, latinul d o l u s ajunsese să exprime ceva propriu sufletului românesc, să ne redea acel lirism de neliniște, de melancolie care străbate poesia noastră populară. Pentru deducțiuni psihologice din studiul limbei nu este iarăși interesantă mărturia unui cuvînt ca port. *saudade* din lat. s o l i t a t e m[1] oria formei, din grainl italian din Bormio, *solaštro* (derivat din lat. s o l u s), exprimînd neliniștea, tristețea pe care o simte păstorul în singurătatea munților ?[2] Exemple de felul acesta, care ne duc mai departe decît apropierile etimologice la care se opriau filologii din trecut, ar putea fi citate multe pentru a ne convinge de importanța constatărilor la care putem ajunge cînd filologia e înțeleasă în alt spirit, călăuzită de concepții nouă.

Consecință firească a tendințelor inovatoare în filologie, și sociologia a venit să fie luată în considerație de lingviști, alături de psihologie. Odată ce fenomenelor lingvistice li se recunoștea caracterul de valori psihologice, urma dela sine să fie privite în raporturile lor cu factorii sociali, și în timpul din urmă cu deosebire A. Meillet a insistat asupra acestui criteriu de interpretare a lor. In principiu se poate spune că transformările lingvistice sînt ecou al condițiunilor de viață proprii unei societăți, expresiunea prefu-

[1] Are aproape același înțeles ca românescul „dor" și e definit astfel de Teixeira de Pascoaes, *O génio portuguès*, Pórto, 1913, 61: „e dorul și tristețea, materia și spiritul, moartea și viața, pămîntul și cerul..... concentrate într'un sentiment care are ceva aparte și s'a impus ca o expresiune verbală în limba portugheză, constituind însăși esența sufletului lusitan". La Portughesi *a saudade* are un fel de prestigiu mistic și a dus la o concepție poetică națională numită *saudosismo*.

[2] *Studj romanzi*, IX, 241.

cerilor succesive din trecutul ei, cum și a celor la care asistăm azi. Stări sociale de altădată, tendințe dominante în anumite epoci la o categorie sau alta a locuitorilor unei țări, anumite raporturi între ele, conflicte de clase, etc. au lăsat totdeauna urme în limbă; tot astfel, prefacerile sociale îndreptîndu-se sub ochii noștri au repercusiuni în limba vorbită ori scrisă [1].

Introducerea în lingvistică a sociologiei nu trebue însă să devieze spre teoretisări fără temei, spre doctrine fantesiste, cum s'a întîmplat cîteodată cînd sociologii au căutat să aplice la lingvistică vederi care se depărtau de adevăr, concepții contestabile chiar în sociologie. Cît timp aceasta din urmă plutește încă mult în vag, nu a ajuns să-și preciseze metodele și să coordoneze principii, nu poate fi spre folosul lingvisticei să-i împrumute fără alegere considerațiuni de o natură ori alta. Pentru moment stau la dispoziția filologilor destule fapte din care să reiasă deducțiuni sigure în legătură cu sociologia, rămînînd ca altele să fie puse în evidență mai tîrziu, cînd progresele și în direcțiunea lingvistică și în cea sociologică vor permite concluziuni care să nu fie asardate.

Apropiindu-se de psihologie și sociologie, lingvistica a venit, propriu zis, să accentueze importanța ei pentru istoria culturală. Prin datele pe care ni le pune la îndemînă ea ne înlesnește să cunoaștem viața culturală a unui popor, fasele evoluției lui, felul de afirmare a sufletului său în diferite împrejurări. Un singur cuvînt, analisat de aproape, ne evocă adeseori momente culturale, lasă să se desfășure

[1] Considerațiunile sociologice pot de multe ori să se întîlnească cu cele etnologice, mai ales cînd studiem trecutul unei limbi: în atingeri cu popoare streine unele particularități lingvistice au putut fi împrumutate dela ele pentru că o categorie socială a lor s'a găsit în condițiuni ca să exercite unele înrîuriri asupra elementului totuși preponderant. In casul acesta ceea ce la prima vedere apare de natură etnică trebue privit mai curînd de natură socială, și această distincțiune s'ar impune să fie totdeauna făcută în studiile de lingvistică istorică.

sub ochii noștri unele aspecte ale vieței de altădată, apare ca imaginea caracteristică a unei epoci [1]. Și în acest sens deci lingvistica își manifestă azi tendințele realiste, stăruind să privească fenomenele în raporturile lor cu stările concrete, cu ambianța lor de genesă ori de circulație.

Aceleași tendințe le regăsim cînd s'a căutat să se studieze cuvintele în legătură cu echivalentele lor materiale, cu obiectele pe care le desemnează. Urmînd îndemnurilor lui Schuchardt și altora, o revistă germană — *Wörter und Sachen* — și-a impus chiar ca program cercetări filologice în această direcție. E un program mai redus, în genul său, dar urmărirea lui are o utilitate netăgăduită, pentru că vine ca un corectiv la procedeele filologilor de mai înainte care studiau de obicei cuvintele prea abstract ori se mulțumiau numai cu aproximații cînd era vorba de ceea ce exprimă ele.

In altă direcție și ducînd spre numeroase probleme studiile filologice au primit inovațiuni datorite tot orientării lor în sens realist. Prin lucrările lui J. Gilliéron, dialectologia a ajuns să se călăuzească de unele principii nouă și să-și însușească metode care lasă departe pe cele aplicate înainte. După publicarea, în colaborare cu E. Edmont, a acelui *Atlas linguistique de la France* care înseamnă o epocă în filologia franceză și cea generală, după adunarea acelor materiale care fac din acest atlas un repertor de o bogăție unică pentru studierea diferitelor „patois" din Franța, Gilliéron a căutat să desprindă din resultatele anchetei unele concluziuni, să formuleze teorii în lumina cărora fe-

[1] Pentru limba română, ca și pentru alte limbi, multe cercetări interesante de această natură rămîn de făcut. In studii pe care le-am publicat pînă acum am avut totdeauna în vedere stabilirea de relațiuni între faptele lingvistice și cele culturale; același punct de vedere l-am urmat în lecțiunile dela Universitate, în comunicări la *Societatea filologică* și într'un ciclu de conferențe din care numai una s'a tipărit (*Limba noastră cu icoană a vieței culturale*, în *Viața nouă*, I (1905-1906), 533). Succesiv voi relua în revistă chestiunile tratate altădată, adăugind cercetări nouă.

nomenele lingvistice să apară așa cum crede că trebue privite, în acord cu evoluțiile naturale, nefalsificate de vederi unilaterale ori de interpretări superficiale. Un punct pe care Gilliéron a ținut cu deosebire să-l pună în evidență este că vorbirile locale ascund complexități de fapte pe care nu le bănuiam, sînt resultatul unor curente lingvistice foarte variate, unor înrîuriri pe care numai din analisă în analisă, prin numeroase elemente de comparație și ținerea în samă a condițiunilor de viață regională, pot fi reconstituite și gradate după importanța pe care au avut-o. Încrucișări multiple de elemente și colisiuni între ele, transmisiuni lingvistice, din regiuni avînd o influență specială, un ascendent asupra altora în anumite momente, și reacțiuni datorite tot unor condițiuni speciale, factorilor care influențează viața în infinitatea ei de manifestări — un complex, cu alte cuvinte, de antecedente stă la basa sărilor lingvistice actuale. De aci conclusia că particularități care par proprii unui dialect, existente din timpurile cele mai vechi și socotite astfel pînă acum, nu sînt de fapt decît împrumuturi din graiuri vecine sau mai îndepărtate și ceea ce se înfățișa ca spontan nu este în realitate decît o propagare lingvistică. O altă idee dela care pleacă Gilléron este aceea a determinanților formali în viața cuvintelor, că unele din ele adică au dispărut fie din causa omonimității, fie din aceea că aveau un număr redus de foneme, apăreau prea scurte, ori dela origine ori în urma alterărilor suferite. Teoria aceasta deschide tocmai o serie de reserve cu privire la părerile admise de Gilliéron. Dacă pentru motivele arătate de d-sa unele cuvinte au ieșit din circulație, după ce au vegetat cîtva timp — ori mai trăesc pierdute în vre-o localitate isolată —, această explicație nu-și găsește aplicarea în multe casuri și, de altă parte, se constată că forme care se găsiau în aceleași condițiuni au continuat să trăească pînă azi. Gilliéron acordă prea multă importanță unor acțiuni isolate și e dus spre interpretări forțate, cu toate reservele pe care pare să le admită uneori. Chiar cu privire la prima

idee a concepției sale lingvistice se poate observa că ea nu e incadrată totdeauna în argumentări care să plece dela cunoașterea realităților de tot felul, să-și găsească sprijin în fapte istorice bine documentate și coordonate, așa că explicațiile lasă în casul acesta ceva vag, se reduc numai la înșirări de cîteva considerațiuni, la apropieri și eliminări făcute după criterii prea reduse și după un fel de formalism. Ar fi de obiectat că și termenul de „geografie lingvistică", curent azi în urma cercetărilor d-sale și a celor care represintă școala sa, subordonează prea mult lingvistica geografiei. Cînd legăturile ei cu alte studii merg așa de departe nici unul din ele nu ar trebui să aibă precumpănirea în asocieri de termeni. Chiar dacă geografia a ajuns și ea să-și întindă mult cadrele, chiar dacă astăzi se vorbește de geografia „umană", alăturarea la ea a lingvisticei dă impresia unor excluderi, unor limitări de preocupații. De altfel, e de relevat că Gilliéron arată în urmă — mai mult în polemici agresive decît în critici — și o vădită ostilitate întregei filologii de pînă acum, acusînd-o de continue rătăciri, contestîndu-i ceea ce obiectivitatea nu poate să nu-i recunoască. Orice inovație nu înlătură achisițiuni transmise prin sforțările altora și — după cum observam vorbind de fonetiștii experimentali — filologia tradițională își păstrează drepturi ale ei, cum poate să ajute, ca disciplină, în cercetări cu desăvîrșire nouă și să fie o sfătuitoare pentru evitarea exagerărilor. Sînt fapte fixate de lingvistica istorică și metode ale ei pe care nici geografia lingvistică nu trebue să le disprețuească. Dela basa studiilor de filologie, chiar cele mai moderne, nu pot lipsi unele principii, unele orientări de bună tradiție, desconsiderate de Gilliéron și școala sa. E ceea ce s'ar putea numi clasicismul culturei filologice, fără care cineva în studiile de această natură se arată nu destul de bine ajutat, lasă să se vadă lacune ca și aceia care în literatură cred că pot ignora moștenirea clasică.

După atîtea realisări în domeniul filologiei s'ar părea că specialiștii se pot opri pentru moment la aceste studii.

amplificînd cercetările în direcţiunile arătate, adîncind unele probleme. Rămîn totuşi capitole care nu pot fi excluse din filologie şi cred că e locul să ne ocupăm de ele aici, cu atît mai mult cu cît sînt strîns legate de cele luate în consideraţie pînă acum şi vin să le completeze.

Nu trebue să uităm că cuvîntul este mai mult decît asociaţii de sunete, expresiune a sufletului într'un anumit sens şi a stărilor sociale: el este şi aspiraţie, exteriorisare a gîndurilor şi sentimentelor care ţin să se înalţe peste obişnuit, peste ceea ce este numai vieaţă de fiecare zi. Tocmai pentru că recunoaştem cuvintelor o valoare sufletească se impune să le privim în integralitatea lor expresivă, să le urmărim adică şi sub acele aspecte în care sufletul tinde mai departe, spre visiuni superioare, spre realisările frumosului. Înţelegem prin aceasta că cuvintele au valoarea lor estetică şi pot fi studiate astfel chiar de filologi, deşi pînă acum dînşii au crezut că filologia e prea departe de estetică pentru ca să o ia în consideraţie, E destul să ne gîndim că soarta cuvintelor depinde adeseori şi de impresia pe care ne-o dau din punct de vedere estetic: nuanţarea antipatică ori excluderea lor din circulaţie depind nu o singură dată de sonoritatea pe care o au sau de asociaţiuni pe care le deşteaptă în minte, cum altele se impun, capătă prestigiu, prin însuşiri de armonie şi prin atmosfera superioară în care ne transportă. Dacă, în acelaşi timp, nu pierdem din vedere că în cadrele filologiei intră şi cercetările asupra evoluţiei limbilor literare, aceasta o apropie dela sine de estetică, pentru că studiul formelor literare ne duce la observaţiuni asupra soartei pe care au avut-o după calităţile lor estetice, la urmărirea proceselor de selecţionare a lor în acord cu preocupaţiunile de îmbogăţire şi modelare artistică a unei limbi[1].

[1] Asupra acestor raporturi între filologie şi estetică mă mărginesc aici la aceste cîteva observaţiuni; alte consideraţiuni pentru a justifica acest punct de vedere le-am desvoltat în partea introductivă a cursului pe care l-am ţinut în 1921 despre *Evoluţia estetică a limbei române* — cîteva fragmente din acest curs vor fi publicate în revistă.

Fiind astfel îndreptăţiţi să nu isolăm cu desăvîrşire filologia nici de estetică, mai putem aminti că aceasta ne dă posibilitatea să aducem unele elemente de clarificare în probleme controversate. Cînd se discută adeseori asupra rolului conştientului şi inconştientului în evoluţiile lingvistice, tocmai criteriul filologico-estetic ne poate veni în ajutor ca să ne reprezentăm mai limpede şi în varietatea lor genetică unele procese lingvistice. El ne arată că în asemenea procese trebue acordat deseori un loc însemnat conştientului, nu numai inconştientului, pentru că cel dintîi orientează în general exprimarea cînd este vorba de a o cultiva, de a o îndruma spre forme superioare, spre reliefarea aspectelor ei estetice. Acelaşi criteriu ne permite să fixăm mai bine ceea ce este individual şi colectiv în transformările de limbă — chestiune pusă de asemenea în discuţie adeseori. Individualul precumpăneşte în transformările lingvistice care merg paralel cu progresele culturei şi sînt dependente, în special, de preocupaţiuni literare: aici iniţiativa individuală, inovaţiile unuia sau altuia sînt hotărîtoare de atîtea ori, determină curente, fixează norme, impun predilecţiuni pentru anumite forme de expunere. Se poate spune că pînă acum filologii au dat în general mai puţină atenţie individualului decît colectivului, aşa că studiul evoluţiilor lingvistice din acest punct de vedere reclamă distincţiuni mai precise, unele revisuiri.

Atingem, de altfel, aci probleme complexe pe care nu le putem examina de aproape în acest articol. Cîteva puncte nu pot totuşi rămînea nerelevate, fiind că stau în strînsă legătură cu părerile pe care le-am exprimat în urmă şi adaugă unele precisări.

Dacă plecăm dela ideea că cuvîntul este şi aspiraţie, ca manifestare a gîndurilor, sentimentelor, tendinţelor superioare, şi dacă dela acest summum de semnificaţie a lui ne coborîm la alte semnificaţii ierarhisate în el — exprimarea de stări sufleteşti mai simple, după ce mai înainte a exprimat mai mult acţiunea şi după ce, la origine, trebue

să ni-l închipuim cu caracter afectiv, emotiv —, în jurul acestei idei vine să se grupeze o serie de consideraţiuni care au importanţa lor în interpretarea faptelor lingvistice. Astfel, în conştientul şi individualul caracteristice evoluţiilor lingvistice superioare vedem intervenind totdeauna spiritul critic, alegerea formelor de exprimare, controlul lor, excluderea celor care ating unele susceptibilităţi, pot produce efecte care trebue evitate — printre altele, teama de ridicol face de multe ori ca unele expresii să fie înlăturate, şi în această privinţă s'ar putea ajunge la multe constatări interesante lăsate prea la o parte pînă acum în studiile istorice asupra limbilor. Spiritul critic se exercită, de sigur, în proporţii deosebite după epoci, după aptitudini individuale ori chiar etnice, dar el nu lipseşte niciodată în silinţele de cultivare a unei limbi, de constituire a formelor ei literare, şi victoria lui asupra altor tendinţe o vedem atunci cînd el reuşeşte să armonizeze elementele variate, să niveleze incoherenţele din materialul lingvistic. El este totdeauna în conflict cu acceptări desorientate de înrîuriri, cu o receptivitate excesivă care dă, cîtva timp, unei limbi aspecte confuse, o ţine încătuşată în complicaţii inutile. Aceste complicaţii dispar cînd spiritul critic iese triumfător din conflict şi impune reducerile, simplificările naturale, dictate de discernămînt, de simţul artistic — mersul culturei fiind adeseori caracterisat prin treceri dela forme complicate la început la altele mai simple, mai limpezi.

In împrumuturile lingvistice dela streini conştientul este iarăşi dominant în epocile de cultură mai înaintată. Se adoptă forme din alte limbi fiind că se simte nevoia lor pentru noţiuni nouă sau pentru nuanţări ale celor existente — schematic, global — de mai 'nainte. In propagarea lor — pentru că şi ele, la origine, sînt inovaţiuni individuale ori ale unui cerc restrîns — inconştientul intervine, fără îndoială, deoarece aceia, în număr tot mai mare, care le primesc nu-şi dau totdeauna samă pentru ce urmează curentul: ei imită pe alţii. Totuşi imitaţia, moda, nu este totdeauna inconştientă. Alături de majoritatea celor care acceptă inconştient feluri de exprimare se poate să fie şi de aceia care şi le însuşesc intenţionat, din convingerea utilităţei lor.

Am mai putea aminti că în transformările lingvistice la care participă păturile superioare ale unei societăţi, cei culţi, un rol însemnat îl are imaginaţia abstractivă, aceea care pleacă din operaţiuni intelectuale evoluate, stabileşte raporturi între noţiuni din cele mai subtile. Constatarea aceasta se poate face în semantismul oricărei limbi înaintate, în locuţiuni de o natură ori alta, în expresiuni poetice, etc.

Comparînd cum se presintă din aceleaşi puncte de vedere limbile rămase mai în urmă ori graiurile regionale, dialectale, o primă constatare pe care o facem este că rolul cel mai însemnat, chiar exclusiv în unele casuri, îl are inconştientul. De aceea în evoluţia acestor grupuri lingvistice nu poate fi vorba de înrîuriri hotărîtoare ale intenţiilor de selecţionare, ale spiritului critic, şi în ce priveşte influenţele streine conştientul rămîne în umbră la acceptarea lor [1]. Cît despre imaginaţie, ea se manifestă în casul acesta, cum e firesc, sub forme mai rudimentare, prin asocieri mai ales de elemente concrete, ceea ce se evidenţează uşor în atîtea particularităţi ale vorbirei celor rămaşi mai departe de cultură.

Vieaţa acestora are însă, în schimb, aspecte care ofer un interes special cercetătorilor, cuprinde elemente care sînt reduse ori lipsesc în vieaţa celor adînc influenţaţi de cultură; ea e străbătută de credinţe, superstiţii, obiceiuri care

[1] Am exagera totuşi dacă am închide într'o formulă toate fenomenele lingvistice de această categorie. Chiar cei mai simpli exclud din vorbirea lor ceea ce le pare antipatic şi reacţionează împotriva unor curente de infiltraţiune—în atingerile unui dialect cu altele sînt preveniri, repulsiuni care se manifestă şi pe care spiritul popular le arată ridiculizînd felul de vorbire al vecinilor sau al celor rătăciţi printre ei din alte ţinuturi; asemenea repulsiuni pot fi constatate şi în contacturile cu limbi streine, chiar dacă acestea au exercitat influenţe în alte casuri.

nu pot fi trecute cu vederea nici de lingviști. Folklorul are numeroase puncte de contact cu lingvistica prin faptul că ceea ce este propriu celor de jos a lăsat urme caracteristice și în limba lor. Alterări în aspectul cuvintelor, schimbări de înțeles, păstrarea unor forme, etc. sînt datorite în multe casuri unor asociații proprii minței celor simpli, unor particularități ale vieței lor. Dacă în unele casuri asemenea înrîuriri folklorice asupra limbei rămîn circumscrise în anumite regiuni, alteori ele au avut o circulație întinsă, au pătruns în limba generală. Pînă acum nu s'a dat destulă atenție nici acestei laturi a transformărilor lingvistice și la noi, cu deosebire, rămîn pentru filologie multe puncte de lămurit pe această cale, ceea ce m'a determinat ca în această revistă să alăturez la filologie folklorul, ca una din specialitățile care așteaptă nu numai orientări mai sigure, dar și pentru că are o importanță de netăgăduit în cercetările de filologie.

De o parte, studiul limbei din punct de vedere estetic, de alta apropierea lui de folklor — din considerațiuni ducînd, prin antitesă, cînd la limba celor culți, cînd la a celor simpli — acestea sînt, mi se pare, alte două directive de care filologia nu poate rămînea streină.

Sînt însă și alte probleme care vor trebui urmărite mai stăruitor de acum înainte.

Astfel, cu privire la fonetică, ar fi de studiat chipul în care se presintă diferite limbi în privința ritmului lor musical, ceea ce nu s'a făcut decît puțin ori de loc pînă acum, pentru unele limbi. Armonia silabică, modularea cuvintelor, musicalitatea frasei, acele particularități numite de obicei „accentul“ și care sînt greu de perceput ori de redat cu toate nuanțele au și ele importanța lor cînd este vorba de a fixa caracterul unei limbi sau al mai multora. Sînt, incontestabil, cercetări care reclamă observațiuni subtile, multă perspicacitate, aptitudini speciale pentru a distinge elementele care trebue luate în samă și grupate pentru a se explica aspectele unei limbi și din acest punct de vedere, dar procedînd în spiritul care s'a accentuat tot mai mult în filologie și făcînd apel la fonetica experimentală se va putea ajunge la resultate positive și interesante. Pentru istoria limbilor aceste studii vor putea completa constatări făcute pe altă cale, în special asupra influențelor streine, căci în principiu trebue să admitem că amestecuri mai vechi ori mai nouă cu elemente streine au lăsat în intonație, în ritmul musical al unei limbi sau al vre-unui dialect al ei, ceva caracteristic. Avem chiar motive să presupunem că aceste înrîuriri streine au putut fi mai întinse decît altele atingînd sunetele, determinînd vre-o schimbare fonetică într'un sens oarecare. Cînd observăm, de pildă, referindu-ne la limba noastră, că Basarabenii trăind în contact cu Rușii și-au însușit în pronunțare ceva din intonația, ritmul limbei rusești, pe cînd altfel fonetismul romînesc nu a fost alterat — decît doar în acel *l* schimbat în *ł* foarte accentuat la unii —, cînd mai știm iarăși că „accentul“ exotic se remarcă și la aceia care au venit în atingere cu Maghiarii, asemenea observațiuni, împreună cu altele, pot fi o indicație pentru ceea ce s'a putut întîmpla în alte împrejurări ca înrîuriri streine asupra limbei noastre. Oare dela Iliri sau Traci nu putem să ne închipuim că limba noastră — mai mult decît alterarea vre-unui sunet — a primit ceva caracteristic în intonație? Dacă numai în curs de un veac limba noastră nu s'a putut sustrage în Basarabia dela influența rusească, cu atît mai mult infiltrațiuni streine pot fi admise atunci cînd atingeri cu elemente alogene au durat mai mult, s'au petrecut în timpuri depărtate și în condițiuni deosebite de ale epocei mai nouă, condițiuni care favorisau și amestecuri streine cu răsfrîngeri asupra limbei. Probleme de felul acesta care ne duc departe spre trecut firește că nu vor putea fi niciodată deplin clarificate, fiind că ne lipsesc mijloacele de control ca să știm ce poate fi socotit ca sigur strein în limba noastră, din punctul acesta de vedere — asemenea mijloace lipsesc și pentru alte limbi. Studiind însă actualitatea, dialectele, cu elemente de comparație accesi-

bile, filologia va putea stabili multe fapte interesante în această privinţă şi, eventual, ne va da unele indicaţiuni pentru trecut, ceva mai mult decît ne permit cunoştinţele de azi.

Nu mai puţin aşteaptă şi lexicul cercetări complementare, chiar după atîtea care s'au făcut. Cu deosebire asupra localisărei originei unor forme şi propagărei lor, cu radiaţiuni foarte extinse adeseori, rămîne încă mult de spus. Dacă pînă acum filologii au pus în lumină răspîndirea unor cuvinte prin relaţiunile comerciale, industriale şi altele datorite înrîuririlor culturale — deşi cercetări nouă ar mai fi de făcut şi în această privinţă —, dacă studiile lui Gilliéron şi altora au precisat, în cadre prea restrînse, unele condiţiuni de transmisiune a cuvintelor, în urmărirea înprumuturilor lexicale nu s'a ţinut încă destul samă de unii factori hotărîtori şi ei. Astfel, vieaţa păstorească, prin acele migraţiuni care o caracterisează, va trebui luată mai mult în consideraţie pentru a se explica anumite propagări lingvistice, şi nu numai lexicale, dar şi de altă natură. In răspîndirea cuvintelor au avut în trecut un rol şi mercenarii, redus de sigur, dar meritînd şi el să fie ţinut în samă[1]. Şi, în general, pentru romanistică am putea adăuga că în studiile etimologice va trebui să se ducă mai departe comparaţiile, să se facă apel şi la mărturiile altor limbi decît acelea la care s'au oprit pînă acum filologii.

Pentru limba romînă, în special, rămîn încă de făcut şi alte studii, fie pe basa materialului cunoscut, fie după ce se vor aduna informaţiuni nouă. Astfel, cu privire la vorbirea proprie diferitelor clase şi profesiuni — „argoul"

[1] Pentru epocile mai vechi ar fi de urmărit şi influenţa pe care au putut-o avea, în transmiterea de cuvinte, sclavii, dintre care se alegeau uneori cresc ătoarele de copii (cf. O. Schrader, *Reallexikon der indogerm. Altertumskunde*, a 2-a ed., 46); isolat s'a atras atenţiunea asupra acestui punct (cf. M. Bartoli, *Das Dalmatische*, I, 158; *Rocznik slawistyczny*, II, 77), dar chestiunea ar putea fi cercetată mai de aproape, deşi pentru aceasta elementele de informaţie sînt în general reduse.

lor — nu s'au publicat încă monografii ca pentru alte limbi, cu toate că şi acest capitol de filologie are importanţa lui. Studii comparative cu limbile balcanice reclamă iarăşi să fie urmărite pe o scară mai întinsă, iar pentru sintaxă, prea puţin studiată pînă acum, aşteptăm cercetări amănunţite şi în spiritul cum a fost şi ea inovată în ultimele decenii, după concepţia care ţine samă de laturea psihologică a fenomenelor lingvistice.

O jumătate de veac de activitate filologică se presintă, astfel, fecundă în resultate şi caracterisată prin remarcabile inovaţii. Trecînd peste îngrădiri ale şcoalei vechi şi lăsînd la o parte metodele prea rigide ale ei — cărora totuşi se cuvine să le recunoaştem că au contribuit la fixarea unor norme şi au imprimat o disciplină cercetărilor —, filologia a dus mereu mai departe spiritul scrutator, a cuprins în preocupaţiunile ei tot mai multe probleme şi şi-a modificat concepţiile fie pentru că a lărgit cîmpul observaţiilor, fie pentru că a stabilit puncte de contact cu alte ramuri ale ştiinţei.

Din orientările ei de azi se desprinde cu deosebire aceea de a interpreta fenomenele lingvistice în raporturile lor cu vieaţa în varietatea ei de manifestări, cu realităţile în mijlocul cărora şi-au luat naştere şi au urmat evoluţia lor; readuse la antecedentele lor şi privite în totalitatea semnificaţiunei lor, aceste fenomene ne apar, de aceea, mai complexe şi cu un fond mai bogat de revelaţii decît filologilor de mai înainte. Cu un termen exprimînd mai bine ceea ce le distinge astăzi, studiile filologice s'ar putea, astfel, numi bioglotice. Cum însă vieaţa nu ne-o putem representa decît în raporturile ei cu sufletul nostru şi deoarece în aceste studii s'a afirmat tot mai mult, după importanţa lui, criteriul psihologic, termenul de psihoglotice ar corespunde şi mai bine înţelesului lor.

In acord cu acest fel de a privi filologia am crezut că în fruntea revistei îşi găsesc justificarea cele două cuvinte pe care le-am asociat, deşi într-o cîtva nu exprimă tot

programul ei, cînd la filologie am alăturat şi folklorul; cum însă chestiunile de filologie vor avea precumpănire, cele de folklor rămînînd pe al doilea plan şi în măsura în care se întîlnesc cu cele dintîi, titlul pe care l-am ales[1] nu se îndepărtează propiu zis de studiile pe care le vom publica.

Din mulţimea de probleme putînd fi cuprinse în cadrele filologiei şi astfel cum le-am lăsat să se înşire în această expunere fără îndoială că o parte numai, pentru moment, poate fi obiect de cercetări asidue, după importanţa lor sau posibilităţile pe care le avem de a le urmări de aproape. Numai cu timpul unele din ele vor putea să treacă înaintea altora — cînd acestea vor fi ajuns să fie bine elucidate — ori să-şi găsească sprijin în fapte care să permită conclusiuni sigure. Am crezut totuşi că şi acestea puteau fi menţionate aici, pentru că o ştiinţă nu trăeşte numai din preocupări actuale, din imediatul realisabil, ci şi din indicaţii pentru studii de mai tîrziu, din anticipări asupra problemelor care mîne pot fi puse pe primul plan — altfel ea riscă să se steriliseze în încrederi, să cadă în rutină.

Ov. Densusianu

[1] El reproduce titlul unei conferenţe pe care am ţinut-o în 1909 (v. *Nouă revistă română*, VII, 319). Termenul de *grai* va părea, poate, într-o cîtva nepotrivit, pentru că prin el se înţelege astăzi mai mult un fel de vorbire, în special cea populară. Altădată însă el avea o accepţiune mai largă, identică cu vorbire, cuvînt de orice fel („graiurile Sf. Scripturi", „graiuri dumnezeeşti") şi astăzi în aromînă apare tot astfel, aşa că şi istoriceşte şi ca formă arătînd comunităţi caracteristice între dialectele noastre, *grai* mi se pare că exprimă bine la noi obiectul cercetărilor filologice.

VIEAŢA PĂSTOREASCĂ LA MEGLENIŢI[1]

Megleniţii ne dau un exemplu tipic de popor păstorese devenit agricultor. Trecerea lor dela vieaţa semi-nomadă păstorească, pe care trebue să o fi dus înainte de a se stabili în regiunile în care locuesc astăzi, la vieaţa sedentară agricolă, se datoreşte aceloraşi împrejurări care au silit şi alte popoare păstoreşti să devie agricole, şi anume:

A. Natura solului.

Regiunea Megleniei e udată de nenumărate rîuleţe şi sute de izvoare ţîşnesc din pămînt la tot pasul. *Megleniţa*, *Culudiaĭ*, *Codur*, *Furceasca*, *Crimizăt*, *Ploasna*, *Gurgasca*, *Puroĭ*, *Petuc*, *Doulĭ-apĭ*, *Bila-dĭ-Varnic*, *Valea-dĭ-cor*, *Valea-marĭ*, *Valea-raţĭ*, *Valea-mică*, *Valea-seacă*, *Valea-zlămboacă*, *Valea-dĭ-căstoṇ*, *Valea-dĭ-Cota*, *Valea-Crănar*, *Valea-dĭ-Bucovnic*, *Valea-al-Mirca*, *Valea-dĭ-Umq*, *Valea-dĭ-Alcaĕ*, *Valea-dĭ-Pătoc*, şi multe alte rîuleţe şi izvoare, ale căror numiri se găsesc înregistrate la Papahagi[2], fac din terenul Megleniei un sol admirabil pentru cultură.

Mulţumită acestei împrejurări, seceta *(sușina)* e aproape necunoscută în Meglenia. Cînd însă se întîmplă să fie secetă,

[1] Datele privitoare la acest articol sînt culese între anii 1908 şi 1915. Abreviaţiunile ce am întrebuinţat însemnează: C. = Copa, H. = Huma, Lm. = Liumniţa, Ln. = Lunzinĭ, N. = Nănte, Oş. = Oşani.

[2] *Meglено-Romînii*, Bucuresti, 1902, I, 25.

solul fiind uşor irigabil, „sătenii se strîng grupuri de cîte 30-50 de persoane şi abat cursul apelor, azi pentru ogoarele din cutare parte, mîne pentru cele din cealaltă parte, pînă cînd se adapă totul“ [1].

B. Nevoia.

Plecaţi ca păstori din munţii Rodopi, siliţi de împilările şi prădăciunile Iurucilor, strămoşii Megleniţilor rătăciră cu turmele, lor străbătînd ţinuturi cu păşuni insuficiente sau ocupate de vremuri îndelungate de alţi păstori, în majoritate Aromîni. Aceştia nu puteau vedea cu ochi buni nişte necunoscuţi venind să-şi pască turmele în regiuni unde de veacuri ei se socotiau stăpîni exclusivi ai păşunilor şi de care ei singuri ţineau să se folosească. Împinşi astfel mereu înainte, aceşti păstori rătăcitori trecură Vardarul şi ajunseră în munţii Caragiova, pe ale căror culmi găsiră întru cîtva hrana trebuincioasă turmelor de care mai dispuneau. Cantonaţi între munţii Caragiova şi rîul Vardar, păşunea devenia din zi în zi mai neîndestulătoare pentru turmele lor. De altă parte, contactul cu Bulgarii, aşezaţi la poalele munţilor, şi felul de trai pe care-l ducea acest popor care de mult trecuse dela vieaţa păstorească la vieaţa sedentară agricolă, îi ademenia tot mai mult să ceară şi ei pămîntului unele roade ca adaus la slabele resurse pe care i le oferia creşterea oilor, din lipsa de păşune. De sigur că transiţia dela vieaţa păstorească la cea agricolă nu s'a făcut brusc, ci încetul cu încetul, aproape pe nesimţite. Vor fi început probabil prin cosirea fînului, spre a asigura nutreţul pentru iarnă, apoi prin legumele care să asigure hrana lor şi a familiei, şi poate prin cultivarea inului şi a cînepei pentru ţesăturile necesare vestmintelor. După aceste prime încercări care vor fi fost mulţumitoare, şi pentru care munca ce trebuiau să depună era din cele mai uşoare, vor fi urmat alte încercări de cultură pe o scară mai întinsă. Astfel, agricultura luă la el puţin cîte puţin o desvoltare tot mai mare,

[1] *Ibid.*, I, 25.

cu atît mai mult cu cît natura excelentă a solului răsplătia peste orice aşteptare munca depusă. Creşterea oilor trecu pe un plan secundar, turmele se împuţinară, aşa că astăzi rar se mai găseşte printre Megleniţi cîte un stăpîn de turme cu mai mult de 1000 de oi. Turmele de capre, a căror întreţinere e mai uşoară decît a oilor, dar a căror creştere n'a intrat niciodată în sfera de activitate a păstorului romîn, decît în mod excepţional şi într'un număr foarte redus, înlocuiră cu timpul majoritatea oilor. Ele formează astăzi bogăţia de căpetenie a puţinilor păstori megleniţi[1].

Cu toate însă că vieaţa păstorească la Megleniţi descreşte pe zi ce merge şi e pe cale să dispară, terminologia privitoare la oierit s'a păstrat în mare parte identică cu a celorlalţi Romîni care continuă a se ocupa cu creşterea oilor. Singur faptul acesta constitue o dovadă netăgăduită că Megleniţii sînt urmaşii unui popor a cărui ocupaţiune principală era odinioară păstoritul.

In fasa-i redusă de astăzi, vieaţa păstorească la Megleniţi se înfăţişează în modul următor.

Stăpînul unei turme *(kiaţa)* îşi trimite oile şi caprele la munte sub îngrijirea unui *baci* şi a mai multor *picurar*[2], al căror număr variază după mulţimea capetelor de vită. Baciul e tocmit cu zeciuială (o oca de brînză din zece) sau e plătit cu 15-20 de lire, după învoială. Ceilalţi ciobani sînt plătiţi după importanţa slujbei cu care sînt însărcinaţi, între 12-15 lire, iar ajutoarele cu cîte 5-6 lire. Inainte vreme, cînd vieaţa era mai ieftină (lîna se vindea cu cel

[1] Dintre toţi Megleniţii, numai Năntenii mai au „celniei cu 5000 de oi şi capre, Cupenii, între cari fraţii Vocea şi Petru, posedă între 3000 pînă la 4000 de capre şi 1000 de oi, o avere destul de mare, mai ales în acele părţi;... Tanas-chehaia cu 2000 de capre, 400-500 de oi; Iafa Diia, frate cu cel de mai sus, cu avere de 1500 de capre; Toma-chehaia, toţi trei din Oşani, şi alţii din Liumniţa, Baroviţa şi Cernareca“ (P. Papahagi, *l. c.*, I, 27). Puţin păstorit mai fac şi locuitorii din Huma (Weigand, *Vlacho-Meglen*, XXIII).

[2] Nevestei păcurarului i se zice *picurarcă* sau *picurăriţă*.

mult 1 fr. ocaua, iar acum cu 3 fr., brînza se da cu 2 groşi — 40 de bani — ocaua, pe cînd acum se vinde cu un preţ întreit), ciobanii erau plătiţi numai cu cîte 3-4 lire şi serviau un an întreg. De pînea şi încălţămintea ciobanilor se îngrijeşte stăpînul, uneori li se dă şi cîte o *tămbare* (manta). Afară de *cărlig* (caţa), pe care şi-l face singur ciobanul, toate celelalte unelte şi vase necesare la munte le furnisează stăpînul.

Unde sînt oi şi capre puţine, proprietarii de vite dintr'o comună se asociază între ei şi le încredinţează uneia sau mai multor stîne. Baciul fiecărei stîne e tocmit dela Sf. Nicolae-de-vară (20 mai) pînă la Sîm-Pietru (29 iunie), adică pe atîta timp cît se mulg oile de cîte trei ori pe zi. I se dă ca ajutor pentru făcut focul, spălarea vaselor şi alte treburi mărunte, un băieţaş numit *fičor* sau *žutor*. A doua zi de Sîm-Pietru se strică stîna, iar baciul împarte produsele fiecărui proprietar proporţional cu numărul capetelor de vită. Aşa cum împarte baciul, trebue să se mulţumească fiecare[1]. La încheierea acestor socoteli, se face la stînă o petrecere (*ạtvá*), se frig miei şi toţi proprietarii cu ciobanii chefuesc laolaltă. De multe ori vin şi familii din comunele învecinate să ia parte la petrecere. După Sîm-Pietru, dacă se învoiesc, mai continuă să-şi lase vitele împreună pînă la Sînta-Marie; dacă nu, se separă în mai multe grupuri şi-şi face fiecare cîte o strungă, unde oile şi caprele continuă a fi mulse. La aceste strungi, nu mai are grije baciul de produsul vitelor, ci-şi ia fiecare proprietar acasă laptele ce i se cuvine şi face *brọnză* (*caş*, Lm.) *mọlị* sau *brọnză tụmnatịcă* (*caş tụmnatịc*, Lm.). Vitele rămîn la munte cît timp mai dau lapte. După Sînta-Marie însă, începe fiecare să se îngrijească de iernatec.

Ciobanul, dacă a pierit vre-o oaie, o plăteşte din leafa

[1] Cînd sînt multe oi la o stînă, se socoteşte laptele pe cap de oaie. Cînd însă sînt mai puţine, laptele oilor fiecărui proprietar se cîntăreşte în ziua de Sf. Nicolae-de-vară (20 mai), cînd se separă mieii de oi, iar baciul e răspunzător de cantitatea de brînză cuvenită fiecăruia, proporţional cu cantitatea laptelui muls peste vară.

lui, afară numai dacă aduce *nişán* (semn), adică pielea oii, cu care să dovedească că a fost mîncată de lup. Se întîmplă însă ca ciobanul să-şi însuşească o oaie şi s'o mănînce, atunci dă pielea unui cîne ca s'o muşte şi o arată stăpînului zicînd că a fost omorîtă de o fiară.

Pentru a se apăra de lupi, urşi sau de tîlhari, cei mai mulţi ciobani sînt înarmaţi cu cîte un *tuféc* (puşcă), un *piştól*, sau — mai rar — cu un *rụvél'* (revolver). Fiecare cioban are încă cîte un *cărlig* (caţă) care-i serveşte ca armă de apărare sau ca să prindă oile de picior. Portul ciobanilor nu se deosebeşte de al sătenilor. Mai au pentru diferite trebuinţe cîte o *disagă*, un *tăgărčic* (traistă de piele în care ţin pînea, lingura, strachina de lemn, etc.), o *palască* (pungă spînzurată de gît în care pun iască, amnarul, aţă, ac, foarfeci şi actul de naştere pe care ciobanul îl poartă totdeauna cu dînsul), o *k'ése* (pungă de piele de miel în care ţin tutunul), o *soịcă* (cuţitaş), cu care iau sînge oilor, cînd sînt bolnave, făcînd o crestătură în *ocl'u ụorb* (deasupra ochiului) sau în nări, o *ştipcă* (un fel de cleşte făcut dintr'un lemn crăpat la un capăt), cu care scot viermii la oile bolnave, etc.

Instrumentele musicale ale ciobanului meglenit sînt *frielu* sau *sfrúịelu* (fluier lung de 30-40 cm., cu şase găuri), pe care şi-l face singur din trestie, şi *cạvatu* sau *cạfatu* (fluier lung cam de 80 cm.), pe care-l cumpără din tîrg şi cu care cînd *sfirẹştị* (fluieră), mai ales noaptea, se aude cale de două ceasuri. Cu *gaịda* (cimpoiul) şi cu *tămbura* (un fel de mandolină cu 2-4 coarde), se cîntă numai în sat la petreceri.

Stîna (*stane*, mai des *băčọl'ă*) se construeşte din nou în fiecare primăvară (la Sf. Gheorghe), sub îngrijirea chehaialei care vine cu o săptămînă de zile înainte de a sosi oile la munte (pe la 1 mai). E alcătuită din bîrne (*brọnị* sau *bilị*) de fag şi acoperită cu crengi sau paie. Se compune dintr'o singură încăpere în care se păstrează toate uneltele şi vasele stînei, în care stau putinile cu brînză, şi slujeşte în acelaşi timp de adăpost şi odaie de culcare baciului şi ajutorului său.

Stîna e aşezată totdeauna în apropierea unui izvor, ca să aibă apa la îndemînă şi e dispusă cu faţa la răsărit, pentru a o feri de vîntul cel rece care bate dela nord (*bọarị*). In faţa stînei se află *čẹardacu* sau *mulzarnicu* (comarnicul) alcătuit din patru pari înfipţi în pămînt, peste care sînt puse nişte bîrne acoperite cu nuiele sau frunză de fag. Ceardacul n'are păreţi, pentru ca vîntul să poată sufla din toate părţile. Slujeşte ca să ţie umbră păstorilor în timpul mulsului şi să-i apere în vreme de ploaie. La spatele ceardacului e *cụtaru* (strunga), o îngrăditură făcută din pari împletiţi cu nuiele, în care se bagă oile printr'o deschizătură numită *uşa cụtarului*, cînd urmează să fie mulse. Intre cei doi pari dindărăt ai strungei se află *gaụra cụtarului*, o deschizătură în îngrăditura strungei, pe unde ies oile una cîte una şi sînt prinse de mulgători. Fiecare din aceştia, aşezat pe cîte o piatră pe care şi-a aşternut cojocul şi răzimat cu spatele de strungă, ţine unul din genunchii săi împreunat cu genunchiul vecinului, spre a lăsa să iasă numai cîte o singură oaie. Oile se mai bagă în strungă cînd proprietarii vin să-şi aleagă fiecare oile ce-i aparţin. Cînd vor însă să le numere, le duc la o potecă sau la un drum îngust, unde oile pot sta numai în şir, fără să se înghesue.

Laptele se fierbe, afară, la *ụgniştị*, o vatră făcută dintr'o groapă mică, cu cîte o piatră înaltă de o parte şi de alta, pe deasupra cărora se aşează cazanul.

Iarna, oile se ţin pe lîngă casă sau se duc la locuri mai adăpostite de vînt, numite *cọşlă*. Acolo ciobanii se adăpostesc în *cụlibị* (colibe), iar oile se bagă în *tọrlă*, care e o îngrăditură făcută din nuiele avînd în partea despre *bọarị* (nord), de unde bate vîntul, un zid înalt cam de un metru şi jumătate dela care porneşte aplecat pînă aproape de pămînt un acoperiş de paie, numit *cọardă*.

Dintre vasele şi uneltele întrebuinţate la stînă pentru fabricarea brînzeturilor amintim *gạleţịlị* (sg. *gạleată*), în care se mulg oile, *cupa*, mic vas de lemn cu două *mănuş*, de volumul unei ocale, şi care se atîrnă deasupra găletei, cînd

se mulge, *buruvaịca*, băţul cu care se bate laptele închegat, *stricătọarea*, o ţesătură de lînă prin care *sị stricọară* laptele, *ţădila*, un săculeţ în care se pune caşul spre a se scurge zărul din el, mai multe *cạldọr* (sg. *cạldarị*), *cạldạruşkị* (sg. *cạldạruşcă*) şi *cạzanị* (sg. *cạzan*), pentru fiertul laptelui şi gătitul bucatelor, *putiničkị* (sg. *putiničcă*), berbinţe pentru conservat brînza de calitatea a doua, cea mai bună punîndu-se în *fol'* (sg. *fọalị*), adică în burduşe de piele, diferite *ọalị*, *téngir*, *gạvanị* (sg. *gạvană*), străchini de lemn cu capac, *lingur*, pentru ale mîncărei, etc. Dacă mai amintim *patu*, aşezat pe lîngă păretele din fund, alcătuit din patru pari înalţi ca de un metru, deasupra cărora sînt puse 3-4 scînduri pe care se aşează caşul ca să se dospească, am înşirat aproape întreg mobilierul stînei.

Oile Megleniţilor sînt de diferite specii:

a. *Oị cărcăčeneşt* (*Cărăcăceńị*), mari, cu lîna lungă şi aspră, mai toate negre;

b. *Oị rudị*, cu lîna mai fină, scurtă şi creaţă, mai toate albe;

c. *Oị gegăneşt* sau *arnăuteşt*, mai mari decît oile rude şi cu lîna ceva mai aspră, cele mai multe albe;

d. *Oị căłpăreşt*, cu coada lungă şi cu urechile mari lăsate în jos.

Toate au carnea gustoasă, în special acelea care pasc în locuri cu humă. Acestea din urmă dau un lapte mai bun şi brînza ce se fabrică din el se vinde cu un piastru mai scump ocaua.

Numele generic al animalelor ovine e redat prin termenul *oị* (sg. *oaịă*). Numirea de *nạmal'ị* (sg. rar *nạmal'*) se aplică fără deosebire oilor şi caprelor.

După vîrstă şi sex, oile poartă diferite numiri:

a. dela naştere pînă la înţărcare i se zice *ńel* (după sex: *ńel mascur*, *ńel fẹmin*), dim. *ńelčuc*, *ńilčóc*, *ńilúş*.

b. Dela înţărcare pînă împlineşte un an, se numeşte *nọatin* (după sex: *nọatin mascur*, *nọatin fẹmin*), dim. *notincač*;

c. în al doilea an, se numesc *mil'ịór* (f. *mil'ịoară*);

d. dela vîrsta de doi ani pînă ce se amestecă cu oile pentru reproducere, partea bărbătească se numeşte *strămiľíor;*

e. după împreunarea cu oile, partea bărbătească ia numirea de *birbeţi*, dim. *birbičóc*; trecut de vîrsta de trei ani, se numeşte uneori *birbeţi bilǫrn;*

f. berbecul nejugănit, păstrat pentru reproducere, se numeşte *(o)reti*; cel castrat poartă numirea de *birbeţi čucăit;*

g. dela vîrsta de doi ani, partea femeiască se numeşte cu termenul generic *ǫaiă*, dim. *óičcă;*

h. oaia care fată (*ǫaia fătătoară*) şi dă lapte se numeşte *mutzarcă* (*mătzarcă*) sau *mlăzniţă;*

i. de aci înainte, oaia fătătoare e numită după numărul mieilor fătaţi: *ǫaiă di doi ńel', ǫaiă di trei ńel'*, etc.

j. oaia care n'a fătat la vîrsta de doi ani se numeşte *stearpă;*

k. aceleia care nu fată de loc, rămînînd veşnic stearpă, i se zice *ştirăvă* sau *ţalovă* (Oş.);

l. oaia bătrînă e numită *ştărbă* (Ln.), *ştrăbă* (H. Oş.), sau *ǫaiă bilǫrnă;*

m. mielul care-i e drag păstorului şi-l ţine mereu pe lîngă dînsul sau îl creşte acasă se numeşte *daş.*

După coloare, oaia se numeşte:

biliţă, cînd e albă de tot;

tisă, cînd e cu fălcile roşcate;

neagră, *ţiupcă* (Ţigancă) sau *rapcă* (dim. *răpcuţă*), cînd e neagră;

murgă, cînd are fălcile bătînd în negru;

şarǫtă (H. *şărătă*) sau *čenă* (şi despre capre), cînd lîna e amestecată, alb cu negru, seină, sură;

coléşă, dacă are cearcăne negre în jurul ochilor;

mrăcă (H.), cînd e albă şi cu fălcile galbene-roşietice;

ţirdănlíă, neagră cu gîtul alb sau cînd gîtul e de altă coloare decît restul corpului;

ţuşubardză, cînd e albă amestecat cu roşu;

coaţină, cînd e roşcată;

prăpăşénă (H.), cînd e albă cu brîu negru sau neagră cu brîu alb;

minţiuşarcă (cercelată), cînd pare a avea cercei sub bărbie;

ţălufată (şi despre capre), cînd i-atîrnă zulufi;

ţuşă, cu lîna roşcată-bălaie;

bal'ă, cînd are o pată albă pe frunte;

beloglavă, cînd e neagră cu botul albicios;

belonoagă, cînd e neagră cu picioarele albe, etc.

Caprei i se zice *musă*, cînd are picăţele albe pe bot; *garşă*, cînd e pestriţă, adică neagră cu pete roşii sau roşietică cu pete negre; *cranâ*, cînd e neagră; *čanşă*, cînd e roşietică; *bardză*, cînd e roşe pe bot iar trupul e negru, sau cînd are pe cap dungi de altă coloare; *sivă*, cenuşie; *sivuglavă*, cu botul cenuşiu, etc.

Oile n'au coarne de loc sau numai nişte corniţe mici. Acelea însă care au coarne măricele se numesc *cornoaşi* (sg. *cornoasă*) sau *răguşi* (sg. *răguşă*). Caprei fără coarne i se zice *şută*; cînd are însă coarne mari îndreptate în sus ca nişte ţepe, i se zice *ţăpăroagă*, iar ţapului, *ţăpăroş*, nume ce se dă uneori şi berbecului care are coarnele sucite în sus. Caprei cu urechi mici i se zice *čupă*, nume aplicat uneori şi oilor. Cînd oaia are coada mică de tot, abia visibilă, sau cînd i-a fost tăiată, se numeşte *cusă*.

Oaia care nu seamănă cu celelalte din turmă, ci pare a fi de rasă amestecată, se numeşte *răzbugărită*.

Vre-o trei săptămîni după suirea oilor la munte, şi anume la Sf. Nicolae-de-vară (20 mai), *bil'ucu* (turma) *di oi* se desparte în mai multe *cîrdur* (cîrduri; sg. *cîrd*, dim. *cîrdarcă*, pl. *cîrdoŕ*) deosebite:

a. Oile cu lapte formează *cîrdu mlăzniţílor* care se încredinţează pazei unui păstor numit *mlăzničár.*

b. Mioarele împreună cu sterpele formează un alt cîrd, dat în paza unui păstor numit *stirpar.*

c. Noatenii alcătuesc al treilea cîrd păzit de *nutinar.*

Berbecii se amestecă sau cu cîrdul mioarelor şi sterpelor

sau cu acela al noatenilor. Pe la Sînta-Marie (15 august), berbecii se despart de cîrdul mioarelor şi al noatenilor, formînd un cîrd deosebit păzit de un *birbicar*. Intre 1 şi 15 septembre, berbecii se amestecă cu oile cu lapte şi cu mioarele pentru reproducere. Cu începere dela această dată, cîrdurile sînt astfel alcătuite:

a. Oile cu lapte, mioarele şi sterpele împreună cu berbecii de prăsilă.

b. Noatenii.

Mlăzničarii' pasc oile mai aproape de stînă, căci trebue să ducă oile la muls de 2-3 ori pe zi. *Stirpariĭ* şi *nutinariĭ* se duc cu cîrdurile lor tocmai în vîrful muntelui, pe locurile cele mai prăpăstioase, şi nu se întorc une-ori pe la stînă cîte 7-8 zile şi mai mult, căutînd tot mai bună *mirá* (păşune). Ciobanii aceştia îşi iau provisii pentru mai mult timp şi au cei mulţi pe lîngă ei o *mulzarcă*, adică o capră din al cărei lapte se hrănesc.

Oile *şi scot la propásuc* (sînt pornite la păşune) în zori de zi. Toate pornesc *an şor* (în şir, una cîte una) pe *drumác* (hăţaş, cărare îngustă care pleacă dela stînă pînă dă de drumul mare), precedate de *picurar* şi de *kîşcem* (ţapul care merge în fruntea cîrdului), de gîtul căruia e atîrnat un *clopuţ*. Ajunse în drumul mare sau urcînd muntele, oile nu mai merg în şir, ci *şi răsfac* (*şi ampràşcăesc*, *şi răsprăşcăesc*, se împrăştie, se răznesc), iar ciobanul trebue mereu *şi ţopă* (să ţipe, să strige) la ele, chemîndu-le pe nume sau strigînd *rrr!* cînd rămîne vre-una în urmă. Cîrdul de oi îl încheie de obicei un ciobănaş urmat de un cîne. Marginea din dreapta sau din stînga unui cîrd se numeşte *ţaripă* (*dirceaptă* sau *lşvă*). Sînt unele oi care, cu toate silinţele pe care şi le dă ciobanul, se răznesc de celelalte şi umblă tot pe de lături. Aceste oi, numite *iripaţi* (Oş.; *ăripaţi*, Ln.), se vînd de obicei, căci nu pot fi păzite şi le mănîncă lupii. De aci vine şi termenul de *iripat*, dat unui om care nu poate trăi laolaltă cu ceilalţi din pricina firei lui nesociabile.

In timpul căldurilor mari, oile *mirinză* (se odihnesc la amiazi) pe cîte un loc mai umbrit numit *miriaz*.

Oile fiind foarte lacome de sare, păstorii le *cărmes* (le dau sare), presărînd sarea mărunţită pe niste lespezi, numite *cărmilĭ* (Ln.) sau *sărọn* (Oş.), aşezate în apropiere de stînă.

Intre 1 şi 15 septembre, uneori şi cu începere dela 15 august, berbecii de prăsilă se amestecă cu *mulzoriĭ* (oile cu lapte) şi cu mioarele, pentru reproducere. Berbecii *mărlesc* oile şi acestea, dacă rămîn *grşlĭ* (sg. *greaúă*), *şi feată* (*şi răsfeată*, încep să fete) după cinci luni. Oaia care fată mai din vreme, adică pe la mijlocul lui ianuar, se numeşte *timpurí(u)ă* (Ln., *timpurivă* Oş.); aceea care a conceput mai tîrziu [1], şi naşte pe la jumătatea lui februar sau pe la sfîrşitul acestei luni, se numeşte *póznică*. Oaia care a fătat tîrziu de tot şi trebue să fie suptă toată vara se numeşte *sugăriţă*. Mielului din gemeni i se zice *bliznác*, iar celui născut mort *stîrpác*.

Mielul e lăsat *şi sugă* laptele dela oaie vre-o 50 de zile, după care *şi udbiçştĭ* (se înţarcă). Se întîmplă însă ca oaia să moară născînd mielul, sau ceva mai tîrziu, şi atunci acesta *putsuzĭ* (suge) dela altă oaie sau dela mai multe. Mielul se chiamă atunci *sugar*, iar oaia care-l *pleacă* (îi dă să sugă) se numeşte *plicătoară*. Oaia care dă să sugă la mai mulţi miei se chiamă *oaiă putsuptă*, iar aceea căreia i-a murit sau i s'a tăiat mielul se numeşte *doiniţă*.

Inainte de a-şi trimite oile la munte, de obicei la 25 mart, proprietarii le *bilizoş*, adică le fac cu *foarfiţile* cîte un *bileg* (semn, crestătură la urechi), pentru a se putea deosebi oile fiecărui stăpîn. De aci întrebarea care se pune ciobanului: *cọţi bilezĭ paşt?* (cîte semne paşti?) adică „cîţi stăpîni sînt în turma asta?“ Semnele mai obişnuite sînt: *răvnită* (*dirceapta răvnită*, *lşva răvnită*), cînd se rătează vîrful urechei; *sco; dinăpoi*, cînd se scoate un clin mititel din marginea urechei; *lat dĭ dinăinte* sau *lat dĭ dinăpoi*, cînd s'a

[1] Se întîmplă ca unele oi să nu conceapă din primul moment şi atunci se lasă berbecii mai multă vreme printre ele.

teşit din marginea urechei o bucată, începînd dela mijloc pînă în vîrf; *čăpăráşcă*, dacă se scoate un clin din vîrful urechei, aşa că arată ca o furculiţă cu două coarne, etc.

Boalele bîntue deseori printre oi şi multe se prăpădesc, cu toată îngrijirea pe care le-o dau ciobanii. Mai ales cînd sînt *bărlivị* (capii, căpiate) mortalitatea e mare printre ele. Alteori sufer de *dạlác* (dalac), cînd li se umflă splina, *guşă*, cînd li se umflă gîtul (*oaịa guşaştị*), *dị tusị* (tuse), de *sipăniţă* (vărsat), de *crastă* (rîie), de *strupcă*, dacă le ies bubuliţe pe uger şi nu se pot mulge, de *mitil'* (gălbează; *ọaịă mitil'ọasă*), *dị coşur* (bubuliţe care se fac pe corpul oiei în timpul iernei şi le face să slăbească), de *spărăčunị* (*ọaịă spạrọtă*), cînd îi crapă copita din causa ploiei, de *batịrị ạn uzịrị*, cînd li se loveşte ugerul care nu mai dă lapte şi pică după cîtva timp, *dị ạmbrumarị*, cînd se îmbolnăvesc din pricină că pasc dimineaţa iarba brumată, etc.

Afară de boale, oile mai sufer mult din pricina insectelor sau parasiţilor care se înfig în corpul lor, şi anume: *căpuşịlị* (căpuşile), *cạrčẹńil'* (ca păduchii de lemn) şi *cărlẹžịlị*, *ştręcl'ịlị* (strechiile) şi *muştịlị* le produc iarăşi mari supărări.

Oile *sị mulg* de doi, trei sau mai mulţi *mulzar* aşezaţi sub *čẹardac* (v. mai sus), după ce oile au fost băgate în *cạtar* (strungă), de unde sînt mînate spre *gaụra cạtarului* (v. mai sus) de către un ciobănaş numit *fičor dị gạnirị*. Mulsoarea se face de trei ori pe zi (în revărsatul zorilor, cînd se întorc oile dela *propásuc*, pe la amiazi şi la asfinţitul soarelui), cu începere dela Sfîntu-Nicolae-de-vară (20 mai) pînă la Sîm-Pietru (29 iunie). Dela această dată pînă la Sfînta-Marie (15 august), oile se mulg numai de două ori pe zi (dimineaţa şi seara). De aci înainte, numai cîte odată pe zi sau chiar la două trei zile odată.

Laptele muls în găleată se toarnă într'un vas mai mare strecurîndu-se prin *strịcătọarị*, după care-i pun *cl'ag* sau *sịrịştị* (Ln., H.) care se prepară din rînza iezilor şi se conservă în *şişur* (sticle). După ce laptele *sị 'n-*

cl'agă ia numirea de *strigl'ată*, care se amestecă bine cu un băţ numit *bucuval'că*, apoi se strînge cu mîna laolaltă şi se pune în *ţădilă*, ca să se scurgă de *zọr* (Oş., Ln., *zăr* H.) sau *săratcă*. Pentru a se scurge mai bine zărul, se strînge (*sị čạvisẹştị*) gura ţădilei cu un cui de lemn numit *čạvă*. După ce *brọnza* (Ln., Oş., *brănza* H., *caşu* Lm.) s'a învîrtoşat prin scurgerea zărului, se scoate din ţădilă, i se dă sare şi se pune în *putinićkị* sau în *fol'* (burduşe). *Caşcavalu* e un produs modern. Din zărul fiert se prepară *urda*. Lingura cu care se scoate urda din căldare se numeşte *kepčé*. Laptele nefiert lăsat să se înăcrească se numeşte *laptị acru*. Laptelui fiert lăsat să se îngroaşe i se zice *cutmač*. *Gulastra* e primul lapte pe care-l dă oaia după ce a fătat. *Măcsúl* e termenul general pentru fruptul oilor sau caprelor, adică laptele, brînza, etc. *Unt* nu se prepară la stînă, ci acasă. Se bate laptele în *bútim* (putinei) cu *čurila* (Ln., *čạlira* Oş.= mătca) pînă se alege untul. Laptele bătut ce rămîne în putinei, după ce s'a ales untul, se numeşte *mătăniţă*.

Oile *sị tund* întîia oară la gît, la picioarele dinapoi şi pe sub pîntece, *sị gărles* (se tuşinează) prin mart sau april, spre a nu împiedeca mieii să sugă şi să poată fi mulse mai uşor. *Lọna* toată se tunde însă pe la Sîm-Pietru, cînd se miţuesc şi noatenii, ca să nu-i supere căldurile. Lîna acestora din urmă se chiamă *iuń* sau *iuịń*. Intreaga lînă a oiei, cît timp nu e tunsă, se chiamă *bască* (H.). Lînei de capră i se zice *cuzină*. Grăsimei din lînă i se zice *usuc* (*lọnă usucọasă*).

Socotelile se fac ca şi la ciobanii de aiurea, crestîndu-se pe *răbuşă* (sg. *răbuş*).

Ca păstorii de pretutindeni, Megleniţii se orientează noaptea după cer, şi anume după diferitele stele şi constelaţiuni pe care le numesc *cfačca* (cloşca cu pui, pleiada), *boil'*, *furil'*, *pul'iţa*, *stẹaụa* (luceafărul), *drumu-Domnuluị* sau *drumu-mumuşuluị* (calea laptelui), etc.

Diferitele momente ale zilei şi ale nopţei le exprimă în modul următor: *lạ darẹa zorlị* (la revărsatul zorilor); *lạ 'ncrẹştịrẹa sọarlị* (la răsăritul soarelui; *ạncrẹştị sọarlị*, ră-

sare soarele); *la prividerea* sau *con si privedi* (cînd începe să se lumineze); *s fesi ziuă* (s'a făcut ziuă); *dimneața*, adv.; *la ručócu mic* (între răsăritul soarelui și amiazi); *niazăț* (amiazi); *ručóc* (prînz), *dupu ručóc* (după prînz); *la mirindi* sau *la k'indiă* (pe la toacă); *an mrac* (în amurg); *ari ancă doų strimulor pan di scăpitari* (mai sînt două prăjini pînă să apună soarele); *scăpitarea soarli* (apusul soarelui); *seară*; *la darea steaų* (la răsăritul luceafărului); *noapți* (*s fesi noapți*); *la țină* (la cină); *pristi nizănoapți* (la miezul nopței); *la cântarea cucoțil'* (la cîntatul cocoșilor).

Dacă ne ocupăm acum de originea termenilor privitori la păstorit sau în legătură cu viața păstorească la Megleniți, constatăm că mai mult de jumătate sînt comuni tuturor Românilor de dincoace și de dincolo de Dunăre. Aceștia sînt: *ancl'igari*, *(a)rești*, *băčoľă* (băcie), *bardză*, *bască*, *bilă*, *birbeți*, *birbicar*, *bitorn* (bătrîn), *boari*, *bron* (brîu), *bronză*, *caldari*, *calești*, *căpușă*, *cărlig*, *caș*, *cașcaval*, *cavul*, *cazan*, *cl'ag*, *clopț*, *coardă*, *coațină*, *coș*, *coșlă*, *crd*, *culibă*, *cupă*, *curnoasă*, *ćeardac*, *dolac*, *direaptă*, *disagă*, *drum(ac)*, *fičor*, *fitari* (*răsfitari*), *fitătoară*, *foali*, *foarfiț*, *friel* (fluier), *galeată*, *gaură*, *gavană*, *greaų*, *gulastră* (colastră), *guniri*, *gușă*, *iaripă*, *iripat* (aripat), *lapți*, *lingură*, *lisă*, *lonă*, *mănușă*, *mărliri*, *mascur*, *mil'ior*, *mil'ioară*, *moli*, *mulziri*, *murgă*, *nomal'*, *neagră*, *noatin*, *nutinar*, *nel*, *oaiă*, *oală*, *pat*, *picurar*, *plicari* (a apleca), *plicătoară* (aplecătoare), *putinică*, *răbuș*, *rudă*, *săron* (sărini, săruni), *sivă*, *stearpă*, *stirpar*, *strămil'ior*, *strigătoari*, *stricurari*, *strigľată*, *sugar*, *sugăriță*, *șor* (șir), *ștărbă*, *ștrecl'ă* (strechie), *șută*, *tenğir* (tingire), *timpuri(v)ă*, *torlă* (tîrlă), *tumnatic*, *tundiri*, *tusi*, *topari* (a țipa), *țădilă* (sedilă), *unt*, *urdă*, *usuc(oasă)*, *uziri*, *zor*, *zutor* (ajutor).

Ceilalți termeni, necunoscuți Românilor din stînga Dunării, sînt proprii graiului meglenit și prea puțini se regăsesc și la Aromîni. Mai toți sînt de origine bulgărească sau turcească, prea puțini împrumutați din albaneză. Astfel

sînt[1]: *amprăștăiri* (bg. *prъskamъ*), *bal'ă* (și în arom.; comp. alb. *bal'oš*, *bal'aš*, cu același sens), *bărlivă* (bg.), *beloglavă* (bg.), *belonoagă* (bg.), *bileag* (bg. *bělěgъ*), *biliță* (bg. *bělica*), *biližori* (bg. *bělěžъ*), *bil'uc* (bg. < tc.), *bliznac* (bg.), *buruval'că* (bg. *borovalka*), *bútim* (bg.), *cărmilă* (bg.), *cărmiri* (bg.), *cfačcă* (bg. *kvačka*), *crastă* (bg.), *cutar* (și în arom. < bg.), *cuzină* (bg. *kozina*), *căpărască* (bg. *čapareška*), *čovică* (bg. *čivija* < tc.) > *čăvizări*, *čupă* (comp. bg. *čipъ* „fără coarne"), *čurilă* (bg. *čurilka*), *daș* (și în arom. < alb.; comp. și bg. *daško jagne*), *doiniță* (bg.), *gaidă* (bg.), *gărliri* (bg. *gъrlo* „gît", *ǯegăneșt* (alb. *gegeniš*), *ialovă* (bg.), *kepéi* (tc.), *k'esi* (bg. < tc.), *kiaia* (bg. *kehajá* < tc.), *kiusem* (bg. < tc.), *levă* (bg.), *măcsul* (bg. *maksulъ* < tc.), *mătăniță* (bg. *mъtenica*), *minǯiușarcă* < *minǯiușă* „cercel" (bg. *minguši*), *mirá* (bg. *merá* < tc.), *mitil'* (bg. *metilъ*) > *mitil'os*, *mlăzničar* (bg.), *mlăzniță* (bg.), *mrăcă* (bg.), *mulzar*, *mutzarcă*, *mutzarnic* (bg. *mlъzъ* „a mulge", influențat de *mulziri*), *nișan* (bg. < tc.), *palască* (bg. < tc.), *poznică* (bg. *pozdnьj*), *prăpășénă* (bg. *prěpašjъ* „îneing"), *propásuc* (bg. *propaska*, *popasъkъ*), *răguș* (bg. *roguša*), *rapcă* (bg. *arapka*), *răsprăștăiri* (bg. *razprъskamъ*), *răvnit* (bg. *ravnja*), *rusă* (și arom. *arusă* < ngr.), *saratcă* (bg. *sirovatka*), *sfiriri* (bg. *svirja*), *sipăniță* (bg.), *siriște* (bg.), *sivuglavă* (bg.), *stane* (bg. *stanъ*), *strupcă* (bg.), *șarptă* (bg. *šarja*), *șiș* (bg. < tc.), *știpcă* (bg.), *știrăvă* (bg.), *tăgărčic* (bg. *tagarčica*), *tămbură* (bg. < tc.), *tufec* (bg. < tc.; comp. și arom. *tufekʻia*), *țălufată* (bg. *culufъ*), *udbiiri* (bg. *otbija*), *ugniști* (bg. *ognište*), *vrană* (bg. *vranъ* „cioară; negru").

Următoarele sînt refăcute după bg.: *putsuziri* (< *suziri*, după bg. *poddojъ*), *răsfațiri* (< *fațiri*, după bg. *razděljamъ*).

Rușubardză e compus de *roș* + *bardză*.

Pistol (și arom. *pistolă*) și *ruvel'* sînt neologisme alterate.

[1] Abreviațiuni: alb. = albanes; arom. = aromîn; bg. = bulgar; ngr. = neogrec; tc. = turcesc.

Pentru *tămbarĭ* (şi în arom.), comp. alb. *tabarę*, it. *tabarro*.

Numai acestea cîteva nu mi-a fost cu putinţă să le identific în alte limbi: *bucuvaľcă* (cu acelaşi înţeles ca bg. *bъrkalka*), *călpăręst* (comp. pentru începutul cuvîntului bg. *klepo-uhъ*, de unde rom. *clăpăug*; pentru finală comp. bg. *čapurestъ* <*čapurъ*), *cărčęn*, *cutmáč*, *čanšă*, *čęnă*, *garşă* (comp. bg. *garъ* „cenuşiu"), *iu(i)ńi* (comp. bg. *june* „viţel"), *muşă*.

Spęrọt şi *spărăčuni* par a fi de origine latină, dar nu le-am putut da de urmă.

I. A. Candrea

IRANO-ROMANICA

I

In dicţionare etimologice şi în studii de romanistică vedem mereu înşirîndu-se cuvinte în faţa cărora filologii rămîn nedumeriţi, pentru că le apar ca adevărate enigme. Asemenea cuvinte sînt numite de obicei „preromane" sau „alpine" şi ceea ce le apropie între ele este că ne îndreaptă în general spre viaţa în munţi, viaţa păstorească, ce cuprinde şi altfel multe aspecte nelămurite pînă azi, pentru că cercetătorii nu au recunoscut în de ajuns însemnătatea ei, ori s'au oprit numai la cîteva constatări, cîteva apropieri, dincolo de care nenumărate probleme aşteaptă soluţiuni în acord cu complexitatea de fapte pe care o implică. Una din caracteristicile acestor cuvinte este şi marea lor răspîndire, o extensiune geografică surprinzătoare de multe ori, legînd zone lingvistice cu totul depărtate — din Carpaţi pînă în Pirenei chiar —, aşa ca filologii au renunţat să dea o explicaţie satisfăcătoare acestui fapt şi s'au mărginit să semnaleze coincidenţele pe care le ofere în această privinţă lexicul diferitelor limbi romanice.

Renunţarea în care romaniştii şi-au fixat o atitudine nu poate fi totuşi o metodă, nu-şi găseşte justificarea în imposibilitatea absolută de a aduce oarecare lumină în această chestiune. Oricît de obscure ar părea unele forme, filologia nu trebue să-şi impună abdicarea la o elucidare a lor, în măsura în care îi stau astăzi la îndemînă unele mijloace

de control. Şi asemenea mijloace nu lipsesc dacă încercăm să lărgim cadrul constatărilor făcute pînă acum în domeniul romanic, alăturîndu-le la cele din alte domenii, şi dacă întreaga problemă o privim în legătură cu realitatea faptelor la care se referă. Aceste fapte se înfăţişează cu un caracter special prin substratul pe care se razimă, cum, de altă parte, au ramificaţiuni care ne duc departe—spre consideraţiuni nu numai de natură lingvistică — şi spre un trecut de care trebue să ţinem samă, pentru că în epoci străvechi, pe care le putem în parte reconstitui, găsim unele elemente ce nu pot fi isolate de cele constatate mai tîrziu ori azi şi înlesnindu-ne să stabilim continuităţi, analogii, care să ne înlesnească lămurirea unor puncte enigmatice pînă acum.

Cînd este vorba de elemente păstoreşti nu trebue niciodată să pierdem din vedere că ele sînt caracterisate printr'o forţă de expansiune specială, au avut totdeauna o circulaţie întinsă, cu radiaţiuni trecînd la distanţe mari de locul lor de origine. Trecerile de păstori din loc în loc — pe crestele munţilor ori prin şesuri —, aşa cum le-au descris de atîtea ori etnografii şi a căror importanţă pentru filologie am arătat-o altădată, au fost factorul hotărîtor în asemenea transmisiuni lingvistire şi de ele nu trebue să facă abstracţie nici romaniştii, nici alţi filologi. E un principiu pe care dacă nu l-am recunoaşte ar însemna că persistăm în spiritul vechi de interpretare filologică, în isolarea faptelor lingvistice de contingenţe care au determinat caracterul lor. Aceasta ne-ar duce şi la excluderea unui criteriu care permite filologiei să descopere originea unor forme care la prima vedere par neînţelese. In acord cu acest principiu se poate spune că cu cît ne îndreptăm mai departe spre trecut, cu atît se impune să admitem mai mult importanţa migraţiunilor păstoreşti. În condiţiunile primitive de viaţă păstoritul a avut o deosebită importanţă—cu uniformităţi de existenţă pe întinderi mari şi la popoare chiar neînrudite de aproape între ele — şi cunoscînd legăturile strînse care au existat între păstorit şi nomadism aceasta ne autorisează să

credem că şi formele romanice cu caracter pastoral răsfrîng acest trecut, sînt ecoul mişcărilor păstoreşti care s'au întîmplat odinioară pe o scară întinsă, din răsăritul pînă în apusul Europei.

In faţa elementelor păstoreşti din vocabularul romanic pe care filologii nu au ajuns să le identifice nici cu ajutorul limbei latine, nici cu acela al altor limbi de care s'a ţinut pînă acum samă, se pune atunci întrebarea dacă, urmînd principiul formulat mai înainte, nu se deschid alte perspective de cercetare pentru a fixa originea acestor enigmatice infiltraţiuni în materialul lexical al romanităţei orientale şi occidentale. Nerecunoscînd caracterul particular al formelor păstoreşti şi limitîndu-se la confruntări curente, după tradiţia filologică de mai multe decenii, romaniştii nu s'au gîndit să urmărească viaţa pastorală aşa cum s'a desfăşurat altădată în apropierea ţinuturilor devenite mai tîrziu romanice sau chiar pe întinderea unora din ele, cum nu au dus studiile comparative mai departe, spre grupuri lingvistice care oricît de streine ar părea de cel romanic nu pot fi lăsate la o parte dacă ţinem să introducem în cercetare cît mai multe elemente de informaţie. Etnografia vechei Europi ne arată că o mare parte a teritoriului oriental, cu prelungiri spre sud, a fost ocupată de populaţiuni eminamente păstoreşti şi despre ale căror graiuri putem avea oarecare cunoştinţe sau din mărturii vechi sau, mai ales, din referinţe la graiurile celor care trăesc azi ca urmaşi ai lor. Populaţiunile acestea, de origine iranică, au oprit de mult atenţia slaviştilor, cum şi a filologilor care studiază limbile fino-ugrice şi cred că nu pot fi trecute cu vederea nici de romanişti, cînd ei vin să cerceteze tocmai terminologia păstorească cu acele coincidenţe care străbat vocabularul romanic din Răsărit pînă în Apus.

Irani erau Sciţii şi Agatirşii[1], cum Irani au fost şi

[1] Această părere e întemeiată pe consideraţiuni lingvistice şi dacă sub numele de Sciţi se pare că erau cuprinse şi populaţiuni de altă origine, elementul preponderant printre ei trebue să admitem că era cel

alte neamuri (Sarmaţii, Iazigii, Roxolanii, Alanii)[1] care au trăit pînă la un timp prin stepele Rusiei şi regiunile carpato-dunărene. Din descrieri cunoscute pe care le dau Herodot, Strabon, Amian Marcellin reiese că aceste populaţiuni duceau viaţa de păstori nomazi, caracteristică a neamurilor iranice păstrată pînă azi la cea mai mare parte din ele.[2]

iranic; v. W. Geiger, *Ostiranische Kultur im Altertum*, Erlangen, 1882 180; *Grundriss der iranischen Philologie*, II, 400, 441, 442; Ed. Meyer, *Gesch. des Altertums*, I[1], 799; H. Hirt, *Die Indogermanen*, 117. V. mai în urmă E. H. Minns, *Scythians and Greeks*, Cambridge, 1913; cf. *Journal des savants*, 1913, 548 urm., şi bibliografia dată de J. Strzygowski, *Altai-Iran und Völkerwanderung*, Leipzig, 1917, 146; unele păreri exprimate acolo se îndepărtează de cea admisă în general (cf. şi L. Niederle, în *Rev. des études slaves*, II, 31).

[1] Asupra Alanilor v. articolul *Originea Moţilor* pe care l-am publicat în *Viaţa nouă*, XVII, 165, şi unde arătam că în limba noastră s'au păstrat şi alte iranisme decît cele de care ne vom ocupa aici.

[2] Nota aceasta se reflectează bine în monumentele literare ale Iranilor şi ea e relevată de toţi iraniştii—vorbind despre *Avesta*, W. Geiger, *l. c.*, 414 observă: „întreaga viaţă descrisă acolo este aceea a unui popor de ciobani, de ţărani"; v. şi lauda păstoritului în *Avesta*: *Yasna*, 58.

Înrîurirea păstoritului se repercutează şi în unele cuvinte iranice, prin nuanţarea lor specială în acest sens, moştenită în parte din timpuri străvechi, prin asociaţiuni datorite vieţei păstoreşti pe care au dus-o Iranii. Ideea de „a paşte" a fost asociată de aceea de „a merge din loc în loc, a rătăci, a entreera": pers. *čarīdan* „a paşte", *čarā* „păşune" bel. *čarag* „a rătăci, a entreera, a paşte", afg. *car* „păşune", pehlvi *čarak* „păşune", av. *čaraiti* „a merge, a se mişca", vind. *cārati* „merge, rătăceşte, paşte" (în armeană, ca împrumut, *čarakem* „a paşte", *čarak* „păşune"); evoluţia semantică a mers şi mai departe, cum arată oset. *cāran*, *cārin*, însemnînd „a trăi, a locui", noţiune care se vede că s'a desvoltat din aceea de „a paşte" (Chr. Bartholomae, *Altiran. Wb.*, 449, 580; P. Horn, *Grdr. d. neupers. Etym.*, 98; P. Hübschmann, *Pers. Studien*, 52, *Armen Gramm.*, 188; W. Geiger, *Etym. des Balūčī*, în *Abhandl. d. bayer. Akad.*, XIX, 117, 421; W. Miller, *Die Sprache der Osseten*, 28). Semantismul acesta păstoresc îşi găseşte, de altfel, analogii şi aiurea; în limbile romanice unde influenţa păstoritului a lăsat numeroase urme se pot compara formele corespunzătoare lat. m i g r a r e şi m u t a r e (v. ce am relevat în *Din istoria migraţiunilor păstoreşti*, 11; *Viaţa păstorească în poezia noastră populară*, 66; cf. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 5565, 5785). Aceleaşi noţiuni sînt asociate în formele turco-tătare plecînd dela *kōč-* şi

Dela aceşti Irani ne putem închipui că unele cuvinte păstoreşti au pătruns în regiunile carpatice şi au fost transmise mai departe, după cum tot dela ei, mai spre răsărit şi mai spre nord, Slavii şi Fino-ugrii se ştie că au împrumutat cîteva elemente. Posibilitatea acestor propagări lingvistice dincolo de şirul Carpaţilor şi şesurile dunărene reiese nu numai din ceea ce e strîns legat de migraţiunile păsto-

împrumuturile din ele în slavă (cf. H. Vámbéry, *Etym. Wb. der turkotat. Spr.*, 103; E. Berneker, *Slav. etym. Wb.*, I, 537).

Un proces semantic datorit păstoritului în lexicul iranic e şi acela pe care-l găsim în cuvinte care înseamnă în acelaşi timp „avere" şi „vite"; ambele noţiuni sînt asociate în osetul *fo(s)* care mai înseamnă şi „pradă" (H. Hübschmann, *Etym. u. Lautl. d. osset. Spr.*, 68; W. Miller, *Die Spr. d. Osseten*, 10); în av. *fšūmant-* semnificaţia de „bogat" derivă din aceea de „având multe vite" (Chr. Bartholomae, *Zum altiran. Wb.* 199, suplem. la vol. XIX din *Indogerm. Forsch.*). Forme analoge întîlnim şi în alte limbi influenţate de mediul păstoresc — e o evoluţie semantică destul de răspîndită; comp. abkh. *ɣaxa* „vite, avere" (P. v. Uslar, *Die abchas. Spr.*, 158); *p'ɔ̨ɣwa* „om bogat", adyghé *p'ɔ̨ɣə* „prinţ" < ir. (av.) *fšūmō* „bogat în turme" (*Mém. Soc. lingu.*, XXII, 248); čag. *barim* „avere, vite" < ung. *baromm* (cf. Z. Gombocz ös J. Melich, *Magy. etym. szótár*, 290); ar. *māl* (împrumutat în pers., curdă, afg. bel., ca şi în turc.; cf. W. Geiger, *Etym. d. Balūčī*, 454) „avere, vite"; în graiul african din 'Afar *dāgē* „vită, avere, bani" (*Sitzber. der Akad.*, Viena, CXIII, 842). În slavă *blagъ* şi derivate ale lui, ca şi din *imatь* şi *bytь*, apar cu semnificaţii identice (E. Berneker, *Slav. etym. Wb.*, I, 69, 113-114, 425; cf. *Arch. f. slav. Phil.*, XXXV, 136; M. Rešetar, *Der štok. Dialekt*, 227; comp., tot la Berneker, I, 67, sor. *zbožo* „vită" alături de vpol. *zbože* „bogăţie" şi în poloneza de azi „grîne", diferenţiere semantică în altă direcţiune, sub influenţa vieţei agricole, cum găsim exemple şi în alte limbi). În romanică lat. h a b e r e a primit în regiuni păstoreşti, în special din sudul Franţei, înţelesul de „turmă de oi" (*aver*, *avé*, ori simplu *ov* în asocieri şi derivate, e unul din cuvintele păstoreşti cele mai caracteristice în provensală: Mistral, *Tresor*, 192-193, 194-195; P. Meyer, *Doc. lingu. du midi de la France*, 401, 636; cf. Meyer-Lübke, *Rom. et. Wb.*, 3958; din provensală cuvîntul a pătruns în bască unde *abere* cu numeroase derivate e un cuvînt caracteristic păstoresc: Azkue, *Dicc. vasco-esp.-fr.*, I, 7; în alte regiuni romanice h a b e r e a primit înţelesuri deosebite după condiţiunile speciale de viaţă economică, după felul animalelor socotite ca izvor de bogăţie (cf. Meyer-Lübke, *ibid.*; *Butlletí de dial. catal.*, IV, 18; VI, 39; IX, 69; *Rev. de fil. esp.* VIII, 411); ceva analog găsim în corespunzătoare ale lui ca-

reşti, dar şi din mărturii istorice. Populaţiuni iranice le găsim trăind şi la sudul Dunărei, de unde resultă că nu trebue nici de data aceasta să ne representăm linia Dunărei ca formînd un hotar dincolo de care nu ar fi existat o continuitate etnică sau lingvistică cu ţinuturile dela nordul acestui fluviu. Chiar cu Adriatica ţările nord-dunărene şi altele din Europa septentrională au avut legături în timpuri străvechi şi cu atît mai mult în epoca romană, aşa încît atingeri între asemenea regiuni putem admite că au existat cu deosebire prin păstorii migratori. Dacă litoralul adriatic a fost şi în alte împrejurări punctul de legătură între Orientul şi Occidentul european, aceasta s'a putut întîmpla şi mai uşor prin migraţiunile păstoreşti care înlesniau continuităţi de vieaţă şi înrîuriri lingvistice chiar la depărtări mari [1]. Trecutul nu trebue niciodată să-l privim sub impresii

pitalis (Meyer-Lübke, *ibid.*, 1632, 1658; cf. Mistral, *Tresor*, s. *cubau, capitau*; Azkue, *Dicc. vasco-esp.-fr.*, s. *kabale*). Din limba noastră e de amintit ar. *tutipută* „avere, vite". Grupînd aici aceste forme interesante pentru semantismul păstoresc din diferite părţi, nu vom mai insista asupra altora, unele bine cunoscute, ca lat. pecunia — pecus, germ. *Vieh*, slav. *skot* (S. Feist, *Etym. Wb. der got. Spr.*, 100; Falk-Torp, *Wortschatz d. germ. Sprachein.*, 448-449; F. Kluge, *Etym. Wb. d. deutsch. Spr.*, 475; L. Niederle, *Slovanské starožitnosti*, III[1], 147; cf. *Arch. f. slav. Phil.*, XXXI, 593; comp. lit. *naudà* şi forme germ. corespunzătoare, Falk-Torp, *l. c.*, 300; ung. *marha* şi formele împrumutate, Bernekar, II, 19); în parte din aceste cuvinte schimbările semantice nu s'au întîmplat, de altfel, atît prin influenţa păstoritului, cît a comerţului (cf. O. Schrader, *Reallexikon*, ed. a 2-a, 371).

[1] Nu trebue pierdut din vedere că elementul iranic, prin Sarmaţi şi Iazigi, s'a întins pînă în Panonia, în apropiere deci de Dalmaţia. Avem, pe urmă, dovezi că acelaşi element pătrunsese în sec. al III-lea d. Cr. mai departe spre sud-vest, apropiindu-se de Italia. Astfel în timpul domniei lui Carus sînt pomeniţi Sarmaţi care năvăliseră în Ilîria şi ameninţau Italia: „... statim adeptus imperium Sarmatas adeo morte Probi feroces, ut invasuros se non solum Illyricum sed Thracias quoque Italiamque minarentur, itam inter bella patiendo contudit, ut paucissimis diebus Pannonias securitate donaverit occisis Sarmatarum sedecim millibus, captis diversi sexus viginti millibus", *Scr. hist. Aug: Carus*, IX. Despre Sarmaţi în Ilîria se vorbeşte şi aiurea (*ibid.: Maximus et Balbinus*, V; *Aurelianus*, VI; *Probus*, XVI) şi nu se poate pune la îndoială că numele

actuale, fie că transpunem în el isolări teritoriale de azi, fie că plecăm dela ideea că stările culturale înaintate sînt în general cele mai favorabile stabilirei de raporturi între popoare. Isolări de astăzi, mai mult sau mai puţin accentuate, nu au existat totdeauna: ele sînt urmări relativ tîrzii datorite schimbărilor în evoluţia popoarelor, curentelor de vieaţă de care au fost duse, nenumăratelor împrejurări care au pus graniţe între colectivităţi etnice care erau altădată mai apropiate şi mai puţin diferenţiate prin felul lor de trai. Istoria ne arată că cu cît ne ducem mai departe în trecut, cu atît atingeri dese, schimburi reciproce şi cu un anumit caracter s'au întîmplat între ţările din sudul european şi, mai departe, spre centrul şi apusul ei, cu repercusiuni care plecau chiar din părţile ei extrem orientale. Între aceste regiuni au existat raporturi care ori s'au atenuat ori au dispărut, iar acelea care s'au stabilit în timpurile mai recente sînt sau de altă natură — în acord cu condiţiunile nouă de vieaţă — sau mai reduse şi, putem zice, într-o cîtva artificiale, fără înrîuririle adînci ale raporturilor de odinioară.

acesta designa tot o populaţiune iraniecă; N. Iorga, *Gesch. d. rom. Volkes*, I, 54, crede că prin aceşti Sarmaţi trebue înţeleşi probabil Vandalii, dar presupunerea e neîntemeiată, pentru că textele istorice la care ne referim disting bine pe Sarmaţi de Vandali, ca şi de Goţi: în *Probus*, XVIII, Vandalii sînt amintiţi fără a fi identificaţi cu Sarmaţii, care sînt distinşi şi de Goţi („iam vero quid Sarmatas loquar, quid Gothos"...? XII; cf. XI, XIX); în *Aurelianus*, XXXIII, Sarmaţii nu sînt iarăşi confundaţi nici cu Goţii, nici chiar cu alţi Irani („Gothi, Alani, Roxolani, Sarmatae..."; cf. XXX).

Nu trebue, firește, acordată deosebită importanţă faptului că Sarmaţi apar în organisaţiile de colonisare militară din Italia şi Galia, *Notitia dignitatum*, Occ. XLII, 46-70; cf. Ausoniu, *Mosella*, II, 9); asupra acestor Sarmaţi v. mai de aproape L. Niederle, *Slovanské starožitnosti*, II, 129, 315.

Cît despre Sigynni, tot de origine iranică, pe care Herodot, V, 9, îi arată ajungînd pînă la Adriatică, chestiunea e controversată, deoarece Apollonius, *Argon.*, IV, 320, îi aşează la gurile Dunărei, iar Strabo, XI, 11, 8, spre Caucas (cf. Daremberg-Saglio, *Dict. des ant.*, IV, 1336; Minns, *l. c.*, 102; Niederle, *l. c.*, I, 238; II, 24; Ed. Meyer, *Gesch. des Altertums*, I[1], 798, 799).

Se poate înțelege atunci pentru ce nici în probleme de filologie pînă acum neresolvite nu putem lăsa la o parte orientul și sud-estul vechei Europi în continuităţi ale ei cu Asia. Cum prin aceste părți s'au perindat populațiuni de păstori despre care știm că erau iranice, filologului nu i se poate interzice să ducă investigațiunile în această direcție, pentru ca să vadă dacă nu este tocmai aceasta calea care să-i poată revela soluțiunile așteptate [1]. Termenul de Eurasia întrebuințat în geografie și istorie pentru a reda ceea ce se constată că leagă de atîtea ori cele două continente nu are de ce să nu-și găsească aplicarea și în filologie, cînd fapte urmărite de ea se întîlnesc cu cele care preocupă pe istorici și geografi, pentru că există o realitate comună de care trebue să se țină samă în toate aceste studii.

Urmărind de mai mulți ani problema păstoritului la popoarele romanice și căutînd orientări pentru elucidarea unor fenomene lingvistice, aceste orientări am ajuns la convingerea că ne pot fi date de filologia iranică, după ce cu ajutorul altor limbi, la care s'au referit pînă acum romaniștii, nu s'au putut explica asemenea fenomene. După excluderi care se impuneau, după confruntări cît mai întinse la care trebue mereu să recurgem în filologie, cercetarea unor elemente păstorești romanice mi-a arătat că ele nu-și găsesc posibilităţi de identificare decît în domeniul iranic [2] —

[1] Fără să preciseze mai de aproape ideea sa și fără să se refere la fapte lingvistice, Fr. Ratzel exprima o părere analogă în *Der Ursprung und die Wanderung der Völker geographisch betrachtet* (extr. din *Berichte der sächs. Gesellsch. d. Wissensch. zu Leipzig*, 1900): „mai multe fapte ne arată.... că neamuri de păstori au pătruns din estul și sud-estul Europei pînă în vestul ei.... Vitele de stepă din Ungaria și sudul Rusiei par să-și găsească asemănări în cele din Tirol și din centrul Italiei, cum întîlnim asemănări și la vechii locuitori ai acestor ținuturi" (72, 74; *cf.* 83-84).

[2] În timpul din urmă și în istoria artei a început a se da atenţiune asemănărilor, uimitoare de multe ori, care se constată între unele producțiuni de artă din centrul ori nordul Europei și cele din Iran. În privința aceasta se poate vedea lucrarea pe care a.n amintit-o a lui J. Strzygowski, *Altai-Iran und Völkerwanderung*. Dînsul spune acolo:

și de aceea în fruntea acestui articol am pus acele cuvinte care, oricît de surprinzătoare ar părea prin alăturarea lor, cred că au destule temeiuri [1]. Ca o precisare a punctului de vedere dela care am plecat voi adăuga că elemente păstorești iranice s'ar putea admite că au pătruns din răsărit — prin Carpaţi — mai departe încă din timpuri foarte vechi [2]; totuși pentru stabilirea de raporturi cu limbile romanice cred că mai curînd trebue să ținem samă de epoca romană, să fixăm adică în primii secoli d. Cr. împrumuturile păstorești din graiurile popoarelor iranice care au trăit prin orientul Europei — și aceasta atît pentru limba noastră, cît și pentru celelalte limbi romanice care arată în această privință o comunitate lingvistică din Carpaţi pînă în Pirenei [3]. Ter-

„am impresia că tocmai partea din ținuturile unde Scițiii au venit în contact cu Grecii, adică teritoriul rusesc de pe malul nordic al Mării negre, a transmis spre centru și spre apus forme care pleacă din Iran și Altai" (146; *cf.* 236, 243, 253). Cînd și istoria culturei ne desvăluie aspecte care nu au fost destul luate în samă pînă acum, cînd, independent de filologi, alții ajung la concluzii care pun în lumină o înrîurire iranică spre Occidentul european, aceasta aduce indirect o confirmare la constatările pe cale lingvistică. Ne găsim, de sigur, în fața unei probleme care, urmărită de aproape, va putea lămuri multe puncte rămase obscure pînă acum.

[1] Atît ideile expuse aici, cît și mare parte din explicațiile etimologice care urmează reproduc lecțiuni pe care le-am ținut la Facultatea de litere în 1911-1912 (*cf. Păstoritul la popoarele romanice*, 20) și comunicări făcute la *Societatea filologică* în 1912.

[2] În cazul acesta s'ar mai putea presupune că iranisme au fost adoptate, de pildă, de Daci și alți Traci sau de Ilirî și transmise astfel nouă indirect. Aceasta ne-ar duce însă spre presupuneri prea vagi și nu ar face decît să complice problema. Tot o complicare a ei ar fi dacă am admite că unele forme păstorești din limba noastră care își găsesc echivalentul în limbile iranice pot fi considerate ca împrumuturi dela Traci, cît timp între limba acestora și cele iranice s'au găsit de filologi unele asemănări (de această chestiune mă voi ocupa mai de aproape într'un alt studiu). Dacă ne-am opri la o asemenea părere, ar fi să introducem în interpretarea faptelor elemente problematice, să ne abatem dela confruntări posibile, pe cînd pentru identificările directe cu limbile iranice filologia ne dă puncte de sprijin, mijloace de control la care nu avem de ce să renunțăm.

[3] În sardă e de remarcat că nu întîlnim nici unul din cuvintele

menul de „preromane" cu care sînt designate multe cuvinte păstorești romanice nu mi se pare deci totdeauna justificat în casul acesta, cum este în același timp prea vag, ca și acela de „alpine" la care se recurge mereu. In locul lor cred că ceva mai precis se poate admite cînd studiile comparative ne permit identificări în felul celor care urmează, pentru o serie de forme romanice care-și găsesc explicația în vocabularul iranic.

Rtr. *betsch* „vițel"

Atît ca fonetism, cît și ca înțeles nici una din limbile luate de obicei în considerațiune pentru a explica originea elementelor lexicale retoromanice nu ne dă o formă cu care să poată fi identificat acest cuvînt din engadină[1]. Neputîndu-i stabili o filiațiune, probabil de aceea Meyer-Lübke nu l-a înregistrat în al său *Rom. etym. Wörterbuch*. H. Schuchardt[2], punîndu-l alături de trent. *besina*, it. *bizzuca* ș. a.

de care ne vom ocupa mai departe. E o constatare care mi se pare că are importanța ei. Dacă aceste cuvinte ar fi fost, cum se zice, „preromane" și ar fi circulat prin Alpi într'o epocă foarte veche, ne-am aștepta ca măcar unul din ele să fi fost dus în Sardinia — tocmai într'o țară eminamente păstorească —, pentru că nu ne putem închipui că din acele „preromanisme" nu ar fi fost adoptat nici unul de păstorii romani în epoca în care Sardinia a fost latinisată. Lipsa în sardă a formelor nelatine de care vom ținea samă arată deci indirect, cred, că avem de a face cu o terminologie păstorească ce a trebuit să pătrundă în Alpi relativ mai tîrziu, cînd curente lingvistice din alte regiuni nu se puteau ușor propaga pînă în Sardinia. Această epocă poate fi fixată deci și pentru aceste motive, cum am spus mai sus, prin secolul al II-lea sau al III-lea d. Cr. Un val de vieață păstorească streină putem presupune că s'a revărsat atunci spre Alpi și de el, în mod natural, Sardinia a rămas departe.

[1] Il transcriu cu ortografia obișnuită (v. Pallioppi, *Diz. dels idioms romauntschs*, 104), pentru că aparținînd retoromanei literare cred că trebue redat astfel — deci nu *beč*. Transcrierea fonetică nu o cred justificată în casul cînd este vorba de forme curente într'o limbă care a ajuns să se fixeze prin literatură.

[2] *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XXIII, 199.

și recunoscînd dificultățile pe care le presintă din punct de vedere etimologic, a crezut totuși că îl poate pune în legătură cu lat. b i s, referindu-se la întrebuințarea numeralelor în unele casuri pentru denumiri de animale mai tinere — foneticește însă b i s rămîne departe de *betsch*, așa că nu ne putem gîndi la o asemenea etimologie. De altfel, singur Schuchardt a renunțat mai în urmă[1] la această explicație, fără să aducă alta mai satisfăcătoare și mulțumindu-se să alăture pe *betsch* la alte forme romanice care înseamnă „vițel" și de care ne vom ocupa mai departe. Rămînînd deci nelămurit pînă acum acest cuvînt din retoromană[2], vom căuta să vedem dacă etimologia lui nu poate fi stabilită pe altă cale.

Singurul domeniu lingvistic unde putem găsi un punct de sprijin pentru identificarea acestei forme este cel iranic. Găsim astfel acolo: pers. *beč(č)e*, *bač(č)a*, gabri *vače*, kăš. *večá*, *večé*, maz. *vača* „puiul unui animal" (și „copil"), oset dig. *väss*, vakhi *vušk*, sar. *višk* „vițel", bel. *gvask* „vițeluș", *gvač* „mălac", pehlvi *vačak*, *bačak* „parte a degetului" (înțeles derivat din acela de „mic"[3]), corespunzînd toate vind. *vatsá* - „vițel"[4] care are la basă semnificația de „an", așa că înțelesul de „vițel" derivă din acesta din urmă printr'o asociere care se întîlnește adeseori în denumiri de animale („an", „animal de un an, animal tînăr"; v. mai departe). Punînd alături de aceste forme pe rtr. *betsch*

[1] *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XL, 489.

[2] J. Jud, *Bull. de dial. romane*, III, 15, amintindu-l în treacăt nu propune nici o etimologie și observă numai, pentru bune motive, cum reiese din alte cuvinte pe care le studiază, că o altă formă retoromană, *betschla* (fructul de *pinus cembra*) trebue privită ca un derivat din *betsch*.

[3] P. Horn, *Grundriss der neupers. Etym.*, 43; H. Hübschmann, *Persische Studien*, 26, 155, 227, *Etymologie und Lautlehre der osset. Sprache*, 31; *Grundriss der iran. Phil.*, I[11], 48, 70-71, 177, 264, 293, 306, 308; W. Geiger, *Etymologie des Balūčī*, 126; W. Miller, *Die Sprache der Osseten*, 37.

[4] Formele cu *-ča*, *-k* cuprind sufixe diminutivale și cu toate că s'a contestat uneori înrudirea formei persane cu cea vind. nu sînt motive temeinice ca să nu fie admisă.

nu se poate tăgădui asemănarea lui cu ele, şi ca fonetism, şi ca înţeles. Să fie această asemănare o simplă coincidenţă?

Alţi termeni de comparaţie ne arată că avem de a face cu un iranism care a avut, ca şi altele, o întinsă răspîndire. In limbile caucasice avem [1]: av. *bhcče*, arč. *bis*, georg. *bočala* „viţel", alături de av. *vas, vacj*, and. *vošo*, kar. *vaša*, tab. *baž*, mingr. *boši*, georg. *baši, boši* „copil" [2]. La distanţe mari, prin urmare, retoromanul *betsch* îşi găseşte alte forme asemănătoare. Identitatea aceasta lexicală reapare cînd ne adresăm şi limbilor fino-ugrice, în special maghiarei unde întîlnim (mai mult dialectal): *bĕce, boci, bocs* [3], cu înţelesuri care variază: „viţel, mălac, copil" (şi ca interjecţie pentru a chema viţeii). Alte forme sînt citate de B. Munkácsi în studiul pe care l-a publicat acum vre-o douăzeci de ani [4] şi care dacă nu ajunge totdeauna la concluzii bine întemeiate, are meritul de a fi arătat că sînt unele concordanţe între limbile fino-ugrice şi cele iranice ori caucasice care nu pot fi trecute cu vederea. Munkácsi derivă formele maghiare amintite, împreună cu altele, din iranică [5], dar părerea aceasta a fost combătută de unii filologi, ca O. Asbóth, pe care-l urmează Gombocz şi Melich în al lor

[1] Elementele iranice din limbile caucasice nu au fost încă studiate mai de aproape, cum în general aceste limbi aşteaptă încă cercetări amănunţite; asupra cîtorva din aceste elemente a se vedea mai în urmă articolul lui N. Troubetzkoy. *Remarques sur quelques mots iraniens empruntés par les langues du Caucase septentrional*, în *Mém. de la Soc. de lingu.*, XXII, 247.

[2] R. von Erckert, *Die Sprachen des kaukasischen Stammes*, Viena, 1895, 88, 91, 129.

[3] Z. Gombocz és J. Melich. *Magyar etymologiai szótár*, 319. 426, 427. Din ungureşte a trecut în româneşte, *boci* (*Dicţ. limbei rom.*, I, 594).

[4] *Árja és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben*, 155; cf. 618.

[5] Despărţind în două grupuri cuvintele iranice pe care le-am amintit, deşi iraniştii găsesc că această diferenţiere nu are de ce să fie făcută, dînsul identifică (pag. 618) cu osetul *vâss*, etc. pe maghiarul *üsző* „viţea", ceea ce e greu de admis; singure formele pe care le-am dat mai sus (*bĕce*, etc.) pot fi luate în samă în casul de faţă.

dicţionar etimologic. Obiecţiunea adusă lui Munkácsi pleacă dela consideraţiuni fonetice: maghiarul *bĕce*, etc. nu poate fi, s'a zis, de origine iranică, pentru că *b-* reproducînd acolo un mai vechi *v-* (ca în pers. *bečče*) este relativ recent şi deci, nu a putut exista în cuvintele pe care, în timpuri străvechi, Fino-ugrii le-au împrumutat dela Irani. Obiecţiunea aceasta nu poate fi totuşi hotărîtoare. Dacă persana arată într'adevăr că transformarea lui *v-* în *b-* este relativ recentă (fasa cu *v-* se găseşte încă în pehlvi) [1], aceasta nu ne autorisează să excludem vechimea fonetismului *v-* < *b-* în alte graiuri iranice. Trecerea lui *v-* în *b-* e cunoscută şi în curdă şi nu avem dovezi negative că ea nu ar data de multă vreme. De altă parte, diferitele graiuri iranice care au fost răspîndite altădată în orientul Europei au putut cunoaşte fonetismul *b-* < *v-* care în persană apare de provenienţă mai nouă; limba atîtor populaţiuni iranice care au trecut prin ţările răsăritene nu trebue să ne-o închipuim prea uniformă; ea a trebuit să cunoască diferenţieri, evoluţii în care putea să aibă loc şi transformarea fonetică de are ne ocupăm.

Din confruntarea tuturor formelor de mai sus resultă ddeci că iranica ne ofere o bază pentru explicarea lor. Presupunem, cu alte cuvinte, că din Europa răsăriteană, unde l-au împrumutat populaţiunile caucasiene şi cele fino-ugrice, un element păstoresc iranic, care poate fi reconstituit sub forma **bĕč* şi însemnînd „viţel" alături de „puiul unui animal", s'a transmis mai departe prin propagări de vieaţă păstorească, ajungînd pînă în regiunea retoromanică. Se va obiecta însă că apariţiunea isolată a unui asemenea iranism tocmai în regiunea retoromanică are ceva surprinzător. Poate totuşi că această isolare e numai aparentă şi iată

[1] Comp. totuşi pehlvi *bačak*, alături de *vačak* citat mai sus, şi, tot pehlvi (de asemenea persan), *bār* pe care, împotriva lui C. Salemann (*Grdr. d. iran. Phil.*, I¹, 290), unii iranişti nu-l consideră ca imposibil de derivat din vind. *vāra* (P. Horn. *Grdr. d. neupers. Etym.*, 36; *Grdr. d. iran. Phil.* I¹¹, 48). Cf. şi R. Gauthiot, *Essai de gramm. sogdienne*, 120, 124.

ce ne face să o credem astfel, ducînd mai departe constatările în legătură cu termenul păstoresc pe care am căutat să-l lămurim.

Privind vocalismul formelor iranice, caucasiene şi maghiare pe care le-am înşirat mai sus, constatăm variaţiuni în sensul că unele presintă *e*, altele *u* sau *o*. Aceasta ne face să ne gîndim la alte forme romanice care alături de rtr. *betsch* apar cu diferenţieri vocalice analoge. Astfel, în vegliotă găsim *buč* ca sinonim cu *bu* < b o v e m; la origine el a trebuit să însemne „viţel" sau „junc" [1] şi mai pe urmă a fost apropiat de *bu*, primind semnificaţiunea acestuia şi înlocuindu-l chiar uneori. Ce poate fi această formă vegliotă? M. Bartoli [2] o derivă din lat. b ū c u l u s, etimologie adoptată de Meyer-Lübke [3]; foneticeşte însă nu putem pleca dela această formă, deoarece ne-am aştepta corespunzător lui *-ū-* să avem *-o-* şi terminaţiunea *-č* nu poate reproduce pe *cl* (comp. *pedoklo* < p e d u c u l u s) [4]. Dicţionarul latin înterzicîndu-ne astfel explicarea vegl. *buč*, rămîne să vedem dacă nu-l putem interpreta altfel. Dacă ţinem samă că în vegliotă o consoană labială alterează uneori vocala învecinată, labializînd-o (*fuel* < f ī l i u s, *maus* < m ī s s u s) [5], am putea presupune că *buč* o resultat dintr'un mai vechi **beč*, care ar corespunde rtr. *betsch* şi ar dovedi astfel că forma iranică pe care am admis-o pentru acesta din urmă a circulat cîndva şi în regiunea dalmată. Alte consideraţiuni ne împiedecă însă să stabilim astfel o legătură între vegl. *buč* şi rtr. *betsch*. In dialecte alpine lombarde întîlnim formele *buč*, *boš* şi derivatele *büšin*, *bišin*, etc. cu acelaşi înţeles de „viţel"; cei care s'au ocupat de aceste forme au uitat că ele nu pot fi isolate de vegl. *buč* şi asupra originei lor s'au emis păreri ce nu ne

[1] In serbo-croată, ca un împrumut din dalmată, e relevat (alături de *bučić*) de M. Bartoli, *Das Dalmatische*, II, 251, cu înţelesul de „giovenco".

[2] *L. c.*, II, 447.

[3] *Roml. etym. Wb.*, 1370.

[4] Cf. Bartoli, *ibid.*, II, 371; *muač*, dat tot de Bartoli (II, 207), alături de *muoscio*, nu e originar vegliot, ci un împrumut din venetiană.

[5] M. Bartoli, *l. c.*, II, 354.

conving. După P. Guarnerio [1], urmînd pe C. Salvioni, am avea de a face cu germanicul *bukk* care în alte regiuni romaniee apare, cum se ştie, cu semnificaţia de „ţap". Cum a observat şi J. Jud [2], este imposibil ca acelaşi termen să fie întrebuinţat în ţinuturi păstoreşti romanice şi cu înţelesul de „viţel" şi cu acela de „ţap" (chiar din punct de vedere fonetic sînt dificultăţi pentru apropierea lui *buč* de *bukk*); asemenea transpuneri lexicale sînt inadmisibile în regiuni lingvistice foarte de aproape înrudite ori geograficeşte învecinate şi cînd ne găsim în faţa unui cuvînt a cărui întrebuinţare e bine fixată dela origine [3]. Ca şi Meyer-Lübke, Schuchardt [4] crede că proveniența acestor forme nu trebue

[1] *Rendiconti dell' Istituto lombardo*, XLI, 204; *cf.* XLII, 978.

[2] *Bull. de dialectologie romane*, III, 16.

[3] Noţiunile de „ţap" şi „berbece" apar uneori redate cu acelaşi termen în limbile romanice (v. mai departe, la *berr-*), dar nu şi acelea de „ţap" (sau „capră", „ied") şi „viţel". Numai în anumite casuri acelaşi cuvînt sau aceeaşi temă se întîlneşte cu dubla întrebuinţare din urmă sau chiar cu mai multe. Astfel, cînd numele animalului e derivat dintr'o formă curentă, cu o semnificaţie susceptibilă de a fi trecută în terminologia păstorească: exemple am putea cita mai multe — e destul să relevăm cîteva: nap. *annikl'ę* „viţel de un an", abr. *nuckl'ę* „capră de un an", sp. *añojo* „viţel de un an" < a n n i c u l u s, a n n u c u l u s (cf. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 481; comp. tot acolo, 1107, 9292, formele romanice corespunzătoare lat. b i m u s, v e t u s); un reflex al acestei ramificări semantice în terminologia noastră păstorească e ar. *vitul'ü*, megl. *vitul'* „ied" < *v i t u l e n s (şi în albaneză: *vetul'* „ied"), alături de dr. *vătăi* „pui de iepure", şi întîlnindu-se etimologiceşte cu *viţel* < v i t u l l u s în care forme semnificaţia primitivă e aceea de „pui de animal, animal de un an", specialisată pe urmă pentru a numi fie viţelul, fie iedul, fie alte animale tinere, variaţiuni semantice care sînt atestate şi în latină. Ca forme analoge din alte limbi putem aminti pe germ. *kalb* care pare să derive din înţelesul de „a purta în pîntece, a naşte" şi e alăturat de etimologişti la vind. *gárbha*, av. *garəwa-* „pîntece" (S. Feist, *Etym. Wb. der got. Spr.*, 228; cf. A. Walde, *Lat. etym. Wb.*, s. *galba, volva*; *Indogerm. Forsch.*, XL, 73), corespunzător cărora avem pers. *gafr* „puiul unui animal", sar. *ɣerw* „ied" (P. Horn, *Grdr. d. neupers. Etym.*, 277; *Grdr. d. iran. Phil.*, I[13], 300). Pentru asocieri semantice la fel în limbile semitice, cf. H. Möller, *Vergleich. indogerm.-semit. Wb.*, 52.

[4] *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XL, 489.

căutată prea departe, ci în simple interjecţii, în asocieri de sunete obişnuite cînd ne adresăm animalelor. Se recurge prea des la asemenea explicaţii comode. Termenul de „Lockwort", „Lockruf", ca şi acela de „Schallwort", sînt introduse mereu cînd nu se poate găsi etimologia unui cuvînt, şi în dicţionarul etimologic al lui Meyer-Lübke aceşti termeni îi vedem mereu întrebuinţaţi în interpretările etimologice. E o părere greşită că numiri de animale derivă adeseori din interjecţii [1]; cînd le urmărim de aproape constatăm dimpotrivă că ele sînt punctul de plecare al interjecţiilor, că acestea, cu alte cuvinte, nu sînt decît redări alterate, prescurtate, ale unor forme designînd cutare ori cutare animal şi a căror etimologie e cunoscută sau aşteaptă să fie fixată. In explicarea cuvintelor păstoreşti trebue cu deosebire să ţinem samă de acest principiu (asupra lui vom reveni cînd vom studia mai departe pe *berr-*) şi tocmai pentru că l-a pierdut din vedere Schuchardt a crezut că *buč* ş. a. poate fi uşor lămurit dacă îl privim ca o simplă interjecţie. După dînsul, cuvîntul în chestiune poate fi pus alături de bav. *botsch, botschele*, interjecţie cu care se chiamă caprele, ori ol. *poes*, germ. *pus*, engl. *puss*, ş. a., cu care se strigă pisica. Cel dintîi e evident însă o interjecţie derivată din *Bock*, iar *poes* ş. c. l. ne duce spre o formă foarte răspîndită care apare ca nume al pisicei (iran. *pušek, pišik*, alb. *piso*, germ. *Buse, Bise*) [2]. Deci, toate explicaţiile care s'au dat pentru *buč* nu găsesc nici un sprijin.

Puţin ne ajută şi presupunerea lui J. Jud că am avea de a face cu un element din seria celor aşa zise „preromane" [3].

[1] Cît de nesigur e criteriul urmat de Meyer-Lübke se vede cînd *buč, boš* în dicţionarul său sînt derivate odată din b o s (n-rul 1225), iar în altă parte (n-rul 1378) sînt socotite ca „Lockworte".

[2] Cf. P. Horn, *Grdr. d. neupers. Etym.*, 71; G. Meyer, *Etym. Wb. d. alb. Spr.*, 339; O. Schrader, *Reallexikon*, 414. Şi aici punctul de plecare nu e interjecţia, ci dimpotrivă. De această denumire a pisicei şi altele mă voi ocupa într'un viitor număr al revistei.

[3] *Bull. de dial. rom.*, III, 16; cf. *Arch. glott.*, XVII, 392.

Aceasta ne lasă în vag, interzicîndu-ne orice identificare. După constatările de mai sus şi după elementele de comparaţie de care dispunem nu vedem atunci decît o singură concluzie, aceea că formele romanice cu *-u-*, *-o-* (*buč, boš*, etc.) pot fi puse alături de rtr. *betsch* şi considerate astfel tot ca iranisme ajunse pînă în centrul Europei, deoarece tot fonetica iranică ne dă o asemenea varietate de nuanţări vocalice în aceeaşi temă, cum arată în casul nostru formele înşirate la pag. 49 [1]. Din orientul Europei cred deci că a trebuit să pătrundă mai departe, spre ţinuturile dalmate, retice şi italiene, prin migraţiuni ale păstorilor, un cuvînt iranic care poate fi reconstituit ca **beč*, însemnînd „viţel" şi circulînd cu diferenţieri de vocalism în sensul că alături de *-e-* se pronunţa şi *-u-* sau *-o-*, diferenţieri care se regăsesc în formele romanice amintite, cum şi în cele din limba maghiară [2]. Dacă admitem pătrunderea de iranisme păstoreşti în limbile din orientul şi centrul Europei, asemenea împrumuturi au trebuit să varieze în fonetismul lor după particularităţile diferitelor graiuri dela care au fost împrumutate sau a epocilor cînd s'au făcut asemenea împrumuturi. Contactele iranice nu le putem limita la un singur idiom sau la o epocă de scurtă durată, dacă ţinem samă de faptele istorice ori natura elementelor pe care le-au transmis, aşa că implicit în felul acesta putem admite că ele au lăsat diferite straturi, visibile în fonetismul cuvintelor adoptate — ceva analog, dar firesc în proporţii reduse, cu ce constatăm în împrumuturile din slavă în limba noastră ori cele germanice din franceză sau

[1] Nu e nevoie să insistăm mai mult asupra acestui capitol din fonetica iranică; e cunoscut cît de mult variază în iranică vocalele tematice şi chiar numai din *Grdr. d. iran. Phil.*, I., unde e prezentat sumar fonetismul diferitelor limbi ale Iranului, se pot vedea multiplele reflexe fonetice pe care le întîlnim în aceste limbi pentru aceeaşi vocală originară.

[2] Şi cu privire la alternanţa, în finală, a lui *-č, -š* am putea admite—în afară de ce se poate explica prin fonetismul romanic—tot o continuitate cu fonetismul iranic: chiar în persană, fără să mai vorbim de alte graiuri iranice, *č* şi *š* se văd alternînd (*Grdr. d. iran. Phil.* I[11], 71, 89).

italiană, care se ştie că se deosebesc, chiar pentru aceeaşi formă, după caracterele fonetice ale graiurilor care au exercitat înrîuririle lor ori după epoca în care aceste înrîuriri au avut loc [1].

Rtr., It., Fr., Prov., Alb. (Rom.) *berr-* „berbece" etc.

Formele de care ne vom ocupa aici se presintă astfel [2]: eng. *bar* „berbece"; valtell. *bar*, *barin* „berbece" [3], *baŕo* „ţap", Mandello *bara* „berbece", valmagg. *berin* „miel", valses. *berin* „miel", Centovalli *barŏk* „berbece" [4], valvest,

[1] Rămîne de lămurit încă un punct. In legătură cu *buĕ* Jud, *l. c.*, a relevat că pe teritoriul Elveţiei germane, dar altădată romanic, apar forme identice, *buŏ* etc., ceea ce indirect arată că avem de a face cu un cuvînt care a radiat din domeniul romanic şi deci nu ne putem gîndi să-l explicăm prin limbile germanice. La formele date de Jud a venit să adauge altele L. Rütimeyer, *Weitere Beiträge zur schweiz. Ur-Ethnographie*, Basel, 1918, 31, printre care înruditul *Putscherl* care ne duce mai departe, spre Carintia, deci o indicaţie interesantă dovedind şi ca continuităţi spre est ale acestui cuvînt păstoresc. Forma *Putscherl*, corespunzînd ca înţeles rtr. *betschla* amintit mai sus, reproduce în iniţială un fonetism care se regăseşte în formele eng. *puscha*, arb. *puŏ*, etc. relevate tot de Jud şi Rütimeyer (*cf. Studj romanzi*, IX, 206) şi însemnînd tot „viţel" ori fiind întrebuinţate cînd se chiamă viţeli. *Puŏ* nu poate fi de sigur despărţit de *buĕ*, *buŏ*, cum au recunoscut-o şi Jud şi Schuchardt. De ce însă iniţiala *b-* e schimbată în *p-*? Putem presupune că *buĕ*, *buŏ* introdus în dialectele germane din Elveţia a fost schimbat, prin unele ţinuturi în **puĕ*, *puŏ*, cu alternanţa *b—p* caracteristică fonetismului german, şi pe urmă acesta din urmă, prin contacturi păstoreşti, a revenit pe teritoriul romanic, propagîndu-se spre regiunile alpine retice şi italiene, unde s'a întîlnit cu *betsch* şi *buĕ* care de fapt erau acelaşi cuvînt. Schuchardt pare să admită o vagă înrîurire a lat. p u s u s, dar acesta n'a lăsat aproape de loc urme în romanică (v. Meyer-Lübke, *Rom. et. Wb.*, 6868), aşa că rămînem la prima explicaţie, care ni se pare cea mai naturală.

[2] Cele mai multe din ele au fost date de C. Nigra, *Arch. glott.*, XIV, 356 şi J. Jud, *Bull. de dial. rom.*, III, 13; am mai adăugat alte cîteva.

[3] In graiul din Bormio, *Studj romanzi*, IX, 26, *bar* e întrebuinţat numai vorbindu-se despre cineva „gras" ori „prost".

[4] *Archivum romanicum*, II, 243.

bar „berbece" [1], berg. *bar* „berbece", bresc. *beri* „miel" [2], mil. *bera* „miel, oaie", *berin*, *berot*, *berottel* „mieluşel" [3], piem. *bero*, canav. *bero* „berbece", Usseglio *beru* „miel" [4], Valsoana *berūa* „oaie" [5], bol. *brek* „berbece" [6], regg. *brik* „berbece", romagn. *bĕr* „berbece", march. *bir* „berbece". Jesi *biro* „berbece" [7]; prov. *ber(r)i*, *ber(r)o* „berbece" (de unde, ca împrumut, în basca *barro* „miel" [8]), *beral* „miel născut tîrziu", *beridoun* „mieluşel", *berouge* „miel slab, bolnăvicios, care nu poate merge după turmă", *berou(n)*, *berrou* „berbece care merge în fruntea turmei", *berounet* „miel blînd care mănîncă din mînă", *berrias* „berbece mare", *beret* „ied", *bereto* „capră", vald. *beru* „berbece"; Valais *bera*, Val d'Illiez *beru* „berbece", dim. *berolō*, Vaud *beri*, Savoie *bare*, *bere*, *berio*, Haute-Savoie *bero*, *beru*, Jura *bera*, Vosges *bero*, *bāre*, *bera*, Meuse *baro*, Meurthe-et-Moselle *bera*, *baro*, *bore*, val. *bero*, *beru*, *berō*, *bara*, *berā*, peste tot în aceste dialecte franceze cu înţelesul de „berbece" [9]. — Alb. *ber* „oaie" [10].

[1] C. Battisti, *Die Mundart von Valcastino*, 46 (în *Sitzungsber. Acad.* din Viena, CLXXIV).

[2] G. Rosa, *Dial., cost. e trad. delle prov. di Bergamo e di Brescia*, 17.

[3] In milaneză *berit* înseamnă „zmentele alunului" şi „spuma albă pe care o fac valurile" (comp. com. *barit*); semnificaţia întîi se explică bine tot din aceea de „berbece, miel" (pentru forme analoge din franceză v. Jud, *l. c.*, 15; şi în slavă găsim ceva identic, *Arch. f. slav. Phil.* XXVII, 519); tot aşa şi cea de a doua (comp. it. *pecorelle* şi *cf. Rend, Ist. lomb.*, LII, 850; *Wörter u. Sachen*, III, 188).

[4] *Arch. glott.*, XVII, 290, 325.

[5] *Ibid.*, III, 54, 60.

[6] Nu trebue, firește, confundat cu forma identică ce înseamnă „măgar", şi corespunde it. *briccо* < * b u r r i c e u s, Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 1413, 1416, pare înclinat să derive pe *brek* din b u r r u s, pe cînd Jud, *l. c.*, 13, o explică din *berr-* (**berik*), şi în această explicaţie cred că trebue să ne oprim.

[7] *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XXXIV, 692.

[8] Azkue, *Dicc. vasco-esp.-franc.*, I, 134.

[9] *Atlas linguistique*, 124; *Revue de dial. rom.*, III, 45; *cf.* E. Tappolet, în *Arch. f. d. Studium d. neueren Spr.*, CXXXI, 97; O. Bloch, *Lex. français-patois des Vosges méridionales*, Paris, 1911, 14.

[10] De acestea trebue despărţite formele din Valmaggia *bera* (*capra* ~) şi Valcolla *berăi* (*capra* ~) cu înţelesul de „capră cu părul lung la

Asupra originei acestei familii de cuvinte pe care o întîlnim, cum se vede, pe un teritoriu așa de întins s'au emis diferite păreri, dar nici una nu poate fi luată în samă, atît pentru considerațiuni fonetice, cît și de natură semantică [1]. Și de data aceasta ne găsim în fața unei forme pentru care singure limbile iranice ne dau ceva corespunzător, o întreagă serie de termeni din vocabularul păstoresc putînd fi puși alături de cei pe care i-am văzut circulînd din Albania pînă în regiunile alpine din Apus. Avem, astfel, în iranică: pers. *bar(r)a*, *ber(r)e* „miel", bel. *gvarak* „miel", curd *vark*, *garik*, *barx*, *barxik* „miel", măz. *varc*, sămn. *vară*, *varrōikă*, gabri *varc*, kāš. *ver(r)á*, *veré*, nāy. *viré* „ miel ", gīl.

picioare" pe care G. Bertoni, *Archivum romanicum*, II, 243, le consideră de aceeași origine: deși la rigoare ne-am putea închipui că s'a zis despre o capră *bera*, *berâ* prin asemănare cu o oaie, un berbece (comp. Valle d'Aosta „*berrè* linos"), totuși aceste forme trebue alăturate la ven. *baro*, bol. *bār*, friul. *bar* „tufă, grămadă de păr" la care se referă, în alt sens și Bertoni și asupra cărora v. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 964; J. Brüch în *Wörter u. Sachen*, VII, 149.

[1] C. Nigra, *Arch. glott.*, XIV, 357, cf. XV, 490, credea că pot fi derivate din lat. verres; A. Neumann von Spallart, *Weit. Beitr. z. Charakt. des Dial. der Marche*, 58 (*Beihefte z. Zs. f. rom. Phil.*, XI) a propus etimologia germanică *widar*; o derivațiune germanică (din *bēr* — Eber) e înclinat să o admită și E. Tappolet, *Arch. f. das Studium d. neueren Sprachen*, CXXXI, 96; P. Marchot, *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XVIII, 432, s'a gîndit la numele de persoane *Beroldus*, *Berulfus*, invocînd cazuri cînd denumiri de animale sînt derivate din onomastică: B. Terracini, *Arch. glott.*, XVII, 326, și A. Dauzat, *Essais de géographie linguistique: noms d'animaux*, Paris, 1921, 32, s'au oprit la explicația dată așa de ușor de multe ori, că *berr-* ar fi și el un cuvînt din limba copiilor; după G. Meyer, *Etym. Wb. d. alb. Spr.*, 33, H. Schuchardt, *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XXXVI, 36, și Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 1049, am avea de a face cu un „alter Alpenwort", un „vorrömisches Wort"; tot așa de vag se exprimă A. Meillet, *Rocznik slawistyczny*, II, 69-70, cînd, referindu-se în special la formele slave corespunzătoare, de care ne vom ocupa mai departe, spune: „... il s'agit d'un vieux mot du centre de l'Europe, qui a été admis par le vocabulaire des langues indo-européennes substituées à l'ancien idiome local inconnu". Cît despre părerea lui J. Brüch, *Wörter u. Sachen*, VII, 171, că *berr-* ar fi ilirie, rămîne și ea o simplă ipoteză.

barre „berbece", afg. *vrai* „miel", vakhī *var* „berbece", *vurk* „miel", șig. *varg* „miel", sar. *viern* „berbece", *barka* miel", oset d. *vārig*, t. *vārigk* „miel", pehlvi *varrak* „miel" [1].

Originea acestor forme iranice a fost de mult fixată; ele se înrudesc cu vind. *uranah*, care însemna „berbece, miel". Înțelesul lor corespunde deci exact celui pe care-l întîlnim în cuvintele înșirate mai sus [2]. Din punct de vedere fonetic asemănarea între o categorie de forme și cealaltă reiese iarăși dela prima vedere și rămîne să o cercetăm mai de aproape, pentru a stabili raporturile dintre ele și a aduce dovezile hotărîtoare, cred, pentru proveniența iranică a acestui cuvînt păstoresc la popoarele romanice și la Albanesi.

În iranică, alternanța între *a* și *e* (*var(r)-*, *bar(r)-*: *ver(r)-*, *ber(r)* e normală, deoarece și în persană și în alte graiuri din aceeași familie găsim un fonetism variind între

[1] P. Horn, *Grundriss der neupersischen Etymologie*, 49; *Grundriss der iranischen Philologie*, I[2], 25, 48, 54, 236, 260, 296, 304, 308, 348; W. Geiger, *Etym. u. Lautlehre des Afghānischen*, în *Abhandl. d. bayer. Akad.*, XX, 192; *Etym. des Balūčī*, *ibid.*, XIX, 126; H. Hübschmann, *Etym. u. Lautl. d. osset. Spr.*, 31; W. Müller, *Die Sprache der Osseten*, 24, 90; *Zeitschr. d. deutsch. morgenländ. Gesellsch.*, XXXVIII, 93; *Mém. Soc. lingu.*, XVI, 351; A. Cristensen, *Le dialecte de Sāmnān*, Cpenhaga, 1915, 51.

G. Meyer, *l. c.*, deși se referia la o formă din curdă, excludea orice legătură între alb. *ber* etc. și cuvintele iranice. Fără să recunoască mai de aproape filiațiunile, P. Vasmer, în *Rocznik slawistyczny*, III, 256, a văzut mai just în această problemă de filologie comparată cînd și-a exprimat părerea că nu pot fi lăsate la o parte formele iranice.

[2] Dacă în Valtellina *barro* înseamnă „țap" și dacă prov. *bercio* e identic cu „capră", aceste schimbări de semnificație nu trebue să ne surprindă, deoarece același cuvînt e întrebuințat destul de des pentru a numi berbecele și țapul sau oaia și capra; comp. it. *becco* „țap", piem. *bēla* „oaie"; fr. dial. *boac* „berbece", Valais *motyâ*, *matyō* „berbece, țap" (*Arch. f. das Stud. d. neueren Spr.*, CXXXI, 92, 96); sloven. *bak* „berbece" < ung. *bak* < germ. *Bock* (*Arch. f. slav. Phil.*, XXXIV, 20); polab. *jegnā* „ied, miel" (E. Berneker, *Slav. etym. Wb.*, I, 24); av. *bāza* „țap", arm. *buc* „miel"; arm. *nahaz* „țap" < pers. *nahāz* „berbece" (H. Hübschmann, *Arm. Gramm.*, 207).

aceste două vocale, prin fasa intermediară *ä* [1]. Aceeaşi alternanţă în limbile romanice se poate explica sau admiţînd coexistenţa, la origine, a lui *barr-* şi *berr-*, sau presupunînd că toate formele derivă numai din *berr-* care mai tîrziu în unele regiuni s'a schimbat în *barr-*, prin trecerea lui *e* la *a* dinaintea lui *rr*, fenomen cunoscut unor graiuri romanice [2]; părerea din urmă pare mai plausibilă, ţinînd samă de faptul că zona lui *berr-* este cu mult mai întinsă decît a lui *barr-* şi acolo unde apare acesta fonetismul lui poate fi explicat din acela al formei dintîi, prin trecerea romanică a lui *e* la *a* dinaintea lui *rr*.

Tot aşa de caracteristică este prezenţa într'o parte şi într'alta a lui *rr*, şi această particularitate trebue ţinută cu deosebire în samă, pentru că ea vine să ne dea cheia problemei. Cum arată forma dela care trebue să plecăm şi pe care am amintit-o, vind. *úranah*, în iranică *rr*, redus în unele graiuri la *r*, se explică din grupul mai vechi *rn*: **varna* < **var(a)na* < **w'rana* [3]. La basa tuturor cuvintelor romanice de care ne ocupăm trebue să punem tot o formă cu *rr*, cum ne arată mai multe din ele (unde găsim un singur *r* avem de a face cu reducerea grupului consonantic primitiv) [4]. O asemenea formă nu a putut însă fi decît de origine iranică, pentru că numai astfel ne putem explica particularitatea fonetică pe care o presintă. Într'adevăr, ceva corespunzător fenomenului schimbării lui *rn* în *rr*, caracteristic idiomelor iranice, nu găsim în nici o altă limbă care ar putea fi luată în samă în cercetarea elementelor vechi ale domeniului romanic. Să presupunem că Latinii ar fi cunoscut şi ei, fără să fie atestat, un cuvînt corespunzător

[1] *Grdr. d. iran. Phil.*, I[11], 19, 265, 335, 348.

[2] W. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.*, I, § 169; *Ital. Gramm.*, § 87; Th. Gartner, *Raetorom. Gramm.*, §§ 34, 39.

[3] Cf. H. Hübschmann, *Persische Studien*, 259.

[4] Asupra lui *r* foarte caracteristic în *berr* dela Usseglio B. Terracini, *Arch. glott.*, XVII, 326, spune că e „costante" şi „è un caso unico".

vind. *úranah* [1], şi ca atare s'ar fi transmis limbilor romanice; un asemenea cuvînt însă ar fi trebuit să păstreze pe *rn*, pentru că latina nu cunoaşte prefacerea acestui grup consonantic în *rr*. Să admitem iarăşi aceeaşi ipotesă pentru celtică al cărei lexic, cît îl cunoaştem, nu ne ofere nici el nimic ce s'ar putea apropia de vind. *úranah*: şi în casul acesta forma presupusă că ar fi existat nu putea să presinte pe *rr*, pentru că nici în celtică *rn* nu era schimbat în *rr* [2]. Pe nici o altă cale prin urmare fonetismul romanicului *berr-* [3] nu poate fi explicat, şi cum acest fonetism, ca şi întregul cuvînt, ne duce spre un element din domeniul iranic de acolo trebue să presupunem că a pătruns în centrul Europei şi s'a transmis mai departe pînă în Galia. Despre răspîndirea pe care a avut-o cuvîntul iranic avem o dovadă şi în faptul că el se regăseşte în limbile slave [4],

[1] Lexicul latin nu ne dă nimic ce să poată fi apropiat de această formă; unii au crezut că *verres* ar putea fi derivat din *úranah*, dar etimologia aceasta nu poate fi susţinută (J. Vendryes, *Mém. Soc. lingu.*, XII, 40; cf. O. Walde, *Lat. etym. Wb.*, 826).

[2] Cît priveşte formele dela Hesychiu βάρτον şi βάρτχοι, care s'ar părea că pot explica pînă la un punct pe cele de care ne ocupăm, vom arăta în altă parte (la *Însemnări şi rectificări*) că nu pot fi luate în consideraţie.

[3] În ce priveşte presenţa lui *b-* în locul mai vechiului *v-*, nu mai este nevoie să insistăm după cele spuse cînd ne-am ocupat de *betack*.

[4] Rus. *baranъ*, sîrb. *baran*, ceh. *baran*, *beran* „berbece" etc. E. Berneker, *Slav. etym. Wb.*, I 43, lasă nelămurită originea acestor forme slave; (v. mai în urmă şi L. Niederle, *Slovanské starožitnosti*, III [1], 150); constatînd asemănarea lor cu ce găsim în albaneză şi în limbile romanice, dînsul se mulţumeşte să observe că nu se poate hotărî dacă în slavă avem de a face cu un element aparţinînd fondului primitiv sau cu un împrumut. Cum nici formele slave nu pot fi despărţite de cele iranice, de care Berneker nu ţine samă, problema care se pune este dacă ele derivă din acelaşi prototip indoeuropean pe care l-am amintit sau dacă trebue privite ca împrumuturi din iranică. Prima presupunere trebue înlăturată, deoarece *w'rana* nu putea da în slavă un cuvînt începător cu *b*, pe *baranъ*; acolo unde avem *b* în limbile slave el se explică din alte foneme indoeuropene (cf. W. Vondrák, *Vergl. slav. Gramm.*, I, 281 urm). Rămîne atunci să admitem că *baranъ* este luat din iranică, după cum şi alte

fino-ugrice [1], în turcă [2] şi chiar în semită [3], aşa că prin migraţiunile păstoreşti ne putem explica pătrunderea lui în regiuni aşa de depărtate de locul lui de origine.

Constatînd astfel marea expansiune pe care a avut-o iranicul *berr-*, o întrebare pe care e firesc să ne-o punem este dacă nu găsim urme ale lui şi în limba romînă. Dacă un asemenea cuvînt a pătruns prin păstorit în atîtea graiuri romanice şi se întîlneşte în albanesă, s'ar putea oare

---

cuvinte slave se ştie că au aceeaşi proveniență. Comparînd însă cuvîntul slavic cu cele iranice, un punct care rămîne nelămurit este dacă el reproduce în întregime sau numai în parte o formă iranică: *baran* poate representa într'adevăr fie pe un vechi iranic **barɑn(a)* (înainte de reducerea lui la **barn(a)*, fie pe *barr(a)* (sau poate mai curînd pe *berr(a)*, cum arată forma ecă *beran*, la care s'ar fi adăugat sufixul slav *-anъ*. Oricum considerațiunile pe care le-am expus cred că nu pot lăsa îndoială că *baranъ* este un împrumut iranic. La rîndul lui, de altfel, *baranъ* s'a întors, ca împrumut, în iranică: curd. *beran* „berbece" nu e decît rus. *baranъ*.

De *baranъ* nu trebue, fără îndoială, despărțite alte forme slave: *bira*, *birka*, *byrka*, *barka*, *birecka* „oaie cu lîna scurtă şi deasă" în slovacă, moravă, malorusă şi polonesă (*Časopis českého Museum*, 1848, 203; Fr. Bartoš, *Dialektický slovník moravský*, I, 17; cf. S. Wędkiewicz, în *Mitteil. des rum. Inst. an der Univers. Wien*, 277); ceea dintîi dovedeşte pătrunderea acestui cuvînt păstoresc în slavă sub o formă apropiată de iranicul *berr-*, aşa că indirect avem o dovadă că *baranъ* a fost format în domeniul slavic, cum am spus mai sus, prin adăugarea sufixului *-anъ* (în *birka*, *barka* s'a adăugat sufixul *-ka*).

[1] B. Munkácsi, *Árja és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben*, 165, 645; Munkácsi interpretează însă greşit pe ung. *birka* a cărui origine slavă (din slovacul *birka*) este neîndoioasă; cf. Z. Gombocz és J. Melich, *Mag. etym. szótár*, 410; la rîndul lor Gombocz şi Melich, *ibid.*, 282, greşesc cînd ocupîndu-se de ung. *bárány* care se ştie că e un împrumut strein cred că forma care stă la basa tuturor cuvintelor ce se grupează cum am văzut poate fi o simplă interjecție.

Din ungureşte sau din slavă a fost împrumutat rom. dial. *berecă*, *birecă* (*Dicț. l. rom.*, I, 545; comp, tot acolo. *bărcar*, I, 497).

[2] *Berre* „miel", la care se referia Miklosich, *Ueber die Wanderungen d. Rom.*, 13, pentru a explica pe slav. *byrka*, e un împrumut din persană.

[3] În graiurile din Soqotri *erchon*, Mehri *hārən*, Shauri *erān*, ca pl. tant. „oi" (M. Bittner, *Vorstudien z. Gramm. u. zum Wörterbuch der Soqotri-Sprache*, I, 32, în *Sitzungsberichte* ale Acad. din Viena, CLXXIII).

să fi rămas necunoscut păstorilor dela noi? Ceva absolut identic cu ce ne dau retoromana, italiana, francesa, provansala şi albanesa nu găsim, e adevărat, în limba romînă, dar, sub altă înfățişare, se pare totuşi că cuvîntul iranic s'a păstrat şi la noi. Să ne gîndim la acea interjecție *bir* cu care ciobanii noştri mînă oile [1]. Apropierea pe care o facem s'ar putea zice că e forțată, pornită numai dintr'o vagă asemănare de formă a acestei monosilabe cu *berr-*. Să vedem totuşi dacă nu trebue privită altfel, dacă anumite considerațiuni nu vin să vorbească în favoarea ei. Avînd de a face cu o interjecție, să nu ne închipuim, cum greşit procedează de multe ori filologii, că ea s'ar reduce la o simplă asociațiune de sunete, la ceva convențional [2]. Sînt interjecții care sub înfățişarea lor, de alăturare a unor vocale şi consoane, cuprind totuşi un înțeles precis, ascund în ele cuvinte care aveau o semnificație concretă la origine. Aceasta o constatăm cu deosebire la interjecțiile întrebuințate cînd ne adresăm animalelor. Asemenea interjecții nu sînt de multe ori decît numele, întreg sau scurtat, al animalului căruia îi vorbim. Cîteva exemple numai — altele multe s'ar putea adăuga [3]: în romîneşte *cuțu* şi *cuți* < *cuț* „cîne, cățel" [4]; *pui*, *puĭ*; *țap*, *ţap* (în aromînă), interjecția cu care se îndeamnă țapii să meargă înainte; în dialecte italiene: montal. *ane*, *ane*, cînd se strigă la rațe [5]; borm.

---

[1] Hasdeu, *Etym. magn.*, 3233; *Dicț. limbei române*, I, 487; v. încă *Şezătoarea*, I, 208; A. J. Jacimirskij, în *Etnogr. obozrěnie*, VIII (1896), fasc. 28, pag. 69-71. Din *bir* s'a derivat verbul *a birii* „a striga la oi „bir", a le mîna" (Hasdeu, *l. c.*, 3243; *Dicț. l. rom.*, I, 489; v. şi *Tribuna*, Sibiu, 1887, 17 febr.).

[2] Hasdeu, *l. c.*, considera pe *bir* ca o „onomatopee"; tot astfel e dat în *Dicț. l. rom.*, unde e pus alături de *bir*, exclamația de desgust şi de frig, o apropiere care se vede bine cît e de artificială, fără nici un temei.

[3] V. şi ce am spus cînd ne-am ocupat, mai sus, de *betach*.

[4] Trebue să plecăm într'adevăr dela substantiv ca să explicăm interjecția şi ol se înrudeşte cu forme cunoscute în multe limbi, însemnînd „cîne"; vom studia mai de aproape acest cuvînt într'un număr viitor al revistei şi vom vedea că marea lui răspîndire stă în legătură cu păstoritul

[5] *Revue de dial. romane*, IV, 207-208.

boča, cuvînt cu care se mînă caprele < *boča* „capră“ [1]; în dialecte francese: Pas-de-Calais *kăn*, *kăn*, Charente-inférieure *pot*, *pot*, cînd se chiamă rațele [2]; în slavă: sîrb. *gus*, cum se strigă la gîște < *guska* „gîscă“ (și în romînește, din slavică, *gusu*, *gusu*, pentru a goni gîștele [3]); pol. *kucju*, *kuć*, cînd se chiamă cînele ; lit. *pùt*, interjecție pentru a chema puii < *putytis* „pui“ [4]; alb. *kets*, strigăt la capre < *kets* „capră“ (și în sîrbește *kec*, *keca*, ca interjecție pentru a mîna caprele și împrumutat din albaneză) [5]; est. *viššì*, interjecție pentru a chema viței [6].

Asemenea forme ne arată că sîntem îndreptățiți să privim în același fel și monosilaba păstorească dela noi, că

[1] *Studj romanzi*, IX, 30.

[2] J. Gilliéron et E. Edmont, *Atlas lingu.*, suppléments, I, 57 (comp. *poté* „gîscă, rățușcă“ în *Atlas lingu.*, 936, 1486).

[3] Revista *Ion Creangă*, VIII, 168.

[4] Comp. germ. *put*, întrebuințat la fel și pe care A. Fick, *Vergleich. Wb. der indogerm. Spr.*, 483, îl derivă din slavă.

[5] G. Meyer, *Etym. Wb. d. alb. Spr.*, 185, admitea că substantivul ar putea fi explicat din interjecție, pe cînd trebue să admitem contrarul: ca denumire a caprei această formă se înrudește cu altele, foarte răspîndite, și asupra lor se poate vedea A. Trombetti, *Come si fa la critica di un libro*, Bologna, 1907, 56, unde însă originea cuvîntului se lasă nelămurită.

[6] Aparține seriei de cuvinte pe care am studiat-o la *betsch*, așa că nu ne putem gîndi la o proveniență a lui din germanică, cum pare să admită E. Setälä, *Festgabe für V. Thomsen*, II, 473 (*Finnisch-ugr. Forsch.* XIII). Asupra altor interjecții derivate din nume de animale, v. E. Tylor, *La civilisation primitive*, I, 209. Tot din substantive derivă și mare parte din formele din limba copiilor și interjecțiile referindu-se la animale pe care le dă E. Tappolet în *Arch. f. das Studium d. neueren Spr.*, CXXXI, 12, deși li se dă acolo altă interpretare.

Pentru slavică se poate vedea și Fr. Bartoš, *Dial. moravská*, I, 323; cf. studiul lui D. Boranić, *Onomatopejske riječi za Životinje u slavenskim jezicima*, în *Rad* al Academiei din Agram, LXXII (1909); pentru albaneză, Fr. Nopcsa, *Aus Šala und Klementi*, Sarajevo, 1910, 41-41. Exemple la fel din limbile orientale se pot găsi în monografia lui F. Schulthess, *Zurufe an Tiere im Arabischen*, Berlin, 1912; cf. *Zeitschr. d. deutsch morgenländ. Gesellsch.*, LXVIII, 270.

bîr, cu alte cuvinte, poate fi o interjecție derivată dintr'un substantiv, și anume din *berr-*. Dar mai mult decît aceste exemple depărtate ne ofere însuși acest cuvînt în variantele lui din domeniul romanic. In dicționarul lui Mistral, unde se vorbește de *beroun*, *berou*, care am văzut că înseamnă „berbece“, cetim la sfîrșit: „*berou, berou!* ou *brou, brou!* mot que les bergers prononcent rapidement pour appeler les moutons“ [1], deci o interjecție păstorească ce nu e alt ceva decît cuvîntul întrebuințat pentru a numi berbecele [2]. Identificarea lui *bîr* cu *berr-* capătă astfel și mai mult sprijin. Plecînd dela tema iranică, putem într'adevăr lămuri pe romînescul *bîr:* foneticește, *berr-* trebuia să dea *băr* și din acesta ne putem explica pe *bîr*, prin trecerea lui *ă* la *î* înaintea lui *r*, cum s'a întîmplat și alteori cu *ă* aton dinaintea acestei consoane, pentru că **băr* fiind repetat ori pus pe lîngă alt cuvînt (**băr, băr...*) pierdea de fapt accentul. De altfel, e posibilă și altă explicație, să admitem anume că **băr* s'a redus la *br* și, după fonetismul romînesc, acesta a fost redat prin *bîr* [3]. Intr'un fel sau altul, derivarea lui *bîr* din *berr-*

[1] Cf. F. Arnaud et G. Morin, *Le langage de la Vallée de Barcelonnette*, 16.

[2] In dicționarul lui Mistral mai e menționată interjecția identică *berit:* tot acolo e amintit *beret*, *bret*, despre care se spune însă că e întrebuințat la capre; și aceasta trebue pusă alături de celelalte, pentru că am văzut din seria romanică citată mai sus cum *berr-* se aplică și la capre. De altfel, aceasta rezultă și din forma *biri* cu care ciobanii din Trient chiamă și oile și caprele (*Arch. glott.*, XVII, 398; aceeași interjecție e cunoscută și în provansală, cum se poate vedea la Arnaud și G. Morin, *l. c.*, 17, care ne spun însă că se aude numai cînd se strigă caprele).

[3] In casul acesta interjecția romînească s'ar apropia deplin de prov. *berr*, dat de Mistral („interjection dont les bergers se servent pour rappeler les moutons“) și care se regăsește în bască: *brrrrru* (despre ea Azkue, *Dicc. vasco-esp.-franc.*, I, 182, spune: „c'est en répétant ce mot que les pâtres appellent affectueusement leurs brebis“; Azkue mai dă și forma *bri* „terme usité pour appeler une brebis égarée“, 181). Afară de provansală, *br* e cunoscut și altor graiuri păstorești din Franța; E. Rolland, *Faune populaire*, V, 128, ne spune că se aude în departamentul

nu întîmpină dificultăţi şi credem că nu poate fi pusă la îndoială. Ea îşi găseşte, de altfel, un echivalent în fr. dial. (Enre-et-Loir) *berb, berb* care e întrebuinţat pentru a chema oile şi nu e alt ceva decît prescurtarea lui *berbis (brebis)*[1].

In legătură cu interjecţia romînească trebue amintită aceea, *bîi*, pe care o găsim în neogreacă, şi anume în dialectul zaconic[2]; ea e spusă de ciobani cînd se îndeamnă oile să intre în strungă şi probabil că a pătruns acolo prin ciobani de-ai noştri, aromîni, cum ştim că dialectele neogrece au împrumutat dela noi şi alte elemente păstoreşti[3]. S'ar putea însă aduce ca obiecţiune lipsa lui *bîr* în aromînă,

Seine-et-Marne; de asemenea în Elveţia franceză. Acest *br* din provansală etc. e de sigur resultat din formele substantivale amintite mai sus, *beron, bero*, etc., aşa că indirect am avea o dovadă pentru ce admiteam în urmă: * *b(ă)r* > *br* > *bîr*.

Dacă în iranică ar fi atestată aceeaşi interjecţie *br* — nu am întîlnit-o în materialele pe care le-am putut urmări —, atunci natural ar trebui să admitem că a trecut direct din iranică în limba păstorilor dela noi şi de aiurea, ca derivată din *berr-*. In lipsa acestei dovezi, rămîne să ne oprim la una din explicaţiile pe care le-am dat pentru romînescul *bîr*, în legătură cu celelalte forme romanice.

[1] W. von Wartburg, *Zur Benenn. des Schafes in den rom. Spr.*, Berlin, 1918, 31.

[2] M. Deffner, *Zakonische Grammatik*, Berlin, 1881, 89.

[3] Nu putem spune acelaşi lucru despre forme asemănătoare întru cîtva pe care le găsim în slavă, deşi dela păstorii noştri se ştie că Slavii au împrumutat relativ multe cuvinte. Astfel, malorus. *byr, byr* cu care se chiamă oile (la Želechowski şi *nbyr*, iar la Miklosich, *Ueber die Wand. der Rum.*, 12, *ber, ber;* cf. W. Szuchiewicz, *Huculszczyzna*, I, 249; *Archiv f. slav. Phil.*, XXVII, 519), e de sigur mai curînd derivat din *byrka*, pe care l-am amintit mai sus, decît rom. *bîr* (în malorusă găsim şi forma verbală *byrkati* „a striga *byr* la oi", cum în romîneşte am văzut că din *bîr* s'a derivat *bîrîi*); şi mai clar apare sîrb. *bar*, care se rosteşte de ciobani cînd vreau ca oile să stea liniştite la muls (*Rječnik hrvatsk. jez.*, I, 180): se vede bine că nu poate fi decît o prescurtare a lui *baran*.

Ca derivată din *bira, birka* trebue privită şi interjecţia val. mor. *bir, bir* care e dată într'un articol al lui A. Bayer din *Sborník muzejní společnosti ve Val. Meziříčí*, n-rele 5-6, pag. 20. La Fr. Bartoš, *Dial. mor.*, I, 323, *Dial. slovník mor.*, II, 491, găsim însă şi forma *vî*, care pare să fie romînescul *bîr*, cu schimbarea consoanei iniţiale.

pentru că într'adevăr, după informaţiile pe care le am, ciobanii aromîni par să nu cunoască această interjecţie[1]. Lipsa ei în aromînă ne surprinde de sigur cînd ţinem samă că avem de a face cu o formă caracteristică din graiul nostru păstoresc şi cînd ne gîndim la comunitatea de vieaţă păstorească a Romînilor, înainte de despărţirea lor în grupul nord – şi cel sud-dunărean; totuşi, chiar dacă *bir* e necunoscut azi ciobanilor aromîni, a putut să existe altădată şi ca atare să pătrundă în vorbirea păstorilor din Grecia[2].

Dacă istoria cuvîntului de care ne-am ocupat ne lasă astfel nelămuriţi în unele puncte de amănunt, confruntarea diferitelor aspecte ale lui şi urmărirea extensiunei lui geografice a putut totuşi arăta că avem de a face cu o formă ce trebue localisată la origine în regiunea iranică şi de acolo a radiat la depărtări mari, dusă din loc în loc de curentul vieţei păstoreşti.

Rom. *brînză*

Toate încercările de a explica acest cuvînt s'au oprit pînă acum la simple presupuneri, depărtate de identificări care pot face convingătoare o etimologie. Dacă originea tracă pe care i-o atribuia Hasdeu era de domeniul fantasiei[3], nici etimologiile la care s'au gîndit alţii[4] nu au ajuns să fixeze

[1] Aşa mă asigură Tache Papahagi. In textele publicate de P. Papahagi, *Din lit. pop. a Aromînilor*, 934, găsim totuşi pe *bîr* într'un cîntec păstoresc, dar e suspect: Tache Papahagi îmi spune că trebue să fie introdus acolo din dacoromînă.

[2] Pe altă cale se pare că putem găsi o dovadă de existenţa lui *bîr* şi în aromînă. Din bogatul material pe care l-a cules pentru păstorit I. A. Candrea îmi atrage atenţiunea asupra interjecţiei aromîne *rrrî* cu care ciobanii îndeamnă, chiamă oile (în meglenită se zice *rrr*: v. mai sus, pag. 32). Această interjecţie nu pare să fie streină de *bîr, br*: o putem considera ca o alterare a acesteia. Ea e cunoscută şi ciobanilor albanesi, cum îmi comunică tot I. A. Candrea, aşa că putem presupune că ei au împrumutat-o dela Aromîni.

[3] Cf. *Ist. de la l. roum.*, I, 36, 38.

[4] L. Diefenbach presupunea că avem de a face cu un element ger-

provenienţa lui în limba noastră, ca unul din cuvintele cele mai caracteristice [1]. Insuficienţa tuturor etimologiilor propuse pleacă dela neţinerea în samă a înţelesului precis al acestui termen păstoresc: *brînza* e caşul sfărîmat şi frămîntat — deci ceva special, cu toate că la noi cuvîntul a primit o accepţiune generală. Că acesta este înţelesul primitiv al lui ne arată indirect aromîna, unde *brînza* e necunoscută şi ca termen obişnuit păstoresc apare *caş* [2]; chiar la nordul Dunării, prin unele părţi, caşul e mai cunoscut decît brînza [3], ceea ce dovedeşte iarăşi că în oieritul dela noi fabricaţia „brînzei" nu a fost ceva general, cum am fi indusi să credem. Spre aceeaşi constatare ne duce faptul că la Valahii din Moravia *brynza* nu se confundă cu *sýr*, pentru că se înţelege prin ea cea frămîntată, e „brînza valahă" deosebită de altele [4].

Aceasta ne duce, cred, spre lămurirea orginei acestui mult discutat cuvînt [5]. In iranică găsim forma beluč. *prin-*

manie: G. Weigand, *Jahresb. d. rum. Inst.*, XVI, 220, a crezut că se poate pleca dela o formă lat. **brancia*: Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 1296, urmînd o părere exprimată mai de mult de H. Schuchardt, a admis derivarea din *Brîncuş*, etimologie reprodusă în *Dicţ. limbei române* publicat de Academie; cît despre părerea lui H. Barić, *Albanorumdalmatische Studien*, Sarajevo, 1919, 87, că *brînză* ar fi „identic" cu *rînză*, nici ea nu ne duce mai departe, rămîne tot o chinuită explicaţie (cf. şi St. Węd-kiewicz, în *Mitteil. des rum. Inst. an der Universität Wien*, 289).

[1] Se ştie că prin migraţiunile păstorilor noştri şi prin comerţ el a pătruns la Slavi, la Ungurî ş. a. (v. St. Węd-kiewicz, *l. c.*; E. Berneker, *Slav. etym. Wb.*, I, 93; Z. Gombocz és J. Melich, *Mag. etym. szótár*, 538; B. Martiny, *Wb. der Milchwirtschaft*, ed. a 2-a, Leipzig, 1907, 15).

[2] Numaî Megleniţii mai cunosc *brînza*, alături de *caş* (v. mai sus articolul lui I. A. Candrea, 35), ceea ce arată, ca şi în alte cazuri, mai marea asemănare a graiului lor cu dacoromîna decît cu aromîna.

[3] In Transilvania, la Rodna-veche, ţăranii îmi spuneau: „pe la noi se face şi mîncăm mai mult caş, mai rar brînză."

[4] Despre *brynza* valahă v. Fr. Bayer, *Rožnov*, Praga, 1879, 100; *Sborník mus. spol. ve Val. Meziříčí*, n-rele 5-6, pag. 21.

[5] Atît pentru formă, cît şi pînă la un punct pentru înţeles, ne-am putea gîndi la alb. *brenǧ-*, *brengos* pe care-l înregistrează G. Meyer, *Etym. Wb.*, 46, traducîndu-l după Mitkos, prin „drücke". In dicţionarul lui Christophorides găsim *brengosurz* şi în *Fialuer i rii i Sheppe's* (publ. de Soc. Bashkimi) *brengosun* „apăsat de durere, nenorocit", deci cu un înţeles figurat al lui „apăsa". Cuvîntul e obscur, negăsindu-şi nici o înrudire, pentru că în indoeuropeană nu e atestată o temă *breng-* care să poată fi luată în samă. Falk-Torp, *Wortschatz d. germ. Spracheinh.*, 221, admit, e adevărat, o asemenea temă pentru a explica pe got. *praggan*, germ. *prangen* etc., dar explicaţia aceasta e ilusorie şi originea cuvintelor în chestiune e încă nelămurită (cf. S. Feist, *Etym. Wb. der got. Spr.*, 31-32). Asemenea forme de sigur că nu pot servi la elucidări etimologice.

čag (<*pa - rinčag*) care înseamnă „a apăsa, a lăsa să se scurgă, a stoarce" [1] şi ea se alătureaza la pers. *birēzan* „strecurătoare, ciur", derivată din *rēxtan* (ind. pres. *rēzam*) „a vărsa, a goli" (av. *irinaxti* „lasă", vind. *rinákti*, cu acelaşi înţeles de „a lăsa, a da drumul, a goli" [2]). Comparînd fonetismul acestora, vedem că se poate reconstrui o formă compusă din **renč-*, **renz-* şi prefixul *be-* sau *bi-* [3] care să explice cuvîntul romînesc; un **be-* sau **bi-renza*, care a putut exista în vre-un grai iranic din cele vorbite altădată în răsăritul Europei, ar fi tocmai forma care să explice pe romînescul *brînză*, în sensul că ea a însemnat la origine „caşul apăsat, frămîntat" (am putea, firește, pleca şi dela semnificaţia de „a strecura, a stoarce", dar, cum spuneam mai sus, înţelesul formei ro-

[1] W. Geiger, *Lautlehre des Balūčī*, în *Abhandl. der bayer. Akad.*, XIX, 401, 424.

[2] P. Horn, *Grundriss der neupers. Etym.*, 141; cf. *Grundriss der iran. Phil.*, I[11], 135; Chr. Bartholomae, *Altiran. Wb.*, 1480; R. Gauthiot, *Essai de grammaire sogdienne*, 85, 97, 118; A. Walde, *Lat. etym. Wb.*, s. *linquo*; S. Feist, *Etym. Wb. der got. Spr.*, 246; A. Meillet, *Introd. à l'étude comp. des langues indo-eur.*, ed. a 5-a, 60, 120, 162; *Mém. de la Soc. de lingu.*, XV, 254; XVII, 196. Mai în urmă A. Meillet, *Bull. de la Soc. de lingu.*, XXIII, 102, a exprimat părerea că pers. *birēzan*, *rēxtan* ar putea fi puse alături de irl. *fliuch* etc.; nu e însă nici un motiv de a separa pe *rēxtan* de av. *irinaxti* şi vind. *rinákti*, cît timp şi foneticeşte (comp. pers. *bēxtan* „a fierbe" alături de vind. *vināxti*) şi ca înţeles (din ideea de „a lăsa" s'a putut desvolta uşor aceea de „a vărsa") derivarea aceasta nu întîmpină dificultăţi; cît despre *birēzan*, el se explică bine, prin morfologia persană, ca un derivat din *rēxtan*.

[3] In limbile iranice alături de *č* primitiv păstrat găsim diferite reflexe: *š*, *ž*, *z* etc., iar în ce priveşte prefixul care ne interesează el apare ca *pa-*, *pe-*, *be-*, *bi-* ş. a.

mîneşti ne îndreaptă mai curînd spre acela de „a apăsa, a frămînta").

Analogii care să confirme această derivaţie ne sînt oferite de terminologia păstorească din alte părţi; diferite denumiri ale brînzei pleacă adeseori dela o formă care înseamnă „a apăsa, a stoarce" ori „a frămînta"; astfel: din lat. p r e s s u s şi e x p r e s s u s[1] avem în Valais *pre* „fromage maigre"[2], valses. *spres* „caccio fresco"[3], giudic. *śpreśa* „caccio magro" (alături de *śpreś* „latte coagulato mediante il caglio")[4]; norv. *krodda* „un fel de brînză", derivat din înţelesul de „a apăsa, a strînge" (anglo-sax. *crûdan* etc.)[5]; în albanesă un fel de brînză e numită *diaθ peśe* (< lat. p e n s a r e)[6]; o formă care corespunde şi mai bine celei romîneşti ne-o ofere sarda log., *freza*, care, derivată din lat. f r e s a, f r e n d e r e „a sfărîma", arată bine ce se înţelege prin ea, felul cum e fabricată[7]. Forma sardă ne îndreptăţeşte poate să presupunem că şi în latina dela noi f r e n d e r e a fost întrebuinţat de păstori şi, întîlnindu-se cu iranicul **b(i)renza*, care presenta oarecare asemănare fonetică,

[1] Pentru întrebuinţarea acestor forme la fabricarea brînzei v. *Thes. linguae latinae, s. caseus* (de amintit în special *caseum bibulum manu pressum*, la Suetoniu, *Aug.* LXXVI; cf. Daremberg-Saglio, *Dict. des antiquités*, I, 932).

[2] *Bulletin du Glossaire des patois de la Suisse romande*, VI, 17-18; *Revue de dialectologie romane*, II, 262.

[3] *Readiconti Istit. lombardo*, LI, 400.

[4] Th. Gartner, *Die judicarische Mundart*, în *Sitzungsber.* ale Acad. din Viena, C, 874.

[5] Falk-Torp, *Wortschatz der germ. Sprachcink.*, 54; cf. W. Stokes, *Urkelt. Sprachschatz*, 119; H. Pedersen, *Vergleich. Gramm. d. kelt. Spr.* I, 494.

[6] G. Weigand, *Alb. Wb.*, 13, unde e tradus prin „Presskäse, grünlicher Fettkäse".

[7] M. L. Wagner, *Das ländliche Leben Sardiniens im Spiegel der Sprache*, Heidelberg, 1921, 122, o descrie astfel: „după ce s'a închegat laptele se pune toată închegătura... într'o pînză, ca să se scurgă zărul; ce a rămas se scoate şi se apasă ca să i se dea o formă rotundă şi turtită..., se pune cîteva zile în saramură şi se lasă să se usuce la soare."

a înlesnit introducerea acestuia în graiul nostru păstoresc, cu alte cuvinte, *brînză* ar reflecta indirect o formă latină: deşi etimologiceşte ne duce spre un element strein.

Ov. Densusianu

O PROBLEMĂ DE ROMANITATE SUD-ILIRICĂ

Cel mai vechi document — şi acesta de natură etno-istoriografică — ce aminteşte de existenţa unui element romînesc în sudul Iliriei, şi anume în regiunea muntoasă a Pindului, este cunoscuta informaţie lapidară a cronicarului bizantin Kedrenos (Skylitzes), care ne relatează că pe la sfîrşitul secolului al x-lea o căpetenie a Bulgarilor, anume David „a fost omorît între Castoria şi Prespa, pe locul numit Stejarii-Frumoşi, de către nişte Vlahi călători"[1]. Altă informaţie documentară, de orice natură, privitoare la caracterul etnic al acestei regiuni şi în legătură cu romanisarea ei nu cunoaştem.

Din lipsa unor asemenea documente, la care se va fi adăugat poate şi caracterul eminamente muntos al regiunei pindene în care astăzi locueşte cea mai mare şi mai compactă masă de element aromînesc din întreaga peninsulă balcanică, etnografia acestui ţinut pînă la revărsarea şi aşezarea în masă a Slavilor în sudul Dunărei n'a prea preocupat pe cei anume indicaţi pentru astfel de probleme. De aci, consecvent unicului front de convingeri ce şi l-a formulat atît filologia cît şi etno-istoriografia, reprezentanţii autorisaţi ai acestor studii, care se ocupă mai ales cu epoca şi teritoriul de formaţiune şi

[1] Δαβὶδ μὲν οὖδὸς ἀπεβίω ἀναιρεθεὶς μέσον Καστορίας καὶ Πρέσπας καὶ τὰς λεγομένας Καλὰς ὁδὸς παρὰ τινων Βλαχῶν ὁδιτῶν.

Kedrenos, ed. Bonn, II, 435.

desvoltare ale neamului şi limbei romîneşti, s'au oprit la părerea că elementul aromînesc pe care astăzi îl găsim în creerii pădurosi ca şi pe versanturile Pindului, poate fi definitiv considerat ca o dislocare în spre sud din masa romană, devenită romînească, ce locuia în Moesia superior — dislocare produsă de invasia Slavilor şi pe care unii o fixează în secolul al VII-lea, iar alţii în secolul al IX-lea.

Dacă astăzi s'a ajuns a se contura în trăsături generale epoca de formaţiune a limbei romîne, precum şi principalele fase succesive de evoluţie fonetică a fenomenelor care dovedesc transformarea romanei balcanice în limbă romînească, în ceea ce priveşte însă teritoriul naşterei neamului romînesc trebue să-i împingem graniţa sudică admisă pînă astăzi şi mai în spre miază-zi. Căci, a concentra întreaga vieaţă etno-lingvistică a epocei romano-balcanice — vieaţă din care se naşte limba şi neamul romînesc — în nord-vestul tracic, avînd ca bază coasta dalmatină, cred că e ceva care nu poate fi menţinut întocmai, fără a i se aduce o modificare în sensul lărgirei acestui teritoriu şi anume că: la basa formaţiunei limbei romîne trebue să admitem din punct de vedere geografic şi o romanitate existentă în sudul Iliriei în directă continuitate teritorială cu Moesia superior. Prin acest „Sud iliric" vreau să înţeleg în special masivul muntos al Pindului, precum şi sudul Albaniei de astăzi.

Dar, pentru lărgirea mai în spre sud a traseului geografic admis astăzi, şi întru cît cel mai sudic punct al acestui traseu de abia atinge punctul cel mai de nord al Macedoniei propriu zise, prima întrebare care trebue să se pună este următoarea: care era etnografia acestui Sud iliric — sau să-i zicem traco-iliric — în jurul erei creştine?

Firesce, această problemă a preocupat pînă într'atîta studiile etnografice greceşti încît, trecînd peste orice consideraţiuni, ele au pus adevărul şi realitatea istorică în funcţiune de sentiment şi politică naţională. Un singur exemplu — pentru a nu recurge la serii întregi de natură bibliografică — va fi suficient: una din cele mai recente publicaţiuni privitoare

la Balcani şi cu pronunţate pretenţii de ştiinţă, cu toată extinderea pe care o are (pag. 658+XXIII) şi cu tot aparatul critic cu care s'a înarmat, nu poate fi luată în consideraţiune de vreme ce, printre atîtea altele, vine să ne spună: „Avec les Grecs sont étroitement liés ces braves pasteurs du Pinde qu'on appelle Koutsovalaques, ou tout court Valaques ou Vlaques ou encore Aromounes — terme qui provient du nom *Aromîn* qu'ils se donnent eux-mêmes et qui ne signifie rien d'autre que Romains, c'est-à-dire Grecs. Leur origine est inconnue..." [1].

Fără a ne opri pe de o parte la caracteristicile sufleteşti ale poporului elen, iar pe de alta la geografia fisică a Pindului care este eminamente muntoasă şi în plin contrast cu condiţiunile de vieaţă ale acestui popor, raportîndu-ne numai la scriitorii eleni la care putem găsi informaţii cît de sumare privitoare la problema ce ne interesează, vom constata că toate triburile care locuiau în nordul Eladei şi anume începînd cu această regiune muntoasă, erau denumite cu epitetele de ἀλλόφυλοι şi βάρβαροι — ceea ce însemnează *strein* ca sînge şi limbă de neamul Elenilor, după cum iarăşi cercetările istorice ne arată că în aceste părţi trăiau triburi de neam „pelasgie", cu nuanţe traco-ilirice.

Informaţiuni precise şi amănunţite asupra acestor triburi lipsesc cu desăvîrşire, atît în legătură cu limba lor, cît şi cu felul lor de vieaţă. Nu ştim de pildă dacă ocupaţiunea lor era păstoritul, singurul factor ce ar fi putut determina o entitate să locuească întregul masiv al Pindului măcar în timpul verei — ceea ce este imperios exclus pentru poporul elen —, sau dacă vorbiau un grai apropiat de limba Ilirilor. Ceea ce însă rămîne sigur e că graniţa etnică elenă se termina la poalele sudice ale Pindului.

Acest punct admis, mergem mai departe: raportînd aspectul fisic al acestor părţi la condiţiunile de trai din acele epoci, în plină concordanţă cu caracteristicile vremurilor, pu-

[1] V. Colocotronis, *La Macédoine et l'hellénisme (étude historique et ethnologique)*, Paris, 1919, 457.

tem deduce că autohtonii ce vor fi locuit aici nu vor fi fost în număr mare, întru cît cerinţele traiului le puteau fi cu uşurinţă îndestulite chiar pe versanturile Pindului, oricare ar fi fost ocupaţiunea ce vor fi avut.

Acesta fiind în trăsături generale aspectul etnografic al acestui Sud iliric, pe ce anume ne putem basa că şi aci trebue admisă existenţa unei romanităţi?

Se ştie că centrul sudic al Iliriei, şi anume regiunea Apolloniei, precum şi cea cuprinsă între gurile rîului Aous (Voiusa de astăzi) sau golful Oricon (Valona) şi între Dyrrachium (Durazzo) a început să fie încă din secolul al II-lea în. de Cr. o puternică bază de operaţiuni militare pentru Romani, aşa cum pe ţărmul nordic al aceleiaşi Ilirii şi anume pe coasta dalmatină, ceva mai tîrziu, se instalează o altă bază, romanisatoare, avînd ca puncte de atingere teritoriul dacic, etc. După ce mai cunoaştem şi tactica politico-militară romană, e firesc lucru să ne închipuim că întreaga această regiune nu mai presenta pentru întreprinderile armatelor romane nici un pericol din partea autohtonilor; după cum iarăşi trebue să ne închipuim că, în faţa acestei invincibile puteri militare, autohtonii ori s'au retras *cu toţii* în regiunile muntoase, continuînd să trăească pînă astăzi în descendenţii lor Albanesi — ceea ce ar fi mai greu de presupus —, ori că un cît de mic număr a trebuit să cedeze faţă de puterea şi civilisaţia cuceritorilor, romanisîndu-se — ceea ce ar cadra pînă la un punct cu entitatea Romînilor Fărşeroţi din Albania. Oricum ar fi însă, centrul Albaniei de astăzi devine un focar militar, precum şi un punct cultural, avînd ca bază iniţială Apollonia pe care Cicero o numeşte „oraş mare şi important" *(Apolloniam, magnam urbem et gravem...)* [1]. Aici vine C. Antonius care ţine în eşec pe M. Brutus [2]. Aici Caesar, după luptele cu Pompei, e silit „să-şi aducă răniţii săi, să plătească trupele, să

[1] *Phil.*, XI, 26 (11).
[2] Cicero, *Ibidem*.

întărească pe aliaţii săi şi să pună garnisoane în oraşe" [1]. Aici a stat August patru luni de zile pentru completarea studiilor sale militare. Din Oricum şi din Apollonia — în afară de alte centre — viaţa romană a putut să-şi întindă în siguranţă antenele colonisatoare şi romanisatoare în întreaga Ilirie, mai ales în cea sudică, ale cărei regiuni sînt „renumite prin cele mai mari operaţiuni militare ale Romanilor, începînd cu luptele lui Flaminius şi Paulus Aemilius pînă la cea a lui Caesar şi Pompei" [2]. De aci, în fine, porneşte Caesar cu armata lui pentru ca, urmînd şerpuitul rîului Voiusa, să treacă prin defileurile Pindului, făcînd „des marches et des campements" [3], pînă ce ajunge în Tesalia, la Pharsala, unde nimiceşte armatele lui Pompei.

In urma unor asemenea dovezi istorice — fără a recurge la altele, cum ar fi bunăoară facerea drumului *Via Egnatia*, etc. —, e firesc lucru să admitem că şi în aceste provincii viaţa militară romană ca şi — *facto ipso* — cea de coloni a trebuit să fie intensă şi că, prin urmare, aici au continuat să trăiască încă din timpurile acelea enclave romane, mai mari sau mai mici, care şi-au păstrat timp de veacuri de-a-rîndul întreaga lor individualitate etno-lingvistică pînă la consolidarea lor în mase mai compacte — consolidare produsă în urma revărsării sau a dislocării populaţiei romîneşti din Moesia în lungul Pindului, cînd legăturile de continuitate teritorială cu Romînii din stînga Dunărei slăbesc, pentru ca **să dispară definitiv odată cu secolul al XIII-lea. Căci într'adevăr**, o dislocare, aşa cum e admisă astăzi, nu poate fi întru nimic contestată. Dar, a admite această dislocare ca fiind punctul iniţial şi unic ca genesă generală a întregului element aromînese din sudul Dunărei, cu alte cuvinte că întregul acest element s'a stabilit acolo unde îl găsim astăzi **începînd cel mai de vreme cu secolul al VII-lea şi coborînd**

[1] Caesar, *De bello civico*, III, 78.
[2] L. Heuzey et Daumet, *Mission archéologique de Macédoine*, VIII.
[3] *Ibidem*.

spre sud din spre „munţii romîneşti" din Serbia veche, şi anume din aşa zisa *Vlasina Planina:* — a admite aceasta înseamnează a nu ne opri la lipsa de concordanţă dintre o astfel de conclusie şi diferitele realităţi etno-lingvistice aromîneşti.

Vom încerca să relevăm aceste realităţi care vor dovedi, credem, existenţa unei romanităţi şi continuitatea ei în timp în Sudul nostru iliric.

Dacă întregul element aromînesc din Pind, Tesalia, Albania, etc. s'ar fi coborît din spre *Vlasina Planina*, evident că el nu putea fi isolat de complexul vieţei restului elementului romînesc pînă în momentul în care se produce dislocarea sa — moment care trebue admis ca începînd cel mai de **vreme odată cu secolul al VIII-lea. In casul acesta**, fiind unul şi acelaşi popor, trebuia să trăească aceeaşi viaţă intimă şi socială, manifestîndu-şi-o sub aceeaşi formă. De ce atunci între elementul daco-romîn şi între Aromînii pindeni şi Fărşeroţi există o deosebire fundamentală în ceea ce priveşte ***musica, dansul* şi *portul?* Căci, pînă în secolul al VIII-lea**, date fiind condiţiile de continuitate teritorială, viaţa întregului element romînesc trebuia să presinte o omogenitate mai mult sau mai puţin evidenţiată şi în nici un cas n'ar fi putut exista atunci aceleaşi deosebiri pe care le constatăm astăzi. Şi, întru cît musica, dansul şi portul nu puteau suferi — şi nici n'aveau de ce — vre-o metamorfosare ca aceea pe care a suferit-o limba romană devenind limbă romînească, şi întru cît aceste trei elemente trebuiau să fie deci cu mult mai vechi decît naşterea recentă a limbei romîne, cum se face totuşi că, odată dislocat şi isolat de Daco-romîni, elementul aromînesc a menţinut pînă astăzi un grai identic în structura lui cu cel nord-danubian, în timp ce musica, dansul şi portul contrastează atît de pronunţat? Sau: dacă şi acestea au fost comune întregului element romînesc, ce anume a intervenit pentru diferenţierea lor şi cînd?

Iată deci cîteva întrebări care nu pot fi trecute cu vederea.

Dar, să luăm fiecare element în parte şi să-l urmărim mai de aproape.

Musica. — In această privinţă lăsăm la o parte musica instrumentală a lăutarilor, întru cît ea nu ne poate dovedi decît lucruri împrumutate, altoite, etc. Raportîndu-ne însă la musica populară daco-romînă, vom constata că tipul ei reprezentativ e *doina*, ale cărei caracteristici le găsim îmbinate atît în doina de caval sau de orice alt instrument ciobănesc, cît şi în cea spusă din gură; şi, în trăsături generale, această doină o găsim pe întregul cuprins daco-romîn, exceptînd întru cîtva mici regiuni, cum ar fi bunăoară Maramureşul, unde musica e slab representată şi unde, totuşi, găsim un tip oarecum special în aşa numita melodie *A oilor*, cîntată din *trîmbiţă*.

Nu voi încerca să caracterisez această doină, întru cît ea e în de ajuns cunoscută în esenţa ei — ceea ce ne-o dovedesc cu prisosinţă şi culegerile de musică populară ale unui Brediceanu, Bartók, Dima, Elinescu, Kiriac, Vidu, Vulpian, etc. Ca să se vadă însă cîtă deosebire există între musica daco-romînă şi cea pe care o găsim la Aromînii din Sudul iliric, reproduc aci un cîntec bătrînesc [1]:

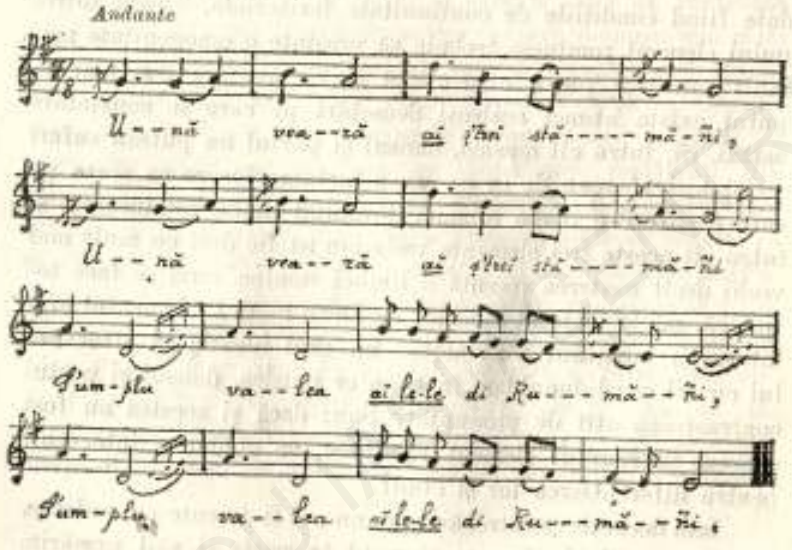

[1] Auzit dela D. Iorgu Steriu (Bucureşti), Romin Fărşerot.

In aromînă	Transpus în dacoromînă
Unã veará ş trei stămãdi	[Intr']o vară şi trei săptămîni
S'umplu valea di Rumãñi;	Se umple valea de Romîni;
Ş'unã veará di trei meşi	Şi [într']o vară de trei luni
S'umplu valea di-Arbineşi.	Se umple valea de Albanesi.
Dusjrã s'calcã Linutoph'ja,	Se duseră să prade Linutopea,
Linutoph'ja ş Niculiţa.	Linutopea şi Niculiţa.
Horilç-aeste nu si calcã,	Satele acestea nu pot fi prădate
Cã sun ğioñil'i tuţ alepţi,	Căci sînt vitejii toţi aleşi,
Tuţ alepţi, tuţ ğiunaţi,	Toţi aleşi şi toţi bravi,
Şi 'nsuraţ şi ninsuraţ, etc.	Şi 'nsuraţi şi nensuraţi, etc.

Trecînd cu vederea cuprinsul acestei poesii şi fără a mai recurge şi la alte arii sau cîntece — pentru care cetitorul ar putea controla cele publicate în *Antologia aromănească* a mea, 357-375—, caracteristicile ce se desprind din această bucată sînt următoarele:

a. O măsură specială, aproape cu totul neobişnuită, şi anume $^{7}/_{8}$, măsura pe care o găsim în cele mai multe bucăţi musicale ale Aromînilor. Ea se bate în trei timpi, ca şi măsura de $^{3}/_{4}$, cu singura deosebire că primul timp e compus din trei optimi şi are, deci, durata unui timp şi jumătate din măsura $^{3}/_{4}$, iar ceilalţi doi timpi au durata obişnuită a timpilor 2 şi 3 din măsura $^{3}/_{4}$. Ritmul melodic al acestei bucăţi are, prin urmare, ceva propriu, sentimentul fiind oarecum spontan şi liber în formă, întru cît primul timp al acestei măsuri e cu jumătate mai lung în durată decît fiecare din ceilalţi doi timpi.

b. Modulaţiunea acestui cîntec are iarăşi o caracteristică specială, la care se adaugă şi aceea că majoritatea cîntecelor de felul acesta nu au o fixitate bine stabilită în fluctuaţiunea lor melodică, astfel că libertatea în ceea ce priveşte adăugarea aşa ziselor note de plăcere şi înfloriturile sînt în funcţie de calităţile organului vocal şi acustic ale cîntătorului. Ceva mai mult: din causa aceasta — şi la multe melodii se constată şi mai pronunţat — măsura acestor cîntece e adesea *a piacere*, ceea ce presintă o enormă dificultate cînd e vorba să fie culese şi notate, avînd aşa zisul *tempo rubato*.

c. Spre deosebire de doina adevărată care se cîntă de obicei de o singură persoană în timp ce celelalte ascultă, muzica vocală populară a Aromînilor, cum e cîntecul de faţă, se cîntă de un grup mai mare sau mai mic — după cum vor fi cîntători sau nu.

In privinţa acestui fel de muzică iată ce zice L. A. Bourgault-Ducoudray:

Les mélodies que nous avons recueillies [en Grèce et en Orient] se distinguent par la souplesse de leurs contours mélodiques et l'indépendance de leur allure. Elles sont non moins frappantes au point de vue des rythmes qu'au point de vue des modes. Très souvent, pour traduire ces rythmes par l'écriture, nous avons dû, dans le même air, entremêler des mesures différentes. Ces rythmes, quoique irréguliers, sont naturels; ils tirent, de leur irrégularité même, quelque chose de plus expressif et de plus saisissant. Leur existence est si intimement liée à celle de la pensée musicale, que celle-ci perdrait tout son caractère et tout son charme, si on tentait de les ramener à l'unité de mesure consacrée dans l'art européen [1].

Intr'adevăr, acestea sînt caracteristicile ce se desprind din acest fel de melodii.

In casul acesta naşte întrebarea: admiţînd dislocarea pentru întregul element aromînesc de astăzi, era firesc lucru ca, pînă în momentul dislocării acea masă romînească să fi avut o muzică a ei proprie, care nu putea fi decît comună cu muzica elementului romînesc nord-dunărean cu care convieţuia ; şi acea muzică va fi fost ori una din care va fi evoluat cea actuală daco-romînă, ori una din care se va fi născut cea aromînească. E de presupus însă mai de grabă că va fi fost una asemănătoare sau identică cu *doina*. Ar resulta de aci că elementul dislocat şi-a înstreinat în decursul secolelor o parte din sufletul său etnic, adoptînd o muzică eterogenă şi anume a unui popor care, în epoca aceasta — sec. VIII-IX — nu putea fi decît de origine grecească.

Diferitele consideraţiuni însă nu pledează pentru o astfel de ipotesă. In primul rînd trebue să domine convingerea că

[1] *Trente mélodies populaires de Grèce et d'Orient*, Paris, 1885, 8.

ocupaţiunea de căpetenie a acestei muze dislocate nu putea fi decît păstoritul, întru cît numai păstori puteau fi aceia al căror suflet sau vieaţă îi putea determina să părăsească, în faţa unei invasii copleşitoare, locurile natale şi să se stabilească în altele, asemănătoare şi proprii nomadismului şi traiului lor. In al doilea rînd: dacă ar fi adoptat în locul celei strămoşeşti o muzică nouă, primul lucru ce s'ar fi petrecut în graiul lor ar fi fost dispariţia formei *cîntec* cu întreaga ei familie de cuvinte şi înlocuirea ei cu noţiunea respectivă a muzicei adoptate — ceea ce nu e casul. In al treilea rînd: ocupaţiunea lor fiind păstoritul, de care se leagă şi nomadismul, prin însuşi faptul acesta un contact pronunţat cu un element etnic eterogen — să-i zicem grecesc — era înlăturat din următoarele motive. Păstorul, ca şi nomadul, poate fi cel mult tangentat de vieaţa tihnită, mai ales a oraşelor, iar elementul grecesc nu-l putem căuta niciodată în creerii munţilor, ci în şesuri, în oraşe şi pe coastele maritime. Nomadismul păstoresc al Fărşeroţilor nici pînă astăzi nu cunoaşte un contact real alături de ce e vieaţă sedentară şi comercială, deci grecească. Şi apoi, ar fi surprinzător lucru ca un suflet de păstor, al cărui unic şi nedespărţit stăpîn şi frate îi este natura, să-şi înstreineze o latură atît de caracteristică. E adevărat că astăzi o mică parte din vieaţa păstorească a Pindului şi-a însuşit în muzica sa şi cîntece (poesii) greceşti, dar aceasta e de dată recentă şi se datoreşte înfrăţirei de arme creştine aromîno-greceşti dela 1820 încoace în contra păgînismului mahomedan. In fine, în al patrulea rînd, însuşi L. A. Bourgault-Ducoudray ne spune că aceste cîntece aşa zise *fureşti* (cîntate de *furi*, de haiduci) şi care se găsesc în special în masivul muntos al Pindului — deci în plină vieaţă aromînească — „ont un caractère différent de celles de l'Attique et ne ressemblent pas à celles du Péloponèse" [1] — ceea ce iarăşi denotă că Sudul iliric nu avea omogenitate etnică cu restul Eladei [2].

[1] *Souvenirs d'une mission musicale en Grèce et en Orient*, 10-11.

[2] Vezi şi Giulio Ferrario, *Il costume antico e moderno di tutti i popoli (Europa)*, I, partea II, 799-887.

Ar mai fi de relevat în această privinţă şi un alt gen de muzică vocală aromînească, al aşa numitelor *cîntece fărşeroteşti* [1], care represintă alte caracteristici; dar, pentru a nu mă extinde prea mult, şi întru cît îl găsim şi la Albanesi, îl trecem cu vederea.

Dansul. — In directă legătură cu musica trebue relevată *hora*, dansul.

Admiţînd ipotesa dislocărei, cum s'ar putea explica iarăşi fundamentala deosebire ce există între hora elementului romînesc nord-danubian şi cea a Aromînilor? Caracteristicile dansului la un element etnic omogen nu pot fi decît aceleaşi, şi e cel puţin tot atît de greu ca un popor să-şi înstreineze atari patrimonii sufleteşti, cum sînt *musica* şi *dansul*, ca şi înstreinarea şi înlocuirea limbei materne printr'alta. Şi totuşi, structura întregului grai romînesc, nord şi sud-dunărean, e aproape complet unitară, cu toată distanţarea de veacuri a acelor două ramuri, ca şi în ciuda atîtor vicisitudini.

E cunoscută hora ţăranului romîn — una şi aceeaşi în întreaga Daco-Romanie: un grup de persoane, formînd un cerc închis, prinse fiind de mîni, şi dansînd în ritmul unei măsuri de $^2/_4$ — ca să nu amintesc de *bătută* sau de *învîrtită*. Din toate aceste feluri de horă se desprind mişcări sprintene, repezi şi sacadate. Ceva mai mult: orice fel de horă nu poate fi jucată decît numai cu ajutorul muzicei instrumentale, deci cu lăutari.

Să trecem la Aromînii din Sudul iliric. Aci, adevăratele hori bătrîneşti şi de sat se ţin de obicei în zile de sărbători mari. Pe un loc lin şi deschis, care de obicei se găseşte lîngă biserica în care s'a oficiat slujba religioasă a acelei zile, se prind în horă sute de persoane: bătrîni, bărbaţi, tineri şi copii, de amîndouă sexele. Hora are un „cap" şi o „coadă", iar cînd ea e numeroasă, atunci se învîrteşte în spirale sau, dacă nu încape, în interiorul primului lanţ al horei se formează un al doilea, compus din elemente mai tinere şi care să meargă

[1] Tache Papahagi, *Antologie aromînească*, 373-5.

paralel cu primul lanţ. In fruntea horei se prind bătrînii satului, după vîrstă şi rang, unul din ei trebuind să învîrtească hora; vin apoi bărbaţii însuraţi şi pe urmă cei neînsuraţi. Urmează apoi, iarăşi după vîrstă şi rang, bătrînele, nevestele, fetele şi la coadă fetiţele. Hora nu e cîntată de lăutari, ci de echipe de bărbaţi şi femei în felul următor: 10-20 bărbaţi din fruntea horei încep să cînte din gură o primă parte din arie, în care timp întregul lanţ începe să se mişte, mergînd mereu înainte, adică spre dreapta şi urmînd cadenţa acelei arii; în timp ce hora se învîrteşte mereu, aceeaşi parte a cîntecului e reluată de altă echipă de bărbaţi sau de tineri şi e repetată apoi şi de echipele formate din femeile prinse în horă.

Ritmul acestui fel de hore e cam acesta: întreaga masă de sute de capete începe o mişcare uniformă şi înceată, ca suprafaţa unei ape în valuri liniştite şi cadenţate; vezi cum cu o lină regularitate clasică în executarea mişcărilor se succedează val după val — suflul vîntului fiind acelaşi. Aria horei schimbîndu-şi cadenţa, un vînt contrar vine să turbure parcă pentru moment regularitatea ritmică a valurilor şi o nouă mişcare, tot aşa de cadenţată, lină şi uniformă, o vedem executată de aceeaşi mare de capete. Măreţia calmă ce se desprinde din întreaga horă — dans şi musică — e tot ce poate fi mai înălţător şi mai plin de pitoresc [1] (vezi planşa 1).

Mai sînt şi alte feluri de dansuri la Aromîni, caracteristice şi ele în felul lor; dar acestea, fiind însoţite de arii instrumentale, nu pot fi luate deocamdată în consideraţiune. De amintit numai că Aromînii nu cunosc nici un fel de horă în formă de cerc închis.

După cum vedem deci, deosebirea e mare. Care să fie causa? La unele grupuri sudice de Slavi constatăm o horă identică. Atunci, să fie oare hora Aromînilor de origine slavă? Intr'un asemenea cas, de ce adevărata masă slavă, cum sînt Sîrbii şi Bulgarii, nu cunoaşte acest fel de dans şi are în schimb o horă în formă de cerc închis, cu aceleaşi particu-

[1] T. Papahagi, *l. c.*, 366-380.

laritäţi ca şi ale horei daco-romîne? Resultă deci că acei Slavi la care găsim aceeaşi horă ca şi la Aromîni sînt de fapt Aromîni slavisaţi în decursul vremurilor. In privinţa aceasta n'avem decît să citäm, dintre atîtea altele, un singur exemplu:

Parmi les Mijaci, c'est en général à Galičnik qu'on rencontre le plus de bruns-foncés, aux yeux brillants, rappelant beaucoup les types aromounes . . . Ces Aromounes [corect: *Aromanes*] ont dû s'assimiler à une population sédentaire slave . . . La fusion a dû s'opérer de la manière suivante: Dans les temps reculés, la région [între lacul Ohrida şi Prizren] était peuplée de pasteurs aromounes, vivant dans des installations provisoires d'été. Les Slaves y ont pénétré au moyen âge et se sont mélangés à ces indigènes, tout en fondant probablement leurs propres villages. Par suite de ce mélange, les Aromounes ont commencé à se slaviser. Les Slaves leur ont emprunté le nomadisme transhumant, le type de leurs villages, la *pečalba*, en même temps que certaines parties du costume féminin . . . [1].

Albanesii nu cunosc acest fel de horă. Să fie oare de origine grecească? Iată ce ne relatează Bourgault-Ducoudray:

[En Grèce, à Mégara] la danse principale s'appelle la *trata*. Les femmes seules y prennent part. Elles se tiennent toutes par la main sur la même ligne. Chacune a les bras étendus, de manière que les mains de ses deux voisines reposent en s'unissant sur sa poitrine. On dirait un réseau vivant dont les bras enlacés forment les mailles. — La longue chaîne des danseuses avance obliquement de cinq pas en avant et recule de trois pas en arrière. Il y a dans ce mouvement une imitation du geste que font les pêcheurs quand ils retirent leurs filets de la mer.— Cette danse doit être fort ancienne, comme toutes les danses *chorales*. Peut-être figurait-elle comme un divertissement pittoresque dans les fêtes de Neptune.

Une autre danse, appelée *pidikto*, a un caractère différent. Les danseuses, au lieu d'une longue chaîne, forment un cercle fermé. A l'intérieur du premier cercle que composent les femmes, s'inscrit un cercle plus petit formé par des enfants. A certains moments, la danse prend un caractère *kaletant* (comme le nom l'indique) et procède par bonds rapides et saccadés. Puis elle se calme. C'est une ronde qui se meut avec une alternative de mouvements tranquilles et animés.—Aucune de ces danses ne s'exécute au son des instruments. Les danseuses s'accompagnent elles-mêmes en chantant.—Les airs de ces chansons de danse sont fort courts; quelques-uns consistent dans de simples formules rythmiques qui se répètent indéfiniment.—Quant à la danse, elle est d'une extrême simplicité. Tout l'effet en est dû à l'ensemble qui préside à l'exécution [2].

[1] Iovan Cvijić, *La péninsule balkanique*, Paris, 1918, 458 şi 459.
[2] L. A. Bourgault-Ducoudray, *l. c.*, 28-9.

Pl. 1

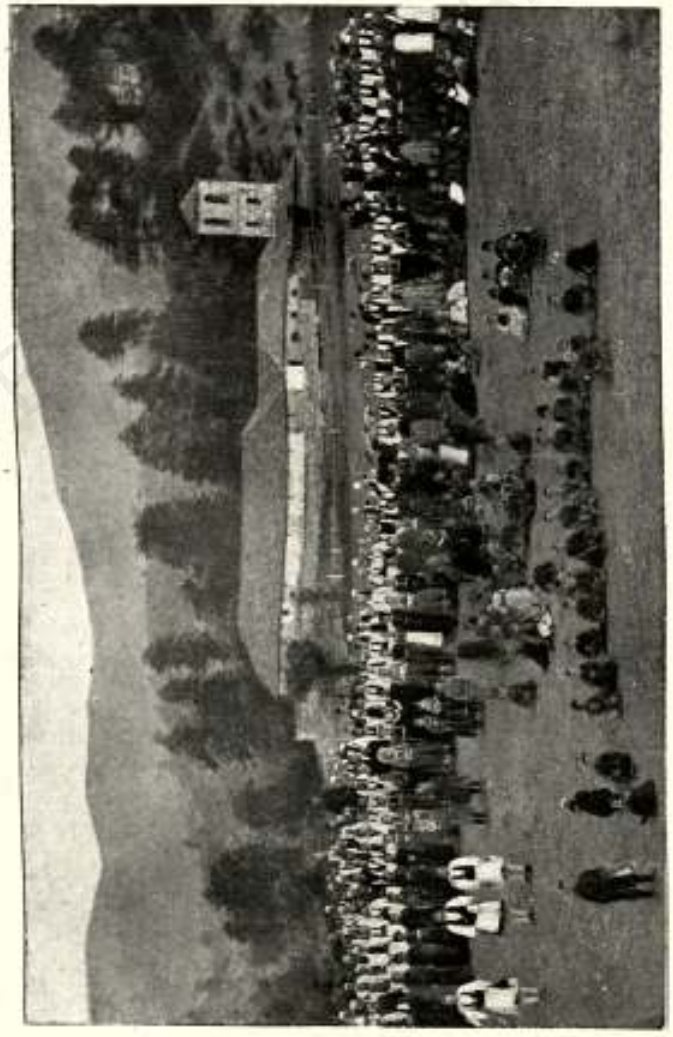

Horă comunală („vor di hoară") la Aromînii din Pind.

Alăturînd descrierea acestor hore greceşti la cea aromînească, vedem că sînt şi deosebiri, dar şi asemănări. Atunci, hora Aromînilor să fie oare un fel de variantă a horei greceşti împrumutată? Ori avem de a face cu un element grecesc romanisat sau, la rigoare, romînisat care să-şi fi păstrat hora strămoşească în calitate de Aromîni, aşa cum am văzut că s'a petrecut cu Aromînii slavisaţi?

Dacă ar fi să ne oprim la vre-una din aceste două ipotese, ne-am putea gîndi mai de grabă la prima, întru cît a doua este o imposibilitate. Prima ipotesă s'ar putea susţinea pînă la un punct, pentru motivul că hora descrisă mai sus Aromînii o numesc *cor* (*cor di hoară* = horă comunală, de sat), iar acest *cor* reproduce forma grecească χορός care înseamnă „choeur, ballet, danse exécutée par plusieurs personnages et ordinairement accompagnée de chant, *principalement dans les fêtes*".

Să fie oare acest *cor* un vechi element grecesc pătruns direct în aromînă? Admiţînd ipotesa dislocărei, acest χορός nu putea pătrunde în graiul elementului romînesc aşezat în Pind mai de vreme ca secolul al IX-lea. In acest caz însă iată că χορός se întîlneşte cu o altă formă grecească intrată în aromînă, anume cu χώρα „place, lieu, contrée etc.", care a dat *hoară* = sat, comună. Şi atunci: care e cea mai veche formă pătrunsă în aromînă? χορός sau χώρα? Pentru χορός constatăm trecerea lui χ la *c*, iar în *hoară* χ s'a menţinut. E de admis că χορός e mai vechi, deci împrumutat înainte de secolul al IX-lea şi iată de ce. Dacă ar fi să limităm romanitatea care stă la basa limbei vechi romîneşti (daco-romîna şi aromîna), fixîndu-i teritoriul dacic şi al Moesiei, elementul roman sau cel romînesc nu putea avea contact cu cel grecesc, pentru că în această regiune nord-vestică a peninsulei balcanice element grecesc nu exista. De altfel, într'un asemenea caz, forma *cor*, dimpreună cu modul cum se practică noţiunea acestui cuvînt, ar fi trebuit să lase urme şi în daco-romînă. Pe de altă parte, Aromînii nu puteau împrumuta gr. χορός prin intermediul vre-unui alt neam, cum

ar fi Albanesii, deoarece aceştia nu cunosc nici forma şi nici dansul respectiv. Rămîne deci dovedit, cred, că χορός e unul dintre cele mai vechi elemente greceşti transmise romanei din Sudul ilirie, dat fiind contactul uşor de înţeles ce putea exista geograficeşte între Eleni şi Romani.

Iată deci cum şi pe această cale trebue să admitem existenţa unei romanităţi şi în această parte.

Portul. — Nu mai puţin trebue luat în consideraţie acest al treilea element.

Portul daco-romîn, şi anume cel bărbătesc, în general se compune din două bucăţi principale: cioarecii sau pantalonii şi cămaşa peste care se încinge brîul. E cu totul deosebit şi complicat portul bărbătesc al Aromînilor: avem *ćioarîi* care, îmbrăcaţi, iau exact forma piciorului şi nu trec deasupra genunchiului cu mai mult de doi laţi de mînă; *cămeaşea*, cu mînecile largi şi lungă pînă pe la genunchi, în faţă, dela brîu în jos, căzînd în falduri; peste cămaşe se pune *ţipunea*, o haină de lînă, fără mîneci, cel puţin tot atît de lungă ca şi cămaşa, deschisă înainte şi în falduri la spate; peste ea vine *cunduşlu*, o haină tot de lînă acoperind numai bustul, deschisă la piept, cu mînecile deschise între umăr şi cot pe unde ies mînecile de cămaşe, dar închise în partea care acopere antebraţul. Pentru vreme mai rece sau ploioasă, peste *cunduşu* se îmbracă o altă haină, tot de lînă, deschisă înainte, cu mînecile la fel ca ale *cunduşului* şi lungă aproape cît *ţipunea* şi care, după forma şi calitatea ei, se numeşte *tilgan* sau *mal'ot*. Cei mai bătrîni, în loc de *tilgan* sau *mal'ot* poartă *sarica*[1] (vezi planşa II, n-rul 1).

Asemenea şi portul femeiesc se deosebeşte.

Şi aci se pun aceleaşi întrebări: care e portul comun pe care îl va fi avut întregul element romînesc locuind din coasta dalmatină pînă în Dacia să fi fost cel pe care îl au astăzi Aromînii? Ar resulta în casul acesta că: 1. Daco-romînii şi-au înstreinat portul şi au împrumutat pe cel actual dela Slavi, şi

[1] T. Papahagi, *l. c.*, p. 6, 57, 97, 124, etc.

2. că elementul dislocat, evitînd prin însăşi această dislocare contactul mai des şi mai puternic cu Slavii năvălitori, şi-a păstrat pe cel strămoşesc.

Dar punctul 2 cel puţin al acestei ipotese ar fi ceva ce nu se poate susţinea. Şi iată de ce. După năvălirea slavă, majoritatea elementului romînesc a continuat să trăească în Dacia, ca şi în apropierea Dunărei şi numai o parte, firește mai redusă, s'a dislocat în spre sud. A trebuit apoi să urmeze o epocă a bilingvităţei romîno-slave în nordul Dunărei, în care convieţuire masa slavă s'a asimilat cu cea romînească. Din acest proces etno-lingvistic, deşi victoria a rămas de partea elementului romînesc, totuşi Slavii şi-au menţinut portul lor, impunîndu-l chiar masei romîneşti — ceea ce se poate constata şi în următoarele casuri: 1. se ştie că Slavii au ajuns în scurgerea lor pînă în inima Greciei în număr destul de mare. O parte din ei s'a aşezat în imediata vecinătate a Pindului, şi anume în aşa zisa regiune Zagore. Astăzi nu există nici urmă de Slav, întregul acest element romînisîndu-se, grecisîndu-se sau albanisîndu-se. Ca dovadă însă că au fost Slavi, printre altele e şi portul femeiesc din acest ţinut, ale cărui caracteristici sînt slave: o fotă (zaghie), şi sub ea cămaşa albă (vezi planşa II, n-rul 2). Al doilea cas în care un element desnaţionalisat îşi păstrează totuşi portul său strămoşesc ni-l ofere aprofundatul studiu de geografie umană balcanică al lui Jovan Cvijić, care ne relatează următoarele:

Le costume des Mijaci fournit une preuve des liens qui existent entre ceux-ci et les pasteurs aromounes: les noms mêmes des différentes parties du vêtement sont d'origine aroumaine...[1]

Astfel fiind, care ar fi explicaţia originei portului Aromînilor? Căci acest port al lor nu-l cunoaşte nici un alt popor balcanic, exceptînd pe Aromînii slavisaţi sau grecisaţi în decursul secolelor. Să fi fost numai tracic? In tot casul de origine elenă nu poate fi. Deci, în ipotesa dislocărei, din ce fel de consideraţiuni (climaterice, sociale, etc.) îşi va fi părăsit stră-

[1] *L. c.*, 452.

moşescul lor port şi dela ce fel de autohtoni locuind Pindul vor fi primit noul port pe care îl au şi astăzi? Sau: dacă odată cu dislocarea şi-a menţinut acelaşi port, de ce în tot cuprinsul Daciei Traiane nu găsim nici urmă de un asemenea port sau vre-un punct de înrudire măcar?

Iată atîtea întrebări care, în ipotesa dislocărei, rămîn un mare semn de întrebare.

o

In urmărirea aceleiaşi probleme, în afară de musică, dans şi port, ar mai fi de relevat tipul casei şi al satului, precum şi fisicul, ca şi psihicul etnic al locuitorilor. Dar, pentru a nu depăşi cu mult cadrul unui articol, trecem deocamdată peste ele; vom urmări însă alte consideraţiuni, pentru ca să vedem dacă şi ele ne pot servi ca dovezi întru susţinerea părerei că şi în Sudul ilirie trebue admisă existenţa unei romanităţi care să stea la basa etnografiei aromîne. Vom recurge anume la *toponimie*.

In drumul pe care l-a parcurs Caesar cu armata sa cînd, după terminarea luptei cu Pompei în centrul vestic al Albaniei, s'a îndreptat spre cîmpia Tesaliei ca şi la Pharsala să întîlnească armatele acestuia, a trebuit să treacă şi prin defileurile Pindului, în jurul cărora se găsesc comune pur aromîneşti ca *Furca, Sămărina, Avdela, Perivole, Băiasa*, etc., şi pe unde şi altădată vor fi poposit armate romane, cum va fi poposit şi Caesar. „Je pense que *Fourca* est le lieu que les géographes appellent „le camp de Pyrrhus", où les Romains établirent une de leurs stations militaires lorsqu'ils eurent réduit l'Epire et la Macédoine en provinces tributaires de l'Empire" [1]. Documente istorice în privinţa aceasta nu avem, după cum nici studiile arheologice nu ne pot veni în ajutor. Dar alte consideraţiuni, cum ar fi bunăoară cîte un nume toponimic sau chiar tradiţiile populare, vor arunca cred şi ele o rază de lumină asupra problemei ce ne interesează.

[1] Pouqueville, *Voyage dans la Grèce*, I, 204.

In hotarul uneia din comunele aromîneşti din Pind ce sînt aşezate în direcţia drumului făcut de Caesar, şi anume în ţinutul oraşelului aromînesc *Aminciu (Meţova)*, există o localitate ce poartă numele de *Cîmpul al Késarí* şi în apropierea căreia e şi *Calea al Késarí*. In legătură cu acest nume *Késarí* se aude şi formuleta:

Stăi, ploaie, stăi,
S'mi duc Késari,
S'ţjau sare,
Si-adar pită,
S'dau şi-a ţia.

Incetează, ploaie, încetează,
Să mă duc [la] Kesari,
Să iau sare,
Să fac plăcintă,
Să [-ţi] dau şi ţie.

Evident că acest *Késarí* nu poate reproduce alt ceva decît numele marelui împărat Caius Julius Caesar. Dar, ne întrebăm: cînd, cum şi prin cine s'a putut perpetua acest nume într'o formă toponimică?

După fonetismul ei, cineva s'ar putea gîndi la o proveniență grecească, şi de aci ar face deducţia că această formă toponimică a fost transmisă Aromînilor localnici de Greci şi că, prin urmare, Grecii vor fi locuit încă de pe timpul lui Caesar în această regiune. Nu vedem însă cu ce dovezi s'ar putea susţinea această presupunere. Căci, dacă ar fi să admitem că această parte a Pindului a fost locuită pînă în secolul al VII-lea sau al IX-lea de Greci — dată la care, în casul dislocărei, Aromînii s'au coborît din Moesia —, în mod firesc am ajunge la următoarele deducţii: 1. Grecii ce vor fi locuit aci trebuiau să aibă negreşit un direct contact teritorial cu cei din Elada; 2. că vor fi fost apoi asimilaţi de Aromînii veniţi şi stabiliţi aci, menţinînd astfel şi sus-numita formă toponimică. Dar, o astfel de presupunere ar fi prin excelenţă ciudată: să admitem, cu alte cuvinte, că o frîntură de neam de păstori — Aromînii — a desnaţionalisat pe nişte purtători ai culturei şi civilisaţiei clasice din Sud-Estul Europei, cînd ştim că nici învingătorii şi puternicii Romani n'au reuşit la o astfel de încercare faţă de Greci, ci din contra, ei au suferit asimilări. Ar mai fi încă ceva: în afară de cele expuse mai înainte, chiar dacă n'am putea constata urme ar-

heologice, ar fi trebuit ca graiul acelor Greci asimilaţi să lase vechi, pronunţate şi numeroase urme lingvistice, mai ales elemente lexicale de cultură şi civilisaţie în graiul noilor veniţi, al Aromînilor — ceea ce nu e casul.

O altă presupunere: nu cumva acest nume e de dată recentă şi atunci e de proveniență şi pronunţare grecească, transmis astfel Aromînilor din Aminciu? Sau: nu cumva Aromînii *naţionalişti* ce vor fi cunoscînd acest episod istoric al lui Caesar să fi creat acest nume?

Nu e absolut nici un motiv care să pledeze în favoarea primei întrebări, întru cît nici astăzi nu se găsesc Greci în această regiune. Cît priveşte a doua presupunere, de amintit că mişcarea *naţionalistă* aromînească conştientă începe în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pe cînd elementul toponimic în graiul poporului e vechi şi bine înrădăcinat în cunoştinţele sale toponimice. Nu putem deci considera acest nume toponimic ca fiind savant sau de dată recentă, mai ales că aceeaşi formă o regăsim într'o altă comună, pur aromînească şi tot din Pind, anume *Furca*, unde o localitate apare sub forma de *Késar*. Aşa că toate acestea ar concorda de minune cu mărturiile sau deducţiile istorice de detaliu. Astfel Pouqueville, mergînd spre comuna pur aromînească *Avdela* „en suivant une voie antique", zice:

Cette partie délabrée d'un chemin de construction romaine appartient à la voie indiquée dans les tables théodosiennes qui, d'Apollonie et de Byllis, comme le porte l'inscription citée dans ce voyage, remontait la vallée de l'Aous par *Fourca*, *Conitza* et *Avdéla*, d'où elle descendait à travers la Stymphalide, vers Tricala dans l'Estiotie [1].

In acelaşi sens vin să coroboreze şi tradiţiile populare aromîneşti. Căci iată ce ne relatează acelaşi Pouqueville, acest mare şi erudit consul al lui Napoleon pe lîngă Ali-Paşa din Tepeleni, izvor nepreţuit de informaţiuni etnografice:

Les Mégalovlachites, qui habitent de nos jours les hautes montagnes du Pinde, que Nicétas appelle les Météores de la Thessalie, tels que ceux

[1] Pouqueville, *l. c.*, II, 436.

des cantons de Malacassis et d'Aspropotamos, se prétendent, sans fournir aucune preuve historique, descendants des débris de l'armée de Pompée, qui se refugièrent dans les montagnes après la bataille de Pharsale. D'autres d'entre eux croient être la postérité d'une colonie sortie des Abruzzes, et donnent pour raison de cette tradition que les Valaques Aspropotamites se qualifient encore de *Bruzzi-Vlachi*. Enfin la même opinion est commune aux Valaques Perrhèbiens qui habitent Mezzovo et une partie du canton de Zagori [1].

Sau:

Comme tous les Aspropotamites, les Valaques de Haliki se prétendent d'origine romaine et s'appellent *Bruzzi-Vlachi*, nom qui, dans leur langue, signifie *pasteurs Bruttiens*. On m'a assuré que ces pâtres portaient encore pour coiffure, il n'y a guères qu'un demi-siècle, un chapeau en feutre, et pour vêtement l'habit des bergers du Latium. [2].

In faţa unor astfel de tradiţii, inexplicabile în alt sens decît aşa cum ele ni se înfăţişează şi care au fost culese în jurul lui 1800, etnograful francez se întreabă cu drept cuvînt:

Je ne sais à quelle époque précise les Valaques se sont établis dans le Pinde, ni pourquoi les Grecs les ont surnommés *Mégalovlachites* [Valaques de la Grande Valachie]. Cependant la première partie de ce problème se résoudrait, si on pouvait admettre en preuve leurs versions populaires; et ils y seraient à ce titre depuis une haute antiquité. [3].

Fără a ne opri în acest articol asupra diferitelor forme relevate pînă acum, ca: terminologia îmbrăcămintei, numele de *Bruzzo-Vlahi*, etc. — ne vom ocupa de acestea cu altă ocasie, cînd vom relua toate punctele atinse aci, ca: elemente vechi greceşti, musică, dans, tip, psihic, sat, probleme fonetice şi etnice, etc. —, va trebui să menţionăm că şi ultima ipoteză în legătură cu *Késari* nu poate rămînea în picioare. Din toate cele expuse însă reiese un lucru sigur: existenţa unei romanităţi în Pind formată fie dintr'un element autohton altul decît grecesc, dar romanisat, sau din coloni romani.

[1] *Ibidem*, II, 151-2.
[2] *Ibidem*, II, 191; cf. şi III, 225, etc.
[3] *Ibidem*, II, 153.

Dar, să urmărim forma *Késari* și din punct de vedere fonologic și să vedem dacă și în această privință ne putem opri la ce am admis pînă aci.

Raportată evoluției fonetice normale, nominativul Caesar trebuia să presinte pe *e (ae)* diftongat (cfr. mensa> *measă),* pe *c+e* trecut la *ț* (cfr. cera > *țeară)* și pe *a* aton trecut la *ă*. Deci, ar fi trebuit să avem *Țeasăr*, formă care ar fi fost consecventă în evoluția ei fonetică cu atîtea alte nume proprii ca: *Nicoară, Sin-Giorz, Ziană, Sărună* <Salona, etc. Dar forma Caesar ar fi unul din acele exemple care vin să dovedească cum că „les noms propres résistent souvent mieux que les autres aux altérations phonétiques qui résultent de changements combinatoires" [1], și iată de ce: orașul Salona, bunăoară, a dăinuit vreme îndelungată, cel puțin pînă în epoca în care *l* intervocalic din graiul curent ca și *o+n* au devenit *r* și *un* — ceea ce explică trecerea acestei forme la *Sărună;* la fel trebuesc interpretate și *Nicoară, Sin-K'etru*, etc., mai ales că acestea sînt încă nume vii, ca să zicem așa. Cu Caesar însă casul se schimbă: el a fost un nume de împărat care nu s'a mai perpetuat la descendenții Latinilor ca nume obișnuit, cum e casul cu *Sin-Giorz*, de pildă, ci s'a oprit în viața lui odată cu moartea celui ce-l purta; ar mai fi de luat în samă că cunoașterea acestui nume a aparținut unei regiuni cu totul restrînse, a unei comune numai. Așa că, dată fiind pronunțarea fără „asibilare" a lui *c+e, i* din acea epocă și întru cît vocala *e* nu apucase încă vremea diftongării în această poziție, era firesc ca numele unui atît de strălucit general să fie pronunțat ca atare și să fie încredințat și generațiilor ce au urmat.

Deși sînt casuri cînd o singură formă poate decide de soarta sau deslegarea unor probleme de o reală însemnătate, totuși s'ar putea obiecta că o singură formă toponimică nu poate dovedi în mod convingător romanitatea acestei regiuni

[1] J. Vendryes, *Le langage*, 73.

încă din epoca lui Caesar. Socotind însă că chiar acest singur nume toponimic în nici un cas nu va putea fi neluat în samă, în directă legătură cu el și cu caracterul conservativ al numelor proprii sub raportul fonetic, vom recurge la alt nume toponimic din teritoriul acestui orășel.

Există tot la Aminciu o altă localitate, numită *Fagu-scriptu*. Astăzi, participiul lui scribere în aromînă fiind *scriat,-ă, am scriată*= „am scris", și nici de cum *scriptu,-ă*, oare nu poate fi și ea o mărturie alături de *Cîmpul al Késarî* ca aparținînd romanității toponimice vechi? Căci, în ipotesa dislocărei, graiul aromîn, ca și cel dacoromîn, era mai mult sau mai puțin închegat și, dacă în această epocă de despărțire s'ar fi întrebuințat adj. *scriptu* el s'ar fi putut menține cel puțin în aromînă, întru cît și-ar fi putut găsi punct de razim în atîtea alte forme cu grupul *pt*: *adaptu* = adaus, *faptu* = făcut, *traptu* = tras, etc., cu toate că *pt* din aceste forme reproduce un *ct* latin. In afară de aceasta trebue să avem în vedere că astăzi sb. *fag* articulat apare ca *faglu*, pe cînd numele toponimic e *Fagu-scriptu*, și așa rămîne chiar în construcții sintactice ca: *mi duțu la Fagu-scriptu*. Și apoi însăși noțiunea acestui nume toponimic ne evocă ceva de natură istorică, ceva ce se va fi petrecut în legătură cu trecerea și popasurile armatelor romane prin părțile locului [1].

Am putea adăuga la aceste două nume pe *Impiratoarea*, formă toponimică din hotarul aceluiași orășel Aminciu. In *Almanahul macedo-romîn* din 1902 (pag. 83), forma e înregistrată ca *Imperatoarea*. Din cercetările mele personale am constatat că Amincenii o dau ca *Mpiritoare* și ca *a Piritoare*.

Două ar fi formele ce ar putea sta la basa acestor forme înrudite ca fonetism. Pentru prima ar fi imperatorem [2] — și în casul acesta pe de o parte forma ar cadra perfect în cadrul etnic-geografic al evenimentelor istorice cu cele spuse

[1] Vezi detalii descriptive la A. J. B. Wace and M. S. Thompson *The Nomads of the Balkans*, 189-190.

[2] „*Beratoria* aus Imperatoria entstanden" — G. Weigand, *Die Aromunen*, I, 148.

mai sus, iar pe de altă parte am putea considera forma *Mpiritoare* ca resultată prin armonie sau asimilaţie vocalică din *Impiratoare*, sub influenţa vb. perire > *k'irire*, mai ales că în decursul secolelor noţiunea şi forma de *împărat* a dispărut din grai —; pentru a doua formă ar fi un derivat adjectival din vb. perire, şi atunci, consecvent cu cele spuse mai sus că toponimia e uneori mai conservatoare în evoluţia fonetică, vb. perire, care în aromînă a dat *k'irire* a putut rămînea cristalisat în derivatul său cu labiala nepalatalisată: *Mpiritoare* — dr. *peritoare*

In lexicul toponimic aromîn avem într'adevăr localităţi al căror nume au la basă pe lat. perire, dar toate apar sub forma de *K'ţare*, adică regiuni pe care nu le vede soarele, spre deosebire de altele care se numesc *Suriu, -uri*, adică regiuni expuse la soare. In dialect însă un derivat din perire cu sufixul *-tor*, cum e dr. *peritor (de foame)*, nu există. De relevat iarăşi că sufixul *-tor* nu are aceeaşi vieaţă lingvistică pe care o are în dacoromînă. Sînt într'adevăr adj. în *-tor, -toare*, dar numai foarte puţine la număr; astfel *avigl'itor, -e* = veghetor, *căsător, -e* = care se căsătoreşte, *mărtător* = băiat ajuns la însurătoare dar cam prostuţ, şi *mărtătoare* = fată mare de măritat, etc. In afară de acest motiv, localitatea ce poartă acest nume nu e ferită de soare, din contra e un loc deschis cu livezi şi care nu ofere privirilor nimic ce ar putea sta în legătură cu noţiunea lui perire.

Dar, chiar dacă ar fi să ne oprim la un derivat al acestui verb, totuşi, faptul că se păstrează intactă labiala *p* ar fi încă o dovadă de aceeaşi romanitate toponimică în acest Sud iliric.

Iată deci cum toate faptele relevate pînă aci ne determină să admitem că Aromînii din masivul muntos al Pindului, inclusiv Fărşeroţii, sînt, în parte cel puţin, descendenţii direcţi ai Latinilor aşezaţi în aceste regiuni.

* *

Dar, să urmărim problema şi din alte puncte de vedere

In ipotesa dislocărei ar fi de presupus că masa împinsă

spre sud trebue să fi fost destul de numeroasă pentru ca, după ce mare parte din ea s'a topit în decursul secolelor în masa slavă sau grecească, să rămînă totuşi şi pînă astăzi numărul pe care îl are elementul aromînesc. In casul acesta, şi întru cît ocupaţiunea fundamentală îi era păstoritul, stabilirea ei într'o regiune nouă şi streină rasei latine trebuia să aducă în sînul autohtonilor perturbări de care tradiţia sau simpla cronografie a vremurilor acelora le-ar fi înregistrat; căci nu ne putem închipui că elementul dislocat s'a stabilit într'o regiune pustie, nelocuită de nimeni, şi că cerinţele vieţei păstoreşti, mai ales peregrinările de toamnă şi primăvară după păşunat, să nu fi produs turburări printre vechii locuitori, mai ales în sînul elementului grecesc. Că asemenea perturbări trebue să se fi produs, aceasta ne-o dovedeşte revoluţionara mişcare a Aromînilor pindeni pe la sfîrşitul secolului al x-lea, mişcare pornită din motive de vieaţă păstorească.

In legătură cu acest eveniment istoric, cineva ar putea observa că mişcarea aceasta ar putea fi pusă în directă legătură cu revărsarea populaţiei romîneşti în Pind — deci, în favoarea dislocărei. Dar, dacă am recurge la psihologia etnoistorică a vremurilor, cred că şi de aci putem deduce existenţa în Sudul iliric a unei romanităţi, la care s'a alăturat ulterior masa dislocată din Moesia. Căci, în cas contrar, ar fi surprinzător ca o populaţie dislocată şi aşezată aci în jurul secolului al ix-lea, şi în mijlocul unor neamuri streine, să se fi gîndit, ba chiar să fi şi realisat în contra imperiului bizantin prima manifestare şi formaţiune de stat politic independent din istoria întregului neam romînesc; şi aceasta cu atît mai mult, cu cît această populaţie s'a aşezat nu în calitate de năvălitori-cuceritori, ci ca nişte năpăstuiţi ai soartei; dar, în casul unei romanităţi vechi în Pind, *Marea* şi *Mica Vlahie* (Μεγάλη Βλαχία şi Μικρὰ Βλαχία, sau Ἄνω Βλαχία) şi-ar găsi explicaţia psihologică în însăşi această romanitate.

Admiţînd însă acest punct de vedere, obiecţiuni serioase par a-l clătina. Intr'adevăr, în casul unei romanităţi în Sudul iliric, cum se face că „la toponymie de l'Epire et de la Thes-

salie est en grande partie grecque et slave, — ce qui montre que les Macédo-roumains y sont venus plus tard" ? [1] Căci, n'ar trebui scăpat din vedere că „la majorité des Macédo-roumains apparaît aujourd'hui dans une région où la langue latine ne pouvait s'implanter à cause de la concurrence que lui faisait le grec" [1], şi că „si, dès l'époque la plus ancienne, ils avaient vécu dans ces contrées, il est évident que leur dialecte devrait montrer quelques traces d'influence grecque ancienne" [2].

In ceea ce priveşte toponimia, acest punct nu mai poate fi considerat ca o dovadă contrară romanităţei admise, întru cît, în afară de cele relatate mai sus, regiunea comunelor pindene care, în casul nostru, ar fi directe continuatoare ale acestei romanităţi, nu e înnecată în toponimia slavă sau grecească. Şi apoi, în această privinţă, de amintit că istoria etno-lingvistică a neamului romînesc în genere ne arată că strămoşii noştri, deşi vor fi avut pînă în secolul VIII-lea o toponimie a lor mai mult sau mai puţin de origine latină, totuşi, acolo unde elementul slav s'a suprapus sau a venit să conviețuească, s'a impus şi a rămas toponimia slavă, chiar dacă elementul slav s'a topit etniceşte în cel romînesc. Nu e locul să ne oprim asupra acestui interesant proces de supravieţuire toponimică slavă în raport cu stingerea etnică a elementului ce a impus-o: casuri numeroase ni le ofere atît teritoriul daco-romanic, cît şi atîtea alte regiuni din sudul peninsulei balcanice; amintim numai atîta că această caracteristică a Slavilor o găsim şi la Turci: deşi veniţi în Europa pe la sfîrşitul evului mediu, totuşi o mare parte din vechea toponimie balcanică a devenit turcească.

Cum se explică însă că, pe de o parte, romanitatea s'a putut menţinea în apropierea geografică a elementului grecesc

[1] Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, 322. — Subsumez prin aceste citate toate părerile exprimate în acest sens de istorici, etnografi şi filologi.

[2] *Ibidem*, I, 321.

PL. II

2. Rămăşiţe de port femeiesc slav în Sudul Illiriei.

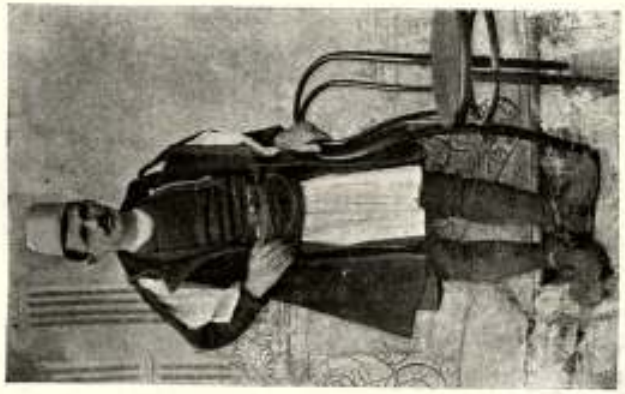

1. Cărvănar din Pind în port de toate zilele.

şi că, pe de alta, în graiul Aromînilor de astăzi nu găsim „oarecari urme de influenţă grecească veche" ?

Romanisarea acestei părţi a peninsulei balcanice, avînd ca bază coasta Adriaticei, s'a putut întinde, după cum am văzut, pînă la cea mai de miază-zi linie muntoasă a Pindului, la sudul căruia trăia în şesuri şi cîmpii elementul grecesc. Această linie deci trebue să fie considerată ca traseu de demarcaţiune etnică între Greci şi romanitate.

Deşi vecină cu Grecia, totuşi romanitatea s'a putut menţinea, întru cît *viaţa ei era întoarsă cu faţa spre nordul şi nord-vestul peninsulei* cu care era în continuu şi direct contact din punct de vedere etno-lingvistic, ca şi din punct de vedere social ; şi acestea, graţie păstoritului şi cărvănăritului, — ocupaţiuni care se simţiau îndestulite: pe de o parte păstoritul cu ţărmurile adriatice, iar pe de alta cărvănăritul mergînd şi mai sus, pînă pe coasta dalmatină, pînă la oraşul Salona, al cărui nume, datorită unor împrejurări speciale, a fost atribuit în urmă Salonicului, care azi e cunoscut şi sub numele de *Sărună*. In felul acesta, contactul cu viaţa grecească era evitat, ca fiind, în afară de alte motive, şi streină entităţei romane.

Că aşa au trebuit să se petreacă lucrurile în aceste 7, 8 secole, găsim o dovadă peremptorie în faptul că, în decursul unei epoci mult mai lungi — din secolul al IX-lea pînă în al XX-lea — şi sub vicisitudinile unor împrejurări etno-geografice şi social-politice extrem de vitrege, acelaşi element, în vecinătatea imediată a Grecilor şi a Slavilor şi sub influenţa culturei greceşti, s'a menţinut pînă astăzi în condiţiuni cu totul surprinzătoare pe alocurea. Astfel: triburi nomade de Fărşeroţi de pe versanturile Pindului, care în timpul iernei coboară în cîmpiile Tesaliei, nu numai că nu cunosc de loc limba greacă, ci chiar vorbesc şi astăzi un grai mult mai curat şi mult mai ferit de influenţe lingvistice greceşti decît cel al altor Aromîni ce sînt şi mai îndepărtaţi de inima Greciei.

Ceva mai mult: că Adriatica şi ţinutul iliro-trac a fost teritoriul în care această romanitate îşi putea trăi viaţa ei ne-o

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ CAROL I

dovedește, în afară de elementele lingvistice slave, dar mai ales cele iliro-albanese pătrunse în aromînă, și faptul că din cele mai vechi timpuri cuvîntul *Valah* nu însemnează pentru Albanesi ceea ce însemnează în graiul slav sau grecesc; în albaneză *Vla'* are înțelesul de „frate", și aceasta e forma cea mai veche cu care Albanesul se adresează Aromînului — ceea ce nu se constată în raport cu Grecii. Față de Aromîn Grecul a avut pururi o neputincioasă atitudine disprețuitoare și dușmănoasă, atitudine pe care Aromînul, în înălțimile pitorești ale sufletului și inteligenței sale, a dominat-o din înaltul munților lui.

Iată deci cum credem că trebue să ne representăm și această latură a problemei.

Și acum, aruncînd o privire generală asupra îmbinărei celor două soluții admise: pe de o parte existența unei romanități și în Sudul iliric, iar pe de alta dislocarea de masă românească din Moesia determinată de năvălirea Slavilor, ne vom opri la următoarele constatări.

Dacă n'am admite o romanitate așa cum am arătat pînă acum, atunci, în legătură cu dislocarea masei românești din Moesia, ne întrebăm: puhoiul slav a venit din nord-estul Europei; elementul românesc din această regiune dunăreană avea la basa lui romanitatea coastei dalmatine cuprinzînd o parte și din nordul Albaniei, deci avea cunoștință de existența unei omogenități etnice și în Alpii dinarici, cu prelungiri spre Alpii propriu zișI; de ce dar, odată cu năvălirea slavă, acea masă românească, în dislocarea ei, n'a apucat spre coasta dalmatină sau Alpii dinarici, mai ales că această regiune mai avea și avantajul de a fi cea mai apropiată geograficește? De ce să riște apucînd direcția spre un ținut necunoscut, strein graiului și neamului ei, coborînd spre Pind? Direcția firească a acestei dislocări trebuia să fie nordul Adriaticei, ca un fel de retragere, sau, în parte, și spre munții Haemului — cum, de altfel, credem că s'a și făcut. Dar dislocarea în spre sud, părăsind cu totul direcția dalmatină, nu ne-o putem explica

decît admițînd că acea populație românească a trecut și s'a stabilit în regiuni în care avea cunoștință de existența unor consîngeni ai ei care erau și ὁμόγλωττοι τῶν Δακῶν (vorbitori ai aceluiași grai ca al Dacilor), deci și ca al ei. Cu alte cuvinte, din sudul Moesiei pînă în Pind au trebuit să existe încă de pe timpul Romei imperiale *măcar* jaloane etno-lingvistice romane care au înlesnit peregrinări păstorești între aceste două puncte, peregrinări cărora, laolaltă cu cele ale cărvănăritului, se datorește și acea surprinzătoare unitate lingvistică dintre aromînă și dacoromînă. De altfel și citatul reprodus mai sus (pag. 84) din Cvijić — ca să nu recurgem și la altele — dovedește clar acest lucru.

In conclusie, trebue să admitem, deci, nu numai existența unei romanități în Sudul iliric încă dela începutul erei creștine, ci chiar un contact teritorial etno-lingvistic între această romanitate și restul domeniului romanic din Iliria și Dacia, cu ramificațiuni și în spre munții Haemului.

Tache Papahagi

LEXICUL *APOSTOLULUI* LUI CORESI COMPARAT CU AL *CODICELUI VORONEȚEAN*

Afară de observațiile făcute de I. A. Candrea asupra lexicului *Psaltirei* lui Coresi comparat cu al *Psaltirei Scheiene*[1], alte cercetări privitoare la vocabularul nord-estului comparat cu al sudului Transilvaniei ne lipsesc.

Știm că limba textelor rotacisante e caracterisată prin puternice particularități dialectale. Printre cele fonetice, rotacismul este cea mai caracteristică. Ar fi însă interesant de studiat comparativ și lexicul acestor texte, particularitățile de vocabular constituind trăsătura caracteristică a limbilor literare.

Voi căuta să arăt, în paginile următoare, ce concluziuni putem trage dintr'o astfel de cercetare.

Fără a ne aventura prea mult în domeniul ipoteselor, avem cuvinte să credem că traducerile rotacisante, efectuate în nord-estul Ardealului și în Maramureșul vecin, au avut o răspîndire restrînsă. N'a fost vorba, prin urmare, de cărți adresate unor „frați" îndepărtați.

Intreprinderea lui Coresi, patronată de oficialitatea reformată și ortodoxă[2], pornită scurt timp în urma acestei

[1] In *Nona revistă română*, IV (1901), 20, și *Psaltirea Scheiană*, I, LXII-LXIII.

[2] Cf. *Romania*, XLVIII (1922), 329 și n. 3.

B-C. LE FERDINAND I

prime încercări de a da Românilor cărți de cult în limba lor, a căutat să dea acestei mișcări un caracter mult mai general. In adevăr, diaconul, care se afla la Brașov încă din 1557[1], publică traducerile rotacisante modificîndu-le și substituind cuvintele proprii graiului său—regiunea Tîrgoviște-Brașov—formelor dialectale din nord-est. Prin această muncă a lui Coresi și a ucenicilor săi, și prin posibilitatea de a le împrăștia, mulțumită tiparului, cărțile rotacisante deveniau accesibile unui public mult mai larg.

In urmă, împrejurări de ordine politică și culturală au ridicat limba comună din regiunea indicată la rangul de limbă literară, și am putea compara ceea ce s'a petrecut în dacoromînă la această epocă cu ceea ce s'a observat în alte țări, unde nevoia de a face proseliți a creat limbi literare[2]. Cu drept cuvînt s'a spus, prin urmare, că basele românei literare au fost puse de școala lui Coresi[3].

Imi propun să examinez cîteva cuvinte scoase din *Apostolul* tipărit de Coresi în 1563, care înlocuesc forme din nord-est, acolo unde această substituire nu se poate explica într'alt chip (traducere mai corectă, influența termenului slav, etc..., care pot fi înregistrate foarte des)[4].

Consider demonstrată, pentru moment, părerea susținută de N. Iorga[5], că *Apostolul* lui Coresi și *Codicele Voronețean* ar fi două copii care derivă dintr'o aceeași traducere originală, nădăjduind să am prilejul a o proba în curînd.

Citațiunile noastre trimit la *Cod. Voronețean*, ed. Sbiera, și la al doilea exemplar al *Apostolului* Coresi, achiziționat de Bibl. Academiei române în 1914, care e aproape complet. Textul românesc e conținut în 37 de caiete, din care

[1] *Analele Acad. rom.*, XXXIII (1913), desbateri, 17-18.

[2] Cf. A. Meillet, *Aperçu d'une hist. de la langue grecque*, ed. a 2-a, Paris, 1920, 87.

[3] Ov. Densusianu, *Hist. de la langue roum.*, II, 11-14.

[4] V. I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană*, *l. c.*, și LXX-LXXIV.

[5] *Ist. lit. religioase*, 25-26, 74.

lipsesc numai caietul 1 și părți din caietele 2 și 5. Citez caietul (quaternione de 8 foi) și fol. respectiv (de ex.: 7, 8 *b* = caietul 7, fol. 8 verso)[1].

Inainte de a trece la examinarea exemplelor, rămîne să ne mai punem o întrebare: poate fi vorba de un vocabular al nord-estului pe care l-am putea opune vocabularului lui Coresi? Avem motive s'o credem.

In adevăr, formele purtînd aci mai jos n-le 4, 7, 12, 22, 24, 27, 32, 33, 37, 43, 44 și 46 nu apar în textele rotacisante. Ele ar face parte, prin urmare, din vocabularul lui Coresi.

Trebuesc, totuși, formulate unele reserve:

Insemnăm cu o steluță formele înlocuite de Coresi, dar care se regăsesc în Psaltirile rotacisante, fie că ele traduc acelaşi cuvint slav, fie că ele corespund altuia.

Această determinare e posibilă mulțumită glosarelor publicate de Candrea[2]. Dar pentru a determina întru cît lexicul lui Coresi era diferit de al nord-estului, va trebui să așteptăm ca toate edițiile diaconului să fie reeditate și glosarele lor alcătuite. Pînă la constituirea *Atlasului linguistic* al dacoromînei, nu vom putea trage conclusii valabile pentru trecut din starea presentă. Numai atunci se vor putea delimita ariile unor cuvinte și indica drumurile ce le-au percurs.

Apostol Coresi	Cod. Voronețean	Versiunea slavă	Vulgata
aiave, v. n-l. 18			
1. adăɲcatul* (9, 6*b*) v. n-le 40 și 43	geɲrurea, (90/11)	Act. 27^{29}: [illegible]	in aspera loca
2. aprinde*, aprinzîndu-se (10, 7 *a*)	pălѣște, pălitu (124/1, 2)	Iac. 3^{5}: пали, wпалимо	inflammare

[1] Pentru comparațiune m'am folosit de *Faptele Apostolilor*, ed. B. Tenora, în *Mitteilungen d. rumän. Instituts an d. Univers. Wien*, I, Heidelberg, 1914, 209-221, completate prin ed. F. Miklosich, *Apostolus e codice monasterii Šišatovač*, Vindobonae, 1853, și de Новыи завѣтъ, ed. Sf. Sinod, Petersburg, 1905.

[2] *Psaltirea Scheiană*, II, 338-512, 513-546.

Apostol Coresi	Cod. Voronețean	Versiunea slavă	Vulgata
3. besѣrecă* (7, 7 *b*; 9, 3 *b*)	sf(ă) ntutoare (32/8; 79/7)	Act. 21^{27}: въ цркви; Act. 26^{21}: въ цркве	in templo
4. bolnăvѣște (11, 2 *a*)	lângedzѣște (134/7-8)	Iac. 5^{14}: болить	infirmatur
bolnavul (ibid.)	lăɲgedul (ibid./13)	Id., 5^{15}: болѧщаго	infirmum
5. cartă* (11, 8*b*); cf. strigare* (8, 3 *b*)	murguire (159/5)	Petr., I, 4^{9}: рьпьта	murmuratione
	ceartă (48/5-6)	Act., 23^{9}: кличь	clamor magnus
6. căutați* (10, 4*b*-5 *a*)	prăvindu (116/6)	Iac. 2^{1}: зрщи	nolite
cineș, v. n-l 12, III.			
7. (până la) destulъ (7, 3*a*): „și frâmse pâine și-i înbucă, până *la destulъ* besedui până la zori"	de biu (16/14): „frânse păɲre și gustă și băsădui *de biu* păɲră la zori"	Act. 20^{11}: довольно	satis
8. drъjilor (11, 6 *a*)	cĭânțănogiloru (149/2-3)	Petr., I, 2^{18}: строптивымь	discolis
9. du-te* (10, 1*b*; 10, 6 *a*)	pasă (104/2), păsați (120/1)	Act. 28^{26}: иди; Iac. 2^{16}: идѣте	vade; ite
10. face rău (voao) (11, 7*b*)	reoniiască (voi) (154/8)	Petr. I, 3^{13}: wзлобить (вы)	(vobis) noceat
11. fečor* (8, 4 *a*)	giurelu (51/8)	Act. 23^{17}: юношѫ	adulescentem
12. I fieșcarele (7, 4 *b*)	(urul) ciɲrescu-și (22/7-8)	Act., 20^{31}: (единого) когождо (вась)	unumquemque
II (câte vreunul) fieșcui (de ei) (7, 7 *a*)	(urul) ciɲrescu (de ei) (32/5)	Act., 21^{26}: единомь коемождо (ихъ)	unoquoque eorum
III cineș (ce cineș ispitѣște) (10, 3 *b*) v. n-l 46	ciɲrescu[1] (ce ispitѣște) (112/9-10)	Iac., 1^{14}: кождо	unusquisque
13. funile* (8, 2 *b*)	čajde (44/2)	Act., 22^{25}: вьрвьми	loris
14. grazde (11, 8*b*)	mănilicile (157/13)	Petr. I, 4^{3}: скотожитии	luxuriis
15. hicleșug* (11, 6 *b*; 11, 7 *a*)	miɲciuri (150/1); menciuri (154/1)	Petr., I, 2^{22}: льсть; Petr., I, 3^{10}: льсти	dolus; dolum
16. iară* (9, 6 *b*; 11, 2 *b*; 12, 2 *b*)	rutesu (90/14; 135/9; 165/10	Act., 27^{28}; Iac., 5^{18}: пакы; Petr. II, (în sumar)	inde, rursum

[1] Asupra lui *ciɲrescu*, v. Candrea, *Psalt. Scheiană*, I, ccxxxv. Regăsim acest pronume în fragmentele din Faptele Apostolilor slavo-rom., ed. Iorga (în *Analele Ac. Rom.*, XXVIII, liter.), pl. IV, r. 21 și 25, sub forma *cinescu* = Galat. 6_{4-5}: кьждо, unus quisque.

Apostol Coresi	Cod. Voronețean	Versiunea slavă	Vulgata
17. iute (9,3 *a*); iute (vântu) (10,6 *b*)	izѣcleanu (77/3); (~vântu)(123/3)	Act., 26[14]: жестокъ (Iac., 3[4]: штъ ~ вѣтрь)	durum a venitis validis
18. întru (vestit ~ lѣgea) (7, 8 *b*); cf.: „nu putea înțelege *aiave* de voroavă (7, 8 *a*)	aiave (învățatu ~ lѣgia) (37/9) nu putea înțelѣge *alesu* dereptu vorova (34/14)	Act., 22[3]: извѣстнѡ Act., 21[34]: извѣстнѡ	eruditus *juxta* veritatem paternae legis non posset cognoscere *certum* prae tumultu
19. înzăcutu-ne (9,6 *a*)	cădzu (88/6)	Act., 27[29]: надеждущи	inminente
20. jale* (10, 8 *b*)	milcuire (129/6)	Iac., 4,[9] (въ) оуныніе	(in) maerorem
21. kin* (de ~) (12, 2 *a*)	păѫrătari[1] (dintru~) (164/2)	Petr., 1,5[9]: (тая ѹтаа) моукамь	passionem
22. lațure (12,5*b*): „ce cu *lațure* de untunѣrecă legă-i"	pletiturile (169/7): „ce cu~de negură legă-i"	Petr., II, 2[4]: (ѫь) плѣницами	sed rudentibus inferni
23. I legatul*, legat, legații (8, 4 *b*; 9, 2 *a*; 10, 1 *a*; 9, 7 *b*, 10, 1*a*)	fugѫlul, fuglii (51/11-12; 73/1; 101/3; 94/12; 100/6)	Act., 23[18]; 25[27]; 28[17]; 27[42]; 28[16]: оузникъ, свезанъ	vinctus custodiis
II (în) legătură (8, 8 *b*)	fuglu (68/11)	Act., 25[14]: оузникъ	vinctus
III legători (9, 4 *b*)	fugli (83/2)	Act., 27[1]: оузникы	custodiis
24. mereit (părete~) (8, 3 *a*)	văruitu (părete~) (46/10	Act., 23[3]: (стѣно) повапьнаꙗ	(paries) dealbate
25. moșilor* (lѣgea~) (7, 8 *b*)	tătăѫrească (lѣgia~) (37/10)	Act., 22[3]: отьчьскомь	paternæ (legis)
26. mult* (9, 5*b*)	amânatu (86/13)	Act., 27[14]: (и не) много	(non post) multum
27. năsip (9,7 *a*)	arină (93/12)	Act., 27[39]: крам	litus
28. neputincoșii (7, 5*a*)	netarii (23/7)	Act., 20[35]: изнемогающиим	infirmos
29. pămînturile* (11, 1*a*) cf. pămînt (11, 1 *b*)	agrele (132/1) pămîntu (132/5)	Iac., 5[4]: нивы Iac., 5[5]: землю	regiones terram
30. părinți*, părinții, părinților (11, 4 *b*; 10, 1 *b*; 10, 1 *a*)	tătăѫri, tătăѫrii, tătărești (142/13, 104/1-2, 101/2-3)	Petr., I, 1[18]: Act. 28[25]; 28[17]: отьцьмь, отьцемь	paternæ, Patres, paternum.

[1] Lectura lui Sbiera: *răѫrătari* (v. p. 247) e greșită. V. reproducerea fotografică a *Cod. Voronețean* (Bibl. Academiei rom., mss.).

Apostol Coresi	Cod. Voronețean	Versiunea slavă	Vulgata
31. pestind* (în multe zile~nota) (9,5 *a*)	căteliѫru (nutându) (84/10)	Act., 27[7]: (въ мнозѣхъ же дьни) късно (ѡдѧщимъ)	(et cum multis diebus) tarde (navigaremus)
II pestit (10, 4 *a*, de două ori)	amânatu (113/14; 114/1)	Iac., 1[19]: коснь	tardus
32. pituli (să te~) (11, 7 *a*)	ferească-se (154/1-2)	Petr., I, 3[11]: оуклонить сѧ	declinet
33. prag (7, 8 *a*; 7, 8 *b*)	spiță (35/3; 36/9)	Act., 21[35]: (на) степенехъ	gradus, gradibus
34. putѣre* (9, 3 *a*, de două ori)	despus (75/13; 76/6)	Act., 26[10]; 26[12]: власть, ѡбластию	potestate
35. răpească* (să-l~) (8, 3 *b*)	rapă (49/3)	Act. 23[10]: въсхытити	rapere
36. I răspuns* (7, 8 *b*; 8, 6 *a*)	feleliatiu, feleluescu (37/1; 59/12-13)	Act. 22[1]; 24[10]: ѡтвѣтъ, ѡтвѣщаю	reddo (rationem), respondit
II răspuns (loc de~) (9,1*a*)	feleleatu (locu de ~) (69/7)	Act. 25[16]: (мѣсто же) ѡтвѣтъ,	locumque defendendi
cf. răspunș (8, 8 *b*-9,1 *a*)	răspuѫnșu (69/2)	Act.; 25[16]: ѡтвѣщахъ	respondi
37. rudă (11, 5 *b*) cf. semențe (10, 3 *a*)	sămânță (146/11) neamurele (109/9)	Petr., I, 2[9]: родъ Iac., 1[1]: (десѧти) колѣнома	genus (duodecim) tribubus
38. I să* (~e împăratъ) (11, 5*b*)	seva[1] (~lu împăratu) (148/1)	Petr., I, 2[13]: аще (же цареу)	sive (regi)
II să (e~e boiarinъ) (11, 5 *b*)	seva (~giudѣțelor) (148/2)	Petr, I, 2,[14]: аще (же кнѧзоу)	sive (ducibus)
III săva (8, 7 *a*, de două ori) semențe, v. n-l. 37	sau (62/3, 6)	Act., 24[20-21]: или	aut
39. spămîntă-se* (10, 6 *a*)	îngloдzescu (se ~) (120/13-14)	Iac., 2[19]: трепещють	contremescunt
40. undele* (9,5 *a*) v. n-le 1 și 43	gerurea (84/3)	Act., 27[5]: (въ) пучинѫ	pelagus
41. uriți (-vă) (10, 8 *a*)	gilăluiți (127/5-6)	Iac., 4[2]: завидите	zelatis
42. urmuiră (7,2*b*)	mѣrseră (pre urma lui) (14/10)	Act., 20[4]: посльдоваша	comitatus est
43. valure (9,6 *b*) v. n-le 1 și 40	gerure (90/7)	Act., 27[27]: (въ) пучинѣ	
44. vamă (8,7 *b*)	mită (64/3)	Act., 24[26]: мьзда	pecunia
45. (mai) vrѣtos* (8, 6 *a*)	(mai) dutes (57/14)	Act., 24[4]: множае	autem

[1] Cf. Candrea, *Psalt. Scheiană*, I, CXCVI. *Săva* în textele „măhăcene", *Curente*, II, 53[18-19].

Apostol Coresi	Cod. Voroneţean	Versiunea slavă	Vulgata
46. vre unul (câte ~ de ei) (7,6 *b*); v.n-l 12	urulu ciꙗrescu-şi (şi spurea câte~de ei) (29/6	Act., 21[15]: по единомꙋ коеждо	narrabat per singula[1]

Resultatul acestei cercetări este dublu: pe de o parte, ne face să presupunem că deosebiri în vocabular, pe lîngă cele fonetice, diferenţiau graiul nord-estului de al sudului Ardealului; pe de altă parte, studiul comparativ al celor două versiuni romîneşti ale *Apostolului* luminează o lature din activitatea de editori a lui Coresi şi a ucenicilor săi.

Al. Rosetti

[1] Iată lista alfabetică a formelor din *Cod. Voroneţean*, citate în exemplele noastre (cifrele trimit la n-rele de ordine):

agru 29
aiave 18
alesu 18
amănatu 26 şi 31
ariră 27
(de) biu 7
cădea (a) 19
căteliꙗru 31
ceartă 5
ciꙗrescu 12 şi 46
clănţănoz 8
despus 34
felelui (a) 36
feri (a se) 32
fuglu 23
gerure 1,40 şi 43
gilălui (a) 41
giurel 11
izkelean 17
inglodzi (a se) 39
lingedzi (a) 4
măniecie 14
merge (a) 42
milcuire 20
minciură 15
mită 44
mufguire 5
neam 37
netare 28
oajde 18
pălăi (a se) 2
păsa (a) 9
păꙗrătare 21
pletitură 22
prăvi (a) 6
răpi (a) 35
răspunde (a) 36
feoni (a) 10
rutes 16 şi 45
sămănţă 37
sau, seva 38
sfăntutoare 3
spiţă 33
tătărească (legea) 25 şi 30
văruit 24

GRAIUL DIN ŢARA OLTULUI[1]

Ţara Oltului e — prin posiţia sa — unul dintre cele mai frumoase ţinuturi. Şes neted — ca o placă —, se sprijine la miază-noapte pe lanţul munţilor Făgăraş, care se înalţă brusc deasupra cîmpului, avînd drept legătură numai nişte scurte predealuri; la răsărit cîmpia e întreruptă de munţii Perşani; spre miază-zi şi apus, e încinsă de apele Oltului. Alte nenumărate şuviţe de apă o brăzdează înăuntru.

Oamenii au întocmit aici numeroase aşezări. Satele împestriţează ţinutul şi numărul lor trece de 40. Se găsesc frumos înşirate mai ales pe „drumul de ţară" care duce din Sibiu la Braşov — dînd impresia mărgelelor pe un fir.

Din marele lor număr am ales Drăguşul, încercînd a-i cerceta graiul; pentru întregirea cercetărilor am călătorit şi în cîteva împrejurimi: Rucărul, Viştea, Beşimbac, Sîmbăta, Voila. Cu vre-o cîţiva ani în urmă Sextil Puşcariu, călătorind pe linia de nord a acestui ţinut, cercetase graiul cîtorva comune, cuprinse între Cuciulata şi Perşani[2]

[1] [Cercetarea aceasta dialectologică a fost făcută de T. Dinu pe vremea cînd era student (1910); la moartea sa, manuscrisul mi-a fost transmis ca să dispun de el spre publicare. Cîteva note răzleţe le-am putut încorpora în textul pe care dînsul îl redactase definitiv. — O. D.].

[2] *Der Dialekt des oberen Olthales*, în *Jahresb. des rum. Inst.*, Leipzig, V, 158 urm..

Despre locuitorii acestor comune nu se pot spune lucruri nouă. Puţin instruiţi, sceptici şi scumpi la vorbă — ca mulţi dintre ţăranii noştri. Altminteri, de bunăcuviinţă şi iubitori de armonie.

In numărul lor n'am aflat streini. Drăguşul e locuit numai de Romîni, în grai dovedesc totuşi oarecare împrumuturi germane şi ungare *(ia, glăjă, covač, işcoală)*.

Pămîntul le-a hotărît şi ocupaţia: fac agricultură; cînepa o cultivă pe o scară întinsă.

E însă în vieaţa lor o notă ce trebue ţinută în samă. Sînt oamenii drumului. Altădată treceau dincoace; judeţul Ialomiţa a primit mulţi Drăguşani; din acest motiv unii vorbesc foarte apropiat de ţăranii din părţile dunărene. Astăzi Drăguşanii pleacă în America. Pleacă fiăcăii şi bărbaţii tineri; adunîndu-şi banii pentru care se duc, se întorc după un an ori doi; în povestirile lor se cuprind multe amintiri despre timpul petrecut în fabricile Americei. Pe motivul acestor îndepărtate călătorii au creat şi cîntece.

Fonetica

Accentul

In cîteva cuvinte accentul apare altfel decît în limba generală; astfel sînt accentuate pe ultimă: *acoló, ibovnic, preót*; pe penultimă: *čéva, fabrică, g'ivoliţă, oftică*.

Vocale

A accentuat trecut la *i* dinaintea lui *n* nu se aude schimbat în *i* cînd în silaba următoare se găseşte *e* sau *i*; se zice astfel *pine, cini*, iar nu *piine, ciini*. In legătură cu morfologia e de relevat trecerea lui *a* la *ă* în forma *căşi, căse*, pl. lui *casă*.

In elementele streine avem *a* > *ă* în *plăpămă (plapumă)*, refăcut după pl. *plăpămi*.

A aton latin apare ca *ă*, netrecut la *e*, în *blăstăma* (de unde *blăstăm*), *fămeie, fărmeca* (însă *fiermec*), *păreche, spăria*; normal întîlnim *a* > *ă* în *băžocură*; alături de *mai*, ca aton în frasă, se aude des *măi* (~*frumos*, ~*o săptămînă*).

Printre formele de proveniență streină de relevat: *făsoi* (= *fasole*), *învăli, lălea, năcaz, năcovalmă* (= *nicovală*), *năroi, năsîp, păpuči, părale, răkiu*.

In numele proprii *a* apare de obicei ca *ă*: *Brăşov, Măria, Smăranda, Văsile*. In loc de *ă* avem *e* în *peun* (= *păun*).

Ung. *határ* e redat prin *hătar* (= *hotar*).

Ę latin nu e trecut la *ă* în *reu, rei*. Nu *i*, ci *î* avem în *timp*. După *ş, z* se rosteşte *ie* în loc de *e*: *şied, zieče* (de aceea şi diftongul *ia* în *ţiară*).

Ę latin după *s* e redat prin *ă*: *săc, sămn*. Diftongul *ea* resultat din *e...a* (*ă*) e redus la *a* după *s, z*: *sară* (*asară, desară*), *zamă*. Normal apare *î* în forma *întru* (nu *intru*). După labiale şi dentale se remarcă pronunţarea cu *ie* în loc de *e*: *aviem, pieră* (*pere*), *pieşte, vierze* (de aceea şi *viază*, alături de *vează*); *siečere, lieţe, crieđe, duriere*.

Printre elementele streine de amintit *oţăl* şi *arîndă*.

E slav apare ca *în* şi *in* în forma *rînd, rind*.

E aton nu e schimbat în *ă* în formele: *beşică, beut, beutor', peta, crepa* (ind. pr. *creapă*). In schimb, avem *e*>*ă* în *dător', săcară* (şi *sicară*), *săcure*. S'a păstrat nedisimilat în forma *prečepe*.

Ļ latin > *î* după *ţ, z* (mai rar după *s*): *cuţît, puţin* (tot aşa în forma streină *ţiglă*); *tîrziu, urzică, zîua* (*şizuva*). Pentru *i* aton de relevat *dirept* (alături de *drept*).

O latin iniţial se aude de obicei ca *uo*: *uom, uopt*. Pentru forma de plural a lui *picior* e de amintit că se aude şi *pk'ičere*.

O aton apare, neinfluenţat de analogie, trecut la *u* în *adurni, purcar'*.

In cuvinte de proveniență streină avem iarăşi des *o* > *u* (*muşie, hurez* (= *orez*), *curcuduşe*). In schimb, se zice *bosiiog* (= *buzuioc*). De relevat *o* > *ă* în *ocăli* (= *ocoli*).

Pentru *u* aton de relevat trecerea lui la *î* dinaintea lui *m* + cons. în *frîmseţe* (şi *frîmţeţe*). *U*, iar nu *ă*, avem în *plumîn*. Surprinzătoare e prezenţa lui *a* în loc de *o* < sl. *u* în *amori* = *omorî*. La sfîrşitul cuvintelor *u* se aude des încă, cu pronunţarea slăbită, unde în limba generală a dispărut: *văzută*, *golă* etc. Uneori se rosteşte întreg, cum e casul pentru *alt* în legături sintactice: *altu lucru*, *la altu loc*.

Diftongi: *ie* slav e redus la *e* în *preten*; nefiind accentuaţi la origine sau prin fonetică sintactică, se explică *ău* > *o*: *cota* (= *căuta*); *ia* > *ie*; *k'er* (alături de *k'ar*); *iu* > *i*: *airţa* (= *aiurea*); *uĭ* > *u*: *ute* (= *uĭte*).

Vocale în hiat. Corespunzător latinului nubĭlus avem *noor*, cu păstrarea vocalelor în hiat. In *ştinţă* hiatul *ii* a fost redus la *i*. Hiatul sintactic *de aĉi* arată reducerea lui *ea* aton la *e*: *de ĉi* („tu să te duĉi de ĉi").

Asimilaţie. — Sub influenţa consoanelor labiale între care se găsia, *ă* a trecut la *o* în forma *fomeie* (alături de *fămeie*).

Epentesă şi aferesă. — In loc de *hrean*, *hrişcă* se zice *herţan*, *hirişcă*. Căderea lui *i* iniţial se observă în *sprăyi*.

Consoane

Alterarea labialelor dinaintea lui *i*, *ie*, *ia* e un fenomen caracteristic al graiului din Ţara Oltului.

P apare ca *pk'* şi *k'*: *copk'il* — *cok'il*, *opk'inĉi* — *ok'inĉi*, *pk'iĉior* — *k'iĉior*; *pk'ele*—*k'ele*, *pk'ept* — *k'ept*, *pk'ert* — *k'ert* (şi *k'erpt*), part. tr. al lui *pierde*; *pk'atră* — *k'atră*, *scupk'at* — *scuk'at* (= *scuipat*). Isolat este *ĉiorabki* (deci cu *bk'* în loc de *pk'*), alături de *ĉiorapk'i*. Alterarea e obişnuită şi în numele proprii: *K'etru*, *Procopk'e*, *K'erşani*. Din încrucişarea fonetismului cu *p* şi *pk'*, *k'* se explică, printr'o falsă reconstituire, forma *pk'ar*, *pţar* ce se aude alături de *k'ar* (< lat. clarus).

B > *bg'*, *g'*: *bg'ine* — *g'ine*, *corbg'i* — *corg'i*, *bg'et* — *g'et*, *obg'ele* — *og'ele*. Tot aşa în numele proprii: *Sibg'ii*.

B e înlocuit cu *v* în pers. a 3-a sing. a lui *avea*: *să aţvă*.

F > *h*: *să hiu*, *hirăstrău*; *h'er*, *h'erb*.

F intervocalic apare înlocuit cu *h* în *cuhunda* (v. mai departe textul xv).

V > *y*, *g'*: *yin* — *g'in*, *yiu* — *g'iu*. Apar numai cu *y*: *îmbolnăyi*, *isprăyi*, *potriyi*, *tiyitură* (= *tivitură*), *yinete*; numai cu *g'*: *g'is* (= *vis*), *g'iţăl* (= *viţel*), *ig'i* (= *ivi*), *ing'ia*.

M > *mń*, *ń*: *lumńină* — *luńină*, *mńic* — *ńic*; *mńez* — *ńez*; *amńiază* — *ańiază*. Numai *mń* apare în: *durmńi*, *glumńi*, *mńel*; se rostesc numai cu *ń*: *ńilă*, *ńişcă*.

Cu privire la alterarea aceasta a labialelor e de relevat că nu am constatat deosebirea pe care Hasdeu [1] o stabilia şi pentru Ţara Oltului: bărbaţii şi femeile pronunţă palatalisat în aceeaşi măsură.

T e reflectat prin *ĉ* în *poĉă* (= *pot*).

S e înlocuit cu *ş* în *şk'imba*, *ştrimt*, *deşk'ide* (ca forme streine de amintit *liştă* şi *vers*, acesta din ung. *vers*, nu din lat. versus păstrat aiurea ca *viers*).

Z apare, surprinzător, înlocuit cu *ş* în *şestre* (= *zestre*), de unde derivatul *înşestra*.

R iniţial se aude foarte des ca *r* în *rieĉe*.

C e înlocuit cu *ţ* în forma *surţele* (= *surcele*), de sigur sub influenţa diminutivelor cu terminaţiunea *-ţele*. In loc de *c* apare *g* în slavicul *bosiţog*.

G + *e* e schimbat în *ş* în *deşt* (= *deget*).

H e păstrat în *hiclean*; corespunzător vsl. *prachъ* se zice *prav* (de unde *prăvuit*).

Grupuri consonantice. In cuvintele întrebuinţate ca atone în frasă, grupurile consonantice presentînd un *r* ca al doilea element apar adeseori reduse prin pierderea acestuia: *cătă* (= *cătră*), *int'un*, *int'o*, *pin* (= *prin*), *pintu* (= *pentru*); la acestea se pot alătura *nost*, *noastă* (= *nostru*, *noastră*), *vost*, *voastă*, deşi căderea lui *r* în casul acesta trebue ex-

[1] *Etym. magnum*, III. 2239.

plicată altfel[1]. Dispariția lui *r* se observă destul de des și în formele verbului *merge: mieg, mies* etc. Grupul *nd* e redus la *n* în forma *unie*, ce se aude des alături de *unde*; tot așa se aude *ginesc* = *gindesc*. *T*, dacă într'adevăr e originar, nu se aude în *băzocuri, băzocură*. Printre elementele streine e de amintit fonetismul particular pe care îl presintă: *bîrcă* (pentru *bîlci*), *cișmă, cîzmă* (= *circiumă*), *Vivlaim* (= *Vifleim*), *titor* (= *ctitor*).

Asimilație și disimilație. — In forma *genunke* constatăm schimbarea lui *g* în *ș* prin asimilație cu *k*. Alături de *frimseție* se zice *frimțețe*, cu asimilarea lui *s* la *ț*. Tot unei asimilații e datorit *ustunoi* în loc de *usturoi*, adică *r* a trecut la *n* în timpul cînd se zicea **usturonă*. Ca formă disimilată de amintit *tulbure, tulbura*, pentru *turbure, turbura*.

Protesă, epentesă, aferesă, metatesă etc. — *H* e prepus la pron. demonstrative: *hăsta, hăla, hăstălalt, hălălalt*; de asemenea, în cuvîntul *hurez* (= *orez*). Un *r* epentetic găsim în prep. *inaintre*, care se aude în același timp cu *inainte*; această epentesă e însă probabil datorită influenței lui *între* care înseamnă tot „înainte“ și derivă din lat. ante[2]. Casuri de aferesă sînt *otar* (= *hotar*), *rtie* (= *hîrtie*), *feșnic* (= *sfeșnec*). Pentru metatesă avem de citat: *mnilžoc* (= *mijloc*), *drumni* (= *durmi*), *dics* (= *disc*), *potrocol* (= *protocol*), *rinvesc*, care se aude pe lîngă *rivnesc*. Apocopa se întîmplă în forma *fost* care în frasă e redusă des la *fo*; de asemenea, în *cînd*, redus de obicei la *cîn*, și în *pus* care lîngă alte cuvinte pierde pe *s*: „l-am pu pă roată“.

Morfologie

Substantivul

Articolul *-l* e căzut: *calu, yițălu*; la formele de genitiv-dativ articolul *-lui* apare destul de des redus la *-li*: *omuli*.

[1] Cf. *Buletinul Soc. fil.* I, 13.

[2] Candrea-Densusianu, *Dict. etim.*, 890.

badili (= *badelui*); *-le* apare ca *-li*: *cinili, nirili*. La formele de plural *-i* e căzut după *ț*: *dinț, frați*. Pluralul lui *țăran* e *țărani*.

Cu privire la feminine de relevat: *salce, vecerne*, nu *salcie, vecernie*. Pl. lui *casă* e *căse, căși*. Articolul de plural *-le* e schimbat în *-li*: *fetili, prunili*.

Adjectivul

De menționat numai formarea superlativului cu *tare*: *tare bogat, tare bolnav*.

Pronumele

Cele personale sună astfel:

sg.	*io*	*tu*	*iel, ia*
	mnie, mni, (i)m	*tiie, (i)t*	*lui, (i)i, iei*
	min(e), mă	*tin(e), tie*	*(i)l, o*
pl.	*noi*	*voi*	*iei, iele*
	nouă, nă, ni	*vouă, vă, vi*	*le, li*
	noi, ne	*voi, vă*	*iei, iele, (i)i, le*

Cele posesive:

mneu, mia	*tău, ta*	*său, sa*
mnei, miele	*tăi, tăle*	*săi, sale*
nostă, noastă	*vostă, voastă*	*lor*
nosti, noaste	*vosti, voaste*	

Demonstrativele:

(h)ăla, (h)aia — *(hă)sta, (h)asta.*
(h)ăia, (h)elia, ielia — *(h)ăștia, ieștia, (h)ieștia*
(h)ălălalt, (h)alaltă
(h)ăstălalt, (h)ast(ă)laltă.

La pronumele relative găsim, ca în vechea românească, sg. *carele*, pl. *carii*.

Pentru pronumele nedefinite de amintit: *nime* și *nimeni*, gen.-dat. *nimurui*; *careși*, cu înțelesul de „fiecare“.

Numerale

Pentru *trei* se aude mai ales *trii;* pentru *opt uopt; unspriče = unsprezece; şaispriče = şaisprezece.*

Verbul

La indicativul present de relevat formele destul de dese fără *-esc: bănuiŭ, kinuiŭ, prăfuiŭ.* Pers. a 3-a pl. a lui *plec* este: *iei plecă.* Terminaţiunea *-ez*, şi nu *-esc*, apare în forma *impărtăşez.* Ca neologisme de amintit: *falşifikez, falşifikează.*

Imperfectul lui *a fi* sună: *ăriam, ăriai* etc.

Perfectul compus se construeşte cu *am, ai, o, am* (şi *om), ăţ, oŭ.*

Mai-mult-ca-perfectul apare todeauna sub forma perifrastică: *iel o fost porunčit, n'o fost mincat d'asară.*

Viitorul se construeşte cu: *oi, (i)i (ăi), o, om, ăţ, or.* Interesante sînt formele de viitor al II-lea interogativ: *g'int o hi? = o fi venit?*

La imperativ de relevat forme ca *duče-vă-ţ, sculaţi-vă-ţ.*

Participiul trecut presintă de multe ori forme sincopate (cu suprimarea lui *u* sau *i* din terminaţiune): *căst, kert (=pierdut), şest, văst, găst, slobost, yint (=venit).*

De amintit cîteva forme speciale: *cat* (şi *caut), cota; cură* (şi *curge); mă'c = mă duc; minc, minči; počiŭ; usc.*

Nu sînt întrebuinţate ca reflexive: *îmbolnăyi* („p'ormă o'mbolnăyitŭ"); *întuneca* („întunecă afară"); *căzni* („căznescŭ plugari şi mîncă domni"); în schimb apare ca reflexiv *a să greşi.*

Adverbe

Ba (totdeauna pentru „nu"); *ğiaba; ia* (obişnuit în loc de *da); înaintre; îndărăpt; diniauri, diniori; măcar cum* = oricum; *minteni, minton, mintenaşi* = îndată; *pestetindenia, petutindenia, petitinderia, o ţir, un ţir, oţirică; tomnai=tocmai.*

Prepoziţii

Cătă (= către), dila (= dela), pin (= prin), pingă (= pe lingă), pintu (= pentru).

Conjuncţii

Că ce = fiind că, *da (= dar), măcară, o.... o* = ori.... ori („o îl dau la meşteşug o la işcoală").

Interjecţii

De relevat, *văileo, văi, vuĭ (de mine)* = vai!

Derivaţia

Substantivul: derivaţiuni diminuivale cu sufixul *-uţ, -uţă: grăzduţ, furcuţă, limbuţă, trebuţă, trocuţă;* cu *-uş: băietuş, lemnuş* = chibrit; cu *-ică: căličică, lelică, părţică;* cu *-ar'ă: păpucar'ă* = cizmar, *tălpar'ă* = care face opinci, *tabacar'ă* care fumează; cu *-tură: cintătură = cintec, cocături* = fripturi, *păieturi* = paie.

Adjectivul: diminative cu *-uţ: beteguţ, bunuţ;* masculinului *betiag* îi corespunde fem. *betegoasă.*

Verbul: de relevat derivatele cu prefixe: *imbg'irui* = birui, *a să răculca* = a se culca din nou, *răntoarče* = a se întoarce, a veni îndărăt.

Sintaxă

Pentru exprimarea genitivului sînt întrebuinţate uneori legăturile cu prep. *la: îs la un bogătan mare* = sînt ale „unui bogătan mare"; *sora la judeţ* = sora judelui.

Articolul de genitiv dispare dinaintea unui substantiv exprimînd înrudirea şi urmat de *său : casa tat-săŭ, muşia unchiŭ-săŭ.*

Pronumele personal aton e aşezat în urma verbului în formele interogative: *ducu-mă ? duči-te înapoi ?*

Şi mai caracteristice sînt casurile în care pronumele personal aton e intercalat în forma verbală: *duče-vă-ţ cu iei ? duče-ne-ţ ? aduce-le-ţ ?*

Pronumele posesiv apare fără *al* etc. în răspunsuri: „— Ale cui sînt? — Noaste".

Pronumele nehotărît *alt* apare nearticulat în expresii ca: „te prinzi cu alte acuma"; „credem alte".

La verb, se întrebuinţează persoana a 3-a sing. în răspunsuri în locul celei dintîi: — „Nefto! — Aude". Infinitivul se întrebuinţează încă destul de des acolo unde în alte părţi e pus subjunctivul: *nu ştim da o vorbă la un om; să ştie îmbrăca; ştie înşela.*

TEXTE [1]

I

Ţara Oltului,
Para focului:
Ţară de ocară,
Pk'ită de săcară,
Săculeţ de pînză
Fără pk'ic de brînză.

Drăguş — Ion Hanăş, de 48 ani.

II

Oameni munčitori cum sîntem noi pă Ţara Oltului nu găseşti pă toată Ungaria. Da toamna prea ne stoarče dările.

Drăguş — Giorge Hanăş, 56.

[1] [Mai multe din textele de aici se regăsesc în culegerea publicată de V. Haneş, *Din Ţara Oltului*, 1921. Călătoria prin Ţara Oltului a fost făcută de T. Dinu împreună cu V. Haneş, şi se vede că amîndoi au notat aceleaşi texte, dar transcrierea lui Dinu ţine samă de normele filologice — O. D.].

III

Vijaţă de plugar', nepoate..... Cînu-i soare nu-i g'ine, că te 'ncălzeşti — cînu-i ploaie nu-i g'ine că trebuie să fuği. Ničiodată nu-i g'ine.....

Drăguş — Acelaşi.

IV

Nepoate, ziče popa: „cîn mînci cu dulče 'n post ie păcat". Da cîn mînči cu post în dulče, di če nu-i păcat?

Drăguş — Acelaşi.

V

Cîntec de îmormmîntare

Tot če răsare şi creşte
În pămînt se putrezeşte;
Toate se 'ntorc în pămînt,
De unde au fost şi sînt.
A murit şi n'am če face,
Că Domnului aşa-i place.
Mare žale şi 'ntristare
Este-ačiastă întîmplare:
Ieri ieram fiiul vieţii,
Iară astăzi sînt dat morţii;
Ieri ieram la toţ în braţe,
Astăzi mă puse pă laiţă;
Ieri ieram la toţ iubg'it,
Astăzi sînt gropk'ii gătit;
Ieri ieram io sănătos,
Astăzi din casă m'au scos,
Lăsînd ačiastă viiaţă,
Privind veşnica dulčeaţă
Cătă locu feričit
Če ie prunčilor gătit.
O, iubg'iţilor părinţ
Če sînteţ foarte mîhniţ,
O, surorilor iubg'ite,
Nu fiţ pentru mini mîhnite,
Că nu moartea m'a răpit,
Či Dumnezău m'a iubg'it,
Precum grădinar'u face
Că-ş ia floarea care-i place

Şi în sîn că mi-o bagă,
Pentru că i foarte dragă.
Drept aceia de odată
Aciasta adunată ciată
La Domnul să ne rugăm
Toţ cu-o gură să strigăm,
Să aflu loc cu verdiaţă,
Să văz a Domnului faţă
Şi de-acum pîn' în veţie
Tot creştinu 'n rai să hie.

Drăguş — Acelaşi.

VI

Alisandru Vaida Voivodŭ o g'întŭ pe iĉi, o ţînutŭ vorg'ire frumoasă. Ţ-am făcut un foişorŭ la biserică. Preoţi s'o interesatŭ multŭ pentru ţel. O spus că dacă -l ajutămŭ ne va face dreptu universalŭ, ne va mai scădja din dare.

Ţei o fi socotitŭ că o să puje la vedere la Cameră acolo, dar îs puţîn. Aşa să ziče că ţi-o datŭ voje dacă vor să hie douăzieĉi de dipotaţi. Ţej nu s'o mulţămnitŭ şi atunĉi s'o pusŭ contra. O fost un cadindatŭ, tot Rumînŭ, dar din partea statului, numai ca să striče pe naţionişti....

Drăguş — Spiridon Hanăş, 48.

VII

Mă dusei cu coasa'n ţazŭ,
Cosei ţarbă şi năcazŭ,
Cosei două trei priloage,
Foamja la pămîntŭ mă trage.
Mă uitai în ţosŭ pe cale,
Văzui toanta cu mîncare,
C'o cîrpuţă njagră'n capŭ,
C'un bubonŭ deştrăbălatŭ.
— Du-te, toanto, c'am mîncatŭ,
Cîn ţi-am vîstŭ m'am săturatŭ.

Drăguş — Acelaşi.

VIII

Foaje verde alunică.
Am avut o mîndră mnică
Şi-am lăsat-o să mai crjască,
Mintja'n cap să-i dobîndjască,
Iar dacă o am lăsatŭ

O crescutŭ, s'o măritatŭ.
Nu mŋi-e ĉjudă, niĉi bănatŭ
Dacă s'ar hi măritatŭ
Dela noi a treja satŭ,
Dar ja s'o făcutŭ mŋirjasă
Dela noi a treja casă.
Ţes afară, o zărescŭ
Şi de zîle mă sfîrşescŭ;
G ţu în casă, o audŭ
Şi m'apucă doru crudŭ.
Vai, mămucă, iubg'itoare,
Şi tu nu-mŋi daj vindecare,
Făr tot ziĉi că lumja-i mare
Şi că'n lumje-s fjete multe,
Carę-o vrja să mă asculte
Şi să facă tot ce vrjaŭ
Ca s'aline doru mŋeŭ.
Vai, mămucă, draga ŋja.
Nu precepi tu ĉe aş vrja.
Ţeş bătrînă şi nu crezi,
Lumja-i largă şi nu viezi.
Căĉi din sută şi din mŋie
Numai una-mŋi place mŋie.
Că pe cerju-s stele multe,
Şi mai mari şi mai mărunte.
Dar cîtu-s de lumŋinoase
Nu-s ca mîndra de frumoase.

Drăguş — Ana Hanăş, 18.

IX

Frunză verde ţederă.
Arz'o focu-Americă,
Cu cinj-o descoperitŭ,
Mulţi copk'ij o săräcitŭ
Şi nevestę-o văduvitŭ.
Copk'ii şade pe vatră
Şi tot strigă: „tată, tată".
Tăĉi, dragă, nu mai striga,
Tată-tău-i l'America.
Tot am zîs mă ducŭ, mă ducŭ
Şi maica nu m'a crezutŭ;
Dar acuma doar ar crede,
Mă ducŭ de nu mă mai vede,
Şi mă ducŭ în ţări străine,

Une nu cunoscŭ pe nime,
Numaĭ frunza şi iarba,
Rogozu şi papura,
Că dę-aĭa-i şi pe-aičĭa.

Drăguş — Aceeaşi.

X

Am avut şi jo'n drăguţ,
N'am ştiut cum să mĭi-l cruţ;
Da de l-aş avĭa acum
L-aş griži ca pĭ-un peun:
La peun retez codiţa,
La drăguţ fi daĭ guriţa;
La peun coada ĭ-o taĭ,
La drăguţ gura ĭ-o daĭ.

Drăguş — Săftica Hanăş, 19.

XI

Toată noapţia-am trĕmurat
Colţa lîngă ung'jŭ de gard,
Pint'un pk'ic dę sărutat;
Cini pę goană m'o luat,
Jo-am fugit şi-am dat în brînčĭ
Înt'o groapă cu urzičĭ,
Cu-o mînă m'am ridicat,
C'una m'am scîrpinat
P'unde m'am urzicat.

Drăguş — Aceeaşi.

XII

M'aş culca, m'aş hodini,
Numa badĭa dę n'ar hĭ,
Da badĭa-i frunză uşoară,
Jo mă culc şi iel mă scoală.

Drăguş — Aceeaşi

XIII

Ĭauz, vere, ĭ'auz, dragă,
Ĭ-auz če zičе lumĭa:
Că mă ţĭi cu dumnĭata,
Da jo, vere, počiŭ žura

C'am trecut dĭalu cu tine
Şi n'aĭ pus mîna pę mine.
Niče jo n'am aşteptat
Dela văru sărutat.

Drăguş — Aceeaşi.

XIV

Mîndra cu mulţ ibovńičĭ
I ca iepurili 'n hiĝi.
Prinde-aici, prinde-acolĭa,
Lîngă ĭa nu-i nimenĭa.

Drăguş — Aceeaşi.

XV

Mă uitaĭ p'o căličică,
Vedĭam pĭ-a mĭa ibovnică
Cu plăčinte cu uljeiŭ —
Na, mîncă drăguţu mŭjeu,
Hi-ţĭ-ar trăznit Dumnjezău
Şi să te hi cuhundat
Dę cîn la toant'-aĭ plecat.
Las' aşa, c'aşa-mi trębuĭe,
Să mă satur dę moşĭe.

Drăguş — Aceeaşi.

XVI

Čică-ţi pk'erzi vederea dacă iei oule sara din cuibar'ŭ.

Drăguş — Aceeaşi.

XVII

Badĭu, pălărie niagră,
Şade 'n portiţă, mă 'ntrjabă:
Fostu-i-am v'odată dragă?
Jo ĭ-am spus bădiţi-aşa:
Şi ĭ-am spus de roşmarin,
Că ĭ-am fost un an deplin;
Şi ĭ-am spus de tămăiţă,
Că ĭ-am fost un an mîndruţă.

Drăguş — Seana Hanăş, 17.

XVIII

Aşa mi-o trimes badiu
Cu voie bună săracu,
Voie bună ca să-mi facu
Şi pe altu să nu placu,
Că şi iel cîn va g'ini,
Pe alta nu va iubg'i,
— Măi, bădiţă, bade măi,
Şapte ani dac'ai mai sta.
Pe altu nu voi plăčja
Pîn ái g'ini dumniata.
Di-ai hi galben ca lutu,
Te iubg'esc ca sufletu;
Di-ai hi negru ca tina,
Te iubg'esc ca inima.

Drăguş — Aceeaşi.

XIX

Du-te, bade, 'n codru des
Şi-ţ ia mîndră pe ales,
Că şi jo, bade, m'oi duce
În codru gălbiničjos
Şi măi-oi lua bădiţ frumos.

Drăguş — Aceeaşi.

XX

Ardie-ţi-ar focu de trinu,
Cum îi duci şi ocăleşti,
Verde frunză.
Pînă-i bagi în Bucureşti,
Verde frunză,
Bucureşti, oraş frumosu.
Mierği pe trin şi g'ii pe žosu.

Drăguş — Hîruca Hanăş, 19.

XXI

Pîn' ărjam la maica mia
Árjam pui de rîndunja,
Dragă la toată lumja.
De cîn sîn la maica lui
Nu-s niči pasăre, niči pui.
Niče dragá nimuruj.

Drăguş — Aceeaşi.

XXII

Cătăniri-aş, cătăni
În cumpania mîndrii,
Cătăniri-aş pîn la moarte
Cu mîndruţa di-astă noapte.

Drăguş — Aceeaşi.

XXIII

Vui de mine: ce-ai ažunsu?
Să iubeşti pe supt ascunsu.

Drăguş — Aceeaşi.

XXIV

Čine dracu-a mai văzutu
Iepure trecîn pe punte,
Fată mare tunsă'n frunte?

Drăguş — Aceeaşi.

XXV

Pîn' ărja veri pe iči
Îm părja zilili mici,
Da de cîn s'o dus în ţară
S'o mărit zilili iară,
De nu să mai face sară.

Drăguş — Aceeaşi.

XXVI

— Vine badiu de din žosu
Ca şun trandafirú frumosu.
Mă, bădiţă trandafirú,
Lasă-mă să rup un firú,
— Tu mi-l rupe, iel va creşte;
Mai şezi, mîndro, mai feteşte;
L-ii rupe, să va usca,
Şi tu nu t'ii mărita.

Drăguş — Aceeaşi.

XXVII

Munte ca al nost frumosu nu je şi aşiezatu. Ute, dasupra-i Golul. Pojana, dedesupt je La steţe, măi la vale îi zíče La comandă; cîn o fos măi de multu războl, acoló o comăndatu če-o comăndatu.

Măj je, îj zîče a lu Micláuşŭ, şi-apăj măj je unu,-j zîče La al Conşitij pîn dedesuptŭ; măj je una,-j zîče La al Huplij: ala-j de pe urmă.

Drăguş — Eva Husęa, 62.

XXVIII

Tu majcă cîn m'aj făcutŭ,
Maj g'ini de m'aj hi făcutŭ
Doŭă fintineli rječj
Între doŭă djaluri sječi;
Şi dint'ăştj doj okişorj
Să hi făcutŭ prunişorj,
Dint'estęa doŭă pk'ičere
Să hi făcutŭ scăunele;
Din mîna mja cja direaptă
Păhărelŭ de beut apă.
Pę-acoló čine trečja,
Pe scaune hodinja
La prunişorŭ se umbrja.
Cu păharu apă bja,
Frumosŭ, majco,-ţj mulţămńja.

Drăguş — Aceeaşi.

XXIX

Cîn îj zî de lucrătoare
Toate helęa mă doare,
Cîn îj zî de sărbătoare
Nimic nu mă maj doare.

Drăguş — Aceeaşi.

XXX

Descîntec

Fugj deokj dintre okj,
Te du ca gîndu şi tę-aşjază
Ca pămîntu. } de trij orj.
Dę-o hi de vojnicŭ,
Să-j pleznjască bŏaşili;
Dę-o hi de mujere,
Să-j pleznjască ţîţili;
Dę-o hi de strigojŭ,

Să să ducă dela noj;
Să să moaje,
Ljac să-j hie.
Că Dumnjezăŭ o zîs.

Şi pe urmă îj fačj cruče cu cuţîtul de trij orj.

Drăguş — Aceeaşi.

XXXI

M'o mînat majca la žocŭ,
Să žocŭ fata čja frumoasă.
Cja urîtă şjaz' acasă
Să 'ngrižjască de găinj,
Să nu oŭă pin vječinj.

Drăguş — Uişca Husęa, 19.

XXXII

Mîndra mja de mîndră mare
Ničj o ije bună n'are.
Numa-odat'am fostŭ la ja
Şi-a maj bună şi-o cîrk'ja
Ca s'o ja dumńinica.
Mîndra mja de mîndră če-j
A datŭ vačile'n purčej,
Nicj atunčj n'o ştiutŭ ce-j

Drăguş — Aceeaşi.

XXXIII

Dacă v'ęţ duče pę la Arpaşŭ, afli, pj-acolo-j cu totu alfeljŭ vorbjele, maj şkimbate. Pin Učja şi pin Arpaşŭ, apoj cîn strigă Gjorge zîče: „măj Gjo..."; vorba totu pe žumătate: „Tu Măriu...." Şi zîče la tată: „măj te.. tu mu....", aşa de poznatŭ grăjescŭ. G'ine una cu nožîţe, apoj cîn povesteşte sara, apoj să tot rîzj de ja. În locŭ să zîcă *ja săraca*, zîče: *de hiutu*; şi cîn vręa să zîcă că *di ce*, zîče: *ja focata*.

Drăguş — Asinefta Iosif Digă, 29.

XXXIV

Sivu o vrutŭ să să bată odată cu notar'u. S'o dusŭ la jel să bage cîrţj să ne cunune şi jel o zîsŭ să poftim o ţîr afară. Atunčj om jeşitŭ şi-om vint acasă. Nj-am dusŭ la o săptămînă jară şi zîče: „poftiţ afară, n'am timpŭ de voj". Şi Sivu zîče: „pînă cîn mă pofteştj afară, Domnule notar'ŭ, pofteşte-mă înuntru, că jeŭ vrjaŭ să mă cununŭ cu nevasta, că nu vrja să maj şază cu mńine ne-

cununată". — „Şi poftește numai, poftește, n'oi hi vrînd să te cerț cu mńine". — „Nu mă certŭ, Domnule notar'ŭ, da fă-mi cum se cere leĝça; ja-mă de mă bagă'n matricolă, că mai multŭ nu mă certŭ cu dumnjata şi mai multŭ nu-ț mai g'iŭ la uşe".

Nu nę-o luatŭ. Şi Sivu s'o dusŭ la crîşmă şi s'o 'mbătatŭ şi s'o 'ntorsŭ sara pę la patru în cănțălarie.

Cîn o váz că-i amițiosŭ nę-o kemat a doua zî să ne cunune. „No, aşa, ja-mă, că şi jeu-s moştenjan de-aicja, nu trebuje să mă bážocorești."

Drăguş — Aceeaşi.

XXXV

— Du-mă, badjo, şi pę mńine
La America cu tine.
— Bucurosŭ, mîndro, ți-aş duče;
Vaporu merĝe pę apă
Şi mńi-i fricä că tje'njacă
— Du-mă calja zumătate,
Nu mă lăs'aşa departe.
— Mîndro, mîndrulița mja
America-i apă rja
Şi nu vîi putja-o bja.
— Hie, badjo, tot năsîpŭ,
Făr de tine mńi-i urîtŭ;
Hie, badjo, tot nămolŭ,
Nu mă lăsa să ducŭ dorŭ.
America-i apă rječe,
Dar'ar Dumnjezău să sječe,
Să trecŭ şi jeu cu pk'ičjoru
Şi să-i ducŭ badilł doru.

Drăguş—Aceeaşi.

XXXVI

Cum o vintŭ Sivu şi m'o luatŭ? L-o k'ematŭ pe tăjcuțu la jel în casă şi-o zîsŭ: „Bade Şjorşe, nu-ńi daj pe Nefta mńie?" Tăjcuțu zîče: „Înțeleĝeți-vă amîndoj, pentru mńine nu-i hibă".

O vintŭ sara tot aşa pă la cînă. Şi'ntrebă pe tăjcuțu: „Ce zîcj, bade Şjorşe, cu trjaba aja, faceț orj ba?" Tăjcuțu zîče: „Da cu Nefta grăit-aj?" Zîče: „N'am grăitŭ, putjemŭ să grăimŭ acuma." Şi jel m'o 'ntrebatŭ: „Če, vrej să g'ii la mńine?" Jo atunčja n'am răspunsŭ nimńica. Iel m'o maj întrebatŭ înc'odată. Tăjcuțu zîče: „Vorg'eşte, dacă vrej să te ducj, te duci, dacă nu, nu maj țînemŭ

fičjoru ăsta opăcitŭ". Jo am zîsŭ: „Dacă mă daj, mă ducŭ, dacă zîcj să nu mă ducŭ, nu mă ducŭ." Tăjcuțu zîče: „Copk'ii mńej tot aşa o făcutŭ". Şi-apoj j-o spusŭ ceçestre-mi dă. S'o mulțumńitŭ şi m'o luatŭ; m'o făcutŭ nevastă.

Drăguş — Aceeaşi.

XXXVII

America, apă rječe,
Darç-ar Dumnjezău să sječe
Să rămîje vaporu,
Să trec jo cu pk'ičjoru;
Să rămîje hjareli,
Să trecŭ cu pk'ičjoareli.

Drăguş — Aceeaşi.

XXXVIII

De icj pîn' în G'işli nu-j departe; tot o altă vorbă. Acolo zîče: *vačele; fisoj; minča-ți-ar fenja; minča-ți-ar sfranțu; mîndrucule.*

Drăguş — Aceeaşi.

XXXIX

Cîn plecŭ de-aci băjeți la America să 'mbracă nemțeşte. Dacă nu să 'mbracă svîrle copk'ii de Angleži cu čç-ažunĝe.

Drăguş — Dise Stoja, 28.

XL

Să-ț spuiŭ patima męa.

Cîn am mjes jo întîj 'n America am întrat într'o fabrică şi lucram acoló pe zî zječe çęasurj. Acumŭ, jo am întrat acoló în fabrică şi o trebuitŭ să mă ducŭ la un omŭ care o maj lucratŭ, ărjam friş (care întri de curînd în lucru). M'o datŭ la un omŭ răŭ să lucru. Jel îm porunčja ca şi cum am fos sluga lui. Am lucratŭ cu jel cu amarŭ şasă luni de zîle. Jel după o vreme, după če m'o tot certatŭ jel pe mine că nu j-am făcutŭ cum j-o plăcutŭ luj, jo am fos plătitŭ cu zîua de companişti pe tot čjasu şaispriče ženți. Da jel îş luja plata pe altă parte, după cît lucru lucra. Aşa, numa odată într'o dimineață nę-am apucatŭ de lucru la şasă oare. Lucramŭ tot aşa, pe susŭ; întărjamŭ nişte stîlpk'i, pe unje umbla căruța de ălectrică, jel purta poverile. Am lucratŭ ca o zumătate

de čjasŭ. Ĭel m'o mînatŭ să aducŭ altu alaşŭ (unje te suĭ susŭ şi-ţ facĭ un aşezămîntŭ să lucrĭ); şi jo m'am datŭ žosŭ pe scărĭ, am kematŭ crinerʼu şi am luatŭ un alaşŭ să ne facemŭ locŭ înainte şi lucram înainte. Pe ĭel l-am lăsatŭ tăin la un hjerŭ cît o sută de kilo greutatĭea; mai 'nainte jo trebuja să ĭegŭ aşa cu hurduzău ca să lucreze ĭel, ca să nu-l primeždijască. Atunčja cîn jo-l ţînčamŭ şi ĭel îl tăja şi jo dam drumu încetŭ, rîndŭ pe rîndŭ, pînă gʼinja žosŭ, dar atunčĭ ĭel în graba luĭ, hiindŭ lacomŭ de lucru, pe mine mʼo mînatŭ ca să poată tot mai multŭ să lucre. Aşa cîn am mjesŭ zječe paş departe de locu unje am lucratŭ, pe stăpîn-mju l-am văstŭ că gʼine žosŭ cu hjeru la care o lucratŭ. Aşa o fos de sus ca de nouă stînžinĭ şi cîn o kʼicatŭ sʼo răsučitŭ, aşa ca de trij orĭ şi cîn o vintŭ, o vintŭ drept cu capuʼn žosŭ pe nişte druĝĭ de hjerŭ şi sʼo ridicatŭ drept în sus şi o zgʼerat odat, aşa ca o gʼită. Atunčĭ ĭ-o ieşitŭ pe gură sînĝe şi creĭerĭ. Ĭo dacʼ am văstŭ că mĭ-o căstŭ tovarăşu dę-acolo şi-o căstŭ dę-o vrutŭ să moară mʼam dus în oficĭ şi-am spusŭ că mĭ-o căstŭ tovarăşu dę-acolo şi moare; domni ăja din oficĭ mʼo luatŭ şi mĭ-o maĭ căpătatŭ încʼun omŭ şi mĭ-o zisŭ să-l dučjem în oficĭ. După če l-am dusŭ sʼo adunatŭ domni şi o 'nceput a striga în limba anglezască că: «Auzi? auzi?» (la urjekęa luĭ). Şi ĭel numa cîtă odată sufla. La činčĭ minute o şi muritŭ. Domni ăja şi-o făcutŭ socoţeala că jo am avutŭ mînie pe ĭel şi că l-am svîrlitŭ žosŭ dę-acolò. Pe mine mʼo mînatŭ sʼadun unjeltele cu care am lucratŭ cu ĭel acoló si ĭej o datŭ tilifon undę-o adunatŭ pe ăĭ dela poliţie şi o vint acolo la mine. O 'nceputŭ să má 'ntrebe să le spuĭ cum o căstŭ şi de undę-o căstŭ. Mĭ-o čerut mie martorĭ acolo şi un tălmačjŭ ca să ne descurče. Şi o rămasŭ să daŭ martorĭ, atunčja sîn libăr. Aşa o fos niştę Talĭenĭ în apropjere care o văstŭ că jo nʼam fostŭ lingă ĭel cîn o căstŭ. Eja o ştiutŭ numa taljeneşte, jo numa rumîneşte, domnĭĭ numa anglezeşte. O trebuit un tălmačĭ să ştie trĭĭ limbĭ acolęa. Am găst un Njamţŭ, care ştia (sʼo logʼitŭ dę-o ştiutŭ). Atunčĭ om scăpatŭ, că Talĭenĭ o spusŭ după cum o văstŭ.

Drăguş — Acelaşi.

XLI

Dʼapăĭ o 'ntîmplare rja. Nouă nĭ-e mîlă de amîndoĭ. Ĭele cum o fo. O fo doi večinĭ şi o avutŭ doĭ băieţĭ tot din un an; unu o fo plugarʼŭ, altu o fo la lucru, la fin. Şi aşa dară numa unu o avŭutŭ un frate maĭ mîcŭ care o păzitŭ vačili. Astălalt o bătutŭ pe ăl maĭ mîcŭ. Aşa ĭel o vintŭ să-ĭ bănuje că de če o bătutŭ pe frate-său, că ĭel îĭ mare şi de če-o trăbuitŭ să-şi puje mintja cu ăl mîcŭ. Aşa, âsta nʼo răbdatŭ să maĭ vorbgʼiască multe

helęa, helęa; ĭel sʼo pusŭ şi l-o pălitŭ. Aşa, âsta pălitŭ o căstŭ žosŭ; după ačja o vintŭ pîn' acasă ameţitŭ şi diminjaţa pî la optŭ oare şi o fo mortŭ.

Drăguş — Acelaşi.

XLII

Pîn' ărjam la majca fată
Nu ţesjam, nu punjam pînză,
Numaĭ tot zičjam în frunză;
Da de cîn mʼam măritat
Şi ţesjam şi punjam pînză
Şi-o lăsam foculi frunză.

Drăguş — Rafira Bunjerului, 45.

Fetiliʼ Nu ĭi-am făcut să le jubgʼesc — să le robgʼesc. Las acolo să lucre!

Drăguş — Aceeaşi.

XLIII

Mʼaĭ lăsat, bade, de rja
Şi-aĭ jubgʼit în čjuda mja:
Aĭ jubgʼit o săptămînă,
Aĭ gîndit să-ţ ieĭ maĭ bună
Şi-aĭ vint şi mai loat de mînă:
— Haĭ, mîndruţo, că jeşti bună
— Du-te la dracu, tîndală,
Nu-ţ maĭ face cu mîine fală,
Dăstul fală ţi-aĭ făcutŭ
Ziua noaptja cîn aĭ vrutŭ,
Tu cuminte nʼaĭ şăzutŭ,
Cʼam fos proastă nʼam ştiutŭ
Şi nînică nʼam pričeputŭ
Dar acu-s mare şi văzŭ
Şi cu tine nu maĭ şjezŭ.

Drăguş — Sofia Bunjerului, 17.

XLIV

După Dumnjezău je popa: dacă tje spovedeşti luĭ pę pămînt şi te împărtăşezĭ, tje jartă Dumnjezău în čjer.

Drăguş — Eva Aldea, 62.

XLV

Ruşînja a dj-aičja şi a din Ţara rumînjască nu să potriyeşte

Drăguş — Aceeaşi.

XLVI

Aşa-m plăčja acolo 'n ţară, tot să hi trăit: če măj vorbe... n'auzjaj un Ungur.

Drăguş — Aceeaşi

XLVII

Nepoate, am avut şi jo odată o noră. Şi s'o dus în tîrg la. G'iştj. Şi j-am spus: „cumpără şi tu če-j vedja maj frumos". Ja o. fos tinără şi proastă. Şi s'o dus să cumpere şi o vînt cu trij lingure de cositor'ŭ. Apoj după asta am văst jo că-j proastă.

Drăguş — Maria Rogozja, 42.

XLVIII

Unde žoacă un bătrînŭ
Parcă žoac'un car de fînŭ,
Unde žoacă un Ţiganŭ
Parcă žoac'un căpitanŭ
Uju, ju, ju....

Drăguş — Aceeaşi.

XLIX

— Fluturaşŭ drăgălaşŭ,
Haj cu mńine la oraşŭ,
Că-ţ vojŭ face colivie
Argintie aurie,
Să nu sîmţ ploj, nicj ninsoarje,
Nicj căldură dęla soarje.
— Puişorŭ drăgulăşorŭ,
Majčij tale scumpŭ odorŭ,
Nu rîvnescŭ nicĭ dorescŭ
Vjaţa cja dęla čjetate,
A mja scumpă libjertate
N'o schimbŭ pe comorj bogate.

Drăguş — Măriuţa Rogozja, 11.

L

Fetili dint'al mńeu satŭ
Toate ńi s'au adunatŭ
Înt'o gură dę părău,
Toate mă grăjescŭ dę rău.
Grăjască, săca-lj-ar gura
Că ca mńine nu-j nicj una.

Drăguş — Aceeaşi.

LI

Di če scrij de toate helęa, că şi-acolo or hi vorg'ind oameni. Or nu vorg'esc? Vorg'esc? Cum vorg'eşte?..... Maj domnjeşte!

Drăguş — Aceeaşi.

LII

Bate vîntu, doru-aduče
Dęla al mńeu bădiţ dulce,
Măcară că-j măniosŭ,
Tot aduče vînt frumosŭ.

Drăguş — Aceeaşi.

LIII

No hăj, scrie:
Bădişorŭ ca bădiţa
Nu-j cît ţîne uliţa,
Bădişorŭ ca bade-mjeu
Nu-i cît ţîne Dumnjezău.

Drăguş — Aceeaşi.

LIV

Ju, ju, ju pę djalu golŭ,
Că mńirjasa n'are ţolŭ,
Îj va face mńirili
Cîn o tunde cînili.

Drăguş — Aceeaşi.

LV

Su poale dę codru verde
Micşorŭ focuşorŭ sę vjede,
Micşorelŭ şi potolitŭ,
Că-j dę haiduči ocălitŭ;
Nu ştiu-s zječe orj dojspreče,

Vătavi o sută şi zieće,
Că mi-o friğe un berbeće,
Şi nu-l friğe cum se friğe,
Fără l- întoarće pin cîrliğe
Şi-l sućeşte pin belćiuğe,
Ca să hie carnia dulće.

Drăguş — Ioan al Ujkjosului, 48.

LVI

Cum am învăţat io? A, be, ve, ğe, de, e, že, ze, i, ke, ilţilon, zet.
Be-a, ba; be-e, be; be-i, bi; be-u, bu, şi mai nu ştiu cum.
Ve-a, va; ve-i, vi; ve-u, vu; ğe-a, ga; ğe-e ğe; ğe-i, ği.
Ţe-a, ţa; ţe-i, ţi; ţe-u, ţu; şi-apoi g'iniam la:
Es-a, sa; će-i, či, sau: ğe-u, gu; ţe-i, ţi-guţi; eilo, lor, će-i, či, lor; euviči, vei, viči, euviči.

Drăguş — Acelaşi.

LVII

O fo un omŭ la noi gluńeţu aşa şi-o văst un omŭ mńicŭ.
— Măi, frate Ğiorğe, de cît ani ieşti ?
— De şaizeći...
— Mă, da puţin ai crescut în şaizeći de ani.
Şi s'o supărat.....

Drăguş — Ğiorğe Ujkju, 59.

LVIII

La dumnjavoastă, la toate helea-i şkimbată vorba, da la nući tot aşa trebuje să-i zică. Altu nume nu-i mai pune. Tot nući.

Drăguş — Eva Vojnja, 62.

LIX

Doi fičiori trecŭ Dunărća, mă,
Tot cintîn şi blăstemîndŭ:
Fire-ai maică, blăstemată,
Di če nu m'ai făcutŭ fată,
Să şiezŭ cu tine pe vatră?
M'ai făcutŭ, maică, fičiorŭ,
Să-i hiu taicăi de-ažutorŭ.
Cîn să-i hiu de-ažutorie
M'a luatŭ Njamţu'n cătănie.
Cătănirće-aş, cătăni, mă,

Numai puşca de n'ar hi.
Cătănia cui je dată?
La fičioru făr de tată.
Puşca şi oţelele, mă,
Aţea-m mîncă zilele.
De-ar hi puşca de tocană,
M'aş duće şi ieu cătană;
De-ar hi puşca de cocută,
M'aş duce şi ieu răglută.

Voila — Moise Pop, 29.

LX

Năcăzîtu-i omu, doamne,
Cîn să culcă şi n'adoarme,
Da-i mai năcăzît atunći
Cîn îş dă boi pă žunći
Şi vačile pă žoninći
Şi čizmiele pă opk'inći,
Dă fetele după sluği.

Voila — Acelaşi.

Năcăzîtŭ ca mńine nu-i
Numa puiu cucului
Cîn îl lasă mama lui
La mńilžocu codrului,'
Fără aripi, fără piene.
Ar zbura n'are putiere.

Voila — Acelaşi.

LXI

S'o 'mulţît oameni şi pămîntu tot ăla-i.

Voila — Acelaşi.

LXII

La America čine poate apuca..... Şi ieu am vrutŭ să mă ducŭ.., Da ce-ńi trebuje mńie America? Facŭ şi ieu negoţŭ de vaći...

Voila — Acelaşi.

LXIII

De trei zile biau la vinŭ,
Las să biau că sîntŭ străinŭ;
De trei zile biau la bjere,
Las să biau că n'am mujere.

Voila — Acelaşi.

LXIV

Dę cîn bjaŭ şi nu mă 'mbătŭ
S'aŭ făcutŭ vinu oţătŭ
Şi răkiu lapte hjertŭ.

Voila — Acelaşi.

LXV

Ljagă calu dę zăbale,
Florj şi viorele,
La cručja fereştij mńele,
Florj şi viorele,
Întră 'n casă, nu te teme,
Florj şi viorele,
Că dę čine tę-aj temut,
Foaje dę lăutŭ,
Dę multŭ mńi l-am otrăyitŭ,
Foaje dę lăutŭ,
Cu otrava din dumbravă,
Floričja dę nalbă.

Voila — Acelaşi.

LXVI

Atunčj o fo răŭ. Am služîtŭ trij anj, da am fo maj tot în bătaje. În şęapte bătăj am fo. Cîn s'o bătutŭ atunčj armatja împăratuluj.....

Apoj nę-o prinsŭ la Corlęa. Nę-o adusŭ la Făgăraşŭ şi nę-o slobost acasă.

În primăvară nę-o loatŭ Unguru cătană. Apoj s'o sculatŭ Muscalu şi o bătutŭ pe Unguri. Acoló s'o ispráyitŭ. Ieram numa de v'o doŭăzečj de anj. Acuma-s mare. Mare, mare, dar acum nu maj potŭ, mă dor oasele.

Beşimbac — Vasile Matej Grapă. 82.

LXVII

Copk'ij ca mine n'are nimenj în G'işţj; cu care l-ojŭ face acum îs şajspreče.

Ca povestja:

Doj fičjorj însuraţ,
Fată măritată,
Copk'il mńic pę lîngă vatră
Şi borjasă 'mpovărată.

Ieŭ cîn am fo de opspreče anj am fo însurat.

Gistęa-de-žos — Vasile Mateişanu, 52

LXVIII

Cîn oj hi sănatos mîncj o ţîr de pk'ită şi bej o ţîr de apă şi te dučj ca vîntu....

Gistęa-de-žos — Acelaşi.

Lęxic

acupatŭ, *ocupat.*
adrjasă, *adresă.*
alaşŭ XL, *schele.*
amărîtŭ: „— cum mięge ovăzu, cumjetre? — amărîtŭ"; *înseamnă deci „slab, fără preţ".*
amiţjosŭ XXXIV, *ambiţios.*
arăta, *a denunţa, a reclama:* „de laşi gunoiu în uliţă ţi-arată; de laşi un lemn pe uliţă ţi-arată".
arătare, *petiţie.*
arvocat, *avocat.*
aştieptare: „ni-o dă în —", *nę-o dă pe credit.*

bădic, *unchi.*
bărăta, *a certa, a ocări:* „Nefta ştie să mă bărăteze".
bărbată, *harnică.*
bărg'i (a să), *a se rade.*
bistoş, *inspector domenial.*
blehjar, *tinichigiu.*
boane, *boabe:* „nu ljagă boane pămîntu".
bobleţj, *nepricepuţi.*
bogătan, *om bogat.*
bogătate, *bogăţie.*
borjasă, *femeie, nevastă.*
botă, *cofă.*
boţăit, *mototolit:* cîrpă boţăită.
brăčenj, *cingătoare, briu (la femei).*
brudar'ŭ, *luntraş.*
bubou, *saricică.*
bunğetŭ, *pădure.*
buş, *roşcat.*

cadindatŭ VI, *candidat.*
cărăuşi, *a merge din loc în loc cu meseria de cărăuş.*
cătrăniţă, *chibrit.*

čelar'ū, *odăiță pentru ținut provisii.*
černi, *a înnegri:* „ia dalbă s'o cerniască".
cînta (a să), *a se boci.*
cîntare, *poesie, versuri:* „i-i rușine de tăicuțu să spuie cîntări".
čiocasă, *frumoasă:* „az ie măi čiocasă".
čiopli: „nu mă ciopli cu vorbe", *nu-ți bate joc de mine.*
čiuturugă, *buturugă.*
clanaretū, *clarinet.*
clocă, *cloșcă.*
cóbat, *haină bărbătească cumpărată din tîrg.*
contra, *a nega, a tăgădui:* „cine-o contrat că nu ..?".
copîrșeu, *sicriu.*
corfă, *coș mare.*
crumpene, *cartofi.*
curažă, coražă, *e întrebuințat cu un înțeles curios în felul lui: dela semnificația de „curaj" s'a ajuns la aceea de „prilej de petrecere, băutură"; „cîn iau răkiu mai fac și iele cîte-o coražă"; „di če nu ție sloboz la coražă?"*

desoși, *a înjosi.*
diplă, *vioară.*
diplașū, *lău ar.*
dîrg: „cu care tragi žărateeu afară din cuptor'ū".
drugană, *bivoliță.*

fanterie, *infanterie.*
fărtal, *sfert.*
fenie, *se aude în expresia de mustrare, de blestem:* „minca-ți-ar fenia".
feșter, *păzitor peste pădure.*
feștilă, *cînepă proastă, ce rămîne la urmă din caier.*
fleșarū, *măcelar.*
fleșeri, *a tăia carne.*
fleșerie, *măcelărie.*
fudul, *frumos:* port ~.
furičiosū, *care are obiceiul să fure.*

çestre, *zestre.*
çionoiū, *tîrnăcop.*
glava capului, *țeasta capului.*
glažă, *sticlă.*

gogoașe, *cartofi.*
guguli, *a gîngîui.*

haznă, *folos.*
heiū, *loc de casă.*
hibă: n'am ~, *nu-mi pasă;* pentru mine nu-i ~ XXXVI, *pentru mine nu-i ceva împotrivă.*
hibaș, *pizmaș.*
hierū, *neam, fire:* ~ de Židov; cunoaște-l după ~.
hîgi XIV, *pădure deasă.*
hîrșeu, *casma.*
hola iské, hola işu, *sînt interjecții (din ungurește) care se aud în vremea aratului către birolii dela plug.*
hurduzău, *funie groasă.*

ia, *da.*
între, *înainte.*

kelar'ū, *v.* čelar'ū.
k'elau: lucru de ~, *lucru de pricopseală.*
kelteu, *coș mare.*

lemnușū, *chibrit.*
lesne, *ieftin.*
lobeniță, *dovleac.*
lucrătoare, *zi de lucru.*
lumńină, *lumînare.*

macă, *măciucă.*
masă, *față de masă.*
mătăhuiū: „măturі cu iel cuptor'u".
măsar'ū, *tîmplar.*
mintoni *(alături de* minteni, mintenași*), îndată.*
mńiči (a să), *a se micșora:* „s'a mai mńičit ziua
moiū: „dăm cînepa la ~".
moșteniană, *moșnean.*
mustra, *a striga:* „mustră copk'ilu pă uliță".

napk'i, *cartofi.*
năcovalmă, *nicovală.*
nevoie, *om de nimic:* „nu-s nevoie ca tine."

obinzală, *broderie la gulerul iei.*
ocoș, *preceput, șiret, prefăcut.*
ofiți XL, *oficiu, biurou.*

pălanŭ, *gard de scînduri.*
pălăria lămpk'ii, *abajur.*
păli, *a lovi.*
pestetindenja, *pretutindeni.*
pičioiči, *cartofi.*
plajnic, *umilit, supus.*
pomeselnic, *învelitoare de cap, maramă.*
potcașŭ, *om de glumă.*
poznatŭ XXXIII, *ciudat.*
praxatŭ, *experimentat.*
primeždii XL, *a primejdui, a aduce cuiva o nenorocire.*
progadje, *cimitir.*
purdă: ureke ~, *ureche surdă.*

rade: „apăi am ras-o peste munți", *apoi am fugit peste munți.*
răglută LIX, *recrut.*
recăl, *haină lungă de postav, făcută în casă.*
rudă: „ți porci de rudă"? *ți ții porcii de prăsilă?*
rupe: ~ clopotele, *a trage clopotele:* „di či-o hi ruptŭ clopotele? o muritŭ čineva?"

săracŭ, *orfan:* „au rămasŭ copk'ii săračі".
savaladă, *cîrnaț mic.*
sbîrcîi, *a măzgăli.*
scătuje, *cutie.*
șerpar'ŭ, *cingătoare de piele tată.*
siginașŭ, *subțirel.*
șirovŭ, *șurup.*
șiușopŭ, *v.* șopŭ.
șoade, *glume:* „ieșți bun de ~."
șopŭ, *locul unde se ține finul, magazie de fin.*
strîca (a să), *a i se face rău:* „văru s'o strîcatŭ".
ștrimk'ĭ, *ciorapi.*
strioafŭ, *pedeapsă, amendă.*
strîgoaje, *strigoaică.*
sucăčiță, *bucătăreasă.*

tălpar'ŭ, *care face opinci.*
tătăișă, *măturoe.*
țekerje, *cosniță.*
țenți, *cinci fileri, cuvîntul e întrebuințat de cei veniți din America.*
țigări, *a fuma.*
țiocŭ: „în care bagă gresja".
tișă, *v.* tătăișă.
trifter, *pîlnie.*

vale, *vălcică, curs de apă.*
viacŭ, *vreme:* „p'acolo, pă la Rumînia, umblă viacu bun?".
vitrinar'ŭ, *veterinar.*
vîstră, *floarea, pana dela pălăria flăcăilor.*

žude, *primar.*
žudeță, *judecător.*

Titu Dinu

BUCHAREST CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ÎNSEMNĂRI ŞI RECTIFICĂRI

Două glose ale lui Hesychiu: βάριον· πρόβατον; βάριχοι· ἄρνες

In legătură cu tema *berr-*, de care ne-am ocupat mai înainte, au fost relevate uneori [1] şi aceste forme date de Hesychiu, dar fără să se arate mai de aproape cum trebue să le privim.

Atît βάριον, cît şi βάριχοι numai de departe se întîlnesc cu *berr-*; fonetismul lor se explică bine prin particularităţi ale dialectelor greceşti: iniţiala β corespunde lui *f* care se ştie că a existat în ἀρήν „miel, berbece, oaie" (gort. *farήν*), ce are la basă pe vind. *uranaḥ*, de unde am văzut că derivă *berr-* şi alte forme indoeuropene.

Din ce dialect sau dialecte cita Hesychiu aceşti doi termeni ai vocabularului păstoresc, nu am putea spune sigur. Poate totuşi forma a doua ne dă o indicaţie. Ea cuprinde fără îndoială, în partea din urmă, sufixul -ιχος; acest sufix era cu deosebire întrebuinţat în dialectul beoţian; astfel, sînt atestate acolo: ὀρτάλιχος „pui" şi nume proprii cu Διωνύσιχος etc.[2] Funcţiunea acestui sufix e de a forma diminutive şi la numele proprii are înţeles hipocoristic; βάριχοι dela Hesychiu e

[1] E. Berneker, *Slav. etym. Wb.*, I, 43; M. Vasmer, in *Roczník slaw.*, III, 256.

[2] Fr. Bechtel, *Die griech. Dialekte*, Berlin, 1921, I, 308; cf. 264.

în acord cu această funcţiune a lui -ιχος, cum arată glosa care-i explică înţelesul de „miel". Cu o oarecare probabilitate deci putem considera pe βάριχοι ca o formă proprie dialectului beoţian, deşi Hesychiu nu ne dă nici o indicaţie în acest sens.

Lat. *mulus*

Pînă acum nu s'a dat o explicaţie satisfăcătoare acestui cuvînt latin. A. Walde [1], amintind etimologiile propuse, se mărgineşte să-l pue alături de μυχλός, atestat la Hesychiu [2], şi de alb. *muśk*, cu toate că fonetismul formei latine rămîne nelămurit dacă ne mărginim la această apropiere care ţine samă numai de asemănări de înţeles (în orice cas alb. *muśk* e cu totul departe de *mulus* şi nu poate fi pus în legătură decît cu *muscellus*, cum face de altfel şi Walde, dar crezînd greşit că acesta ar putea ajuta să lămurim forma de care ne ocupăm).

Cum alături de *mūlus* e atestat şi *mullus*, acesta cred că ne indică în ce direcţiune trebue să căutăm originea denumirei catîrului în latină. *Mullus* nu poate fi isolat de adj. *mulleus* însemnînd „roşu, purpuriu" şi pentru care găsim în limbile indoeuropene forme care vin să-l explice [3]. Deşi la prima vedere s'ar părea că nu poate fi nici o legătură între numele catîrului şi ideea de „roşu", totuşi de-

[1] *Lat. etym. Wb.*, 501.

[2] De altfel, se pune întrebarea ce poate fi acest μυχλός dat ca phocean de Hesychiu; de obicei e considerat ca representînd pe un mai vechi *μυσλός (H. Hirt, *Handb. der griech. Laut- u. Formenlehre*, 211); cred că trebue interpretat cu totul altfel; Hesychiu pe lîngă glosa ce se referă la asini (καὶ ὄνους τοὺς ἐπὶ ὀχείαν πεμπομένους) dă şi înţelesul de „destrăbălat, desfrînat" (asupra acestei asocieri semantice, v. O. Schrader, *Reallexikon* ed. a 2-a, 271); dar înţelesul din urmă se regăseşte în μύκλοι dat tot de Hesychiu (îl înregistrează şi dicţionarele greceşti); pe urmă, tot la Hesychiu μύκλοι şi μύκλαι sînt daţi cu înţelesul de „vărgăturile negre de pe spinarea măgarului"; deci phoceanul μυχλός pare să fie pentru μυκλός, care ne duce spre tema μυκ- şi nici de cum μυσ-

[3] Cf. A. Walde, *l. c.*, 500.

la ea trebue să plecăm. In diferite limbi termenii pentru măgar, cătîr sînt derivaţi dintr'un adjectiv însemnînd „roşu, roşcat"; aşa mong. *eldzigen* „măgar", după H. Vámbéry [1] din *al-čik* „roşcat"; ar. *himar*, ebr. *hemör* „măgar" (ar. *hamr* „roşu"); asemenea derivări se explică prin aceea că părul măgarului sălbatic era roşcat şi cuvîntul a rămas pe urmă chiar cînd a fost vorba de acelaşi animal domesticit, cu părul sur; de altfel, noţiunea de „roşcat" a fost asociată cîteodată de aceea de „sur", cînd aceste colori se apropiau întru cîtva (un cal roib în Ţara Haţegului e numit „sur"); poate chiar *mulleus* însemna în latină „roşietic bătînd în sur", pentru că continuatorii romanici ai lui arată devieri dela înţelesul lui primitiv [2].

Lămurind astfel dubletul *mūlus*, *mŭllus*, cu fonetism corespunzător altor forme latine care arată consoana simplă sau geminată, poate că un alt cuvînt cu înţeles identic îşi găseşte explicarea în acelaşi fel. Lat. *burdus*, *burdo* a lăsat şi el pe etimologişti nedumeriţi asupra originei lui [3]. Cum în latineşte exista forma *burrus* cu înţelesul de „roşu", ne întrebăm dacă *burdus* nu trebue derivat din acesta, plecînd tot dela semnificaţia de „roşu, roşcat (bătînd în sur)" [4]. In orice cas, coincidenţa nu poate fi trecută cu vederea.

Rom. *birţă*

Denumirea astfel a unei părţi a plugului — e bucata de lemn care leagă plazul de grindei şi ajută să se taie braz-

[1] *Die prim. Cultur des turko-tat. Volkes*, 192-193; pentru ture. *ōšāk'*, ce nu e un împrumut din mongolă, cum credea Vámbéry, v. H. Pedersen, în *Zeitschr. f. vergleich. Sprachforsch.*, XXXIX, 447-448.

[2] M. L. Wagner, *Das ländl. Leben Sardiniens*, 95; după P. Papahagi, *Anal. Acad. rom., mem. s. lit.*, XXIX, 239, *mulleus* s'ar fi păstrat şi în aromînă (*Mul'ă* „de coloare negricioasă", nume dat catirilor).

[3] A. Walde, *l. c.*, 102; cf. Thurneysen, în *Thes. lingu. lat.*, s. *burdo*.

[4] *Burrus* e bine representat în romanică (Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 1416) şi în sudul Franţei un derivat al lui, *burèc*, înseamnă „măgar tînăr", cu repetarea deci a procesului semantic pe care îl presupunem în latină.

dele mai mult ori mai puţin adînci — a rămas pînă acum nelămurită, ca origine [1]. Chiar după aspectul ei fonetic se vede că avem de a face cu un element slav şi cred că acesta nu este aşa de greu de recunoscut.

Ceva asemănător ne ofere graiul Valahilor din Moravia: lemnul răscrucilor dela car în care se pun şleaurile se numeşte acolo *brdce*, *brdco* [2]. O formă identică avem în slovenă, dar cu înţeles deosebit: *brdce* „lemnul pe care se sucesc firele dela plasa de pescuit". Acestea sînt derivate din tema *berd-* cu semnificaţia primitivă de „vîrf, ascuţiş" şi care în limbile slave apare azi cu înţelesul de „deal, munte" [3]. Foneticeşte, *birţă* e identic cu *brdco*, *brdce*, admiţînd căderea lui *d* într'un grup consonantic neobişnuit la noi; ca înţeles, cu toată deosebirea dintre ele, putem să ne explicăm forma românească: şi *birţa* şi *brdco* pleacă dela noţiunea primitivă de „vîrf" şi au fost întrebuinţaţi ca denumiri pentru o bucată de lemn pusă la o extremitate pentru a fixa ori lega părţi ale plugului, ale carului [4].

Resultă de aici că forma originară a cuvîntului românesc e *birţă*, nu *birsă*, cum se mai zice şi care nu e decît o alterare a celei dintîi.

Rom. *pleoapă*

Cu toate dificultăţile de fonetism, identificarea acestui cuvînt cu lat. palpebra e privită încă de unii filologi [5]

[1] E lăsată neexplicată şi de H. Dumke în studiul asupra terminologiei noastre agricole, publicat în *Jahresb. d. rum. Inst.*, XIX-XX, 78. Cu totul artificial a încercat N. Drăganu să o identifice cu *Birsa* (cf. mai departe, la *Dări de samă*).

[2] Fr. Bartoš, *Dial. slovn. mor.*, I, 25; II, 494.

[3] Şi „spata" dela războiul de ţesut, E. Berneker, *Slav. et. Wb.*, I, 118; deşi e înclinat să admită o aceeaşi temă pentru ambele înţelesuri, Berneker le separă, ceea ce e greşit.

[4] Vocabularul slav ne ofere o altă formă la care ne-am putea gîndi pentru *birţă*; e *brkъ* (Berneker, *l. c.*, 119), care cuprinde tot înţelesul de „vîrf" (comp. ceh. *brk* „pană care se înfige într'un lemn"). Asemănarea cu val. mor. *brdco* e totuşi mai convingătoare.

[5] H. Tiktin, *Diet. rom.-germ.*, s. v.

ca admisibilă. Recunoscînd netemeinicia ei, S. Puşcariu s'a gîndit la o altă etimologie, tot latină, anume un presupus *pluppea, derivat din *pluppa care ar fi resultat din pupula „pupilă“ [1]. Nici acest aşa de artificial reconstruit *pluppea nu ne duce mai departe, pentru că fonetica îl contestă dela început (echivalentul lui în romîneşte ar fi trebuit să fie *pluipă), aşa că în altă direcţiune trebue să căutăm o explicaţie care să satisfacă şi semantica şi fonetica.

Toţi care s'au ocupat de această formă au uitat să ţină samă şi de un alt înţeles pe care-l are ea, în afară de cel bine cunoscut; *pleoapă* se întrebuinţează, într'adevăr, în Muntenia, şi cu semnificaţia de „capac“ (în special: de coşciug). Tiktin citează în dicţionarul său un exemplu din Odobescu; s'ar putea adăuga altele, din Delavrancea [2] şi cu acest înţeles am auzit cuvîntul într'un cîntec pe care mi l-a spus un ţăran, Gheorghe Ônea, din Ceraşu (Prahova) — citez pasajul cu fonetismul dialectal exact, pentru că vom vedea că pentru *pleoapă* are importanţa lui [3]:

Ce folos că am venit?
Găsiţ puicuţa'm mormînt,
Luoseţ sapa şi lopata,
Dăteţ ţărîna 'ntr'o parte
Şi plehupa zumătate,
Să văz faţa ceca curată.

Deci pe lîngă înţelesul special vedem aici un fonetism deosebit de cel curent: *plehupă* în loc de *pleoapă* [4]. Tocmai această formă, cînd am auzit-o, m'a făcut să mă întreb dacă nu trebue să plecăm dela ea pentru ca să lămurim pe *pleoapă*. Apropierea la care m'am gîndit atunci mi-a dat-o vocabularul slav, pentru că într'adevăr în bulgară

[1] *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XXVIII, 689; cf. *Etym. Wb. d. rum. Spr.*, s. v. Cu unele reserve, Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 6616, înregistrează această etimologie.

[2] *Sultănica* (ed. Socec, 1908), 144, 148; *Linişte* (aceeaşi ed., 1911), 209.

[3] Fragmentul e din cîntecul foarte răspîndit: „Ionel de peste deal...“

[4] De altfel, chiar acela dela care am culeş textul mi-a spus că *plehupă* înseamnă „capac“.

avem *pohlupka*, însemnînd „capac“. Acesta e un derivat din tema *klup-*, *klop-*, *klip-*, care apare în slavă cu semnificaţia de „a închide, a acoperi“ [1]. Pînă aici, firesţe, asemănarea e numai aproximativă. Ea ne arată însă că *plehupă* trebue de sigur derivat din slavă. Cum însă limbile slave nu ne dau o formă exact corespunzătoare celei din romîneşte, rămîne să vedem pe ce cale totuşi aceasta se poate explica din tema *klup-*, *klop*. Dacă bulgarul *pohlupka* nu e decît un derivat din *klup-* cu prefixul *po-*, atunci pentru forma romînească putem pleca dela un **prehlupa*. Il dăm astfel, ca reconstruit, pentru că în limbile slave nu există astăzi sau în orice cas nu l-am găsit înregistrat. Ca şi alteori, avem de a face în romîneşte cu un slavism neatestat, dar putînd fi admis pentru motive justificate. Alăturarea lui *pre-* la *klup-* îşi găseşte analogii în sîrb. *prekriti* „a acoperi“, *prekrivalo*, vsîrb. *prěkrovъ* „văl“ < *kriti* „a acoperi, a ascunde“, *krov* „acoperiş, învelitoare“. Dacă avem totodată în vedere că în bulgăreşte forma amintită *pohlupka* se încrucişează cu *pokrivka*, aceasta ne autorisează iarăşi să admitem un derivat din *pre-* şi *klup-*, corespunzător celor din *pre-* şi *kriti*, amintite mai sus. Deci **prehlupъ*, deşi neatestat, poate fi admis pe bune temeiuri că a existat odată în slavă şi de acolo a pătruns la noi [2]. Plecînd dela o formă feminină **prehlupa*, putem explica pe *plehupă* admiţînd că *r* din prima silabă a fost asimilat de *l* din grupul *hl*, de unde **plehlupă* şi acesta pe urmă, prin disimilarea lui *l* din al doilea grup consonantic, s'a redus la *plehupă*

Forma cu *-h-* e atestată şi într'o inscripţie din 1692 dela mănăstirea Horezu (N. Iorga, *Inscripţii din bisericile Romînici*, I, 184); *plohupă*, cum se ceteşte acolo, presintă şi un vocalism particular (*o* pentru *e*), care vom vedea cum trebue explicat. In schimb, fără *-h-*, dar tot cu *-o-*, apare vrom. *pliapă* (<**pleapă*) „găoacea alunei“ (Hasdeu, *Etym. magn.*, I, 952), al cărui înţeles special pleacă tot dela cel de „învelitş“.

[1] E. Berneker, *Slav. etym. Wb.*, I, 390.

[2] Numai compusul cu *po-* (*pohlupъ*) e atestat odată, într'un exemplu citat de Miklosich în Dicţionarul paleoslav; e tradus acolo prin „figura oblonga“, dar propriu zis se vede că înseamnă „acoperiş“.

(o transformare identică, datorită unui dublu fenomen de asimilare şi disimilare, găsim în *plimb* <**plimblu* <*primblu*)[1].

Explicînd astfel pe dialectalul *plehupă*[2], dela sine se lămureşte şi *pleoapă*. Acesta presupune un alt vocalism în silaba a doua, diferenţiere fonetică ce ne duce spre slavă, pentru că am văzut că acolo *hlup-* se încrucişează cu *hlop-*. La basa lui *pleoapă* trebue să punem deci dubletul **prehlopa*[3], aşa că avem un alt exemplu, pe lîngă altele, de reflectarea în romîneşte a unui element slav cu variaţiuni de fonetism, după cum el a fost împrumutat dintr'un grai sau altul ori în epoci deosebite. Cît despre căderea lui *h* între vocale (**plehoapă* > *pleoapă*), ea nu are nimic surprinzător cînd ne gîndim că şi alte forme presintă fenomenul identic (*lăuză*, *salaor*, alături de *lăhuză*, *salahor*).

Pentru a pune şi mai bine în evidenţă că etimologia propusă e deplin întemeiată şi din punct de vedere semantic, rămîne să amintim că în multe limbi noţiunea de „pleoapă" este derivată, uşor de înţeles, din aceea de „învelitoare, acoperiş, capac". Astfel în slavă: vbulg. rus. *věko* „pleoapă", malorus. *viko* „capac", *vika* „pleoape", pol. *wieko*, *wieczko* „capac", *powieka* „pleoapă", ceh. *viko* „capac", *vičko* „capac" şi „pleoapă", sloven. *véka* „capac" şi „pleoapă" (comp. lit. *vóka* „capac", *vókas* „pleoapă"; în sîrbeşte se zice „pleoapei" *kapak* (*na oku*), lîngă care se întrebuinţează şi forma de plural *kapci očni*); germ. *Augenlid* cuprinde în partea din

[1] Admitem aici ca asimilarea **prehlupa* > **plehlupa* s'a produs în romîneşte, dar se poate ca ea să fi existat chiar în slavă, pentru că avem casuri analoge, comp. slovenul *plepelica* < *prepelica*.

[2] Forma veche pe care am amintit-o mai sus, *plohupă*, trebue de sigur explicată din *plehupă*; înlocuirea lui *e* cu *o* arată o apropiere de bulg. *pohlupka*; prin unele ţinuturi, sub influenţa acestuia, *plehupă* putea deveni *plohupă*, cînd forma şi înţelesul, prin însăşi înrudirea lor, le apropiau atît de mult.

[3] Numai verbul *prehlopiti* este atestat, în slovenă, şi cu o semnificaţie care ne duce spre cea primitivă a lui *hlop-*, aceea de „a lovi", de unde s'au desvoltat acelea de „a închide cu sgomot, a acoperi" (cf. Berncker, *l. c.* şi 513).

urmă o formă însemnînd la origine „capac" (vgerms. *(h)lit*; comp. vsax. *hlidan* „a acoperi, a închide"[1]); isl. *augnalok*, sued. *ögonlock* etc. presintă aceeaşi asociere de înţelesuri, *lok* însemnînd la origine tot „înveliş, capac", din tema *luk* „a închide"[2]; în persană „pleoapă" se numeşte *bām i čašm*, în curdă *bān i čimi*, propriu zis „învelitoarea, capacul ochilor"[3]; în limbile turco-tatare *kabak*, pe care noi l-am împrumutat sub forma *capac*, înseamnă şi „pleoapă"[4]. Limbile romanice ne dau şi ele ceva analog, dar numai indirect: sprsselv. *vjerkle des els*, liég. *kovjek di l'uj*, adică tot „învelitoarea, capacul ochilor", cuvîntul dintîi fiind lat. cooperculum; Val d'Illiez *tavé dez wa*, unde *tavé* înseamnă tot „capac"[5]; avem însă de a face în casul acesta cu asocieri de cuvinte datorite influenţei germane: expresiile acestea traduc pe germ. dial. *Augendeckel*[6].

Dublul înţeles al lui *pleoapă* apare astfel bine lămurit şi etimologia pe care am propus-o cred că înlătură orice îndoială.

Fr. *lourd*

Chiar aceia care persistă să vadă în acest cuvînt un continuator al lat. lūridus recunosc că fonetismul formei francese nu corespunde celui din latină, deoarece *ū* e redat prin *ou* şi nu prin *ü*, cum ne-am fi aşteptat[7]. Şi din

[1] F. Kluge, *Etym. Wb.*, s. *Lid*.

[2] *Ibid.*; cf. Falk-Torp, *Wortschatz d. germ. Spracheinh.*, 371.

[3] P. Hübschmann, *Persische Studien*, 24; Jaba-Justi, *Dict. kurde-français*, 306, dau şi forma *qapag-a tchawi*.

[4] Radlov, *Opytъ slovarja tjurskihъ narěčij*, II, 435; cf. 406.

[5] *Revue de dial. romane*, II, 266; III, 29.

[6] Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 2203; cf. A. Zauner, în *Rom. Forsch.*, XIV, 377.

La seria aceasta trebue poate adăugate visl. *hvarmr*, alături de lat. *parma* (A. Walde, *Lat. etym. Wb.*, 562), şi arm. *koph* pentru care Lidén, *Arm. Studien*, 29, propune o explicaţie ce pleacă dela frecvenţa exemplelor de alăturare a celor două accepţiuni pe care le-am văzut.

[7] V. Meyer-Lübke, *Rom. et. Wb.*, 5176.

punct de vedere semantic ne găsim în faţa unei etimologii contestabile, pentru că din înţelesul latin de „galben, palid" nu se explică uşor diferitele accepţiuni pe care le are *lourd*.

Rămîne atunci să ne oprim la alt cuvînt din vocabularul latin, şi acesta cred că nu poate fi decît l ū r a „burduf, pîntece" care s'a păstrat în franceză, *loure* „cimpoi", şi în dialecte nord-italiene, *lora* etc. „pîlnie" [1]. Un derivat din acesta, *l ū r i d u s, poate explica forma franceză, în sensul că a fost întrebuinţat la început vorbindu-se de „cineva cu pîntecele mare" şi dela acest înţeles s'a ajuns la acela de „greoi, greu". Pentru această desvoltare semantică nu e nevoie să înşirăm exemple pe care le dau uşor alte limbi — vom aminti pe prov. *boudego* care înseamnă şi „cimpoi" şi „om cu pîntecele mare, greoi" (cu semnificaţia din urmă şi *boudouire*) [2], aşa că avem asociate şi aici înţelesurile din fr. *loure* şi *lourd*. Cum în vechea franceză şi în vechea provansală *lort* şi derivate ale lui apar adesea cînd se vorbeşte despre cei cu înfăţişare grosolană, greoi în mişcări, necioplţi, neghiobi — ca şi alteori, termenii aceştia de dispreţ îi găsim aplicaţi la ţărani —, aceasta ne arată bine care e semnificaţia primitivă a lui *lourd*, plecînd dela presupusul *l ū r i d u s [3]. Din această semnificaţie se explică şi acelea de „stîngaci" nu numai din franceză, ci şi din provansală[4], iar după ce „greoi" a dat înţelesul de „greu" s'a putut ajunge uşor la accepţiunile speciale: „ cu capul greu, ameţit, zăpăcit" şi „surd" pe care le întîlnim în provansală

[1] *Ibid.*, 5184.

[2] Fr. Mistral, *Lou tresor dóu felibr.*, I, 312; comp. tir. *bagol, bagego*, cum se zice despre cineva „pînteces, care merge greu" (Chr. Schneller, *Die rom. Volksmund. in Südtirol*, 109) şi care sînt derivate din *baga* „burduf, pîntece, cimpoi" (cf. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 880).

[3] Comp. port. *bazárate* „necioplit, neghiob, prost" < *bázara* „pîntece mare".

[4] Cf. A. Horning, *Gloss. der rom. Mundart. von Zell* etc., Halle, 1916, 185; Mistral, *Lou tresor*, II, 231.

şi dialecte franceze[1]. Fasele semantice sînt deci cu totul altele decît cele admise după cealaltă etimologie (l ū r i d u s) şi ele apar mai firesti, cum în acelaşi timp îşi găsesc o confirmare.

Nelămurit rămîne şi după etimologia pe care am dat-o sp. *lerdo*, ca şi port. identic. Deşi e pus totdeauna alături de fr. *lourd*, cred că trebue despărţit de acesta. In spaniolă *lerdo* înseamnă „greoi la mers" şi se întrebuinţează mai ales vorbindu-se de animale; dacă ţinem în samă că spaniola cunoaşte şi formele *lerda*, *lerdón* „umflătură pe care o capătă caii la picioare cînd se ating de roţi", mi se pare că de aici trebue să plecăm şi să presupunem că avem de a face la origine cu un cuvînt designînd o boală a cailor. Care poate fi acest cuvînt — probabil din medicina veterinară — nu ştim: un *l e r i d u s sau l i r i d u s care ar explica pe *lerdo* nu ne este cunoscut[2].

O. D.

[1] Pentru cea din urmă, v. *Atlas lingu.*, 1259.

[2] In *Corpus gloss. lat.*, V, 308, găsim un *liridus*, dar explicarea lui lipseşte, pentru că din cuvîntul sau cuvintele care îl glosau nu s'a păstrat decît... *or*... Se poate, de altfel, să fie o simplă greşală, pentru *lividus* sau *liquidus* (nu *luridus*, cum presupun editorii, VI, 650, fiind că acesta e glosat mai departe).

DĂRI DE SAMĂ

G. MILLARDET, Linguistique et dialectologie romanes: problèmes et méthodes; Montpellier, Soc. des langues romanes, Paris, E. Champion; 1923; 520 pag

Nu se poate spune că filologia trece printr'o criză pentru că directivele ei nu ar fi destul de limpezi şi nedumeririle ar întrece îndrumările care dau conştiinţa că resultate sigure se pot atinge. Dacă din unele publicaţii se desprinde oarecare nelinişte, dacă vedem la cîţiva filologi o neîncredere în metodele preconisate pînă acum, e o notă de exagerare şi nerecunoaşterea posibilităţilor pe care le are critica filologică de a deosebi între căile bune de urmat şi cele rătăcitoare.

Cartea lui Millardet aduce răspunsuri bine meditate celor care privesc sceptic orientările şi resultatele de pînă acum ale romanisticei şi, în acelaşi timp, ea arată cum trebue considerate unele inovaţiuni de metodă, pînă la ce punct le putem acorda încredere, pentru a nu cădea în exagerări şi în exclusivism, cum se întîmplă acelora care proclamă aceste metode ca singurele în stare să înlăture rătăciri de cercetare şi conclusii eronate.

Sforţările atîtor filologi pe care-i întîlnim în curs de o jumătate de veac sînt apreţiate de Millardet după justa lor valoare, cu accentuarea resultatelor positive la care ele au dus şi pe care unii caută să le conteste. Cum foarte bine observă Millardet, romaniştilor li se poate recunoaşte chiar o superioritate faţă de alţi filologi, pentru că ei au pus în circulaţie unele vederi nouă, au dat sugestiuni fecunde şi au realisat opere care arată însemnate progrese în filologie de cîteva decenii încoace.

Privind activitatea filologică de azi şi oprindu-se la principiile care o călăuzesc, Millardet caută să distingă temeiurile

BIBLIOTECA FACULTĂŢII DE LITERE REGELE FERDINAND I

fiecăruia din ele şi să le pună de acord, împotriva acelora care arată preferinţe nejustificate şi-şi fac un crez ştiinţific din unilateralităţi. In multe pagini critica sa ageră şi plecînd dela o vastă informaţie analisează teoriile nouă de geografie lingvistică. Recunoscînd cum se cuvine meritele lui Gilliéron în explorarea dialectelor, în fixarea unor norme de cercetare deschizînd perspective nouă, modificînd unele concepţii asupra evoluţiunilor lingvistice, Millardet arată şi insuficienţele metodei geografice, greşelile şi exclusivismul care pot decurge din ea — cîteva din ele le-am relevat aici, în articolul din fruntea revistei, şi observaţiile pe care le-am făcut se întîlnesc cu ale savantului frances. Aplicarea criteriului geografic în lingvistică nu trebue să ducă, observă Millardet, la afirmări prea categorice, cînd cercetările, şi după această metodă, pot rămînea cu multe lacune şi aşteaptă unele revisuiri, cum s'a văzut după publicarea Atlasului lingvistic al Franţei. Presumpţiunea că geografia lingvistică ne înlesneşte singură constatări de o precisiune matematică trebue înlăturată, pentru că şi metodele aşa zise vechi au utilitatea lor, nu pot fi excluse. Fonetica istorică, cunoaşterea aprofundată a latinei vulgare — redusă la un vag auxiliar sau interpretată de filologi ai şcoalei nouă după idei preconcepute — nu pot fi socotite ca fără folos ori ca falsificări ale criteriului ştiinţific în romanistică. O colaborare a metodelor de pînă acum, cărora discernămîntul le-a fixat autoritatea, cu cele nouă, ale metodei geografice, este îndrumarea pe care trebue să o adoptăm, dacă ţinem să înţelegem mai bine transformările lingvistice. Precisînd punctul său de vedere, Millardet spune foarte judicios: „C'est un grand abus de croire que la géographie linguistique, livrée à ses propres moyens, est toujours capable de donner, d'un fait déterminé, une *explication* véritable... La méthode géographique *explique* à l'ordinaire des faits soit présents, soit passés. Elle n'*explique* qu'exceptionnellement les faits d'un autre ordre. Ce qu'elle peut faire..... c'est administrer la *preuve* des explications fournies par la méthode comparative.... la méthode géographique n'est pas en état de remplacer l'ancienne méthode. Elle n'en est que l'auxiliaire" (64, 89). Fixînd astfel, cu reservele cuvenite, locul geografiei lingvistice lîngă alte cercetări, Millardet nu lasă nerelevată, în altă parte, importanţa pe care trebue să o acordăm studiului limbilor literare, alături de dialecte. Dialectologia, oricît de interesantă şi pasionantă ar fi, nu poate concentra în ea preferinţele filologilor. Limba aşa cum s'a păstrat în monumentele literare merită să preocupe şi de acum înainte pe filologi, cu atît mai mult cu cît ea cuprinde forme pe care nu le găsim de atîtea ori în dialecte

şi sînt reflexul unor condiţiuni speciale de evoluţie, ne duc spre constatări interesante nu numai pentru lingvistică, dar şi pentru istoria culturală. Cu acest prilej Millardet ar fi putut, cred, insista mai mult asupra unei lacune, prea visibile în studiile actuale de geografie lingvistică. Ele sînt dominate de ceea ce este concret, material, urmăresc în special cuvinte designînd obiecte, îndeletniciri practice, sau avînd legături cu flora, fauna unei ţări, etc. Domeniu prea redus, lăsînd la o parte forme lingvistice cu alt substrat, superior, interesant sufleteşte, referindu-se la preocupaţiuni idealiste mai mult sau mai puţin accentuate, substrat care nu lipseşte nici dialectelor. Geografii lingvişti făcînd asemenea excluderi chiar în cercetările dialectate, cu atît mai mult se arată refractari cînd este vorba de a se recunoaşte importanţa unor fenomene lingvistice proprii evoluţiilor superioare, de natură literară. Tot ce este limitare de orizont sau „engouement" nu poate ajuta mult ştiinţei.

Principiile formulate din primele pagini sînt reluate de Millardet, pentru desvoltări şi exemplificări, într'o serie de capitole care arată acelaşi spirit critic bine orientat şi documentări bine alese, cum şi de o varietate care dovedesc familiarisare cu multe domenii ale lingvisticei. Asupra latinei vulgare, cu rectificări la concepţia despre unitatea ei [1], asupra legilor fonetice, „silabaţiunei" căreia îi acordă un rol important, cum şi asupra diferitelor probleme de morfologie, sintaxă şi lexicologie [2], Millardet

[1] Discuţiile în jurul acestei chestiuni mi se par totuşi că pornesc de multe ori dela o neînţelegere. Cred că nimeni nu a interpretat în sens absolut unitatea latinei vulgare. O asemenea unitate nu a putut exista nici pentru latină, cum nu există pentru nici o limbă. Chiar cînd se vor dovedi alte deosebiri locale în fonetica, lexicul etc. latin vulgar, pe lîngă cele recunoscute pînă acum, părerea despre unitatea care stă la basa limbilor romanice, aşa cum trebue înţeleasă, îşi va păstra temeiurile ei.

[2] Asupra unor puncte părerile autorului nu le cred deplin justificate. Mă mărginesc la relevarea cîtorva. Astfel, Millardet admite (228-229) că în latină pronunţarea alterată (*k'*) a lui *k*+*e,i* trebue să fie foarte veche, chiar din „epoca preistorică"—atribue deci acestui fenomen o vechime şi mai mare decît aceea pe care o presupunea Guarnerio. O probă ar fi tratamentul special pe care îl presintă *ĕ* după *c* (*cĕlsus, scĕlus* faţă de *pulsus* etc.): păstrarea lui *ĕ* în cazul acesta (ca şi după *g*) nu ne autorisează însă să ajungem la deducţiuni cu privire la *k*, în sensul că acesta ar fi fost rostit *k'*; formele acestea sînt mărturii numai pentru fonetica lui *ĕ* în raport cu caracterul general al consoanelor vecine, fără dovada că într'adevăr *k* ar fi fost nuanţat spre *k'* (nu dovedeşte nimic nici apropierea pe care Millardet o face cu *januarius* < *januarius*, cazurile fiind deosebite). În acord cu părerea sa, Millardet — ca şi alţii, de altmintrelea— crede că fonetismul sard şi cel dalmat, cu *k*

aduce observaţii care deşteaptă meditaţia, corectează păreri prea uşor admise şi îndeamnă la revisuiri.

Cartea sa e din cele rare de doctrină filologică şi vine să împrăştie unele ilusiuni, întărind convingeri fără care filologia ar devia spre excluderi neîndreptăţite şi ar rămînea numai la aproximaţii.

O. D.

Dacoromania, buletinul „Museului limbii române"; Cluj, Inst. de arte grafice „Ardealul"; 1922, 1923; vol. I: VI-608 pag.; vol. II: 940 pag.

O publicaţie periodică de filologie trebue să aducă la noi cît mai mult material informativ şi un spirit critic bine orientat — cu deosebire aceasta, pentru că mai dăinuesc procedee de şcoală veche, păreri necontrolate, rătăciri care numai printr'o critică ageră şi bine disciplinată pot fi înlăturate.

Cele două volume din *Dacoromania* apărute pînă acum, sub direcţia lui Sextil Puşcariu, arată intenţia bună de a face să participe la mişcarea noastră filologică şi tînăra Universitate din Cluj, aşa că ne bucurăm de această extindere a unei activităţi care, oricît de puţin ar fi luată în samă, stă alături de alte pre-

(nu *ĕ* sau ceva analog), s'ar datori unei regresiuni de mai tîrziu. Dalmata vorbeşte tocmai împotriva celor susţinute de Millardet; vegliota se ştie că deosebeşte pe *k* + *ę* de *k* + *ę*, *ĭ*: *kańa* < c ę n a, dar *čil* < c ę l u m, *vičańa* < v i c ĭ n u s; alterarea lui *k* în vegliotă dinaintea lui *ę*, *ĭ* arată că ea nu s'a produs decît în contact cu un element iotacisator (în contact cu *ę* numai după ce acesta s'a diftongat în *ĭe*), pe cînd unde lipsia acest element (cazul lui *ę*) ea a fost oprită; dacă, cum presupune Millardet, s'ar fi rostit *k'ena* (= *cena*), în vegliotă am fi avut *'čańa*.. Fonetica lui *k* latin dinaintea lui *ę*, *ĭ* ne arată, cred, clar aceste fase: întîi *k'ĭe* (< *kę*), *k'ĭ* şi numai pe urmă *k'ę*; cum însă *ę* > *ĭe* este relativ tîrziu, şi aceasta o admite singur Millardet (102 urm.) atunci alterarea parţială ori generală a lui *k* dinaintea vocalelor palatale nu poate fi un fenomen de tot vechi în latină.

Cu privire la *gn* Millardet crede (230-231) că Latinii îl pronunţau ca *ñn* şi de aici s'ar explica toate reflexele lui în limbile romanice; totuşi romanicul *ñ* se explică în general mai uşor din *gn* decît din *ñn* şi prezenţa lui coincide în multe regiuni cu iotacisarea lui *g* (şi *c*) în alte grupuri consonantice; romînescul *mn* nu e iarăşi uşor de explicat din *ñn*, cum încearcă Millardet; el pare să continue un mai vechi *vn*, cum a observat M. Bartoli (*Das Dalmatische*, I, 280), referindu-se la forme dialectale italiene, şi acest *vn* a putut să rezulte din *gn* prin anumite fase intermediare (*γn*, *χn*).

Pentru it. *noi*, *stai* etc. Millardet susţine, ca şi alţii, transformarea lui *s* final în *i*. Nimic nu confirmă această explicaţie nici pentru formele italiene, nici pentru cele romîneşti corespunzătoare. Prezenţa lui *-i* aici e datorită numai analogiei, părere pe care am susţinut-o totdeauna şi nu văd nici o obiecţiune temeinică ce i s'ar putea aduce.

ocupări ce trebue să afirme prestigiul nostru cultural. Am fi voit totuşi ca această publicaţie filologică să nu fie umbrită de unele scăderi care se vedeau dela primul volum şi în loc să fie atenuate s'au accentuat în volumul următor. Spiritul critic ţămîne în urma exigenţelor care se impun astăzi şi în filologia romînă: în paginile *Dacoromaniei* — de ce acest titlu cu resonanţe arhaice? — vedem acceptate cu prea multă uşurinţă unele păreri; etimologii care puteau ispiti numai pe cineva de acum cincizeci de ani sînt presentate ca admisibile; pe urmă, partea de bibliografie critică arată prea multe inegalităţi, nu e mai bine călăuzită în alegerea publicaţiilor care trebue semnalate şi nu aduce destul discernămînt în ce priveşte faptele la care trebue să se oprească critica.

In studiile tipărite ne-am fi aşteptat iarăşi să vedem mai multă claritate — nu o poate exclude nici filologia —, o presentare a faptelor în linii mai uşor de urmărit, fără îngrămădiri de amănunte superflue. Filologii noi, spune S. Puşcariu în cuvintele liminare (pag. 2), „în loc de a păstra cald interesul pentru studiul limbei, popularisînd mijloacele ştiinţifice ale şcoalei celei noui, s'au închis în turnul lor de fildeş, pierzîndu-se în lucrări de amănunt pe care diletanţii nu le mai puteau urmări". Nu se pot aplica la toţi filologii noi aceste cuvinte şi nu atît pentru că s'au isolat în „turnul de fildeş" cercetările lor au ajuns să intereseze publicul mare mai puţin ca altădată — causele acestei desinteresări cred că sînt mai curînd acelea pe care le-am arătat în primele pagini ale acestei reviste. Cît despre acele „lucrări de amănunt" de care vorbeşte Puşcariu, ele pot fi amintite, cu accente de oarecare desaprobare, numai cînd arată o specialisare redusă, o limitare a curiosităţei de cercetare. Ori isolat, ori încadrat într'un ciclu de cercetări, amănuntul trebue privit şi în filologie dintr'o visiune dusă cît mai departe, din stăruinţa de a cuprinde cît mai mult din ce aşteaptă limpeziri — e ca un instantaneu dintr'o desfăşurare largă. Altfel, detaliile rămîn numai prilej de arătare a cîtorva cunoştinţe şi îngrămădirea lor o ocupaţie prea măruntă, prea pedantă. Aceasta se cam uită la *Dacoromania*, de aceea prea multe pagini ale ei sînt numai transcrieri de notiţe şi se înfăţişează greoi. Buletinul filologic dela Cluj are ceva de şcoală germană, cu asperităţile ei, cu erudiţia-i nu destul de limpezită.

Îi lipseşte şi o idee nouă directivă. Ceva nou, dar exclusiv de împrumut, este doară intenţia de a pregăti un *Atlas lingvistic* al limbei romîne, în felul celui publicat de Gilliéron şi Edmont. O asemenea întreprindere, în condiţiunile dela noi, nu e însă uşor

realisabilă. A urma, de altă parte prea mecanic metoda lui Gilliéron nu este tocmai un bun punct de plecare, cînd ei i s'au adus rectificări şi i se vor mai aduce. In vederea proectatului *Atlas lingvistic* s'a răspîndit dela *Dacoromania* un chestionar pentru culegerea termenilor privitori la cal. Pentru ce, ca început, această alegere, nu bine nimerită, şi se poate oare pune mult preţ, la un atlas, pe materialul adunat dela oricine şi venit la întîmplare? Cercetări personale ale cîtorva — bine pregătiţi — pot fi singura bază a unei lucrări de felul acesta, dar asemenea cercetări, prin atîtea ţinuturi, le credem imposibile pentru mai multă vreme. La *Dacoromania* nu s'a văzut, presupunem, un specimen al atlasului lingvistic catalan în curs de publicaţie: s'ar fi înţeles atunci cu cîte greutăţi se poate tipări aşa ceva chiar după ani îndelungaţi de pregătire — şi în alte condiţiuni de cît acelea dela noi, astăzi.

O. D.

BÉLA BARTÓK, Volksmusik der Rumänen von Maramureş; München, Drei Masken Verlag; 1923; XXXVII-226 pag.

In comparaţie cu ce s'a dat chiar în ţările cu o cultură veche şi superioară, cercetările folklorice romîneşti s'au făcut şi se fac pe o scară întinsă, ocupînd astfel un loc de frunte în literatura folklorică comparată a popoarelor romanice. Dacă însă aceste culegeri sînt numeroase şi variate, studiile ştiinţifice sînt de abia la începutul lor, şi aceasta mai ales privitor la folklorul musical care aşteaptă cercetători autorisaţi atît la noi, cît şi în celelalte ţări romanice. Firesc, culegerile musicale romîneşti de pînă acuma îşi au şi ele valoarea lor, dar nu toate au fost făcute de folklorişti bine pregătiţi şi cu atît mai puţin nu s'au urmărit originea, evoluţia şi influenţele musicei noastre populare. Iată însă că, din acest punct de vedere, un strein, care a studiat şi alte regiuni romîneşti sub raportul musicei, scoate la lumină o nouă culegere. Pregătit cum nu se poate mai bine, profesorul ungur Béla Bartók deschide cu acest nou volum o cărare ştiinţifică în urmărirea folklorului musical. Foarte bine înarmat, B. Bartók reuşeşte să ne înfăţişeze în cele mai mici detalii şi cu o precisiune extrem de riguroasă musica maramureşeană sub diferitele ei aspecte: *hora lungă, colinda, bocetul, hora-dans, cîntecul instrumental* etc. Relevez această constatare cu atît mai mult cu cît anumite bucăţi culese de Bartók le-am urmărit şi eu în studiile mele făcute în Maramureş, convingîndu-mă astfel de redarea exactă a tot ce ne presintă această culegere; astfel, relevez bunăoară n-rul 199 (pag. 177), *hora păcurarului cînd a pierdut*

oile, care e ceva mai simplă decît cea pe care am culeș-o eu în Șieu, cîntată din caval de Gavrilă Pătrăuș. E un cîntec bătrînesc a cărui modulațiune îl scoate din rîndul cunoscutei doine românești și care, după mine, presintă o importanță ce ar trebui urmărită și studiată mai de aproape. În spiritul acestei hore se mai aud în Maramureș — azi din ce în ce mai rar — și altele: *hora pribeagului, a caprelor, a primăverei* etc., după cum iarăși un alt cîntec bătrînesc pe care doar lăutarii bătrîni îl mai cîntă e *Să bem*, interesant și el prin ritmul lui.

Valoarea acestui volum nu residă numai în culegerea făcută, ci și în amănunțitele explicațiuni și caracterisări pe care autorul ni le dă în „Einführung" privitor la toate speciile culegerei sale musicale, atît la musica vocală, cît și la cea instrumentală (vioară, cimpoi, trîmbiță, drîmbă etc.). Ceva mai mult: culegerea musicală e urmată de texte (poesie populară maramureșeană, în special: doine, strigături și colinde), pe care le-a culeș, cu musica laolaltă, în tovărășia preotului maramureșean, profesorul I. Birlea.

Ca observații de detaliu ce am putea face acestei publicațiuni sînt unele greșeli în redarea textelor. Cităm una singură:

N'ičij ară, ničij ară,
N'ičij suflă vînt de vară;
N'ičij ară cu plugu,
Ničij t'e-ar sufla vîntu.
N-rul 20 a

De fapt, aici avem a face cu un viitor, deci ar fi trebuit scris: *n'ičí-i ara* = nici vei ara.

Tipărit cu multă îngrijire credem că studiul lui Bartók va servi de îndemn și pentru maeștrii noștri. Prin această nouă lucrare, autorul, deși ungur, și-a asigurat o cetățănie de onoare în știința folklorică românească, și socotim că ar fi o bună propunere ca dînsul să fie invitat să țină la Facultatea noastră de litere cursuri de musică populară, dînd adevăratele îndrumări în acest domeniu și pregătind astfel unirea sufletească și culturală dintre Românî și Unguri.

Tache PAPAHAGI

S. PUȘCARIU, Din perspectiva Dicționarului, I, III, în *Dacoromania*, I, 73-108; II, 19-84.

După materialul pe care i-l pun la îndemînă fișele Dicționarului Academiei, Sextil Pușcariu publică o serie de observațiuni privitoare la unele chestiuni de filologie.

În prima parte e studiată onomatopeea în limba română și atențiunea pe care i-o acordă Pușcariu pleacă probabil dela sugestiuni pe care i le-a dat dicționarul etimologic al lui Meyer-Lübke, unde onomatopeile sînt ținute în samă, dar de multe ori cu un zel exagerat și ducînd la interpretări contestabile.

Unele onomatopei sînt bine explicate, și asupra formelor de această categorie referindu-se la derivațiunea verbală Pușcariu ajunge la constatări juste, mai ales în legătură cu gramatica slavă. I-a scăpat însă din vedere studiul lui D. Boranić [1] asupra onomatopeilor din limbile slave (cu referințe și la alte domenii), unde ar fi putut găsi indicații folositoare și puncte de comparație care ar fi schimbat părerile pe care le exprimă asupra unor forme. Consultînd numai pe Berneker și Miklosich, unele apropieri care trebuiau relevate i-au rămas streine și de aceea vedem date ca onomatopei românești cîteva care-și găsesc, într'un sens sau într'altul, corespunzătorul lor în slavă [2]. De sigur că originea multor onomatopei nu poate fi localisată ca a altor cuvinte, cum remarcă și Pușcariu, dar sînt casuri în care se poate ajunge la unele precisări ori să se arate mai de aproape formele corespunzătoare din alte limbi.

Pentru presentarea mai limpede a formelor și înlesnirea de a fi urmărite poate ar fi fost bine ca ele să fie grupate după cum exprimă sunete din natură, sunete produse de om etc.; o grupare în sensul acesta găsim numai într'o notă referitoare la o categorie de onomatopei; ea putea fi generalisată.

A treia parte [3] — legată cam artificial de „perspectiva" Dicționarului — tratează despre legile fonetice [4]. Subiect ducînd la

---

[1] *Onomatopejske riječi na Životinje u slavenskim jezicima*, în *Rad jugosl. Akad.*, LXXII (1909), 1 urm.

[2] E o greșală și cînd Pușcariu consideră ca formațiune românească o formă cum e *țințar* care ar fi din ff prin nasalisare (91); în explicarea lui nu se poate lăsa la o parte acel x i n z a l a etc. pe care l-am semnalat din *Corpus gloss. lat.* (v. *Hist. de la l. roum.*, I, 198, și cf. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 9623); de altfel Pușcariu, în *Etym. Wb.*, 1739, admisese mai înainte această etimologie și nu văd motivele care l-au făcut să renunțe la ea.

[3] Partea a doua a apărut separat, ca omagiu închinat lui Schuchardt (Cluj, 1922), și ne ocupăm aici numai de ce s'a publicat în *Dacoromania*.

[4] Pușcariu le zice „fonologice", adoptînd un termen și distincțiuni ale lui Fr. de Saussure. Cred că nu are nici o rațiune preferința pentru „fonologie" și cine e familiarisat cu problemele de filologie nu poate face confusiuni care lui Pușcariu i se par că vin din întrebuințarea lui „fonetic". Cum după „semasiologie" și „semasiologic" s'au fixat prin uz astăzi termenii „semantică" și „semantic", mi se pare că nu avem de ce renunța la „fonetic" pentru „fonologic", în toate casurile.

discuții oțioase, pentru că după cum spuneam în altă parte a revistei (3), de fapt nimeni nu contestă azi legile fonetice; rolul perturbator al unor factori (analogia, întrebuințarea unor cuvinte în condițiuni speciale, asimilația etc.), abaterile dela evoluții fonetice constatate în casuri anumite, sînt recunoscute de toți filologii, cum se recunoaște că „legile fonetice" nu pot fi înțelese în același fel ca „legile" din științele matematice sau fisice. Reluînd chestiunea, Pușcariu găsește mai mult un prilej de înșirare a cîtorva observațiuni cu privire la fapte știute sau asupra cărora ține să afirme o părere. In legătură cu transformările fonetice una din părerile pe care caută să o evidențieze prin mai multe exemple este aceea despre rolul pe care îl au conștientul, anumite preocupațiuni, în asemenea transformări. Fără îndoială că acestui factor trebue să-i acordăm importanța reală, așa cum reiese din constatări pe care le putem face, dar sînt reserve ce se impun și Pușcariu nu ține samă totdeauna de ele. Aceasta îl duce la explicațiuni asardate. Astfel, cînd se ocupă de prefacerea lui *l* intervocalic latin în *r*: „Pe vremea cînd *l* între vocale începea să se pronunțe *r*, nu era nevoie ca un individ să audă dela cei din jurul său toate cuvintele limbei cu *l* intervocalic schimbat în *r*, spre a le imita, ci era de ajuns ca individul cu talent de limbă să audă cîteva din ele, pentru ca să-și dea samă de raportul constant între cele două fapte lingvistice..., spre a generalisa rostirea adoptată asupra tuturor casurilor similare" (46-47). Dacă s'ar fi întîmplat astfel, ar trebui să presupunem că strămoși ai noștri și-au dat samă că nu trebuiau să schimbe pe *l* în *r* în forme ca *filius*, să-i socotim cu alte cuvinte ca foarte subtili fonetiști. De ce *l* nu a trecut la *r* și în *filius* sau forme asemănătoare, cu *l* dinaintea lui *i* în hiat, aceasta nu ni se explică prin afirmația lui Pușcariu — și e curios acest fel de a-ți representa schimbările fonetice [1].

[1] Cam în același chip își înfățișează Pușcariu (84) dispariția rotacismului în dacoromînă. Cei care rostiau *bire* auzind pe alții spunînd *bine* și „recunoscînd condițiile" în care *n* se deosebia de *r* pronunțat de ei au adoptat formele cu *n*. Pușcariu atribue astfel țăranilor noștri aptitudini de a distinge sunetele după condițiuni speciale în care se găsiau ele, după originea lor; dinsul crede prin urmare că cei care ziceau *bire* și-ar fi dat samă că un cuvînt slav ca *zare* nu presenta un *r* resultat din *n*, ca în *bire*, și l-au lăsat neschimbat, continuînd să zică *zare*, nu *zone*. A-ți imagina astfel procesele fonetice e a transpune cărturărism filologic în viața limbei. Rotacismul nu a putut să dispară prin deducțiuni presupuse de Pușcariu ca putînd fi făcute de țărani, ci în urma altor cause, mai complexe și mai naturale. Nu pot intra în desvoltări aici pentru a lămuri acest fenomen din limba noastră. Mă mărginesc să amintesc că dispariția rotacismului a trebuit să se producă prin impunerea directă a fiecărei forme neroticisate din alte părți și e de sigur în legătură cu translocări de populație, fie că necia care rostiau *bine* s'au risipit prin alte ținuturi, fie că lîngă sau printre ei s'au găsit de aceia care nu vorbiau cu rotacism și au exercitat asupra lor, dela o vreme, un ascendent pentru motive, în împrejurări variînd după regiuni și rămînînd să fie precisate.

Atingînd problema înrîurirei graiurilor autohtone asupra limbei latine transplantate în diferite regiuni, Pușcariu (79-80) crede că nu se poate atribui multă însemnătate acestei înrîuriri, că nu datorită ei s'ar fi schimbat într'un fel sau altul aspectul fonetic al latinei vulgare din Dacia, Reția, Galia etc. După părerea sa, o influență hotărîtoare în acest sens ar fi avut decăderea culturei latine: dacă în limbile romanice constatăm atîtea abateri dela latină, ele ar fi în mare parte urmarea desagregărei dela un timp a culturei latine, cînd și limba nu mai era orientată de o puternică tradiție, rămînea prea departe de preocupațiuni superioare și, fără impuneri, fără control, trebuia în mod fatal să sufere numeroase alterări. Indirect Pușcariu lasă să se înțeleagă că fiecare din limbile romanice, după aspectul ei mai apropiat ori mai îndepărtat de latină, ar reflecta condițiunile culturale ale țărilor unde e vorbită una sau alta din aceste limbi: acolo unde decăderea culturei latine a fost mai accentuată și limba s'a îndepărtat mai mult de formele ei originare. Cum se explică atunci că francesa s'a abătut mai mult dela latină decît romîna, cu toate că în Galia cultura latină s'a menținut în cursul evului mediu la un nivel pe care noi nu l-am mai cunoscut timp de atîtea veacuri?

Nu trebue niciodată să explicăm cu o formulă, două, fapte complexe, și în studiul lui Pușcariu vedem prea mult tendința simplificărilor [1].

O. D.

N. DRĂGANU, Din vechea noastră toponimie, în *Dacoromania*, I, 109-146.

Cu o informație care trece peste numai cîteva dicționare

[1] Ași releva și nepotrivirea cu un articol științific a unor observații prea elementare ori a comparațiilor improprii, ca în pasajele dela pag. 60, 71, 84 unde se vorbește de vîrsta copilăriei, de instinctul imitărei la „puii de găină" și de resistență împotriva „infecției". Nici exprimarea nu e destul de îngrijită (ca în pag. 27: „...a înghesui o sumă cît mai mare de individzi..." sau la pag. 64: „... cer o economie considerabilă cu porția de aer") — filologia ne deprinde să distingem mai bine valoarea cuvintelor, nuanțările lor, și în scris nu ne putem opri la expresii oricum ar fi, repede găsite de oricicine.

studiul acesta e o încercare de a lămuri cîteva forme caracteristice din toponimia noastră.

Prima formă de care se ocupă, *Tîmpă*, e pusă de N. Drăganu în legătură cu acel **tîmpa*, socotit ca preroman, care e dat de obicei ca etimologie pentru cal. *timpu*, cat. *timpes* etc. şi care e posibil să se înrudească cu tesalicul Τέμπη, ce nu ar fi decît un tracism. Pe ce cale s'a transmis la noi acest cuvînt — prin latină sau din tracă[1] — autorul recunoaşte că nu se poate precisa. Istoria acestei denumiri toponimice rămîne deci tot obscură şi în orice cas *Tîmpa* nu poate fi apropiat direct de cat. *timpes*, de exemplu, pentru că acesta presupune un **tīmpa* din care nu puteam avea *Tîmpă* (acesta presupune un **tîmpa* sau **tēmpa*).

Cu privire la *Chiceră* părerea pe care o exprimă Drăganu caută să rectifice pe aceea pe care am exprimat-o în *Graiul din Ţara Haţegului*. D-sa observă că aşi fi uitat să amintesc pe alb. *Kikɛlɛ*, *Kikɛl'* „vîrf de munte, vîrful unui copac" etc.; acesta ar răsturna etimologia pe care am propus-o (din slav. *kič-*), pentru că din causa înţelesului nu ar putea fi despărţit de *Chiceră*. Nu am amintit forma albanesă pentru că, de fapt, nu are legătură directă cu *Chiceră*, deşi e şi ea de origine slavă. G. Meyer propusese derivarea ei din sîrb. *kika;* putem precisa mai bine: ea nu poate fi despărţită de slovenul *kikelj* „vîrf, capăt", care nu e înregistrat de Berneker şi i-a scăpat din vedere lui Drăganu. Cade astfel toată construcţiunea etimologică închipuită de Drăganu, că alb. *kikɛlɛ* ar reproduce o temă indoeuropeană *kik-* şi ar trebui socotit ca un cuvînt iliric. Se înlătură atunci şi părerea, tot a lui Drăganu, că *Chiceră* ar sta în legătură cu *Kikɛlɛ*, că ar fi resultat chiar din acesta prin fasele **ciceră*, **ticeră*, acesta „disimilat" din cel dintîi, ceea ce este absolut imposibil. Cred deci că explicaţia pe care am dat-o altădată pentru *Chiceră* poate fi păstrată şi la ce spuneam atunci cu privire la semnificaţiunea de „deal" etc. derivată din aceea de „a sta ţeapăn" sau „a se umfla" pot adăuga şi alte exemple: cimr. *brynn* „deal", gr. βρενθύομαι „a se îngîmfa", βρένθος „îngîmfat, mîndru"[2]; visl. *půfa* „deal", lat. *tuber* „umflătură"; vgerms. *buhil* „deal", visl. *bôla*

[1] Concordanţele merg mai departe de cum le-a urmărit Drăganu: pentru forma ce se apropie de *Tîmpă* în limbile germanice şi în celtică, v. Falk-Torp, *Wortschatz der germ. Spracheink.*, 164; W. Stokes, *Urkelt. Sprachschatz*, 129.

[2] W. Stokes, *Urkelt. Sprachschatz*, 184; cf. A. Walde, *Lat. etym. Wb.*, 351.

„umflătură"[1]; basc. *tontor* „vîrf" şi „îngîmfare, mîndrie"; fin. *kokko* „ridicătură", ung. *gög* „mîndrie"[2].

Pentru *Abrud* Drăganu admite originea dacă presupusă de Gombocz şi Melich, dintr'un cuvînt înrudit cu ὄβριζον, dar rămîne nelămurită păstrarea lui *br*; „etimologia populară" şi fonetismul mai „conservativ" al numelor toponimice, la care recurge Drăganu, nu sînt convingătoare. *Abrud* nu poate fi decît un împrumut dintr'o limbă străină după ce la noi *br* trecuse la *ur* (după ce f a b r u m devenise *faur*).

Foarte aşardată e etimologia pe care Drăganu o propune pentru *Bîrsa*: un **bersa*, traco-dacic, însemnînd „mesteacăn" şi înrudit cu slavicul *berza* (de aici ar deriva şi *bîrlă*, *bîrsă*, care am văzut însă mai sus, pag. 143, că se explică bine din slavă). Cred că, prin fonetismul ei, *Bîrsa* nu poate fi decît de proveniență slavă şi poate ar fi de identificat cu formele pe care Berneker le dă sub *brъsnǫ: Bîrsa* ar fi însemnat atunci la origine un ţinut unde se tăiase copacii, se făcuse despăduriri (comp. localităţile cu numele *Runc*), pentru că *brъsnǫ* are înţelesul de „a smulge, a da la o parte, a rade".

G. Giuglea, Cuvinte şi lucruri, extras din *Dacoromania*, II, pag. 327-402.

Ca o aplicare, prin traducere, a metodei închise în formula „Wörter und Sachen", studiul lui G. Giuglea caută în primul rînd să lămurească originea cuvîntului *strungă*. Pentru aceasta, după informaţii personale sau comunicate, ni se spune dela început cum trebue să considerăm această formă, care ar fi înţelesul ei primitiv. Acest înţeles e dus în favoarea tesei pe care o urmăreşte autorul, că *strungă* ar fi însemnat, propriu zis, la origine nu îngrădirea în care sînt duse oile la muls, ci deschizătura prin care ele sînt mînate acolo. Dovezile aduse nu ne conving însă, pentru că nu vedem cum s'ar fi stăruit mai întîi să se numească o parte a „lucrului", lăsîndu-se fără denumire generală lucrul însuşi, pe cînd ne putem mai uşor explica restrîngerea înţelesului dela cel general, cum s'a întîmplat prin unele locuri, unde *strungă* e luat ca parte, ca deschizătura prin

[1] Falk-Torp, *Wortsch. d. germ. Spracheink.*, 187, 274.

[2] O. Donner, *Vergleich. Wb. der finnisch-ugrischen Spr.*, I, 3-4; tot acolo a amintit fin. *kiekero* „deal" care, surprinzător, se aseamănă cu sîrb. *kičer*, aşa că tema slavă se poate să se înrudească cu cea finougrică, ceea ce ar rămînea să fie cercetat mai de aproape de slaviști. În orice cas, *Chiceră* nu poate fi la noi decît un slavism.

care trec oile în împrejmuirea unde trebuc mulse. Mărturia aromînei e, de altmintrelea, hotărîtoare, cred, pentru că acolo *strunga* este îngrădirea unde sînt duse oile şi pentru locul de trecere prin ea se întrebuinţează cuvîntul *arugă* < lat. r u g a.

Obiecţiuni şi mai multe, decisive chiar, se pot aduce la explicaţia etimologică pe care o încearcă Giuglea. După părerea sa, *strungă* ar fi germanic. Realitatea faptelor ne spune dela început că ar fi de tot surprinzătoare prezenţa acestui germanism în terminologia noastră tipică păstorească. Cum vocabularul păstoresc germanic cuprinde o sumă de termeni latini sau de altă origine streină, dovedind că păstoritul nu a fost la popoarele germanice o îndeletnicire străveche şi de importanţa pe care a avut-o la alte popoare, ne-ar mira ca păstorii noştri să fi împrumutat din timpurile cele mai depărtate un cuvînt tocmai germanic.

Dar să urmărim filologiceşte *strunga*. Din germanicul *stanga* zice Giuglea s'a ajuns la *strungă* prin contaminare cu **rugă* ce a putut exista şi în dacoromînă, cît timp îl găsim păstrat pînă azi în aromînă sub forma *arugă*. *Stanga* ar fi însemnat lemnul pus la uşa îngrădirei unde erau trecute oile şi cum această uşe era numită **rugă*, apropierea „lucrurilor" ar fi dus la apropierea cuvintelor, la contopirea lui **stîngă* (resultat, după fonetica romînească, din germ. *stanga*) cu **rugă*, de unde *strungă* — o formă deci mixtă, hibridă. În sprijinul părerei sale Giuglea aminteşte pe vegl. *strunga* şi triest. *stranga* care însemnă „barieră la vamă", înţeles care i se pare lui Giuglea că nu poate fi despărţit de al romînescului *strungă* aşa cum i-l atribue ca fiind cel primitiv. Lăsînd la o parte artificialitatea fusiunei lui **stîngă* cu *rugă* — împotriva ei vorbeşte şi împrejurarea că în aromînă *arugă* este pînă astăzi bine distins de *strungă* —, ne întrebăm dacă pentru această formă nu găsim aiurea ceva mai apropiat decît germanicul *stanga*, adus aşa de asardat în discuţie de Giuglea. Admiţînd că *strungă* a trebuit să însemne la început „un loc îngrădit, o încercuire" — şi cred că nu putem renunţa la această părere — atunci se poate oare să nu ţinem de loc samă de gr. στρογγύλος, însemnînd „rotund" şi la care s'au gîndit şi alţii pentru a explica *strunga*?[1] Asemănarea cu vegl. *strunga* şi triest. *stranga* — lăsate, de altfel, ne bine lămurite de Giuglea, decît

[1] De sigur că nu ne putem referi la lit. *strungas* „retezat" şi *strėngas* „scurt", care presintă o asemănare numai în formă şi aparţin altei rădăcini.

doar că vede în ele reflexe îndepărtate ale formei „create" la noi[1] — îşi pierde şi ea orice valoare după o constatare pe care Giuglea a pierdut-o din vedere. În bască există formele *hestrango* „grand pieu", *estrongo* „palis, pieu de haie" şi derivatul *estrongodi* „palissade"[2]. Acestea nu pot fi de sigur despărţite de cuvintele din vegliotă şi triestină, aşa că reclamă o explicaţie comună. Împrumuturi din spaniolă nu par să fie, pentru că nu găsim acolo nimic echivalent sau dacă am admite aceasta ar trebui să presupunem că au existat în spaniolă forme identice şi au dispărut sau poate se aud în vre-un dialect şi nu au fost semnalate pînă acum. În orice cas, originea lor nu poate fi decît germanică. Dar dacă plecăm dela *stanga*, rămîne neexplicat fonetismul; acesta se lămureşte însă de îndată ce ne referim la al teforme germanice: găsim astfel temele *strang-, strung- (strunk-)* cu înţelesul de „trunchi subţire, vergea"[3] care se apropie de acela al formelor basce. Deci din aceste teme, direct sau poate prin contaminarea lor cu *stanga*, se pot explica şi basc. *hestrango, estrongo* şi triest. *stranga*, vegl. *strongo*. Dar atunci nu mai avem de ce să recurgem la *strungă*, pentru a-i găsi filiaţiunea cu vegl. *strunga*, cum a făcut Giuglea, şi germanismul acestuia ca şi al celorlalte forme — explicabil acolo — nu are ce căuta cînd este vorba de cuvîntul nostru păstoresc.

Stăruinţa de a descoperi elemente vechi germanice în limba noastră duce pe Giuglea la alte etimologii, nu mai puţin contestabile. După d-sa, tot germanic ar fi *a băga* < langob. *bauga* „inel" (semnificaţia lui primordială ar fi „a pune în cătuşe"). Dar foneticeşte etimologia aceasta e neadmisibilă: un derivat verbal din *bauga* trebuia să dea **boga* sau **buga*[4]. *A zgribuli* nu poate fi nici el germanic, din mgs. *griuwel*. Se aseamănă cu lit. *drebulys* „friguri, fior" < *drebėti* „a tremura"[5], dar nu vedem prin ce intermediare l-am putea pune în legătură cu acesta. Cuvîntul cred că este slav şi resultat din vre-o contaminare, la

[1] Nesatisfăcătoare rămîn şi explicaţiile date de Schuchardt şi Bartoli (v. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 8227).

[2] Azkue, *Dicc. vasco-esp.-franc.*, I, 284.

[3] Falk-Torp, *Wortsch. der germ. Sprachenh.*, 498, 503.

[4] Giuglea invocă pe *răpusa* care ar fi din **răpăsa*, cu reducerea lui *au* aton la *a*, *ă*; dar formele vechi *răpousa, răpoasa* arată bine că infinitivul *repausare* a devenit **răpăusare, răpousare, răpoasare, răpoasare* (ar. *arăpăsare* nu arată propriu zis schimbarea lui *au* în *ă*, ci e resultat din **arăpăfsare*, cu reducerea grupului *fs* la *s*). Cît despre vrom. *plăsa* mă mir că Giuglea mai crede, după Puşcariu, în originea lui latină (< **p l a u s a r e*), cînd este un slavism (*plesati*).

[5] Cf. H. Hirt, *Der indogerm. Vok.*, 83.

care ar fi poate de ţinut în samă slovenul *zgrbljen* „încreţit" şi ruteanul *dryguliti, zdrygnuti* „a tremura, a zgribuli"[1]. Pentru *nastur* Giuglea admite derivarea directă din got. *nastilō*, dar originea acestuia e dubioasă — nu ştim sigur dacă avem de a face cu un element adevărat germanic sau împrumutat[2] — şi chiar dacă am admite germanismul lui, am putea pleca dela el ca formă latinisată, adoptată relativ de vreme, ca şi altele, de Latini dela Germani. Istoria cuvîntului e obscură, cum am arătat împreună cu Candrea în dicţionarul etimologic (n-rul 1209), aşa că nu te poţi uşor opri la o părere cum este aceea pe care o susţine Giuglea. Nu vom insista mai mult asupra altor etimologii germanice propuse de Giuglea — sînt tot aşa de puţin convingătoare (*amărâsc* se poate explica, fără germanicul *marrjan*, din *amăresc* prin trecerea la seria verbelor în *-âsc*, şi în aromînă şi în meglenită, sub influenţa lui *urâsc* care singur în dialectele noastre se întîlnia cu *amăresc*, ca latinisme presentînd pe *-esco* după un *r* fie simplu, fie dublu, şi cel dintîi putea influenţa pe al doilea; *creţ* ar putea fi latin, dintr'un **cĭrriciusscĭrrus*, cu sincopa lui *i* în prima silabă ca în *creer; stinghe* nu e imposibil să fie un germanism dialectal nou introdus prin meseriaşi, cu toate că derivaţia care s'a propus din slavă nu poate fi cu totul neglijată; cît despre *gudura* nu vedem cum ar veni din germanicul *gud-, god-* „porc" prin înţelesul intermediar..., „a da cu rîtul grohăind").

Plecînd nu dela limbile germanice, dar dela latină, Giuglea crede că poate stabili etimologii nouă pentru alte cîteva cuvinte. Aşa, *bumb* ar fi lat. b o m b u s, pe cînd cred că nu se poate renunţa la ung. *gomb* şi sl. *gumb*[3], admiţînd însă firesc influenţa altui cuvînt[4]. Pentru *stînă* Giuglea crede că se poate pleca dela **s a e p t a n a*; dar sincopa presupusă de Giuglea (**sătină* > *stiană*), e greu de admis într'un asemenea cuvînt (*sătul* nu s'a redus la *stul* decît în compusul *destul* şi acolo prin fonetică sintactică). Originea lui *stînă* nu poate fi explicată prin combinaţiuni artificiale, ci în legătură cu întreaga noastră viaţă păstorească — de altfel, mă voi ocupa de acest cuvînt în continuarea la *Iranoromanica*.

O. D.

[1] Cf. E. Berneker, *Slav. etym. Wb.*, I, 231.

[2] Înrudirea lui cu forme indoeuropene nu e tocmai clară şi singuri germaniştii recunosc aceasta (cf. F. Kluge, *Etym. Wb.*, 325).

[3] E. Berneker, *l. c.*, I, 362; cf. M. Vasmer, în *Ročnik slav.*, IV, 176.

[4] V. Berneker, *l. c.*, 78-79, unde s. *bobnà* e amintit sor. *bubliw* „bumb". Dar ceva şi mai convingător: în graiul Valahilor din Moravia există cu înţelesul de „bumb" *bombík* şi *gombík* (Fr. Bartoš, *Dial. slovn. mor.*, I, 21; tot acolo e dat *bombelák*, iar *bumbík* e înregistrat de Fr. Kott, *Dodatky k Bartošovu Dial. slovn. mor.*, Praga, 1910, 8); se vede bine aici amestecul lui *gomb-* cu *bomb-*.

INDICAŢII BIBLIOGRAFICE

A. Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, ed. a 5-a; Paris, Hachette; 1922; XXIII-464 pag. — Concentrarea ultimelor resultate ale lingvisticei indoeuropene într'o sinteză luminoasă a impus dela început cartea savantului francez, căruia ştiinţa îi datoreşte atîtea lucrări remarcabile. Retipărirea ei aduce unele modificări la ediţiile anterioare, dar în linii generale regăsim planul după care a fost concepută şi acelaşi spirit critic veghind la alegerea părerilor care trebue luate mai mult în samă. Ţinînd să dea îndrumări sigure şi să grupeze faptele positive pe care au ajuns să le stabilească lingviştii, Meillet înlătură din expunerile sale chestiunile controversate. A lăsat la o parte şi problemele referindu-se la rasă, religia şi obiceiurile popoarelor indoeuropene, pentru că i s'au părut încă prea obscure şi neputînd fi urmărite cu aceeaşi metodă precisă la care a ajuns lingvistica. Totuşi unele capitole din cultura veche sînt atinse cînd se vorbeşte de anumite particularităţi lingvistice, în special acelea care privesc vocabularul, şi poate ar fi fost de relevat alte puncte în care constatăm analogii între faptele lingvistice şi condiţiunile de viaţă din epoca primitivă a culturei indoeuropene.

Pentru oricine se ocupă cu probleme de filologie cartea lui Meillet e o călăuză de care nu se poate dispensa, cu atît mai mult cu cît dă la sfîrşit o bogată bibliografie, ţinută în curent cu ultimele publicaţiuni.

A Sieg und W. Siegling, *Tocharische Sprachreste*, I. Band, Die Texte: A. Transkription, B. Tafeln; Berlin şi Leipzig, Vereinigung wissenschaftl. Verleger; 1921; XII-258, 64 pag. — Limba tokharică, ce, după expediţia în Turfan, a fost ca o revelaţie pentru indoeuropeniştii, îşi aşteaptă încă interpretatori, chiar dacă asupra unor particularităţi filologii sînt de acord, după studiile care au fost făcute asupra ei şi i-au dat de-odată un loc însemnat în cercetările comparative. Pentru a înlesni cunoaşterea ei şi a pune la îndemîna savanţilor texte sigure, A. Sieg şi W. Siegling publică în două părţi primul volum, ca resultat al

studiilor lor asupra manuscriselor. Din textele scrise în alfabetul indian *brāhmī*, dînșii publică însă numai o parte, acelea care redau dialectul A, cum a fost numit spre deosebire de al doilea B, arătînd în unele privințe particularități mai arhaice. În prefață editorii exprimă părerea că propriu zis termenul de *tokharic* trebue restrîns la primul dialect.

Al doilea volum, ce va fi și mai util, va cuprinde gruparea formelor și lămuriri lingvistice.

Ph. Arbos. *La vie pastorale dans les Alpes françaises;* Paris, A. Colin; 716 pag. — Tot mai mult începe să se dea atențiune vieței pastorale și din alte țări. Pentru Franța, cartea lui Arbos împlinește o lacună, cînd numai monografii asupra unor ținuturi s'au publicat pînă acum și foarte greu de urmărit — ele sînt indicate de autor în bibliografia dela sfîrșit. Constatările pe care le face Arbos asupra păstoritului din Franța duc, firește, la comparații cu alte regiuni, cînd se știe cum viața păstorească de pretutindeni presintă multe asemănări. Lucrarea interesează și pe filologii care urmăresc problema păstoritului, deși în ea nu vor găsi relevată bogăția de termeni pastorali întrebuințați în Franța (pentru cîțiva din ei v. în special pag. 388 și cu privire la toponimie formele relevate la pag. 22). Incidental, autorul vorbește și de Aromîni, dar de ce le zice *Aromounes*, cînd forma francisată ar trebui să fie *Aroumains!*

W. von Wartburg, *Französisches etymologisches Wörterbuch;* Bonn-Leipzig, Kurt Schroeder Verlag; 1922; fasc. 1-4, 288 pag. — Ideea dela care a plecat W. von Wartburg redactînd acest dicționar e de a arăta extensiunea, vitalitatea, cuvintelor francese și a da istoricul lor, insistînd mai mult decît se făcea pînă acum asupra evoluției lor semantice. Se înțelege de aici valoarea acestei lucrări și, urmărind diferitele articole consacrate formelor de origine latină sau streină, se poate vedea materialul vast care a fost pus la contribuție și indicațiile prețioase pe care le dă cercetătorilor. Deși redactarea se simte uneori că a fost prea grăbită, nu se poate să nu recunoaștem totuși cît de folositor va fi acest dicționar etimologic, conceput după un plan mare, și încheierea lui poate nu va întîrzia prea mult.

Tache Papahagi, *Antologie aromânească;* București, Tip. „Rominia nouă"; 1923; xlvii-519 pag. — După culegerea, cu prețioase lămuriri, dată de Pericle Papahagi (*Din lit. pop. a Aromînilor*), publicația lui Tache Papahagi, din seria celor tipărite de

„Casa școalelor", ne înlesnește cunoașterea producțiunilor populare ale fraților noștri, alături de literatura lor cultă, și ca să ne dea această antologie d-sa era cel mai bine designat, fiind nu numai filolog, dar și un bun cunoscător al vieței Aromînilor. Bucățile strînse aici la un loc, afară de cîteva inedite, sînt luate din diferite culegeri, mai ales din materialul risipit prin reviste și redarea lor, fără să fie strict filologică — nici nu putea fi astfel o carte care nu se adresează numai specialiștilor —, lasă să se vadă destul de bine particularitățile graiului aromîn. Introducerea ne informează asupra unor aspecte ale vieței Aromînilor, dă cîteva caracterisări ale sufletului lor și indică unele asemănări ori deosebiri între folklorul nostru dela nordul și sudul Dunărei. La pag. xxxvi Papahagi relevează, cum am relevat și eu în *Viața păstorească*, cîteva poesii populare aromîne care se întîlnesc cu *Miorița*. Cu privire la compunerile unor scriitori aromîni se pune în evidență valoarea lor, nefiind lipsite de însușiri literare.

Glosarul care încheie lucrarea, cu explicații în limba francesă, va ajuta romaniștilor cunoașterea dialectului aromîn.

Al. Rosetti, *Les Catéchismes roumains du* xvie *siècle*, în *Romania*, XLVIII (1922), pag. 321-334. — Luînd ca punct de plecare *Catehismul* descoperit în urmă de A. Bîrseanu (și numit „din Ieud"), Al. Rosetti cercetează celelalte texte similare din secolul al xvi-lea pentru a ajunge la cîteva conclusii, bine întemeiate. La presupunerile lui Bîrseanu, într'o comunicare la Academie, Rosetti adaugă considerațiuni pornind dela o analisă mai aprofundată a textului pentru a aduce dovezi că acest *Catehism* a fost tipărit — nu tradus — de Coresi și trebue să fi apărut la Brașov în 1559, deci ar fi identic cu acela pentru care aveam la această dată numai o mențiune. Ca o copie după el trebue privit textul păstrat în „Codex Sturdzanus", pe cînd *Catehismul* din ms. Marțian se îndepărtează de el și trebue să presupunem că derivă dintr'o altă versiune, aceea dată pentru prima oară în 1544, fără să o putem cunoaște și fără să știm dacă a servit ca bază celei din 1559 (aceasta poate fi o traducere independentă de cea din 1544). Pentru că textul din ms. Marțian apare rotacisat — afară de *Tatăl nostru* și *Crezul* care par să fie luate după *Molitvenicul* lui Coresi — Rosetti presupune că în același fel se presenta și izvorul lui presupus, adică versiunea din 1544. Nu cred totuși ca prima traducere a *Catehismului* să fi fost făcută în graiul rotacisat; dar asupra acestui capitol din literatura noastră veche vom insista mai mult cu alt prilej.

L. Rütimeyer, *Weitere Beiträge zur schweizerischen Ur-Ethnographie aus den Kantonen Wallis, Graubünden und Tessin*; Basel, Schweiz. Gesellsch. f. Volkskunde, Strassburg, K. D. Trübner; 1918; 54 pag. — După alte cercetări cu privire la preistoria elveţiană, Rütimeyer ne împărtăşeşte în această broşură resultatele unei serii nouă de studii pe care le-a întreprins şi care presintă interes nu numai pentru Elveţieni. Privitor la răboajele ciobanilor noştri e interesant ce semnalează Rütimeyer din ţinuturile alpine (cifrele răboajelor, admiţînd părerea lui Verworn, le crede mai vechi decît din epoca romană); de relevat şi informaţiile cu privire la luminatul cu scoarţă de arbori sau ţăndări, la fel întru cîtva cu *zada* dela noi; ocupîndu-se de jocurile de copii, Rütimeyer urmăreşte cîteva cuvinte pe care le-a studiat şi J. Jud.

C. Tagliavini, *Grammatica della lingua rumena*; Bologna-Heidelberg, G. Groos; 1923; XX-410 pag. — E mai mult decît o gramatică practică, pentru că autorul aduce pregătire filologică şi intenţia sa a fost să pună o carte de bună orientare la îndemîna studenţilor dela Universităţile din Italia care se ocupă cu filologia romanică — ea va putea fi utilă şi celor din alte ţări care se îndreaptă spre aceste studii. Introducerea dă o privire generală asupra evoluţiei limbei noastre, cu o bibliografie care arată că C. Tagliavini e în curent cu cele din urmă publicaţii de filologie română. Pentru indicarea pronunţării sunetelor noastre d-sa a adoptat, cu puţine modificări, sistemul fonetic fixat de *Association phonétique internationale*. Textele, din care unele merg pînă la literatura mai veche, sînt bine alese, deşi poate ar fi trebuit să cuprindă ceva mai mult din literatura contemporană.

Îngrijirea cu care e tipărită adaugă şi ea la buna impresie pe care o face această carte şi trebue să fim recunoscători autorului că ajută streinilor astfel cunoaşterea limbei noastre.

P. Skok, *Gibt es altgermanische Bestandteile im Rumänischen?* — în *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XLIII (1923), pag. 187-194.—Publicarea în aceeaşi revistă (XLI, 420 urm.) a unui articol de C. Diculescu îi dă prilej lui Skok să cerceteze temeinicia unor etimologii germanice propuse pentru explicarea cîtorva cuvinte româneşti. Cum am arătat ocupîndu-ne de studiul lui Giuglea, şi Skok ajunge la aceeaşi conclusie examinînd etimologiile date de Diculescu: nici una (pentru *butură*, *grind*, *sburda*, *strugure* etc.) nu-şi găseşte sprijin şi arată prea multă uşurinţă în afirmarea unor păreri. Asupra acestei chestiuni vom reveni cînd vom vorbi de cartea lui C. Diculescu, *Die Gepiden*, neamintită de Skok şi unde se insistă iarăşi asupra aşa ziselor germanisme dela noi. — O. D.

CONSTATĂRI IN DOMENIUL DIALECTOLOGIEI

Cercetările făcute în ultimele două decenii în domeniul dialectologiei şi, în special, apariţiunea monumentalului *Atlas linguistique de la France*, al lui Gilliéron şi Edmont, au aşezat studiul dialectelor pe temelii cu totul nouă şi au dat prilej filologilor să revisuească unele teorii şi afirmaţiuni nu destul de bine controlate. De altă parte, problemele şi discuţiunile ivite în urma publicaţiunei imensului material lingvistic din acest *Atlas* au fost de aşa natură, încît făceau impresia unei adevărate revoluţiuni în filologie, dîndu-se, de o parte, o luptă de distrugere a tot ce se construise cu atîta trudă în decurs de o jumătate de veac, iar, de altă parte, se manifesta o tendinţă de a se reduce la ultima expresiune importanţa cercetărilor nouă. Exagerărilor celor dintîi, în frunte cu Gilliéron, care merg pînă a nega evoluţiunile fisiologice, treptate şi constante, ale sunetelor, preconisînd numai schimbări de natură psihologică, au dat ocasiune lui G. Millardet, în judicioasa şi cumpătata-i lucrare, *Linguistique et dialectologie romanes: problèmes et méthodes*, să aşeze în adevărata lor lumină resultatele obţinute prin studiile recente şi să examineze cu nepărtinire orientările nouă ce decurg din ele [1].

[1] Vezi darea de samă asupra acestei lucrări şi a problemelor pe care le analisează, în *Grai şi suflet*, 150-153.

Ocupîndu-mă de mai bine de douăzeci de ani cu studiul dialectelor romîne şi terminînd, după cercetări îndelungate într'un mare număr de localităţi, *Atlasul lingvistic al Bănatului*, cred că unele păreri la care am ajuns vor ajuta la lămurirea acestei chestiuni atît de mult desbătute şi, uneori, atît de unilateral examinate.

Dacă, în Apus, cercetările dialectale făcute pînă mai acum treizeci de ani erau departe de a oferi filologului un material sigur pe care să se poată întemeia, la noi materialul dialectal ce se publicase lăsa foarte mult de dorit. Dialectele de dincolo de Dunăre erau aproape ignorate, căci nu se putea pune nici un temei pe cele publicate de diletanţi, şi tot aşa de puţin informaţi eram cu privire la varietăţile graiului romînesc de dincoace de Dunăre. Trebue să recunoaştem că cercetările lui Weigand, făcute în spirit mai ştiinţific, au folosit mult studiilor noastre dialectale. Dar, de aci pînă la alcătuirea unui *Linguistischer Atlas des daco-rumänischen Sprachgebietes* (Leipzig, 1909), pe basa a 103 cuvinte-tip, cercetate în localităţi depărtate adesea unele de altele de 30-40 de km. şi grupate apoi în 67 de hărţi, nesistematic alcătuite şi de o lectură foarte puţin practică, e o dovadă de o prea mare încredere în sine. De altă parte, pripa cu care au fost făcute aceste cercetări, neînţelegerea, în multe casuri, a răspunsurilor date de cei întrebaţi, a făcut să se strecoare, în lucrările lui Weigand, greşeli numeroase pe care am avut deseori prilejul să le constat în cercetările făcute în aceleaşi localităţi şi interogînd uneori aceleaşi persoane. Numărul restrîns de cuvinte-tip cercetate de Weigand nu este suficient pentru a cunoaşte cele mai de samă fenomene fonetice şi, prin numărul relativ redus de localităţi cercetate, nu ne putem face o idee clară de extensiunea lor geografică. Atlasul lingvistic al Romîniei rămîne deci de făcut. Începînd cu Bănatul, unde am cercetat, timp de douăzeci de ani, peste 250 de localităţi (în loc de 60, cum făcuse Weigand), şi urmărind peste 700 de cuvinte-tip (în loc de 103, ca Weigand), din care am crezut suficient să alcătuesc 130 de hărţi, sper că voi înlesni elaborarea atlasului general al dialectelor noastre, aşa cum îl aşteptăm.

Dacă atlasul lui Weigand mai poate da oarecare indicii asupra unora din prefacerile fonetice, nu tot astfel stă şi cu circulaţiunea cuvintelor. Nici un cuvînt nu a fost cercetat din acest punct de vedere. Glosarele care însoţesc studiile făcute în diversele regiuni înregistrează cuvinte auzite întîmplător, într'o localitate oarecare, fără a ne arăta ariile geografice înăuntrul cărora circulă aceste cuvinte. Aşa, de pildă, pentru noţiunea de „coş pentru fum", Weigand înregistrează termenii *bučin* (*Jahresbericht*, IV, 326) şi *(h)oģeac* (*ibid.*, VIII, 316), fără a ne indica mai de aproape de unde pînă unde se întrebuinţează aceste cuvinte. Dacă mai adăugăm la acestea forma *horn*, foarte răspîndită în Moldova, *(h)urloi*, usitat în Transilvania, şi formele *bageá*, *bageagă*, *jumar*... etc., înregistrate de Fr. Damé (*Terminologia*, 98), avem o serie de termeni pentru noţiunea de „coş", fără a şti însă suprafaţa geografică pe care o ocupă fiecare din aceştia. Să examinăm mai de aproape termenul *coş*.

Dicţionarele înregistrează pentru acest cuvînt următoarele înţelesuri: 1. o împletitură de nuiele în care se cară sau se pune ceva; 2. o împletitură de nuiele de forma unui coş cu care se pescueşte; 3. o împletitură de nuiele la carele care n'au loitre şi codîrle, pentru căratul poamelor, etc.; 4. un fel de ladă conică la moară unde se toarnă grăunţele de măcinat; 5. o ladă cam de aceeaşi formă, la teasc, unde se pun strugurii ce urmează a fi striviţi; 6. acoperemîntul la o trăsură; 7. dispositivul de olane sau de cărămidă prin care iese fumul, în Moldova *horn*.

In ce priveşte originea acestui cuvînt, constatăm că e vsl. *košъ*, care avea înţelesul de „coş de grăunţe, împletitura de nuiele pentru pus sau cărat ceva". Cuvîntul s'a păstrat la Ruşi (*košъ*), la care însemnează „coş de grăunţe, ţarc"; la Ruteni: *kiš* „coş de grăunţe, coş la moară"; la Bulgari: *košъ* „coş de grăunţe, hambar, coş de pescuit; coş pentru fum"; la Sîrbi: *koš*, aceleaşi înţelesuri ca la Bulgari, afară

de acela de „coș de fum"; tot astfel la Sloveni (*koš*), la Cehi (*koš*), la Poloni (*kosz*). Dela Slavi, cuvîntul a trecut și la Albanesi (*koš*), cu înțelesul de „coș de grăunțe; coș la moară; stup". Nu încape nici o îndoială că înțelesul primitiv e acela de „împletitură de nuiele", de unde au derivat toate celelalte.

Sensurile secundare se lămuresc ușor din acest înțeles primitiv. Cum se explică însă acela de „coș pentru fum", pe care-l găsim numai la Romîni și la Bulgari? Nu e decît un singur răspuns logic. In timpurile primitive „coșul pentru fum" era alcătuit dintr'o împletitură de nuiele, ca și coșul de cărat sau de conservat ceva. E prima fasă culturală care a urmat aceleia în care nu exista coș pentru fum la casă și în care fumul ieșia pe unde-l mîna voia Domnului. Faptul acesta e confirmat de existența pînă în ziua de astăzi a acestui dispositiv primitiv la unele bordeie, cum se poate vedea pe fotografia alăturată.

Deoarece găsim același cuvînt *coș*, cu înțelesul de „cheminée", la Romîni și la Bulgari, aceasta dovedește contactul intim al acestor două popoare pe terenul cultural și interesează de aproape istoria culturală a unora ca și a celorlalți. Tot astfel interesează istoria noastră culturală împrejurările care au contribuit ca Moldovenii să adopte această noțiune, sub numirea de *horn*, dela Ruteni, sub numirea de *ogeac*, dela Turci, etc. Pînă unde s'a întins numirea de *coș*, cu înțelesul de „cheminée", ce suprafață geografică ocupă fiecare din termenii sinonimi *horn*, *ogeac*, *urloi*, *bucin*, etc. e o chestiune de care se ocupă în special geografia lingvistică. Dar istoria culturală a unui popor se răsfrînge uneori așa de fidel în vocabularul ei, încît circulațiunea unui cuvînt pe o întindere mai mare sau mai mică a unui teritoriu lingvistic indică în multe casuri penetrațiunea mai adîncă sau numai superficială a culturei altui popor cu care a venit în atingere sau care i s'a suprapus în anumite regiuni. De aceea geografia lingvistică e strîns legată de istoria culturală a unui popor.

Coș primitiv, din nuiele împletite, deasupra unui bordei din jurul Silistrei

Să mai examinăm şi alţi cîţiva termeni.

Cuvîntul *nămaie* însemnează în Bănat „oaie", şi tot acelaşi înţeles îl au megl. *nămal'* şi arom. *nămal'e* (*numal'e*). Lat. a n i m a l i a, pl. din a n i m a l, din care derivă aceste forme, însemna însă „animale de orice soi". Cum se explică această schimbare de înţeles? Nimic mai simplu. Numai într'o ţară în care ocupaţiunea de căpetenie a majorităţei locuitorilor era într'o vreme creşterea oilor, animalul prin excelenţă trebuia să fie considerat oaia şi deci să se aplice acesteia numai denumirea de „animal". In sprijinul acestei păreri putem adăuga următoarele fapte. In port. *almalha* < a n i m a l i a însemnează „vacă tînără", de unde s'a format masc. *almalho* „bou tînăr". Trecerea la sensul de „vacă, bou" a lat. a n i m a l se explică prin importanţa care se dă creşterei animalelor bovine în Portugalia, unde numeroasele rase din aceste animale sînt renumite atît pentru carnea, cît şi pentru laptele lor [1]. In Provansa, *aumalho* e un nume colectiv dat de asemenea boilor, vacilor sau taurilor, pentru acelaşi motiv că în această regiune, în special în Camargue, la gurile Ronului, creşterea acestor animale e îndeletnicirea de căpetenie a unei mari părţi din locuitori. Tot bou însemnează *nemal* < a n i m a l în dial. friulan şi în veneţiană. In aceste regiuni se dă o deosebită atenţiune creşterei animalelor bovine şi numeroasele speţe de boi de aci sînt foarte apreţiate [2]. De altă parte, în Lombardia şi Emilia (mant. pav. parm. mir. *nimal*, regg. *nimel*), lat. a n i m a l a luat înţelesul de „porc". Lucrul e foarte explicabil, pentru că tocmai în această parte a Italiei creşterea porcilor e mai însemnată şi aci se află cele mai bune speţe ale acestor animale [3].

Cuvîntul f r u c t u s, care avea înţelesul de „produs, folos, poamă", a căpătat în rom. sensul de folosul pe care-l tragem dela oi şi, mai tîrziu, dela vaci, în special *laptele* şi

[1] Ferruccio Faelli, *Razze bovine*, Milan, 1903, 92-93.
[2] *Ibid.*, 103-104.
[3] *Ibid.*, 370.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY

brînza. Şi acest înţeles ne îndreptăţeşte să deducem că ocupaţiunea de căpetenie a locuitorilor în trecut a fost păstoritul. Acelaşi înţeles îl regăsim şi aiurea în domeniul romanic, dar numai acolo unde păstoritul a fost cîndva sau mai este şi acum o îndeletnicire însemnată a populaţiunei [1]. E interesant că în unele ţări cuvîntul a căpătat un alt înţeles. Astfel în unele regiuni ale Germaniei, la Şvabii din Bănat, etc., unde agricultura şi cultivarea grîului e ocupaţiunea de căpetenie a locuitorilor, *Frucht* (împrum. din lat.) a căpătat sensul de „grîu". Tot în această ordine de idei e interesant de menţionat că cuvîntul germ. *Korn*, cu înţelesul primitiv de „secară", a căpătat, în diversele regiuni ale Germaniei, înţelesurile de „alac" (*triticum spelta*) în Franconia, Suabia, Alsacia şi Elveţia, acela de „grîu", în Transilvania, iar în Westfalia, sensul de „ovăs", pretutindeni în legătură cu semănăturile pe o scară mai întinsă făcute de cei mai mulţi locuitori.

Un alt termen care aminteşte viaţa păstorească la Romîni e *făt* „băiat", din lat. f e t u s „puiul unui animal". Oriunde, în domeniul romanic, păstoritul este sau a fost cîndva în floare, cuvîntul acesta s'a păstrat fie cu înţelesul de „oaie", fie chiar cu acela derivat de „copil" [2].

Causele care au determinat ca a n i m a l i a să ajungă să însemneze „oaie", în unele regiuni ale domeniului romînesc, „vacă" sau „bou", într'o parte a domeniului romanic din Apus, „porc", în alte regiuni ale Romaniei, etc., ca urmaşii lui f r u c t u s să continue să trăească, ici cu înţelesul de „produs al oilor", colo cu sensul de „grîu", „secară", etc., ca f e t u s să capete în unele regiuni însemnarea specială de „oaie" sau aceea de „copil", interesează istoria culturală. Precisarea însă exactă a ariilor geografice în care descendenţii acestor termeni latini continuă să trăească, fie-

[1] Candrea-Densusianu, *Dicţ. etim.*, 664.
[2] *Ibid.*, 560.

care cu înţelesul special pe care l-a adoptat, intră în cadrul geografiei lingvistice.

Dar această ramură a filologiei, care se ocupă nu numai de extensiunea geografică a unui fenomen fonetic, ci urmăreşte mai ales circulaţiunea cuvintelor, care e de un interes capital, nu poate face aproape nici un pas dacă nu ţine samă la tot momentul de istoria culturală. Nu înţelegem că se poate face geografie lingvistică fără a se da o atenţiune deosebită istoriei culturale, care nu trebue pierdută nici un moment din vedere. Lucrul acesta nu l-a făcut Weigand în cercetările sale, şi de aceea materialul pe care l-a dat la lumină nu presintă decît un interes secundar.

Creată abia de două decenii, geografia lingvistică e menită să aducă mari servicii filologiei, să controleze şi să rectifice multe din aserţiunile de pînă acum, lipsite de o temelie solidă, şi să dea cercetărilor de limbă îndrumări cu totul nouă.

Intr'o lecţiune făcută la Universitatea din Bucureşti, în novembre 1913, pomeniam, între altele, multe din nedumeririle filologului faţă de unele fapte a căror explicaţiune îi scapă în mare parte:

Se întîmplă ca în limba oricărui popor, sute de cuvinte să piară din grai — şi aceasta fără nici o raţiune aparentă —, nelăsînd adesea nici o urmă de existenţa lor anterioară, iar în locul lor să găsim cuvinte împrumutate dela popoarele vecine sau dela popoare cu care el a trăit într'o vreme laolaltă. Aşa, în locul vechiului *cerbice*, din lat. c e r v i c e m, întrebuinţăm astăzi *ceafă*, corespunzător albanesului *kafă*; în loc de un representant al lat. c o l l u s, găsim cuvîntul *gît*, de origine slavică, etc. Putem oare deduce de aci că Romanii din Peninsula balcanică n'au ştiut ce e „gîtul" sau au uitat cu timpul această parte a corpului? Sau, dacă germ. *kahl* „pleşuv" e împrumutat din lat. c a l v u s, dacă *chel* şi *pleşuv* sînt termeni împrumutaţi, primul din turceşte, al doilea din slavoneşte, ar fi oare o dovadă că Germanii n'au ştiut ce însemnează a fi „pleşuv", decît după ce au venit în contact cu Romanii şi că noi, Romînii, am cunoscut această noţiune,

unii cînd au făcut cunoştinţă cu Slavii, iar alţii cînd au venit în atingere cu Turcii? Se vede de aci cu cîtă prudenţă trebue să procedeze filologul în cercetările de această natură şi ce greşeli ar fi expus să comită, cînd s'ar grăbi să tragă conclusiuni de felul acesta. Cuvintele trăesc, şi multe din ele se învechesc ori dispar cu timpul. Vorbim de astă dată de cuvintele care represintă noţiuni curente, concrete, pe care le avem veşnic în minte sau înaintea ochilor. Care să fie causa ce provoacă această îmbolnăvire a cuvîntului, care se termină adesea prin moarte? Nu se ştie. De ce, bunăoară, au dispărut lat. n u d u s şi v a c u u s, care au fost înlocuiţi prin slav. *gol*, pe cînd pentru noţiunea contrară s'a păstrat termenul de origine latină, *plin?* De ce a dispărut g a l l u s, înlocuit prin slav. *cocoş*, şi s'a păstrat cuvîntul *găină*, din lat. g a l l i n a? Filologului i-ar fi cu neputinţă să dea un răspuns mulţumitor la aceste întrebări. Prin contactul intim între două popoare, unele cuvinte des întrebuinţate sînt împrumutate de unul sau de celălalt. Cuvintele acestea trăesc multă vreme alături de cele de o întrebuinţare mai veche. O luptă de distrugere se încinge între ele, şi cel mai favorisat din ele învinge, condamnînd pe adversar la pieire. De ce însă cutare cuvînt se bucură de mai multă favoare? Nimeni n'ar putea răspunde.

De ce, la un moment dat, dispare vechiul cuvînt *asin* (<a s i n u s), spre a fi înlocuit cu *măgar?* De ce vechiul *arbure* (<a r b o r e m) apare azi ca neologism, poporul necunoscînd acum decît termenii *pom, copac* sau *lemn?* Cuvîntului vechi *timp* îi face concurenţă slav. *vreme* şi sînt ţinuturi unde *timp* abia se mai aude [1]; la Aromîni chiar a dispărut cu totul. *Unghi* şi *colţ* sînt în rivalitate, şi cuvîntul de origine latină *unghi* e de pe acum condamnat pieirei. *Adînc* nu se mai întrebuinţează de cei mai mulţi Bănăţeni, care i-au substituit pe *afund*. Tot în Bănat, au fost înlocuiţi termenii *femeie* prin *muiere, puţin* prin *cîta* sau

[1] In Bănat. *tsimp* se întrebuinţează numai cu înţelesul meteorologic: *să dzîa Dumnidzău tsimp bun să rodzîască bucatsîle*, de unde apoi, acela mai răspîndit de „rod; recoltă": *Doamne ažută la tsimp nou!*

o ţîră, iar în locul cuvîntului *coapsă*, dispărut cu desăvîrşire, a fost adoptat termenul, de origine slavă, *kîşt* [1].

Factori noi, de care nu s'a ţinut în de ajuns samă pînă acum, care au adus perturbări în fonetism şi în lexic, apar de-odată şi, din neînsemnaţi cum păreau, trebuesc recunoscuţi astăzi ca fiind, dimpotrivă, de o importanţă covîrşitoare.

Cercetările mele dialectale, şi în special cele cu privire la graiul bănăţean, mi-au permis să fac o serie de constatări, din care voi releva cele mai de samă:

1. O noţiune bine cunoscută într'o regiune îşi păstrează în genere nealterată numirea sau forma. Numai în acele părţi unde noţiunea e mai puţin răspîndită sau e cu totul necunoscută, găsim forma alterată în mod anormal, sau termenul care represintă acea noţiune nu mai e cel primitiv, ci înlocuit cu un altul. Forma *viñe* e întrebuinţată în Bănat numai în acele localităţi în care se face şi cultura viţei. Se ştie că în graiul bănăţean *ñ* muiat nu a trecut de regulă la *i*, ca pretutindeni aiurea în domeniul dacoromîn. Astfel se zice: *tămîñe, căpătîñi, cuñi, lupoañe*, etc. Cu toate acestea, întîlnim şi forma *viie*, iar nu *viñe*, în foarte multe localităţi. Cercetînd causa acestei perturbări anormale în fonetismul obişnuit, am constatat că în acele localităţi în care se rosteşte *viie* cultura viţei e cu totul necunoscută sau de dată cu totul recentă şi făcută pe o scară foarte restrînsă (abia ici, colo cîte un loc̦şor semănat cu viţă). Urmează de aci că forma *viie*, cu fonetismu-i anormal, e importată de aiurea, probabil din Oltenia, odată cu noţiunea care o represintă [2]. Insuşi cuvîntul *viţă* a fost uitat în aceste regiuni, fiind înlocuit prin *loază*, de origine slavă.

Tot astfel, lat. f r a x i n u s e representat prin formele

[1] Cf. *Straturi de cultură şi straturi de limbă*, passim.

[2] Aceeaşi constatare a făcut-o Densusianu, în Ţara Haţegului, unde *viie*, în loc de *viñe*, se rosteşte în regiunea unde nu creşe vii (*Graiul din Ţara Haţegului*, 35-36). In partea septentrională a Bănatului, în regiunea Mureşului, unde cultura viţei e destul de răspîndită, forma *viie* e o infiltraţiune dela nord.

normale *frapsin* şi *frasin*, alterat pe alocuri în *fracsin*, în regiunile păduroase ale Bănatului, unde creşte şi e bine cu-

1

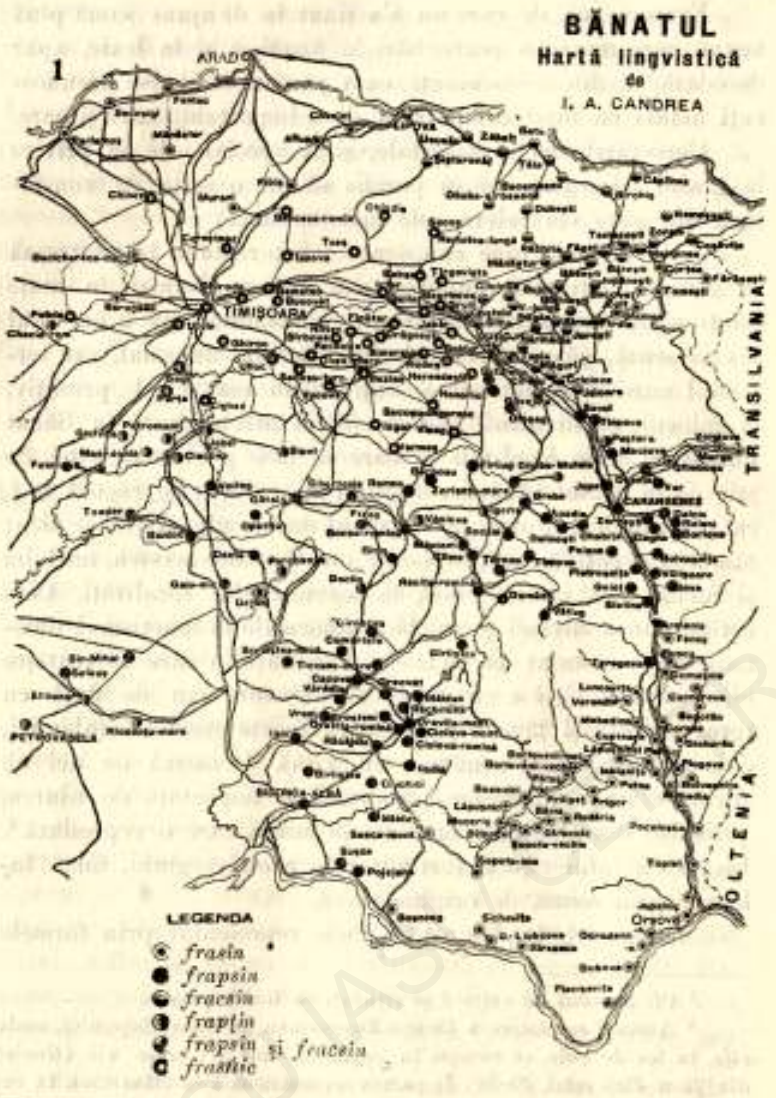

* Se mai aude şi *frasinle*, *fracsinle* şi *frapţinle*.

noscut acest copac, pe cînd acolo unde acest arbore e cunoscut numai din auzite, cuvîntul a fost modificat în diverse chipuri: *frapţiu*, *frapţin'e*, *fracsin*, *frasn'ic*, *frazn'ic*, etc. (v. harta 1).

Acelaşi lucru îl constatăm şi cu privire la numele mesteacănului. Forma normală *măstacîn* a fost alterată în *măstac*, în acele părţi ale Bănatului unde nu se pomeneşte de existenţa acestui copac, ci numai unde s'a auzit vorbindu-se de „mături de mesteacăn", aduse de aiurea.

2. Legile fonetice nu sînt aşa de riguroase, cum se susţine încă de unii filologi. Faimosul principiu, enunţat în 1890 de lingvistul german H. Osthoff, după care „legile fonetice lucrează orbeşte, cu o necesitate oarbă" („die Lautgesetze wirken blind, mit blinder Notwendigkeit"), şi stabilit ca dogmă de neogramatici, apare astăzi ca o aserţiune îndrăzneaţă care nu ţine samă de sutele de casuri care-l desmint la tot pasul. Excepţiunile, care veniau să contrazică o lege fonetică stabilită, le explicau dînşii numai prin influenţa perturbatoare a analogiei care, după ei, era singurul factor în stare să se opună evoluţiunei forţate şi inevitabile a sunetului. Legea fonetică, ce constată numai repetarea unui fenomen fonetic, în anumite condiţiuni, în afară de casurile cînd diverse împrejurări se interpun şi-l abat în alte direcţiuni — dar nu supunerea lui orbească unei fatalităţi inexorabile — e termenul cel mai puţin fericit pe care l-au creat vre-odată filologii. Nu există o singură lege fonetică după care un sunet să evolueze *în toate cuvintele*, în care se găseşte în condiţiuni identice, în acelaşi fel, *în acelaşi timp*, în graiul unei aceleiaşi regiuni. Mai totdeauna se ivesc excepţiuni, datorite unei împrejurări sau alteia, care vin să contrazică legea stabilită. Cercetările făcute de mine în Bănat m'au condus la următoarele constatări:

a. Nu în toate cuvintele în care un fonem se găseşte în condiţiuni identice evoluţiunea lui a fost uniformă. Factori necunoscuţi, împrejurări neştiute au oprit în loc evoluţiunea sunetului, în anumite cuvinte, şi, la un moment dat, fonemul ne mai găsindu-se în condiţiuni similare cu ale altor cuvinte

cu care odinioară se găsia într'o situaţiune identică, apare isolat într'o fasă fonetică mai veche sau a evoluat într'un sens cu totul deosebit. Următoarele exemple ne vor edifica pe deplin.

Grupul latin *cl*, iniţial sau medial, a evoluat la *kl'* şi a ajuns în tot domeniul dacoromîn la fasa *k'i*: clamat a devenit *k'iamă*, clavem > *k'iae* > *k'eie*, oclum > *ok'i(u)*, *seloppum > *şk'iop*, inclino > *înk'in*, etc. Fasa aceasta *k'(i)*, anterioară veacului al XVI-lea, e aceea pe care o presintă textele noastre cele mai vechi. Singure dialectele de dincolo de Dunăre (aromîn şi meglenit) şi cel din Apus (istroromîn) s'au oprit la fasa anterioară *kl'(i)*. Continuînd mai departe seria evoluţiunilor, fasa *k'(i)* a ajuns, în diferite regiuni ale domeniului dacoromîn, la *t'*, *th'* sau *ts*. In Bănat, de pildă, alături de *k'iamă* se zice *tsiamă*, afară de *k'iaie* se aude *tsiaie* şi, tot astfel, întîlnim *k'iag* şi *tsiag*, *k'ingă* şi *tsingă*, *înk'id* şi *întsid*, (u)*ok'* şi (u)*ots*, *şk'iop* şi *ştsiop*, etc. Firește că nu în aceeaşi localitate se rostesc amîndouă formele: acolo unde se zice *k'iag*, nu se rosteşte şi *tsiag*, etc., afară de casurile, foarte rare, cînd localitatea se află aproape de linia care desparte două arii de isoglose, cum, de pildă, în comunele Igeriş şi Dalciu, unde se aude deopotrivă *k'iag* şi *tsiag*, *k'iamă* şi *tsiamă*, etc. Faptul de căpetenie însă care interesează în gradul cel mai înalt pe dialectolog e constatarea pe care am făcut-o că liniile de isoglose ale aceluiaşi fenomen fonetic nu se suprapun exact. In anumite localităţi unde se zice *k'iamă*, adică unde grupul *cl* s'a oprit la fasa *k'(i)*, şi unde ne-am aştepta în mod firesc la *k'iag*, se aude, dimpotrivă, *tsiag* şi viceversa. Astfel, în localităţile Văsiova, Fîrliug, Zorlenţu-mare, Ohaba-Mutnic, Jupa, Zerveşti, O(ha)biţa, Delineşti, Apadia şi Brebu, *k'i* s'a menţinut în *k'iag*, dar a evoluat la *tsi* în *tsiamă* < *k'iamă* (vezi harta 2). In comunele Doclin, Biniş şi Reciţa-romînă se zice *k'iag* şi *k'iamă*, pe cînd *k'(i)* a evoluat la *ts* în cuvîntul *tsingă* < *k'ingă*. In localităţile Caransebeş, Soceni, Tîrnova, Măniom, etc. se zice *k'iag* şi *k'iamă*, dar se pronunţă *ştsiop*

< *şk'iop*. Dimpotrivă, la Var, se zice *şk'iop*, dar se rosteşte *tsiag*, *tsiamă*, *tsingă*. Dacă, în ce priveşte formele resultate

2

● *tsiag, tsiamă, tseie*
◉ *k'iag, k'iamă, k'iaie*
○ *tsiag, tsiamă, k'iaie*
◒ *tsiag, k'iamă, k'iaie*
◓ *k'iag, tsiamă, k'iaie*
◔ *k'iag* şi *tsiag, k'iamă, k'iaie*
◎ *k'iag* şi *tsiag, k'iamă* şi *tsiamă, k'iaie.*

din c l a m a t, *c l a g u m, *c l i n g a şi *s c l o p p u m, Bănatul se împarte în două regiuni, de o suprafaţă aproape egală, unele oprindu-se la fasa cu *k'(i)*: *k'iamă, k'iag, k'ingă, şk'iop*, iar altele evoluînd mai departe spre *ts(i)*: *tsiamă, tsiag, tsingă, ştsiop*, nu tot astfel stau lucrurile cu alte cuvinte care aveau un *c l* în forma latină. In representanţii bănăţeni ai formelor c l a v e m, *c l a v a t o r i a, *c o l ĭ c (u) l u m, g e n u c (u) l u m, i n c l i n o, i n c l u d o, m a n u c (u) l u m, o c (u) l u m, p e d u c (u) l u m, o r ĭ c (u) l a m, etc. predomină fasa *c l* > *k'i*, pe cînd fasa înaintată la *ts(i)* apare numai într'o porţiune mică, în regiunea de nord-est, vecină cu Transilvania, întinzîndu-se pentru unele cuvinte de-a-lungul Mureşului, pînă dincolo de Lipova. Şi de astă dată constatăm că schimbarea sunetului nu s'a produs uniform în toate cuvintele din aceeaşi localitate. Acolo unde se zice *ţotşi* < *ţok'i* sau *cur'etş* < *cur'ek'i* se zice *k'iaie, înk'id, înk'in*, etc., pe cînd în altă parte constatăm că se rosteşte *rîntşiadză* < *rînk'iadză*, pe cînd în toate celelalte cuvinte *k'(i)* s'a păstrat, zicîndu-se *(u)ok'i, cur'ek', k'iaie*, etc. Fasa *ts(i)* < *k(i)* s'a infiltrat în Bănat din regiunea vecină a Ardealului, locuită de Pădureni, şi s'a lăţit încetul cu încetul, dar n'a contaminat în acelaşi grad toate cuvintele care presentau un *k'i* < *c l*. Care sînt causele pentru care unele cuvinte au fost atinse de această prefacere, iar altele nu? Nu putem da nici un răspuns satisfăcător.

Acelaşi lucru s'a petrecut cu *ǧ(i)* < *(g l*. Numai într'o mică regiune, aceea în care *(u)ok'i* a devenit *(u)otşi*, fasa *ǧ(i)* a evoluat la *dź(i)*, rostindu-se *dźem* < *g l ĕ m u s, dźiaţă* < *g l a c i a m, îndźet* < *i n g l a c i o*, etc. Şi tot aci se zice *dźioaşe, dźiară, n'edźină* < *ţioaşe, ţiară, n'eţină*. Nicăeri însă *înţit* şi *nuţit* n'au ajuns la *îndźit, nudźit*.

Se ştie că în tot Bănatul, *d* urmat de *e, i* a evoluat la *dź*, după cum *t* urmat de *e, i* a evoluat la *ts*. Se zice *dźe, dźes, dźestul, dźin, l'indźină, undźiţă, dźeparţse, tsei, tsinăr*, etc. Dacă comparăm între ele ariile geografice ale fiecăruia din aceste cuvinte, constatăm că ele sînt departe

de a se suprapune. In primul rînd, prepoziţia *de* apare sub formele *dźe, dźi* şi *dă* (vezi harta 3). Alături de

3

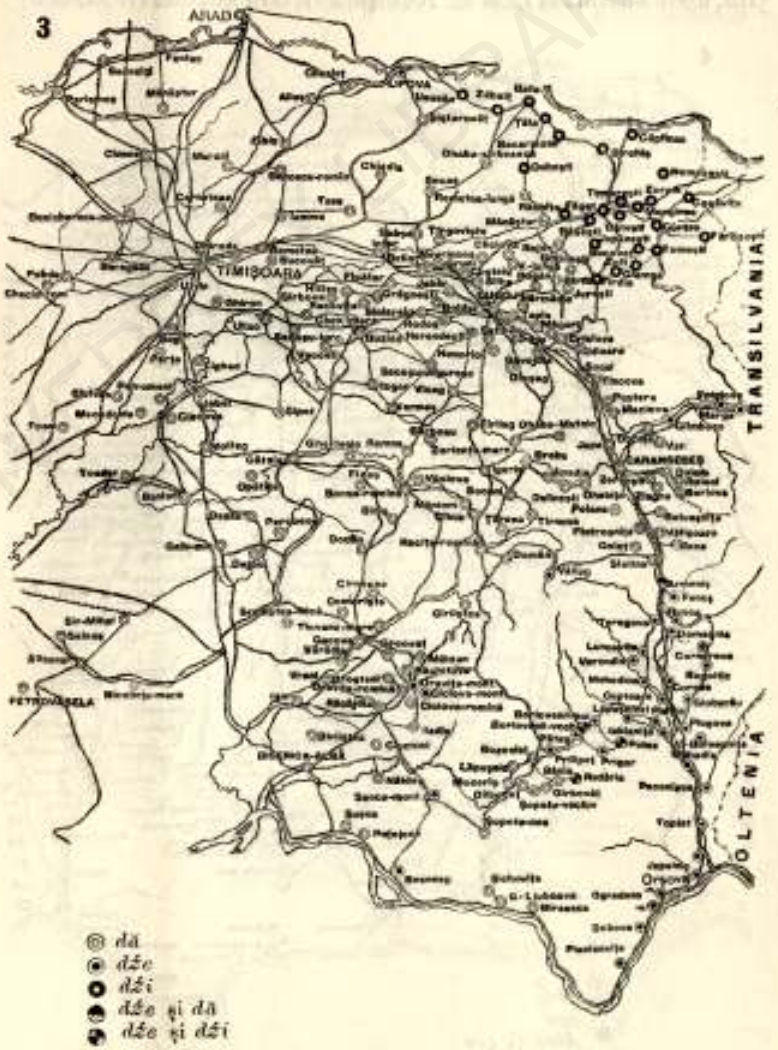

formele *dźestul, dźistul*, apare forma *dăstul;* în afară de *dźes* (v. harta 4), *l'indźină, undźiţi tsei, tsinăr*, etc., se zice *ţes*.

l'inʒină, *unʒiță*, *k'ei*, *k'inăr*. Acolo unde se rostește *ʒes* se zice *dzestul*, unde se întrebuințează forma *l'indzină* se zice *unʒiță*, unde auzim *mă tsem* se rostește *k'ei*, *cirk'iță*, etc. (v. harta 5).

4

Mi nu s'a alterat, în Bănat, trecînd la *mńi* sau *ńi*, afară de cîteva localități din nord-est, unde se rostește *mńicl*,

mńiʒ'e, *mńiedz*, *mńerlă* (*mńirlă*), etc., forme infiltrate din regiunea vecină a Transilvaniei, locuită de Pădureni. Și cu toate acestea, în mai tot Bănatul se rostește *amńiadzădz*.

5

Diftongul *au* s'a păstrat în genere neschimbat: se zice *adaug*, *laudă*, *caue*, *caut*, etc. Dar în unele regiuni, *au* a

evoluat, de o parte, la *al*, de altă parte la **aw* > *ab*, *ap*. Astfel că se rostește: *calt*, *capt*, *laptă* (— laută, „vioară"),

6

labdă, etc. Dar alterațiunea diftongului nu s'a făcut uniform

în toate cuvintele în aceeași regiune: acolo unde se rostește *caục*, *adaụg*, se zice, de altă parte, *capt*, *labdă*, etc. (v. harta 6).

Diftongul *ẹa* (*ịa*) apare deseori trecut la *a*, dar nu în mod uniform. Se rostește *întrabă*, *întragă*, *traptă*, *trabă*, *sta*, *stag*, în loc de *într'ịabă*, *într'ịagă*, *tr'ịaptă*, *tr'ịabă*, *st'ịa*, *st'ịag*, dar în multe localități evoluțiunea lui *ẹa* la *a* s'a oprit numai la unele cuvinte, pe cînd altele au rămas intacte. Se zice în aceeași localitate *într'ịabă* și *întragă*, *st'ịa* și *stag*, *tr'ịaptă* și *trabă*, etc.

Substantivelor în -(*ẹ*)*á* le corespund, pe o mare întindere a Bănatului, forme cu -(*ẹ*)*aụă*, dar nu toate cuvintele presintă, în aceeași localitate, una și aceeași terminațiune. Găsim *măsẹaụă* alături de *cuŕá*, *purśịá* alături de *căṭaụă*, etc.

Ne oprim aci. Am putea spori cu mult această înșirare de exemple, dar cred că cele citate confirmă de ajuns aserțiunea noastră.

b. Analogia intervine adesea, spre a modifica un sunet, în unele cuvinte, în mod cu totul deosebit decît în altele.

Formele *uśig*, în loc de *uśid* < o c c i d o, și *tung*, în loc de *tund* < t o n d o, sînt datorite analogiei altor verbe care presintă un *s* la participiul trecut și se termină cu *g* la pers. 1-îi a indicativului present. Lui *dźir'es*, *înśins*, îi corespund la indicativ *dźir'eg*, *înśing*. După modelul acestora s'au refăcut indicativele *uśig*, *tung*.

Vocala *î* a revenit la *i* în unele regiuni din nord-vestul Bănatului, sub influența infiltrărilor din Ardeal, rostindu-se *ŕid*, *uŕit*, *amăŕit*, *tăŕiță*, etc., ba chiar *friụ*, *griụ*, etc., dar în localități unde se rostește *ŕid* auzim mai adesea *urît* și viceversa, acolo unde se zice *tăŕiță* se aude *ŕid* și *uŕit*, etc. (v. harta 7).

c. Anumite cuvinte se alterează foarte mult, în ciuda oricărei legi fonetice, mai ales cînd aceste cuvinte fac parte din sfera vocabularului des întrebuințat de copii. E casul lui *mînca*, sard. *man(d)igare*, vit. *manicare*, fr. *manger*, etc., care presintă fiecare alterațiuni fonetice anormale, în raport cu m a n d u c a r e. Tot astfel, în Bănat, cuvinte ca *dinte*,

deget, gidil, scuip, sgiriu, strănut, în ce privește fonetismul, *supsioară*, etc. presintă o varietate de forme, din care unele nu se pot explica prin schimbările normale[1]. Așa avem:

7

[1] Parte din ele se explică prin contaminarea cu cuvinte slave, cu același înțeles.

Dzintse și *ʒintse.*

Dzęzet și *dzęzit, dzędzet* și *dzędzit, zęzet* și *zęzit, dzezt* și *dzeist, ʒęzet* și *ʒęzit, ʒeist*, etc., parte din ele resultate prin aceeași metatesă **giditum*, pe care o constatăm și aiurea în domeniul limbilor romanice[1].

Gidzăl, gizăl și *gițăl, gidzul, gizul* și *gițul, gidăl.*

Skip, șkip și *știp, scup'iț, sk'ip'iț* și *șk'ip'iț.*

Zgirii, zgirii, zʒirii, žʒirii, žgirii, zdz'erii, etc.

Strănut, zdrănut, azdrănut, și de altă parte, *zdrăv'in, zdrăv'en, zdravin, zdravăn, zdrțavăn, azdrun, azdruăn, azdron; străf'in* și *străf'ig.*

Supsuoară, supsoară, supțuoară, susuoară, susioară, sisi(i)oară, supsiioară, supsisiioară; submină, sumină, etc.

c. Tot astfel presintă o varietate infinită de forme, în mare parte anormale, acele cuvinte care sînt mai rar întrebuințate sau care designează o noțiune nu tocmai bine definită sau cunoscută. Astfel sînt corespunzătoarele lui *negel* (= neg), *ulcior* (la ochi), *gîtlej* (prin care poporul înțelege cînd faringele cu esofagul, cînd laringele cu traheea), *scăfîrlie* (= creștetul capului), etc.

Alături de *n'ežel*, se aud formele: *n'iżel, in'iżel, n'inžel, žin'žel, n'egoș, n'igoș, in'igoș*, etc.

Pe lîngă *urșior*, se zice: *ulșior, (h)irșior, ușior, uștșior; n'egoș, n'igoș, in'igoș; migoș, mil'igoș, min'igoș, miʒiloș, migulos, migulus*, etc.

Alături de *b'er'egată, b'er'igată, b'el'egată* sau *v'er'igată*, se întrebuințează mai des formele: *gîrcl'ian* și *grîcl'ian, gicl'ian, gilcl'ian, gîtcl'ian, gl'ikian, gl'ican, gîtcl'iez, gîtk'iez, gîtl'iež, gîtcl'iež, gîrl'iež, gîrcl'iad, gîrgălod, gîrgăl'iod, gărcăl'iod, gărgăl'io(d)z, gărgălodz, gărgăroz, ʒelorumb, ʒer'euz, gl'iont*, etc.

Creștetul capului e numit: *scăfîrl'ie, scofîrl'ie, scăfîrl'ie, scăfăl'ie, scăfăl'iie, căfăl'iie, sclăf'iie, scăfl'iie*, etc. In multe localități, aceeași numire o poartă și rotula genunchiului.

d. In special numele de plante și de animale, mai rar întrebuințate în vorbire, presintă forme foarte variate, nu numai

[1] Cf. Meyer-Lübke, *Rom. etymol. Wörterbuch*, 2638.

prin originea lor, dar şi prin fonetismul pe care-l arată (adeseori alterat din causa contaminărei cu alte cuvinte):

Agl'iše (spiraea filipendula), *ogl'iš(e)*, *(i)gl'iše* şi *igl'ică*.

Ar'eu̯ (euphorbia cyparissias), *ar'iu̯*, *or'eu̯*, alături de *al'ior* şi *laptšil'i cîn'ilui̯*.

Curcubătă (= dovleac); *ludai̯(e)*; *dul'ętše*, *dovl'ętše*, *duducă*, etc.

Potlažină (plantago major), *plotažină*, *potladžină*, *plotadžină*, *pocladžină*, *potlaži̯e*, *plotanžină*, *plotandžin'e*, *potlažn'iță*, *plotažn'iță*, *poclažn'iță*...

Sorošină (achillea millefolium), *ši̯or'ešină*, *ši̯ur'eșină*, *šir'eșină*, *šir'eșină*, *co̯ada sorošin'ii̯*, *co̯ada sorošelului̯*, *co̯ada sor'išelului̯*, *co̯ada șo̯aricului̯*, *co̯ada hîrțului̯*, *co̯ada hîrtšelui̯*, *co̯ada hîrtši̯ogului̯*, *tăi̯etură*, *tăi̯ețe̯á*...

Sovîrv (origanum vulgare), *sovîr*, *solovîrv*, *solovîr*.

Spîndz (helleborus), *spîn*, *spîng*, *i̯arbă starpă*, *i̯arba oi̯i*, *i̯arbă rę*, *i̯arbă dă 'ni̯erbat*, *bóžută*, *bózută*, *bui̯edže*...

Strigo̯ańi̯e (veratrum album), *stregoańi̯e*, *străgo̯ańi̯e*, *stir'igo̯ańi̯e*, *stęr'igo̯ańi̯e*, *stăr'igo̯ańi̯e*, *str'igo̯ai̯e*, *stir'igo̯ai̯e*...

Žn'i̯apăn (juniperus), *žun'i̯apîn*, *žăr'i̯api̯n'e*, *žărapin'e*, *žăr'i̯ap'en*, *žir'i̯ap'en'e*, *žir'i̯apăn*, *žir'i̯ap'eț*...

Bárdzoș (ciconia), *bárdzuș*, *bárdoș*, *stîrc*, *stîlc*, *ștîlc*, *stîrcom*, *stîlcom*, *cocostîrc*, *cocoštîrc*, *cocostîlc*, *cocoștîlc* (v. harta).

Bîndáon (vespa crabro), *bîndaon'e*, *bîndăoń*, *bîndăun'(e)*, *bîndăun*, *bîrdáon*, *bîrdaon'e*, *bîrdăoń*, *bîrdăun'e*, *bîrdăun*, *bîrzăon*, *bîrnăuz*, *bîrnăuș*, *bîrdăgăun'e*, *gîndaun*, *gărgăun*...

Bro̯ătăc (hyla arborea), *bro̯atšic*, *brotac*, *botrac*, *brotăšel*, *brotšišel*, *broștšišel*, *broscotšel*, *brotăn'el*, *brotălac*, *brosk'iță*, *răcăn'el*, *răcon'el*, *răcan*, *gorgon'el*, *ḿi̯o̯arcă*, *n'i̯o̯arcă*, *ml'i̯o̯arcă*, *l'i̯o̯arcă*, *bl'i̯o̯arcă*, *k'erk'edžel*...

Cîrtšiță (talpa europaea), *cîrk'iță*, *k'irk'iță*, *cîrtšițońi̯*, *cîrțițońi̯*, *k'irk'ițońi̯*, *sobol*...

Codobatură (motacilla), *codobată*, *cudubată*, *codobatšiță*; *co̯adă făło̯asă*, *pl'iscă*, *pl'iscă*, *fl'iscă*, *fl'iscă*...

Golobr'eț (= mormoloc), *golopr'eț*, *bolobr'eț*; *v'ițălar'*, *v'ințălar'*; *l'ingura pop'i*; *l'inguraș*, *l'inguruș̆ă*, *l'ingur'iță*; *gîndălac*...

BIBLIOTECA FUNDAȚIUNEI R. LEFERDINAND I

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITY LIBRARY

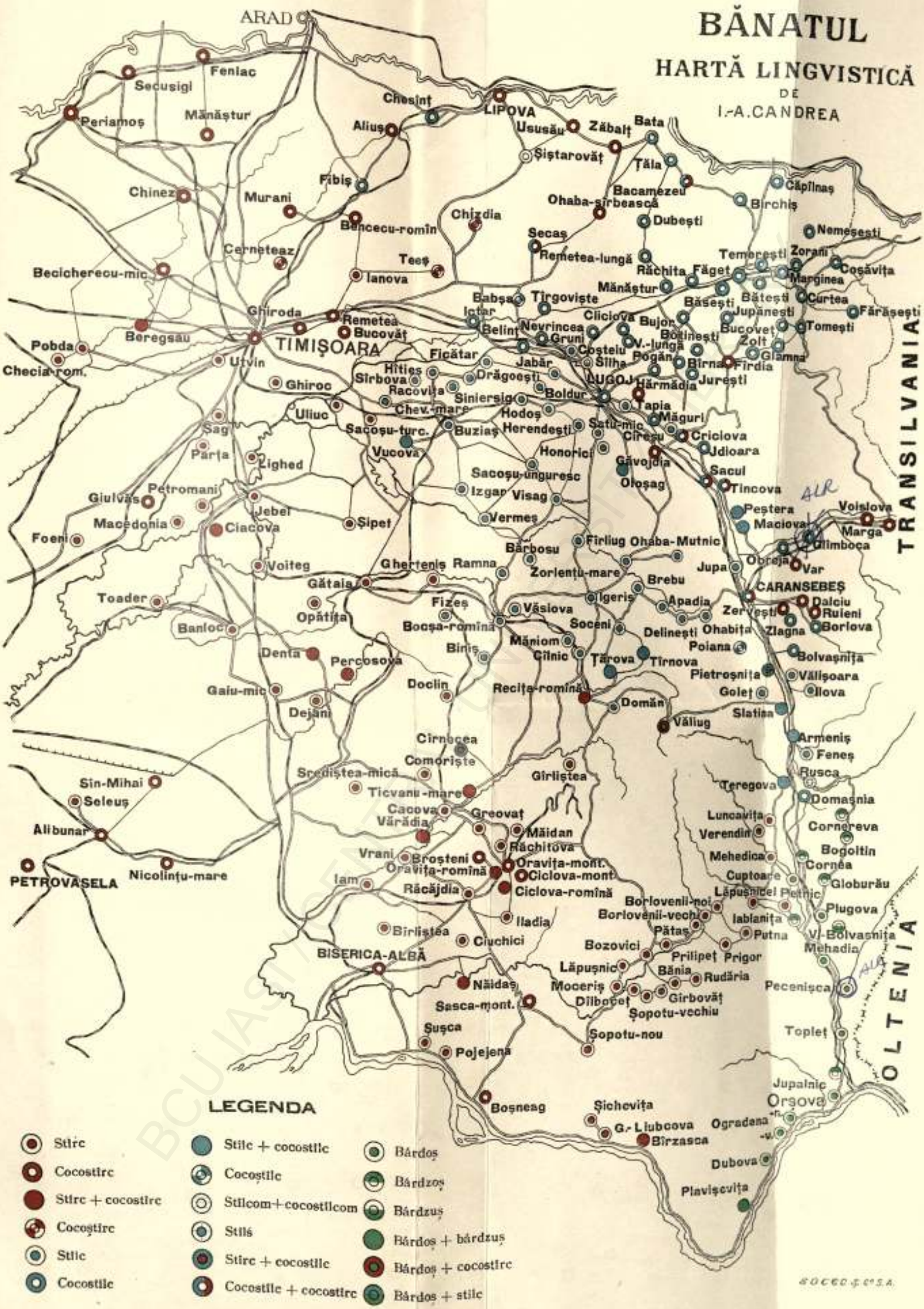
BĂNATUL
HARTĂ LINGVISTICĂ
DE
I.-A. CANDREA
ARAD
TIMIŞOARA
LIPOVA
LUGOJ
CARANSEBEŞ
PETROVASELA
BISERICA-ALBĂ
TRANSILVANIA
OLTENIA
Orşova
LEGENDA
Stîrc
Cocostîrc
Stîrc + cocostîrc
Cocoştîrc
Stîlc
Cocostîlc
Stîlc + cocostîlc
Cocoştîlc
Stîlcom+cocostîlcom
Stîlś
Stîrc + cocostîlc
Cocostîlc + cocostîrc
Bârdoş
Bârdzoş
Bârdzuş
Bârdoş + bârdzuş
Bârdoş + cocostîrc
Bârdoş + stîlc

Grangur (oriolus galbula), *grangor*, *grangur'e*, *grangor'e*, *gr'ĭangur*, *gr'ĭangor*, *gr'ĭangur'e*, *gr'ĭangor'e*, *gangur*, *gangor*, *gangur'e*, *gangor'e*; *fluieraș*; *sorasamf'ira*, *soro(m)f'ira*; *doicaf'ira*; *piștanflor'ja*...

Gr'el (gryllus), *gr'eier*, *gr'eur*, *gr'ĭél*, *gr'eluș*, *gr'eoluș*, *gr'euluș*, *gr'eoruș*, *gr'euruș*, *tsintsiur'ic*...

Melc (helix), *mălc*, *mels*; *cucumelc*, *cucumălc*, *cucumels*.

P'itul'is(e) (troglodytes parvulus), *p'itul'ic(ă)*; *craiu păsăr'ilor*, *împăratu păsăr'ilor*, *piț-împărătuș*; *pănțăruș*, *spănțăruș*...

Potîrn'ică (perdix cinerea), *potîrn'ică*, *pătrăn'ică*, *păturn'ică*, *potîrn'ic*; *ir'ib'iță*, *h'irib'iță*.

Șoar'ec, *șoăr'ic*; *hîrtse*, *hirț*, *irț*. Următoarele numiri pentru diversele specii de „șobolani" sau „guzgani": *șocîț*, *șocîtse*, *șokețse*, *șobol*, *șomic*, *șomirdoc*, *k'iȶoran*. *cloțan*, *(h)irșiog*, *hîrșioc*, *hirțoc*...

V'esp'e (vespa vulgaris), *v'esp'ie*, *viaspă*, *ziapsă*, *v'epeie*; *văspar'*, *v'espar'*, *v'ispar'*, *v'epsar'*, *v'ipsar'*, *v'icsar'*.

Vrabie (passer domesticus), *vrab'ie*; *vrăb'ețse*, *vrăb'eț*, *vrăbeț*, *vrăb'iață*, *vărb'iață*, *vărăb'ețse*, *vărăb'iață*, *v(ă)răbăț*, *fărăb'ețse*, *bărăb'ețse*, *brăb'ețse*, *br'ebețse*, *br'ib'ețse*, *brăb'eț*, *br'ib'eț*, *br'ibeț*, *br'ebață*, *b'erb'ețse*; *pasăr'e*, *păsár'e*, *păsără*...

3. Sînt anumite cuvinte care, am putea zice, dela nașterea lor sînt condamnate pieirei. Acestea sînt cuvintele prea scurte, la origine, sau scurtate, slăbite, extenuate pînă în ultimul grad, în urma prefacerilor fonetice. Nu e vorba aci de simple particule, de prepoziții sau de conjuncții, ci de cuvinte exprimînd noțiuni concrete, cum sînt, de pildă, a v u s, *b a b a, o l l a, l e v i s, i r e, etc., care, devenind în romînește *au, *ba, *oa, *ie, i, se vor fi menținut cîtăva vreme, dar au trebuit să dispară sub această formă.

4. Intervine însă cîteodată un mijloc de a salva de pieire cîte o formă de acestea, lungind-o printr'un sufix, sau în alt mod. Astfel *au s'a păstrat sub forma *auș* > *aușel*, *ie s'a menținut sub forma diminutivală *ieușor* > *iușor* > *ușor*, *oa a devenit *oală*, refăcut din pl. *oale* < o l l a e, *ba s'a păstrat sub forma pluralului analogie *bale*.

5. Omonimia e, în oarecare măsură un, factor distrugător. Două cuvinte care n'au nici un raport etimologic între ele, dar care, în urma prefacerilor fonetice, ajung să aibă una şi aceeaşi formă, îşi dau o luptă de distrugere şi unul din ele trebue să dispară. Astfel *acel* <ecce illum a distrus pe **acel* < **aucel* <aucellus [1], *are* e causa dispariţiunei lui **are* <alae, şi tot astfel au dispărut, din primul moment sau mai tîrziu, **cal* <callum, *calce* <calcem, **car* <carus, **cura* <colare, *mărit* <maritus, **seca* <secare, **sor* <solus, etc., învinşi de omonimii lor *cal* <caballus, *calce* <calcet, *car* <carrum, *cura* <curare, *mărit* <marito, *seca* <siccare, *sor* <soror, etc. Să se observe că termenii dispăruţi în limba noastră s'au menţinut în tot domeniul romanic, şi nu vedem alt motiv pentru care ar fi fost condamnaţi la pieire numai în limba romînă. Cînd ne gîndim însă ce confusiuni puteau aduce împărecheri de cuvinte ca: *pasărea are are* (= are aripi), *să calce pe calce* (= pe călcîi), *am cumpărat un car car* (= scump), *mă mărit cu un mărit*, *acel acel* (= acea pasăre), etc., se explică uşor de ce poporul s'a văzut nevoit să renunţe cu timpul la unii termeni de felul acesta şi să-i înlocuească cu alţii care nu mai presentau acelaşi inconvenient.

Dacă însă, prin exemplele citate, recunoaştem influenţa exercitată de omonimie asupra soartei unora din termenii limbei, nu trebue totuşi exagerată această influenţă distrugătoare, cum a făcut Gilliéron şi alţii [2], în urma lui, care au împins la extrem importanţa acestui factor.

6. Alte cuvinte, nu se ştie pentru care motiv, călătoresc, migrează, trec graniţele, fără să ţie samă de piedecile ce li se ivesc în cale, ajung în nişte locuri unde se întîlnesc cu alte forme şi, sau se suprapun peste acestea, dînd naştere

[1] Ne vom ocupa, într'un articol viitor, de soarta lui *a u* latin în limba romînă.

[2] V. în special D. Caracostea, în *Mitteil. des rum. Inst. an der Universität Wien*, 79 urm.

uneori la formaţiuni ibride, sau se ciocnesc cu ele, se luptă, biruesc sau sînt biruite şi pier ca şi indivizii, fără a lăsa uneori nici o urmă de existenţa lor anterioară [1].

Studiul acestor probleme, atît de interesante, atît de delicate şi de complexe, constitue scopul de căpetenie pe care şi-l propune această nouă ramură a filologiei, geografia lingvistică.

Am amintit mai sus, între alţi factori care contribue la modificarea limbei, pe acela al migraţiunei fenomenelor lingvistice. Această migraţiune se face pe patru căi diferite:

Prin *iradiaţiune*.

Prin *infiltraţiune*.

Prin *revărsare*.

Prin *suprapunere*.

1. Înţelegem prin *iradiaţiune* propagarea unui fenomen lingvistic, pe o distanţă mai mare sau mai mică, de jur împrejurul unui centru unde fenomenul acesta a prins rădăcini adînci. Centrul acesta — focarul de iradiaţiune — poate fi sau o regiune lingvistică sau numai o simplă localitate. In casul acesta, localitatea trebue să-şi aibă importanţa ei administrativă, socială sau economică, un oraş sau un tîrg însemnat, al cărui grai se propagă prin spirit de imitaţiune, unde oamenii din diferite localităţi vin adesea în atingere, unde stau deseori de vorbă împreună, unde tîrguesc sau îşi desfac produsele. Contactul frecvent cu locuitorii acestui centru va face să se strecoare în graiul celor din împrejurimi fenomene lingvistice proprii graiului acelui centru. Un caz tipic îl ofere termenul *moşandă*, rostit şi *moşandă*, *mocşandră*, *moşandră*, întrebuinţat în părţile din jurul Oraviţei, pe o rază de 40 de km. (v. harta 8), în locul vechilor termeni *mo(h)ilă* şi *gomilă*, cu înţelesul de ridicătură de pămînt ce se face ca semn de hotar între două moşii. *Moşandă* e cuvîntul german *Markscheide* „despărţitură de hotar", cu rostirea dialectală şvăbească, *mărcşadę*, pe care inginerii, de origine ger-

[1] Comp. G. Bertoni, *Italia dialettale*, 27.

mană, îl întrebuinţau, pe timpul dominaţiunei maghiare, pentru a designa această noţiune. Pornit din Oraviţa şi din Bise-

8

rica-albă, cuvîntul a fost adoptat de locuitorii din împreju-

rimi, care l-au auzit deseori rostit de ingineri, cu ocasiunea delimitărilor pămîntului, în special la facerea cadastrului, şi astfel a ajuns să se uite în unele părţi vechiul termen. „Numai domn'i an'ežir'i (= ingineri) dzîc *moşandră*", a răspuns la întrebarea mea săteanul Ion Căcău, din Şopotu-nou (Buşiava), „noi pră prostśije dzîśem *mohilă*".

Un alt caz de iradiaţiune e forma *şjur'eş*, în locul formei normale *şir'eş*. Prima e rostită de Oltenii din satele învecinate cu Bănatul. Aceştia, trecînd deseori munţii, făcînd cîte

9

30-40 de km. într'o zi, spre a-şi vinde *şjur'eşel'c*, au propagat această formă la Băile Herculane, Mehadia, Plugova, etc., de unde apoi s'a lăţit prin iradiaţiune la satele situate de jur împrejur, la sud pînă la Jupalnic, la nord pînă la Rusca şi Teregova (unde bariera munţilor a oprit mai departe propagarea), la vest pînă la Lăpuşnicel, munţii Almăjului formînd o stavilă serioasă pentru lăţirea mai departe a acestei forme (v. harta 9). Existenţa acestei forme şi la Văliug e o dovadă, pe lîngă altele, că locuitorii acestei comune sînt originari din Mehedinţi.

Tot prin iradiaţiune s'a propagat în colţul nord-est al Bănatului fenomenul fonetic *tś* < *k'* şi *dź* < *ǧ*, în cuvinte ca *tśeie* < *k'iaie*, *otś* < *ok'*, *tśip* < *k'ip*, *dźem* < *ǧem*, etc. Pornite din regiunea învecinată a Transilvaniei, locuită de Munteni şi Pădureni, unde aceste schimbări au prins rădăcini adînci, contaminînd toate cuvintele care presentau *k'* sau *ǧ*, aceste fenomene fonetice s'au propagat, prin iradiaţiune, în graiul satelor din vecinătate, situate în Bănat, fără însă a izbuti să contamineze toate cuvintele care presentau *k'* sau *ǧ*. In legătură cu faptul acesta, să precisăm o observaţiune făcută mai sus cu privire la legile fonetice. După cum o schimbare fonetică se produce întîi într'un singur cuvînt şi apoi, încetul cu încetul, prefacerea se desăvîrşeşte în mai toate cuvintele în care apare acelaşi fonem, tot astfel se propagă, dintr'o regiune, prin iradiaţiune, un anumit cuvînt cu fonetismul modificat din acea regiune. După modelul acestui cuvînt, altele, dar nu toate, îşi modifică fonetismul în acelaşi sens.

Uneori însă, singur acest cuvînt apare cu fonetismul alterat, pe cînd în toate celelalte fonemul identic a rămas nemodificat. Forma *rîd* s'a propagat, prin iradiaţiune, în colţul de nord-est al Bănatului, din regiunea învecinată a Transilvaniei, şi s'a întins apoi departe spre apus pînă aproape de Timişoara (v. harta 7). Dar în localităţile unde *rîd* a înlocuit pe *rîd*, nu orice *rî* a devenit *ri*. In aceeaşi localitate se zice, de pildă, *rid*, dar *urît*, *ripă*, dar *rîmă*, *hotărît*, dar *amărît*, etc. Observăm uneori *k'* sau *ǧ*, de origine streină sau de dată relativ recentă, trecuţi la *tś*, *dź*, pe cînd, de altă parte *k'* şi *ǧ*, de origine mai veche, proveniţi din *c l*, *g l*, s'au păstrat nealteraţi. Intîlnim forme ca *tśip* (chip), *oatśeş* (oacheş), *dźioacă* (ghioacă), *dźiară* (ghiară), *źdźiab* (jghiab), *rădźită* (răghită=ridiche), etc., pe cînd *k'*, *ǧ* din *ink'in*, *înǧit suǧit*, etc. au rămas pretutindeni nealteraţi. Constatăm odată mai mult că fiecare cuvînt îşi are istoricul lui, desvoltarea lui proprie fonetică şi semantică, şi că mare parte din influenţele care s'au exercitat asupra fiecărui element lexical, întărindu-l sau slăbindu-l, făcîndu-l apt pentru o resistenţă

mai mare sau lăsîndu-l fără nici o apărare, ne-au rămas încă necunoscute.

2. *Infiltraţiunea.* — Un fenomen lingvistic porneşte dintr'un punct oarecare şi se strecoară, căutîndu-şi loc pe unde ar putea pătrunde mai departe, făcînd diverse încunjururi spre a evita piedecile ce i se ivesc în cale. Un munte, un rîu, o pădure deasă, etc., sînt adesea piedeci serioase pentru propagarea mai departe a unui fenomen lingvistic şi atunci fenomenul ocoleşte aceste piedeci, apare mai departe şi înaintează mereu, cît timp un alt obstacol nu-i stăvileşte calea şi-i împiedecă înaintarea.

Un cas interesant de migraţiune îl presintă forma *golumb*. In cea mai mare parte a Bănatului, i se zice porumbelului *golimb* < vsl. *golgъ*. Forma *golumb*, mai rară, apare pe valea Bistrei, pe valea Pogăniciului şi, în parte, pe valea Bîrzavei, strecurată prin infiltraţiune din Transilvania, şi anume din Ţara Haţegului. De altă parte, prin iradiaţiune, aceeaşi formă s'a propagat, de dincolo de Mureş din regiunea Aradului, în nord-vestul Bănatului, pînă aproape de Timişoara (v. harta 10). In sfîrşit, prin suprapunere, constatăm presenţa formei *golumb* în cîteva localităţi (Sîn-Mihai, Oraviţa-montană, Boşneag), ai căror locuitori sînt veniţi în mare parte de aiurea. După cum *golumb* s'a infiltrat în Bănat din Ţara Haţegului, tot astfel *tś*(*e*) < *t*(*e*), *dź*(*e*) < *d*(*e*), *ś* < *č*, relativ nouă în această din urmă regiune, sînt considerate de Densusianu ca infiltraţiuni din Bănat [1].

3. *Revărsarea.* — E aşa numita „Wellentheorie", teoria undelor, enunţată de Johann Schmidt, prin care filologul german constata că un fenomen se revarsă întocmai ca undele unei ape pe o mare parte din suprafaţa unui domeniu lingvistic şi se întinde mereu mai departe, inundînd tot mai mult teren. Am făcut aceeaşi constatare, cu observaţiunea că un fenomen, după ce s'a propagat mai întîi timid, fie prin infiltraţiune, fie prin iradiaţiune, întinzîndu-se cu timpul pe o

[1] *Graiul din Ţara Haţegului*, 32.

suprafață apreţiabilă a unui domeniu lingvistic, a pornit apoi în valuri şi a inundat, cu o repeziciune uimitoare, suprafeţe

imense ale acestui domeniu. Astfel, numai prin „revărsare" ne putem explica fenomenul alterării labialelor în limba romînă,

fenomen propagat la început din graiul ciobanilor, abia menţionat în textele dela începutul veacului al XVII-lea, şi care astăzi a inundat toată Basarabia, Moldova, Bucovina, Maramureşul, o mare parte a Transilvaniei şi a Munteniei, etc.

4. *Suprapunerea.* — Cei plecaţi dintr'o regiune lingvistică oarecare şi aşezaţi printre locuitorii altei regiuni lingvistice influenţează în cele mai multe casuri cu particularităţile graiului lor limba acelora în mijlocul cărora s'au stabilit. Dacă colonia este numeroasă, graiul ei se păstrează aproape nealterat şi formează un fel de insulă lingvistică în mijlocul unei alte regiuni lingvistice. E casul „Bufanilor" şi „Ţărenilor", adică a Romînilor din vechiul regat, veniţi cei mai mulţi din Oltenia, şi care, stabiliţi în Bănat, au păstrat mai toate particularităţile graiului din ţara lor de origine. Astfel, locuitorii din Oraviţa-montană, Ciclova-montană, Boşneag, etc. rostesc *călcîi, cui, făină, cămaşă, scaun, şoc*, şi întrebuinţează cuvintele *adînc, usturoi*, etc., în loc de *călcîn, cun, făn'ină, k'imiaşă, scaun, şoc, afund. aĭ*, etc., întrebuinţate în mai tot Bănatul. In cele mai multe casuri, se produce însă un amestec al particularităţilor de limbă, fenomene din graiul celor veniţi de aiurea trecînd în graiul băştinaşilor şi vice-versa.

In special populaţiunile migratorii, ciobanii şi Ţiganii, transmit, în graiul acelora în mijlocul cărora se stabilesc, fenomene lingvistice din ţinuturile lor de origine sau pe care le-au străbătut în migraţiunile lor, iar ei înşişi păstrează adesea în limba lor particularităţile propriului lor grai sau acelea pe care le-au adoptat din alte graiuri, cu prilejul migraţiunilor lor. E interesant de observat că Bănăţeanul socoteşte drept „ţigănească" orice formă streină de graiul lui, socotind-o ca particularitate a graiului Ţiganilor. Astfel în satul Globurău, unde se rosteşte *făină*, întrebînd pe oameni dacă nu se aude şi forma *făn'ină*, mi-au răspuns că „numai Ţigan'i dzîe aşa", pe cînd, numai la cîţiva kilometri mai departe, în satul Bogoltin, constatînd că se rosteşte *făn'ină*

şi, mirîndu-mă de faptul acesta, mi s'a răspuns: „numai Ţîgan'i dzîc faină".

Particularităţi de grai suprapuse, datorite acestor elemente migratorii, se constată în toate domeniile lingvistice.

Cu privire la alterarea labialelor în Ţara Haţegului, Densusianu observă că „la această prefacere dialectală trebue să fi contribuit cu deosebire trecerile de păstori din comitatul Sibiului şi aşezările lor prin cîteva sate" [1].

Hasdeu constată de asemenea că la Pietroşiţa (Dîmboviţa) *g'i* pentru *bi* se aude numai în graiul ciobanilor şi, tot astfel, în com. Recea (Vîlcea) păstorii zic *g'ine* în loc de *bine*, *cerg'i* pentru *cerbi*, etc. In glumă zic şi sătenii *k'iept*, *k'icor*, etc. [2].

Tot în jud. Vîlcea, alterarea labialelor o constată Vîrcol numai în acele centre în care s'au aşezat Ungurenii, adică ciobanii ardeleni [3].

Afară de aceste observaţiuni, făcute cu prilejul cercetărilor asupra graiului bănăţean, am mai constatat şi alte particularităţi datorite deosebirilor de vîrstă şi de sex, diversităţei ocupaţiunilor şi diferenţei claselor sociale, dar de modificaţiunile limbei datorite acestor factori ne vom ocupa cu altă ocasiune.

I. A. CANDREA

[1] *Graiul din Ţara Haţegului*, 30.
[2] *Etymologicum magnum*, 2235-2236.
[3] V. Vîrcol, *Graiul din Vîlcea*, 10-11.

BIBLIOTECA CENTRALĂ REGELE FERDINAND I

DIN EPOCA DE FORMAŢIUNE A LIMBEI ROMÎNE

Probleme etno-lingvistice

Evident că cea mai importantă problemă de lingvistică română este naşterea şi formarea limbei române în timp, dar mai ales în spaţiu; şi-i atribuim această importanţă nu în sensul vre-unei răsturnări a conclusiilor la care s'au oprit studiile aprofundate ale filologiei noastre privitor la cele două puncte ale sus-numitei probleme, ci în vederea unor precisări cît mai amănunţite posibil chiar a chestiunilor care pînă în present încă sînt ori întrezărite, şi deci lăsate în penumbră, ori nesatisfăcător interpretate sau resolvite. Ar fi, prin urmare, o revenire superflă dacă ne-am opri asupra epocei şi teritoriului de formaţiune ale entităţei române, pentru că astăzi lingvistica istorică română nu poate fi concepută decît admiţînd că odată cu sfîrşitul secolului al VII-lea limba română era închegată definitiv şi că poporul român s'a format în neîntreruptă continuitate teritorială în sudul ca şi în nordul Dunărei.

Iată însă că, în directă legătură cu recunoaşterea acestei afirmaţiuni privitoare la epoca cristalisărei totale a limbei române, naşte întrebarea: de cînd anume începe formaţiunea limbei române şi în ce condiţii s'a efectuat ea, mai ales în raport cu substratul lingvistic autohton?

Firesce că precisări matematice nu se pot face, dată

fiind totala lipsă de documente *ad-hoc;* iar inscripţiile, chiar cele posterioare secolului al IV-lea, nu ne pot procura decît indicii de orientare generală în determinarea faselor de evoluţie lingvistică. Dar, ţinînd samă de evenimentele istorice, ca şi de mijloacele de investigaţiune pe care ştiinţa filologică ni le pune la dispoziţie, putem afirma că, odată cu zguduirea imperiului roman de Răsărit întîmplată după moartea lui Constantin-cel-Mare, latina vulgară din Orient începe să apară sub o altă formă, devenind aşa numita carpato-balcanică.

Insă, din momentul ce un popor îşi vede aproape întregul său aşezămînt clătinîndu-se şi simte că terenul îi alunecă sub picioare, evident că stabilitatea nu mai poate fi menţinută, iar mersul evolutiv şi al graiului său capătă din ce în ce mai mult frîu liber, alunecînd spre transformările inerente unei asemenea pante. Şi atunci, odată ce o limbă intră într'o perioadă în care nu există absolut nici un factor a cărui vigilenţă să o sustragă unor metamorfosări relativ repezi şi radicale, ea tinde cît mai grabnic spre un punct de oprire care să se armonizeze cu tendinţele tuturor elementelor sau factorilor care au contribuit la determinarea transformărilor efectuate; aşa că, date fiind împrejurările istorice, ca şi condiţiunile psihice în care se efectuează asemenea procese lingvistice, noua fasă a latinei vulgare nu putea avea o durată lungă şi era fatal, deci, ca să se oprească fără mare întîrziere la un nou punct cu care începea un al doilea şi ultim stadiu de evoluţie lingvistică: acela al formaţiunei limbei romîne. Astfel reprezentîndu-ne procesul acesta, credem că vom fi cît mai aproape de realitatea faptelor afirmînd că în prima jumătate a secolului al V-lea începe realmente epoca de formaţiune a entităţei romîne.

Dar avînd în vedere pe de o parte durata relativ scurtă a unei stăpîniri romane efective în Orientul romanic atît de des turburat de năvăliri barbare, iar pe de altă parte că, în primul rînd, populaţia romană a acestui Orient era formată şi din autohtoni romanisaţi şi că, în al doilea rînd, o parte din elementul autohton, mai ales din cel sud-dunărean,

a continuat să trăiască neasimilat în mijlocul populaţiunei romane, cu drept cuvînt trebue să ne aşteptăm la influenţe lingvistice autohtone în limba romînă şi să recunoaştem că „le roumain nous offre plus d'un phénomène qui trahit une origine méridionale et qui nous renvoie vers les pays situés entre l'Adriatique et le Danube“ [1]. Căci, numai în felul acesta ne putem explica, măcar în parte, particularităţile care sînt proprii limbei romîne faţă de cele corespunzătoare din celelalte limbi romanice. Vom releva deci în articolul acesta în primul rînd o problemă fonetică, a cărei origine nu poate aparţinea decît substratului lingvistic autohton: anume fonetismul lui

1. *î* provenit din lat. *á (a)+n* sau *á (a)+n, m+cons.*

Această particularitate este, cred, cea mai caracteristică în ceea ce priveşte diferenţierea vocalismului romanic oriental de cel occidental şi originea acestui fenomen a preocupat, măcar în treacăt, studiile filologice dela noi. Astfel Ovid Densusianu se exprimă în felul următor: „Le passage de *a* lat.+*n, m* simples ou composés avec d'autres consonnes à *î* en roumain ne peut être séparé du phénomène analogue de l'albanais (celui-ci présente dans ce cas [2] qui ne s'est pas d'ailleurs conservé partout, ayant été remplacé par *e*, *a* dans l'albanais septentrional): roum. *cinepă*—alb. *kərp, kərəp (kanəp)*. Eu roumain *în, îm = an, am* est tout à fait ancien.“ [3].

Fără îndoială că acest fonetism, care nu trebue isolat de cel albanes, se datoreşte influenţei autohtone. Şi, pentru a putea precisa şi mai uşor acest lucru, voi reda mai întîi cîteva forme latine aşa cum se oglindesc astăzi în dacoromînă şi în graiul Fărşeroţilor sau al $\bar{R}^u$*măniţilor* (*$\bar{R}^a$măniţilor*) —cum se numesc ei înşişi— din Albania, menţionînd că, în privinţa aceasta, aromîna astăzi se apropie mai mult de dacoromînă decît de graiul fărşerotesc:

[1] Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, 4.

[2] *Ibidem*, I, 295. Pentru *á+m*, cf. *ibidem*, II, 16.

canis	> dr. *cîne*	fărş. *căne*	
manus	> *mînă*	*mănă*	
panis	> *pîne*	*păne*	
Romanus	> *Rumîn*	*Rᵃmăn*	
canto	> *cînt*	*cântu*	
panticem	> *pîntece*	*păntică*	
plango	> *plîng*	*plăngu*	
quando	> *cînd*	*cănd*	
campus	> *cîmp*	*cămp*	
strambus	> *strîmb*	*strămbu*, etc.	

După cum vedem, deci, deosebirea stă în acea că în dacoromînă avem sunetul *î*, iar în graiul fărşerotesc *ă*.

Să urmărim acum acelaşi fenomen în elementele latine din limba albanesă:

canapis	> *kɛrp*	angelus	> *ɛng'ɛl*
canis	> *k'ɛn*	canticus	> *kɛngɛ*
manica	> *mɛngɛ*	glandem	> *l'ɛnde*
Romanus	> *Rɛmɛr*	strambus	> *strɛmp*, etc.

Resultă, deci, că fonetismul albanes este identic cu cel fărşerotesc. De amintit că ɛ *(ă)* din limba albanesă poate reproduce regulat şi un *á*+*m*, *mm*, precum şi un *a* aton latin, —ceea ce nu trebue isolat de *ă* aton romînesc de care ne vom ocupa altădată.

Naşte acum întrebarea: oare *a* latin în poziţiile amintite să fi dat concomitent două reflexe: *î* în dacoromînă şi *ă* (ɛ) în albanesă şi graiul fărşerotesc? Ori avem a face la origine cu un singur fonem care, mai tîrziu, datorită unor împrejurări speciale, a fost diferenţiat în două direcţiuni?

Raportîndu-ne la fonetismul limbei albanese, constatăm că din cele două sunete închise: *ă* şi *î* pe care le are limba romînă, albanesa nu cunoaşte decît pe ɛ, iar acolo—şi aceasta sporadic şi numai în imediata apropiere a Slavilor — unde apare *î*, trebue să notăm că e un sunet recent şi cu totul isolat, aşa că organismul vocalic al limbei albanese, din acest

punct de vedere, nu este de loc atins[1]. Dacă am trece însă în domeniul slav, caracteristica, opusă sunetului albanes, care ne va frapa este sunetul *î*—indiferent de consoanele sau grupările consonantice din care resultă el. Deci, avem faţă în faţă două sunete aparţinînd la două rase cu totul distincte.

Urmărind analisa fisiologică a lui *ă* şi *î*, uşor ne vom putea convinge că apropierea dintre cele două sunete e aşa de pronunţată, încît ea adesea aduce o confusie între ele, mai ales atunci cînd aceste două sunete sînt în poziţie atonă; aşa că, din momentul ce contactul lingvistic romîno-slav a început să se intensifice, slava împrumutînd limbei romîne odată cu elementele lexicale şi fonetismul lor caracteristic, deci şi sunetul *î*, era firesc lucru ca fisiologia acestor două sunete în fonetismul romînesc să fie apropiată. Resultă prin urmare de aci că sunetul *î* din limba romînă poate fi socotit ca de origine slavă şi că *î* din elementele latine ale limbei romîne va fi avut înainte de venirea Slavilor un alt reflex, şi anume cel al lui *ă* (alb. ɛ). Aşa dar, în epoca de formaţiune a limbei romîne se pronunţa — paralel fonetismului albanes sau, pentru acele vremuri, încă iliric —: ***căne, mănă, păne, Rumănu, căntu, păntece, plăngu, căndu, cămpu, strămbu***, etc. Dovada acestui fonetism ne-o dă, după cum am văzut, şi graiul Fărşeroţilor unde, aproape constant, lui *î* romînesc din elementele latine îi corespunde un *ă*. In privinţa aceasta însă s'ar putea argumenta că Fărşeroţii au împrumutat acest fonetism dela Albanesi, dată fiind apropierea geografică, ba chiar pe alocurea convieţuirea lor laolaltă. Chiar dacă ar fi să admitem această interpretare, totuşi nu vedem întru cît ea ar putea înlătura explicaţia la care ne-am oprit, pentru că în casul acesta, după cum Fărşeroţii — conform acestei interpretări — vor fi împrumutat sunetul *ă* dela Albanesi, tot aşa şi primii Romîni ar fi putut împrumuta acelaşi fonetism dela substratul autohton din care derivă Albanesii, sau chiar dela Albanesi, cu care au trăit la un loc.

[1] Cf. *dərstil's* <sl. *d r ъ S t a*, etc. (G. Meyer, *Etym. Wb. der albanesischen Sprache*, 65).

Că în felul acesta trebue să ne representăm originea şi evoluţia fonetică a lui *î* din ***Romîn***, bunăoară, ne arată şi faptul că, din punct de vedere fisiologic, e mai uşor ca *ă* să devie *î* mai ales în poziţie atonă, decît ca *î* să treacă la *ă*; aşa că, datorită influenţei slave din epoca contactului sau a bilingvităţei romîno-slave, *ă* a trecut la *î* într'o epocă relativ tîrzie, şi mai cu samă în morfologia verbală unde *ă* tonic devine *ă* aton. In împrejurările acestea era natural ca pe de o parte infinitivul ***cântare*** să devie ***cîntare***, sau ca ***plângeam*** să treacă la ***plîngeam***, iar pe de alta, sub influenţa generalisărei acestui fonetism cu *ă* aton > *î*, ca şi formele cu *ă* tonic să presinte tot *î*, să se zică prin urmare: ***cînt, plîng, strîmb (eu)***, apoi ***strîmb, -ă, rumînesc*** şi apoi ***Rumîn***, etc.

S'ar putea susţinea că *ă*, mai ales aton, a putut trece la *î* fără a fi nevoie să admitem o influenţă slavă, ci direct, dată fiind apropierea fisiologică dintre aceste două sunete. Intr'adevăr, această apropiere există şi, ca o altă dovadă, relevez cîteva forme de origine latină care, deşi conţin pe *a* în aceleaşi poziţii, totuşi unele presintă *ă*, altele *î*:

blăstemare alături de ***cîştigare***,
mănunchi „ „ ***mînecuţă***, etc.

Ceva mai mult: dialectal, şi mai ales în aromînă, s'a mers şi mai departe cu confusia între *ă* şi *î* atoni, pronunţîndu-se ***casi, masi, pîrinte, Crîcîun***, pentru ***casă, masă, părinte, Crăciun***, etc. Acel *ă* aton din formele citate corespunde, evident, aceluiaşi *ə* aton al elementelor latine din limba albanesă. Dar, întru cît în limba albanesă nu constatăm trecerea lui *ə* aton latin la *î* aşa cum o vedem în limba romînă, e firesc să admitem că acest *î* nu e atît o evoluţie spontană sau, dacă e evoluţie spontană, atunci ea a avut loc în urma contactului romîno-slav şi s'a petrecut, în casul acesta, atunci cînd organismul vocal al Romînului îşi însuşise şi sunetul *î* al Slavilor.

E superfluu să ne oprim la o obiecţiune ce ni s'ar putea aduce în contra conclusiei admise şi în favoarea existenţei

unui dublet fonetic *ă—î* încă din epoca de formaţiune a limbei romîne, amintindu-se bunăoară *ă* şi *î* din elementele latine unde aceste sunete reproduc un *e* sau *i*: ***crăp, (d)zău, îndărăt, rău***, alături de ***(d)zînă, înlărît, rîd, rîm, rîpă, rîu, ţărînă***, etc. O asemenea obiecţiune ar dovedi necunoaşterea fonetismului limbei vechi romîneşti, ca şi a regulelor fonetice. A ne gîndi iarăşi la o influenţă bulgărească veche privitor la problema ce ne interesează, ar fi iarăşi o completă ignorare a realităţei lingvistice. E clar deci că întunecarea lui *a* latin în poziţiile amintite se datoreşte influenţei substratului lingvistic autohton, căci nici nu ne putem închipui măcar că germenul acestui fonetism îl vor fi adus purtătorii graiului latin vulgar.

Ceea ce însă ar mai fi de lămurit e timpul cînd acest *a* latin a început să sufere influenţa autohtonă. Pînă la moartea lui Constantin-cel-Mare credem că această influenţă nu s'a putut exercita sub nici un chip şi în nici o măsură. Aceasta însă nu însemnează că acest fenomen n'a putut încolţi pe alocurea în mod lent şi necontrolat în graiul autohtonilor romanisaţi care nu aveau nici un fel de contact cu vieaţa militară, politico-administrativă a Romanilor. După moartea acestui împărat însă, putem socoti că a doua jumătate a secolului al IV-lea a fost o generală pregătire de transformare fonetică în privinţa acestui sunet, dîndu-i-se o pronunţare în sensul unei uşoare nasalisări şi cristalisîndu-se în secolul al V-lea în sunetul *ă* în întregul grai al Romînilor.

Admiţînd însă această influenţă autohtonă, a cărei origine geografică e Iliria, indirect reiese că ea nu poate fi atribuită şi substratului lingvistic dacic. Şi atunci, în directă legătură cu teoria roesleriană, cum se face că acest fonem există şi în dacoromînă?

Dovezi de limba Dacilor nu avem, dar mărturia lui Strabon bunăoară că Dacii erau ὁμόγλωττοι τοῖς Θρᾳξίν (vorbitori ai aceluiaşi grai cu al Tracilor) ne poate fi un preţios indiciu, oricît de vag ar fi el. Totuşi, chiar dacă n'am avea dovezi documentare cum ar fi, printre altele, şi inscripţia grecească

găsită la Sirmium (astăzi Mitroviţa) unde ni se relevează numirea de *Romania* [1], cu sensul de „ţara romană" a Orientului, e suficient să amintim că pînă la venirea Slavilor centrul vieţei romane era Moesia superioară, a cărei bază era coasta maritimă a Iliriei. Şi, după cum inima e aceea care întreţine întregul corp prin reînnoirea sîngelui, tot aşa şi viaţa lingvistică a poporului dacoromîn a avut ca centru această Romanie dintre Adriatică şi dreapta Dunărei, de unde, graţie ocupaţiunilor ce-l caracterisau aproape ca şi astăzi încă [2], era într'un continuu contact lingvistico-teritorial cu întregul domeniu romanic oriental.

2. *C, g + e, i*

Analisată din toate punctele de vedere, atît ca fonetism şi morfologie, cît şi ca structură şi chiar lexie, dacoromîna presintă atîtă omogenitate lingvistică faţă de aromînă în genere, încît unitatea lor dovedeşte cu prisosinţă că amîndouă aceste dialecte au format la un moment dat un singur trunchi, avînd la basa lor o romanitate lingvistică şi teritorială comună şi neîntreruptă. Dacă astăzi dacoromîna s'a îndepărtat de aromînă ca fonetism, morfologie, etc., aceasta se datoreşte evoluţiei normale la care a fost supusă în urma despărţirei definitive a acestor două ramuri şi nici de cum unei diferenţieri ce ar fi putut exista încă din momentul formaţiunei lor. Evident că nu e locul să ilustrăm această afirmaţiune care, pentru cei cunoscători în dialectologia romînească generală, apare ca o axiomă; după cum iarăşi anumite particularităţi caracteristice aromînei — cum ar fi, de exemplu, palatalisarea labialelor, etc. — sînt ulterioare despărţirei dialectelor. Sin-

[1] N. Iorga, *Les Latins d'Orient*, 9.

[2] Deşi în privinţa aceasta studiile publicate în deosebi asupra peregrinaţiunilor păstoreşti nu lasă nici o îndoială, relevez aci deocamdată pentru cei sceptici că chiar şi în a doua jumătate a secolului al XIX-lea Aromînii din munţii Pindului străbăteau cu *caravanele* lor întreaga peninsulă balcanică şi pînă în oraşele mari ale Austro-Ungariei, mai ales Viena şi Buda-Pesta, cu care aveau legături comerciale.

gura deosebire fundamentală, de natură fonetică, ce există între dacoromînă şi aromînă şi a cărei origine trebue căutată chiar în epoca de formaţiune a entităţei lingvistice romîne, este tratamentul diferit la care au fost supuse palatalele latine *c* şi *g* urmate de *e, i* în aromînă şi în dacoromînă [1].

Pentru o şi mai clară înţelegere a problemei, dăm mai jos cîteva exemple:

cena	> dr.	*cină*	ar.	*ţină*
cera	>	*ceară*		*ţeară*
cerno	>	*cern*		*(n)ţernu*
cervus	>	*cerb*		*ţerbu*
ciceremˇ	>	—		*ţeaţire*
caelum	>	*cer*		*ţerŭ*
quid	>	*ce*		*ţe*
quinque	>	*cinci*		*ţinţi*, etc.

după cum:

gemo	> dr.	*gem*	ar.	*dzemŭ*
geminus	>	*gemen*		*dzeaminŭ*
generem	>	*ginere*		*dzinire*
gena	>	*geană*		*dzeanŭ*
gingiva	>	*gingie*		*dzindzie*, etc.

Pentru limpezirea acestei probleme vom căuta să înlăturăm în primul rînd diferitele elemente despre care s'ar putea presupune că vor fi putut interveni în fonetismul aromîn al acestor palatale. Începem mai întîi cu elementele slave intrate în aromînă şi care presentau un *ě* (indiferent dacă sînt bulgăreşti ori sîrbeşti):

čękanъ	>	*cţócanŭ*	čemerъ	>	*cemirŭ*
čelъnikъ	>	*célnicŭ*	čopor	>	*cţuporŭ*
(čeljustъ)[2]	>	*cţóľţŭ*	črěpъ	>	*cirţapŭ*

[1] Cf. în legătură cu această problemă studiul lui Sextil Puşcariu, *Lateinisches Tj und Kj im Rumänischen, Italienischen und Sardischen*, (în *Elfter Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*, 1904, 1-187).

[2] *Čelnъ, članъ* (dr. *ciolan*), cf. Berneker, *Slav. Etym. Wb.*, I, 139.

čuliti > *ciulescă* kločь > *cloče*
čupъ > *ciupă* prčiti > *pîrcîre*, etc.

Din aceste exemple, ca şi din toate celelalte forme slave pe care le-am putea înşira, resultă cu prisosinţă că, în ceea ce priveşte evoluţia fonetică la care a fost supus în aromînă latinul *c* urmat de o vocală palatală nu a fost comună şi lui *č* din elementele slave [1]. De unde, prin urmare, putem deduce referitor la acest fonetism că slava nu formează un organism viu alături de latina vulgară la închegarea romînei sud-dunărene. Ar fi oţios însă ca din această afirmaţiune să se concludă că slava participă, în casul acesta, la formaţiunea romînei nord-dunărene; căci, după cum vom vedea şi din expunerea istoricului acestei probleme fonetice, privitor la participarea slavei la formaţiunea limbei romîne în genere trebue să ţinem samă şi de anumite consideraţiuni etno-psihice caracteristice celor două rase ce vin să ia contact.

Intr'adevăr, aşezarea Slavilor în regiunile dunărene pricinueşte ciocnirea a două elemente etnice fundamental distincte ca suflet, civilisaţie, ocupaţiuni, grai, folklor, port, fisie, artă, vieaţă în genere, etc.: pe de o parte avem masivitatea etno-psihică a individului slav, luat ca entitate, iar pe de alta, elasticitatea şi finetea individualităţei latine, dublată de agerimea psiho-fisică romano-autohtonă. La Slavi avem acea vieaţă rudimentară, primitivă, caracteristică oricărei entităţi care îşi părăseşte pămîntul sau e gonită de propria ei sărăcie în neştire şi spre un *ce* geografic necunoscut, pentru ca apoi, asemenea hordelor cu şirurile răzleţe şi împinse de cerinţele

[1] Aci e locul să relevez mai întîi o greşală a mea: al *černъ*=negru l-am înregistrat în a mea *Antologie aromînească* sub forma *ndzernu,-ă;* acest cuvînt circulă în aromînă numai sub formele *nčernu,-ă* şi *ngernu,-ă*, nu şi *ndzernu*. Greşala se datoreşte confusiei pe care am făcut-o eu personal încă de cînd eram copil cu forma verbală *ndzernu*=(eu) *čern* < lat. c e r n o. In al doilea rînd: singurul element slav ce ar presenta în aromînă pe *č* trecut la *ţ* ar fi vb. bulg. *sučъ* — în caz că nu mai încercăm altă etimologie—, ceea ce presintă oarecari complicaţii fonetice care n'ar putea fi explicate decît admiţînd următoarele transformări: (eă) *sučiţă* > (eă) **ţučiţă* > (eă) *ţuţă*, de unde infinitivul *ţuţire*=dr. *sucire*.

imperioase ale zilei de mîne, să-şi strîngă puţin rîndurile şi să-şi caute un adăpost, un sălaş; şi, odată ce împrejurările, volens-nolens, li l-au oferit, cu o pronunţată moştenire a instinctelor primitive, îşi răresc din ce în ce mai mult rîndurile, irosindu-şi astfel întreaga lor vieaţă sufletească şi materială pentru ca, în modul acesta, să fie mai uşor asimilabili, după cum iarăşi se strîng în puhoaie atunci cînd îndestularea nevoilor sau satisfacerea instinctelor necesită un atac, un jaf, etc. E cu totul deosebit aspectul pe care ni-l ofere noua vieaţă romană carpato-balcanică: concentrarea şi ordonarea forţelor psiho-fisice, ca individ şi familie, o stare materială mai bună, moravuri capabile de a închega o societate, etc. Astfel fiind lucrurile, evident că între vieaţa romană, devenită romînească, şi între cea slavă un exista absolut nici o afinitate; aşa că, asemenea indivizilor a căror vieaţă laolaltă nu poate avea la basa ei o apropiere sufletească din causa lipsei de afinităţi, la fel a fost în momentul contactului şi prăpastia care despărţia pe autohtoni faţă de noii veniţi. A trebuit timp, prin urmare, ca în primul rînd cele două rase venite în contact să se obişnuească cu gîndul că sînt menite să ducă alături o vieaţă socială, apoi ca între ele să se facă apropierea sufletească necesară pentru ca, în cele din urmă, să constatăm pe alocurea şi convieţuirea lor. Dar, pentru ca un astfel de proces să se poată înfăptui, evident că el cerea timp; şi durata acestui proces va fi fost atîta, încît nu credem că el se va fi putut îndeplini înainte de secolul al VIII-lea.

Reîntorcîndu-ne acum la problema fonetică în chestiune, cu drept cuvînt ne putem întreba: care poate fi fasa evolutivă a celor două palatale pînă în secolul al VIII-lea?

Pentru o mai clară şi mai uşoară urmărire a chestiunei, va trebui să facem un paralelism fonetic între dentalele *t*, *d* şi palatalele *c*, *g* faţă de vocalele *e* şi *i*. Astfel:

t e r r a > *ţară*
t e r t i u s > (*an*) *ţărţu* pe cînd c e r a > *ţeară*
c e r v u s > *ţerbu*, etc.

iar

teneo > *ţinŭ* pe cînd ceno > *ţinŭ*
titthia > *ţiţă* cingo > *ţingu*, etc.

Resultă prin urmare că:

é, *i* precedaţi de *t* latin devin *a* (< *ea*) sau *ă* şi *î*, în timp ce:

é, *i* precedaţi de *c* latin devin *e* sau *ea* şi *i*.

Acelaşi procedeu, cu resultate identice privitor la vocalele *e* şi *i*, îl putem aplica şi în legătură cu sonorele respective *d* şi *g*:

decem > *dzaţe* iar dico > *dzicŭ*
gena > *dzeană* generis > *dzinire*[1]

După cum vedem, deci, consoanele, atît cele sonore cît şi cele surde, devin deopotrivă în aromînă *ţ* şi *dz*, pe cînd fonetismul vocalelor *e*, *i* diferă cînd dentalele şi palatalele vin în contact cu ele ;ceea ce dovedeşte cu prisosinţă că, din punct de vedere cronologic, fonetismulpalatalelor n'a fost concomitent cu cel al dentalelor în ceea ce priveşte trecerea lor la *ţ* şi *dz* atunci cînd erau urmate de un *e* sau *i* — după cum vom vedea mai jos.

Acum naşte întrebarea: *c*, *g* + *e*, *i* au devenit în întregul domeniu romanic oriental (nord- şi sud-dunubian) *é*, *ǵ* din care s'a ajuns la ar. *ţ dz*, ori au dat un dublu resultat fonetic concomitent: *é*, *ǵ* în dacoromînă şi *ţ*, *dz* în aromînă?

Ovid Densusianu se pronunţă pentru prima ipotesă: „A une époque préhistorique, comme nous le montrerons ailleurs, on ne connaissait dans le domaine roumain que *é*; le *ts* mr. représente un développement postérieur de celui-ci. C'est de la même manière que nous devons envisager le *ǵ* roumain = *ge*, *gi* lat. par rapport au même phonème italien (et rhétique)... Le macédo-roumain s'est écarté cette fois encore du dialecte nord-danubien en laissant passer le *ǵ* à *dz*".[1]

[1] Vezi şi lămuririle pe care le-am dat în *Antologie aromînească* XXXIX-XLI.

[2] *L. c.*, I, 215.

Admiţînd că în întreaga Romanie orientală *c* şi *g* au trecut la *é* şi *ǵ*, ce anume a intervenit şi va fi determinat ca din *é* şi *ǵ* să resulte *ţ*, *dz*? Contactul cu limba albanesă? Dar în casul acesta ne-am aştepta ca aceste două palatale sau să păstreze pronunţarea lor originar latină de *ke*, *ki* (fără asibilare) — cf. alb. *k'epe* < cepa, *k'el* < caelum, etc. —, sau să fi dat *é*, care e al doilea reflex al acestui sunet în elementele latine din albanesă. Deci în această limbă nu avem *ţ* şi *dz* din *ce*, *ge* latini. Vre-o influenţă a vechei greceşti? Dar fonetismul elen nici nu cunoaşte aceste sunete, după cum iarăşi nu e nici un indiciu lingvistic care să ne facă să credem că sub vre-o influenţă de pronunţare veche grecească asibilatele *é*, *ǵ* ar fi devenit în aromînă *ţ*, *dz*; adică: şi *é*, *ǵ* fiind streine de fonetismul elen, pronunţarea lor să fi alunecat spre *ţ*, *dz* în graiul grecesc, ca de aci apoi să apară şi în aromînă. Cu alte cuvinte, ca stră-Aromînul care va fi pronunţat întîi *é*, *ǵ* să fi transformat aceste sunete în *ţ*, *dz*, după ce le va fi împrumutat graiului grecesc şi de unde le va fi primit apoi ca *ţ*, *dz* — ceea ce ar fi ceva cu totul absurd[1]. O a treia presupunere nu poate exista, întru cît nu avem cunoştinţă şi dovezi de un alt element lingvistic eterogen. Nu trebue, prin urmare, să ne gîndim la nici una din amintitele două presupuneri, mai ales că aromîna cunoaşte şi pe *é* ca şi pe *ǵ*, ba chiar pe cele resultate din dentalele respective urmate de hiatul *ió* sau *iu*: *aǧiungu* < adjungo, *aǧiutŭ* < adjuto, *(či)čior* < petiolus, *fičior* < *fetiolus, etc. Ceva mai mult: chiar din punct de vedere fisiologic, cum s'ar putea explica trecerea lui *é*, *ǵ* la *ţ*, *dz*, mai cu samă că avem *čiumă* < cyma, *măčiucă* < matteuca, sau *(a)ǧiur* < juro, etc.?

[1] Ce e drept, sunetul *ţ (ts)* îl găsim în literatura cronicarilor bizantini; dar acest sunet din bizantină nu poate fi luat ca punct de plecare pentru ar. *ţ*, pentru că — oricare ar fi proveniența lui în această limbă — o varietate întreagă de consideraţiuni ne împiedecă de a vedea, printre altele, o atare influenţă a bizantinei constantinopolitane tocmai în nord-vestul balcanic unde s'a plămădit entitatea romînă.

După cum vedem, așa dar, prima ipotesă, adică *č, ǧ* > *ț, dz* nu mai poate fi menținută din nici un punct de vedere. In casul acesta, cum am putea explica concomitența dubletului fonetic al palatalelor latine *c, g*+*e, i* în domeniul romînesc?

Un istoric explicativ asupra paralelismului fonetic dintre dentale și palatale urmate de vocalele *e, i* se impune, pentru că în felul acesta vom putea stabili și cronologia lor fonetică.

Studiile de romanistică generală, dar mai ales cele de dialectologie, ne dovedesc că mai repede dentalele *t, d (t'e, d'e)* devin *če, ǧe*, decît palatatele *c, g (k'e, g'e)* > *če, ǧe*. In privința aceasta vom da numai două exemple: primul îl vom lua din istoria limbei francese, iar al doilea din dialectologia romînă.

Intr'adevăr, studiile lingvistice au stabilit că în vechea franceză *c*+*e, i* a devenit în întreaga Galie *ts (ț)*, afară de nord-estul ei unde a trecut la *tš (č)*; se pronunța deci: *tserf, tsité* (alături de formele nord-estice *tšerf, tšité*), de unde astăzi avem *cerf, cité*.

Tratînd fonetismul labialelor urmate de *i, ie*, Ovid Densusianu ne relatează următoarele: „In partea răsăriteană, dela Sub-Cetate (Orlea) pînă la Cîmpul-lui-Neag, *p* apare constant alterat în cuvintele *k'ept (k'eptar'), k'epț'en (k'eptăna)* și *k'iper'*; în unele locuri, ca la Sîntă-Mărie și în unele sate pe Jii, se zice și *t'ept, t'epț'en, t'iper'*; tot cu *k'* sînt pronunțate aceste cuvinte la Silvaș, care aparține geograficește regiunei apusene“ [1]; iar mai departe, vorbind despre *t, d*+*e, i*, scrie: „*t, d* urmați de *e, i* sînt alterați pretutindeni: alterarea are ca punct de plecare iotacisarea acestor consoane și ea apare în unele părți mai înaintată decît în altele; în regiunea răsăriteană ea s'a oprit la fasele *t'e, d'e, t'i, d'i*: *t'ei, bat'e; d'es, veḑ'e; t'inăr, noat'in; d'int'e, l'ind'ină*; în cea apuseană pe lîngă *t'e, d'e; t'i, d'i* găsim fasele mai nouă *tše, dže; tši, dži*: *tšei, batše; džes, veḑže; tšinăr, noatšin; džintše, l'indžină*“ [2].

[1] *Graiul din Țara Hațegului*, 29.

[2] *L. c.*, 32. Vezi mai ales nota din josul pag. 32-33.

Și de aici, prin urmare, resultă clar paralelismul cronologiei fonetice ce trebue să-l stabilim între un *če* provenit dintr'un *t'e* și un *če* provenit dintr'un *k'e*, așa că graiul din Țara Hațegului—la care am putea alătura și alte regiuni dialectale romînești — ne poate presenta oarecum icoana fonetismului din romana carpato-balcanică. Avem, deci, astăzi în această regiune *tš'i* < *tei*, *fruntše* < *frunte*, sau *dźes* < *des*, *dźintše* < *dinte*, alături de *k'ept*, *(p)k'atră* sau *(b)g'et*, *al(b)g'ină*, etc. Cu alte cuvinte, ceea ce trebue să reținem din fonetismul graiului hățegan e faptul că *t'e* se „asibilează“ mai de vreme decît *k'e* și că fasele prin care trebue să treacă *k'* spre a ajunge la *ts* și apoi la *č* sînt *k'* > *t'* > *ts* — relevate de altfel și de Ov. Densusianu [1].

Intr'adevăr, din punct de vedere cronologic, studiile lingvistice asupra latinei vulgare au stabilit fasele evolutive ale acestor sunete și credem că, comparativ, ele nu pot fi decît următoarele:

$$t+e, i > t' > t'y > ts > ț : ța\text{r}ă$$

$$c+e, i > k' > k'y > t' > t'y > \begin{cases} \text{ar. } ts > ț : ța\text{r}ă \\ \text{dr. } t's' > č : \text{ea}\text{r}ă \end{cases}$$

după cum:

$$d+e, i > d' > d'y > ds > dz : dzină$$

$$g+e, i > g' > g'y > d' > d'y > \begin{cases} \text{ar. } ds > dz : dzinire \\ \text{dr. } d's' > ǧ : \text{gi}\text{n}ere \end{cases}$$

Din acest tablou ne putem convinge, așa dar, cum palatalele, dela un moment dat, au urmat aceeași cale fonetică pe care au percurs-o cu două fase înaintea lor dentalele; așa că, cronologicește, *ț* provenit din *t*+*e, i* e mai vechi decît dr. *č* sau ar. *ț* proveniți din *c* + *e, i*; iar cît privește trecerea lui *c* la *ț* în aromînă, aceasta nu mai poate ridica nici o obiecțiune, pentru că după cum *t'y* resultat din lat. *t* a dat pretutindeni *ț*, tot așa și fasa *t'y* resultată din lat. *c* a putut da normal în aromînă tot *ț*. Ceva mai mult: paralel cu fonetismul pe care *c*+*e, i* l-a dat în Galia, ca și în alte regiuni

[1] *L. c.*, 31.

romanice, amîndouă aceste palatale au dat concomitent *č*, *ǧ* în dacoromînă şi *ţ*, *dz* în aromînă. Că aceasta e singura explicaţie la care trebue să ne oprim ne-o dovedeşte şi fonetismul dacoromîn cu *ţ* din forme ca: f a c i a (> *faţă*, ar. *faţă*) g l a c i a (> *ghiaţă*, ar. *gl'iaţă*), etc., alături de *ţ* provenit din elemente ca: b a l t e u s (> *balţ*, ar. *balţu*), p u t e u s (> *puţ*, ar. *puţă*), etc. De altfel explicaţia aceasta îşi poate găsi o confirmare şi în constatări pe calea foneticei experimentale.

Iată însă că acestei soluţii vine să se opună fonetismul a două forme din aromînă: de ce avem *činuşe* şi *čireşă* în loc de **ţinuşe* şi **ţireşă*? Să fie oare o asimilaţie consonantică produsă în aromînă după ce *c i n u s i a şi c e r e s e u s vor fi dat în acest dialect **ţinuşe* şi **ţireşă*, sau trebue ca explicaţia să fie căutată în altă direcţie?

Nu vom invoca în favoarea nouei explicaţii pe care vom încerca să o dăm forme ca *ţinuşi* (pers. a 2-a sing. dela perf. a vb. *ţinŭ*), etc., pentru că mai ales aci analogia morfologică a influenţat în aşa fel, încît era imposibil ca ea să devie **činuşi*. Va trebui însă să precisăm, firește cu aproximaţie, cronologia fonetismului consoanelor de care ne-am ocupat pînă aci.

Din cele expuse asupra palatalelor în raport cu dentalele, credem că *ţ* din *t* + *e*, *i* a devenit fapt definitiv împlinit cel mai tîrziu în secolul al VI-lea, şi că *c* + *e*, *i* a devenit *č* şi *ţ* în secolul al VII-lea cel mai tîrziu.

Dar, pentru resolvarea problemei celor două forme relevate, se ridică o altă chestiune de cronologie fonetică: în ce epocă *s* + *č*, ĭ, (simpli sau în hiat) a trecut la *ş*? Evident că, ţinînd samă pe de o parte de fonetismul identic pe care această consoană îl are în aromînă şi dacoromînă, iar pe de alta de acelaşi resultat pe care l-a dat în albaneză, e de presupus cel puţin că *s* în poziţiile amintite a devenit *ş* înainte ca *c* + *e*, *i* să treacă la *ţ* în aromînă; aşa că, în momentul în care *c* a ajuns la fasa *t'y*, *s* > *ş* era fapt împlinit, dacă această nu s'a petrecut chiar înaintea acestei fase; *c i n u s i a deci, în acest moment suna ca **t'ynuşe*. Şi atunci, sub influenţa lui *ş*, acest **t'ynuşe* era firesc să cristalizeze în *činuşe* şi în

aromînă, după cum **t'yreşu* a putut da *čireşu*, înainte ca să treacă la **ţinuşe* şi **ţireşu*.

Că aşa trebue să ne representăm cronologia fonetică a lui *s* în poziţiile amintite faţă de *c*, putem invoca şi fonetismul grupului consonatic *sc* + *č*, ĭ (simpli sau în hiat) alături de cel al grupului *st* în aceleaşi condiţiuni. Se ştie că amîndouă aceste grupuri consonantice au dat, în poziţii identice, un fonetism identic: a s t ĕ r n o > *aştern*, s c i o > *ştiu*, etc. De fapt, ar fi trebuit ca atît dentala cît şi palatala din aceste două grupuri consonatice să sufere alterările cuvenite, adică să dea *ţ*; nu s'a întîmplat aceasta pentru motivul că elementul iotacisant a fost atras mai întîi de *s* care a devenit *ş*: acest *ş* a împiedecat apoi ca *t* sau *c* să se supună evoluţiei fonetice normale. Oricum însă, chiar dacă n'am admite această ultimă explicaţie cronologică a lui *s* — ceea ce ar fi în desacord cu datele fonetice — şi am presupune că ar. *činuşe* şi *čireşă* au resultat din **ţinuşe* şi **ţireşă*, totuşi explicaţia dată palatalelor nu poate fi înlăturată.

Dar, oprindu-ne la această explicaţie naşte o altă întrebare: cum rămîne atunci cu omogenitatea lingvistică, precum şi cu romanitatea teritorială comună între dacoromînă şi aromînă? Ceva mai mult: dată fiind identitatea fonetică a acestor palatale în dacoromînă şi italiană, nu cumva patria de origine a Dacoromînilor trebue căutată într'o regiune cît mai apropiată de domeniul italian?

Oricît de ispititoare s'ar părea la prima vedere aceste întrebări, ele nu pot clătina nimic din conclusiile la care ne-am oprit mai sus şi iată pentru ce. După cum în Franţa constatăm acel dublet fonetic al palatalelor fără ca să ne gîndim la domeniul italian bunăoară, credem că şi în casul nostru nu poate constitui nici o mirare dubletul *ţ* — *č* şi *dz* — *ǧ* în domeniul romînesc, dat fiind pe de o parte marea şi accidentala întindere geografică pe care s'a format poporul romîn, iar pe de alta epoca în care s'a produs dublul fenomen fonetic de care ne ocupăm — epocă ce coincide cu aşezarea Slavilor pe malurile dunărene, cînd romanitatea Orientului e

zguduită din temelii pentru ca mai apoi să fie ruptă în două ramuri. Ba încă e de mirare faptul contrar şi anume: cum, totuşi, cu toate vicisitudinile prin care a trecut evoluţia noastră etno-lingvistică, s'a putut menţinea acea surprinzătoare unitate de limbă între aromînă şi dacoromînă, mai ales că extinderea geografică ar fi putut favorisa în mod firesc diferenţieri dialectale cît mai pronunţate, chiar dacă ar fi fost o deplină eră de pace. După cum vedem, deci, şi problema aceasta a palatalelor vine să coroboreze alte argumente pe care le-am relevat pentru susţinerea conclusiei din precedentul meu articol: *O problemă de romanitate sud-ilirică*. Cît priveşte întrebarea a doua: a afinităţei fonetice dintre italiană şi dacoromînă, nu e nici un motiv să socotim pe Dacoromîni transplantaţi în nordul Dunărei într'o epocă oarecare din spre nord-estul Italiei, după cum n'a fost nevoie de nici un fel de continuitate teritorială între aromînă şi francesă pentru ca în amîndouă aceste graiuri să avem deopotrivă *ţ* (*ts*) < *c* + *e*, *i*[1].

3. Declinarea latină vulgară în Orientul romanic

Vom releva în această a treia parte a studiului nostru o problemă de morfologie — care priveşte pînă la un punct şi sintaxa —, şi anume singularul declinărilor, în special al femininelor de declinarea I-îi şi al femininelor imparisilabice ale declinării a III-a. Această problemă a fost urmărită în acelaşi sens şi de Alexandru Philippide[2], însă argumentaţia pe care o aduc diferă de cea presentată de Philippide şi este, cred, convingătoare.

Filologia romînă, ca şi toate celelalte studii streine privitoare la limba romînă, au admis — şi cu drept cuvînt — că, în afară de ablativ (locativ) al celor trei declinări care se păstrează destul de bine încă în aromînă şi de vocativ, sin-

[1] Cf. S. Puşcariu, *l. c.*, mai ales pag. 8, 16-17, 169, 177-8.

[2] *Istoria limbei romîne*, 1894, 57-60. Cf. şi B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, II, 643-4.

gularul (ne)articulat al declinării a II-a a fost redus în latina vulgară la un singur cas:

nearticulat:	articulat:
N., Ac. l u p u > *lup*	N., Ac. l u p u + i l l u > *lupul*
G. d e l u p u > *de lup*	G., Dat. a d l u p u + i l l u i >
Dat. a d l u p u > *a lup*	*(a) lupului*

Dovezile lingvistice abundă în privinţa aceasta, începînd cu textele vechi şi terminînd cu dialectologia sau chiar limba literară.

Avînd această realitate ca punct de plecare şi constatînd că şi masculinele declinării a III-a presintă un paralelism identic cu substantivele declinării a II-a, m'am întrebat dacă nu trebue să admitem aceeaşi uniformitate şi pentru femininele declinărilor I-îi şi a III-a, mai ales că aromîna e hotărîtoare din acest punct de vedere.

E drept că declinarea dacoromînă pare să arate menţinerea a două casuri: N. şi Ac., alături de G. şi Dat:

Decl. I-îi:	Decl. III-a:
N., Ac. *fîntînă*; *nuca*	*bunătate*; *sănătatea*
G., Dat. *unei fîntîni*; *nucei*	*unei bunătăţi*; *sănătăţei*

Să vedem însă dacă în genitivul şi dativul dacoromîn putem întrevedea casurile respective din declinarea latină vulgară

Referindu-ne la declinarea nearticulată dacoromînă, ca şi la cea aromînă, vom constata că ea se presintă astfel:

Decl. I-îi:	Decl. III-a:
N., Ac. *lînă* , *furcă*	*cetate* (a. *ţitate*)
G. *de lînă* , *de furcă*	*de cetate*
Dat. *a lînă* , *a furcă*	*a cetate*

Menţionăm, prin urmare, aci că la declinarea I-îi nu există nici umbră de genitiv-dativ latin vulgar; acelaşi lucru şi pentru decl. a III-a, întru cît *t*—ca şi *c* de la decl. I-îi—rămîne intact, spre deosebire de declinarea articulată unde avem *cetăţei*, alături de *furcei*. Evident că în genitivul ne-

articulat (cu prepoziția *de*) trebue să vedem și rămășițe de ablativ, mai ales că această apropiere sintactico-morfologică între genitiv și ablativ exista și în latina clasică; dar în declinarea latină vulgară, și cu atît mai mult în cea romînă, ablativul iese din regularitatea gramaticală, așa că în el vedem mai mult un genitiv și aproape de loc un ablativ. Avem într'adevăr încă în domeniul limbei romîne construcțiuni de ablativ cu prepoziția *de*, cum ar fi de exemplu în aromînă: *avártarĭ fudzíĭ di Bucureștĭ* = „alaltăieri plecai din Bucureşti“ (cf. dr.: „fuge *de* ploaie și dă în noroaie“, sau „plec *de* teamă“, etc.); însă natura prepoziției *de* din asemenea construcții nu poate fi confundată cu *de* din construcții ca „păr *de* capră“, etc.

Și acum ne întrebăm: de ce în dacoromînă avem pe de o parte: *(a) luptei, poartei*[1], *furcei*, etc., iar pe de alta: *de* (sau *a) luptă, de poartă, de biserică, de furcă*, etc.? După cum iarăși: de ce *(a) morței, sănătății*, alături de gen. *de moarte, de sănătate*, etc.?

Trecînd în aromînă, constatăm că declinarea articulată e următoarea:

	Decl. I-îi:		Decl. a III-a:	
N., Ac.	*pruna*	, *aruga*	*soartsa*	, *virtutsa*
G. Dat.	*a prunăl'eĭ*,	*a arugăl'eĭ*	*a soartil'eĭ*,	*a virtutil'eĭ*, etc.

Deci, la declinarea I-îi avem la toate casurile finala caracteristică *-a* (*-ă*), și dovada e că palatalele ca și dentalele (G. Dat. *a poartăl'eĭ*) rămîn intacte[2]; iar la declinarea a III-a avem iarăși la toate casurile același *-e* dela nominativ, pentru că și aci dentalele bunăoară rămîn nealterate, spre deosebire de dacoromînă.

De aci, prin urmare, deducem că și declinarea originară

[1] Pentru dubletul de gen.-dat. *porței*, vezi mai jos.

[2] Sporadic apar și în aromînă genitiv-dative cu *ă* trecut la *i* (*< e*): *brînlu a featil'eĭ* (chiar în a mea *Antologie aromânească*, 275, rîndul al 11-lea); însă aceste genitiv-dative sînt de dată recentă și născute conform explicației pe care o dau acelorași casuri din dacoromînă. Forma curentă e *a featăl'eĭ*.

articulată — cel puțin în romana carpato-balcanică, dacă nu chiar în latina vulgară dela basa limbei romîne — era următoarea:

	Decl. I-îi:	Decl. a III-a:
N., Ac.	furca+illa	morte+illa
G., Dat.	[ad] furca+illaei	[ad] morte+illaei

După cum am văzut, aromîna nu numai că nu exclude acest sistem de declinare, ci, din contra, el singur ar putea explica declinarea aromînă. In casul acesta, nu cumva trebue să admitem și pentru dacoromînă același sistem de declinare ca și în aromînă, renunțînd definitiv la cel cu două casuri? Răspunsul e că și la basa dacoromînei stă aceeași declinare, iar că explicația genitiv-dativului dacoromîn e următoarea: Gen. petra + illaei a dat **pi(a)trăl'ei* (ar. *a kĭatrăl'eĭ*) > **piatrăei* > *piatreei* > *pietreei* > *pietrei*, după cum credentia + illaei > **credințăl'ei* > **credințăei* > *credințeei* > *credinței*. Că acestea sînt fasele actualelor genitiv-dative dacoromîne ne o dovedește nu numai aromîna, ci și exemple luate chiar din dacoromînă. Într'adevăr: de ce nom. *poartă* face la gen. *porței*, în timp ce *lupta* face *luptei* și nu *lupței*? Pe de altă parte: de ce substantivele *mămuca, soruca, tătuca, Luca*, etc. fac genitivul *mămucăi, sorucăi, tătucăi, Lucăi*, etc. și nu: *mămucei, sorucei, tătucei, Lucei,*? Reîntorcîndu-ne iarăși la substantivele terminate în *-tă*: de ce alături de *judecății* avem *secetei* și nu *secetei*, și de ce în vechea romînească avem *judecateei* și *judecatei* alături de *giudecateei*[1]?

Din toate cele expuse reiese clar că, în ceea ce privește mai întîi alterarea dentalelor sau a palatalelor la genitiv-dativ singular, avem a face cu o influență a pluralului acelor substantive: pentru că pluralul a fost *porți*, s'a zis și la gen.-dat. sing. *porței*, pe cînd *fată, coastă, aspidă, undă*, etc. au păstrat dentala intactă; în al doilea rînd, în afară de alterarea consoanelor, pluralul fiind în *-e* (*-i*), atunci și

[1] Ov. Densusianu, *Hist. de la l. roum.*, II, 149.

genitiv-dativul singular a primit, odată cu această alterare, și trecerea lui *-ă* la vocala palatală: pl. *biserice(le)*, *biserice(lor)* — sing. *bisericei* (< * *beserecăei*), ca și *apei* < * *apăei*, *casei* < * *casăei*, *inimei* < * *inimăei*, *luminei* < * *luminăei* [1], etc. Și atunci, din moment ce *tăluco*, *Luca* n'au plural, la gen.-dat. sing. aceste forme nu alterează pe *c*. Mai mult: forma *Luk'iei*, alături de *Lucăei* [2], ne dovedește încă ceva și anume: **furcăei* a devenit mai întâi **furk'eei*, deci *c* > *č*, după ce *-ăei* a devenit, prin asimilație [3], *-eei*. Iar dacă cetim sporadic *Andromacei* bunăoară, aceasta se datorește nu numai unei analogii, ci și eufoniei personale a scriitorului care întrebuințează asemenea genitiv-dative, după cum tot prin analogie s'ar explica forme ca *mămucei*, *tălucei*, în cas că dialectologia le va înregistra.

Trecînd acum la imparisilabicele declinării a III-a, și aci vom avea de făcut aceleași observațiuni.

Am văzut că *t* + *e*, *i* a devenit *ț* cel mai tîrziu în secolul al VI-lea. Fără îndoială că *l* (*ll*) + *ĕ*, *ĭ* (simpli sau în hiat) s'a menținut palatalisat și în dacoromînă cel puțin încă două secole după trecerea lui *t* la *ț*; așa că, în fața acestei cronologii fonetice, ne întrebăm: admițînd un genitiv și dativ cu terminațiunile lor caracteristice din latină pentru limba romînă, de ce atunci vom fi avut direct din forme ca

bonitati + illaei > *bunătățeei*
morti + illaei > *morțeei*

pe cînd din

arieti + illui > *aretelui*
monti + illui > *muntelui*

[1] Putem aminti aci și genitivile relevate de T. Cipariu: „а дрѫчѣскѫѧ oblĭčire; vor tăia vinele жѫнкъѧ în vale; vor spăla minile pe capul жѫнкъѧ; și Сарѫи fi-va ficorъ; pentru înșelăčiunea стрѫмоашѧ ѥи; Maria sora ѧѫдѫѧи", *Principia de limba*, 1866, 131.

[2] Cf. Ov. Densusianu, *l. c.* II, 146; I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană*, I, CLXXXIV.

[3] După cum admite și Philippide, *l. c.* 59.

fără, deci, ca *t* să devie *ț* și în imparisilabicele masculine? Calitativ — sau cantitativ în latina clasică — terminațiunea genitivului, ca și a dativului, era aceeași atît la feminine cît și la masculine. De ce, pe de altă parte, substantivul *soarte* — devenit mai tîrziu *soartă* în dacoromînă — nu sună la genitiv **sorței* (ca și *morței*), ci *soartei*? S'ar putea obiecta — deși fără temei — că sb. *moarte* face gen. *morței* spre a se deosebi de gen. feminin al adjectivului *mort*, *-ă*: (*unei limbi*) *moarte*. Atunci, de ce *cărței* (sau *cărții*) și nu fără *ț*, ca în aromînă: *a cartil'eį*? Mergem mai departe: am văzut că și *t* dela declinarea I-ĭi trece la *ț* la genitiv-dativ: *judecăței*, *porței*, etc.; de ce însă pe *s* dela forme aparținînd declinărei I-ĭi nu-l găsim trecut la *ș* la gen.-dat. sing., să se pronunțe cu alte cuvinte: **cașei* în loc de *casei*, **meșei* pentru *mesei*, etc.? Evident că explicația trebue căutată în influența pluralului în ceea ce privește alterarea consoanelor la gen.-dat. sing.

Dar, în casul acesta, o altă obiecțiune se ridică: de ce pluraruI masculinelor imparisilabice n'a influențat la fel, ca și cel feminin, pentru ca să avem **munțelui* în loc de *muntelui*? Răspunsul cred că ar fi următorul: ceea ce a favorisat trecerea unui *c*, *g* sau *t*, *d* la *č*, *ğ* și *ț*, (*d*)*z* la feminine e, de sigur, pluralul; însă această trecere s'a efectuat după ce terminațiunea *-ăei* a devenit *-eei*, așa că la feminin, avem a face și cu o posiție specială a patatalelor sau a dentalelor. Drept conclusie, prin urmare, trebue să admitem reducerea singularului celor trei declinări la un singur cas, iar în ceea ce privește nașterea genitiv-dativului dacoromîn, trebue să o considerăm ca un resultat al următoarelor fase evolutive generale:

basilica + illaei > * *băserecăl'ei* > * *băserecăei* > * *beserek'eei* > *beserecei* > *bisericei*
co(ho)rti + illaei > **curtel'ei* > *curteei* > *curțeei* > *curței*.

Din punct de vedere al unui paralelism cronologic între decl. I-ĭi și a III-a, vedem că imparisilabicele au ajuns mai de

timpuriu la terminaţiunea de gen.-dat. *-eei* — fasele fiind mai reduse ca număr—, aşa că şi *t* de la decl. a III-a a dat *ţ* mai de vreme şi aproape în mod general faţă de acelaşi *t* al decl. I-îi care a trecut la *ţ* numai la un anumit număr de substantive al acestei declinări. Ar fi, prin urmare, încă un motiv să credem că substantivele declinărei I-îi care presintă pe *t* > *ţ* în casul nostru au primit o influenţă şi dela femininele decinărei a III-a.

O singură dificultate ar mai fi de înlăturat. In textele vechi romîneşti găsim—ce-i drept, rare exemple—construcţii sintactice de felul acesta: „ispitele săntu ale *ei* noastre credinţe"[1]. Constatăm, aşa dar, nu numai prepunerea articolului *ei*, ci şi terminaţiunea *e* de genitiv la *noastre* şi *credinţe*; iar ca funcţionare independentă a acestui articol faţă de substantive, am putea releva următoarele exemple: „aĕasta va lega măndzişorul său la bučiumul *vieei* şi puiul *asineei* sale către viţa *vie ei*"[2]. Exemple numeroase cu prepunerea articolului atît la substantivele comune cît şi la cele proprii feminine, în afară de cele din T. Cipariu[3], au fost relevate de I. Bianu şi mai ales de I. Tanoviceanu[4], după cum am avut ocasie să înregistrez şi eu în cercetările mele din Maramureş. Intru cît însă această problemă priveşte mai mult sintaxa, iar însemnătatea ei necesită o expunere mai amănunţită, mai ales că şi în această privinţă aromîna ne ofere material ce nu poate fi trecut cu vederea, o vom releva-o cu altă ocasie. Menţionăm numai că chiar genitive de felul acestora nu pot înlătura reducerea singularului la un singur cas expusă mai sus.

4. Participiul timpurilor compuse în albano-romînă.

Numeroase, chiar foarte numeroase vor fi fost elementele lingvistice care ar fi putut ilustra în toată plenituti-

[1] B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, II, 124 (şi nota dela p. 131).
[2] T. Cipariu, *Analecte*, 57.
[3] *Principie de limba*, 134.
[4] Revista din Iaşi *Arhiva*, 1892, 228-234; 1897, 329-344.

dinea romanitatea teritorială comună dintre Aromîni şi Dacoromîni, dar care astăzi au dispărut în cea mai mare parte, iar altele sînt pe calea dispariţiei. Evident că asemenea elemente, care sînt mai cu uşurinţă expuse pieirei, aparţin cele mai multe lexicului şi cîteva morfologiei. Şi, pentru a ne convinge de aceasta, voi da cîte un singur exemplu din fiecare capitol.

In afară de atîtea forme din vechea romînească—astăzi aproape dispărute ori cu alt sens în grai — ce vin să se întîlnească cu aceleaşi elemente curente în aromînă, cum ar fi bunăoară:

vr. *analtu*[1]	— ar.	*analtu*	vr. *io*, *iu(o)*	— ar.	*i̯u*
aúă	—	*aúă*	*mărat*	—	*măratŭ*
bască	—	*bască*	*stur*	—	*sturŭ*
fămeie	—	*fumęal'e*	*vipt*	—	*v'iptu*
geană	—	*dzęană*	*vreavă*	—	*vręavă*[2]

ori vr. *tătuş* (cu sufix) — ar. *-uşŭ* din *aúşŭ*, *Mitruşŭ*, etc. — voi releva numai forma ar. *mărună*. După cît ştiu, n'a fost relevată de nimeni pînă în present, iar astăzi se aude din ce în ce mai rar. Sensurile pe care le are sînt următoarele: „două şuviţe de păr sau chiar două cosiţe împletite duse din mijlocul frunţei, în dreapta şi în stînga, pe sub tîmple şi peste partea superioară a urechilor, formînd un fel de ghirlandă în jurul capului (la femei); grămada sau moţul de păr sau lînă ce se lasă pe fruntea unui berbece sau a unui ţap arătos, mîndru, după ce a fost tuns; moţul de păr pe care şi-l lasă copiii pe frunte după ce s'au tuns pe restul capului"; îl găsim însă şi cu sensul oarecum de „grămadă",

[1] Din punct de vedere al lui *a* protetic cel puţin, dacă nu şi lexical, credem că n'ar fi asardată presupunerea sau credinţa că infiltraţiuni aromîne etno-lingvistice în nordul Dunărei încă de pe timpul imperiului romîno-bulgar, ca şi în secolii următori, ar fi singurele care să explice anumite probleme comune acestor două dialecte, dar posterioare epocei de formaţiune a limbei romîne — ceea ce ar fi în concordanţă şi cu anumite fapte din domeniul istoric dacoromîn.
[2] Cf. I. A. Candrea, *l. c.*, II, glosarul romîno-slav.

ca acea pe care o formează cosiţele tăiate din rădăcină şi azvîrlite jos; întot casul — după cum se va vedea şi din context — o „grămadă formată din ceva distins, de valoare, plăcut": vorbindu-se de mai mulţi inşi care au fost ucişi pe drumuri pustii, cetim: „Me-arupse ńila: unã *mărunã* întreagă era arăsturnată, fidan'i cu trupurile lundzi ş'muşate aruncutiţ în pade, morţi..." (M. Beza). Iată, deci, un element lexical preţios care, în afară de faptul că poate confirma etimologia dată dr. *manună* de Ov. Densusianu [1], vine să se întîlnească cu aceeaşi formă cristalisată astăzi în graiul Moţilor în toponimie, iar în Maramureş avînd şi sensul de „couronne de mariée".

In direcţia morfologică voi releva maimultcaperfectul. Se ştie că astăzi în aromînă se întrebuinţează aproape exclusiv mmcaperfectul format din imperfectul vb. *a avea* şi participiul trecut al verbului de conjugat, pe cînd în dacoromînă circulă numai mmcaperfectul subjonctivului latin. Nu vom releva nimic din presupunerile pe care le-ar ridica acest timp din aromînă în raport cu celelalte graiuri balcanice; ne întrebăm însă: oare această diferenţiere între cele două dialecte să dateze încă din epoca de formaţiune comună a lor? Cercetările dialectologice vin să arate că, după cum mmcaperfectul tip *lăudasem* e pe cale de dispariţie completă în aromînă unde isolat se mai aude *(fuseasem, nirseasem)*, tot aşa şi mmcaperfectul tip *aveam + lucrat(ă)* a trebuit să circule mai de mult şi în nordul Dunărei, de vreme ce l-am înregistrat în Maramureş: *aveam şedzută, aveam mîncată*.

Acum, în directă legătură cu cele relevate pentru aromînă şi dacoromînă, ne întrebăm: oare şi apropierile sau înrudirile lingvistice dintre limba romînă în genere şi albanesă nu vor fi fost mai numeroase decît aşa cum le cunoaştem astăzi? Evident că da; şi cred că aceste afinităţi lingvistice ar spori în număr dacă s'ar studia de oameni indicaţi şi la faţa locului întregul domeniu albanes în raport cu graiul Fărşe-

[1] Candrea-Densusianu, *Dicţ. etim. al limbei romîne*, 174.

roţilor în deosebi. Dintre ele voi releva aci una singură şi anume de natură morfologică [1].

In aromînă, participiul tuturor verbelor dela orice timp compus e regulat terminat în *-ă* şi rămîne neschimbat la toate persoanele, la singular ca şi la plural. Astfel la perfectul compus şi mmcaperfect avem:

am lucrată, avem lucrată; mi-aveam dusă, nă-aveam dusă
ai „ , aveţ „ ; ti-aveai „ , vă-aveaţ „
are „ , au „ ; se-avea „ , se-aveau „

Trecînd în nordul Dunărei şi oprindu-ne prin diferite puncte ale Ardealului, dar mai ales în Maramureş, vom constata că în vorbirea de toate zilele toate participiile unor anumite timpuri compuse — în deosebi ale celor compuse cu ajutătorul *a fi* — presintă aceeaşi terminaţiune *(-ă)* la toate persoanele, fără să se ţină samă de vre-un acord de gen sau număr cu substantivul la care se referă. Cîteva exemple:

Eu, domńişorule, să nu h'i băută o leacă de horincă, n'aş h'i trăită pînă amu. Apoi, cu horinca asta, nu mńi era aşa baj să h'i mîncată pk'ită.

Sau:

O femeje o băgat d'e slugă pă un pocăit care o zińit d'in cătaňe şi o găzdăluit cu el vreme d'e trei aj; şi înt'aceja trei aj o avut un cocon. Şi ea tăgăduja, că nu-j cu el. Ş'amu o zińit bărbatu-sáu d'in Rusija, und'e o stat cîńcj aj şi o găsît coconu acasă. El n'o făcut ńemńică la femeja-sa, numa să áflă ruşinat, nu mere ńicări şi o dzis că: tăt'e să si arsă, numa aćela lucru să nu si foastă.

Această particularitate ne întîmpină şi în ţara Oaşului. Astfel I. A. Candrea — după cum am constatat şi eu personal — ne relevează următoarele exemple: *să h'i murită, m'am fo[st] dusă, s'o fo[st] sculată, ţ'aş si dată, ţi s'o si sfărmată*, menţionînd că „se aud adesea forme de participiu cu *-ă*, mai

[1] *Cf.* pentru lexic în special interesantul studiu al lui Th. Capidan, *Raporturile albano-romîne* (în *Dacoromania*, II, 444-554).

ales în timpurile compuse cu auxiliarul *a fi*"[1]. Pentru Maramureş, de amintit că acest *-ă* ne întîmpină şi la mmcaperfectul indicativului (v. pag. 226).

Care să fie explicaţia acestui *-ă* final? Şi, în cas că i se poate da una, cum ar urma să fie înfăţişată această explicaţie a lui *-ă* maramureşean sau oşean faţă de *-ă* aromînese? Să fi luat naştere acest *-ă* în mod cu totul independent în aceste două dialecte? Ar fi o coicidenţă cu totul surprinzătoare. Apariţia lui să fie oare comună în timp şi spaţiu graiului maramureşean sau oşean şi celui aromîn? Dar cînd şi ce contact teritorial va fi existat între Maramureşean sau Oşean şi Aromîn? Sau: ce ne-ar îndreptăţi să ne putem închipui bunăoară că în această regiune nordică a teritoriului romînesc am avea de a face cu vre-o infiltraţiune sau transplantare romînească sud-dunăreană? Izvoarele istorice ce ne-au putut fi la dispoziţie nu ne ofer nimic în direcţia aceasta.

Un profesor ungur, András Balugyansky, într'o lucrare a sa de istoriografie bisericească apărută la Ungvar în 1846, ne relevează următoarea afirmaţiune pe care o pune în sarcina relatărilor unui cronicar bizantin — nu ştiu care anume ar putea fi acel cronicar —: „In anul 1285, sub regele ungar Ladislau Cumanul, Tătarii au năvălit a doua oară în Ţara ungurească. Dar Ladislau, cu ajutorul Valahilor veniţi din imperiul răsăritean al lui Andronic, i-a alungat din ţara lui, iar pe Valahi i-a aşezat în comitatele Bereg, Ugocea şi Maramureş, îngăduindu-le exercitarea liberă a ritului grecese".[2]

Iată deci o informaţiune care, în cas că ar putea fi dovedită pe deplin, ar veni să ne deschidă orizonturi nouă

[1] *Graiul din ţara Oaşului*, 53-4 (în *Buletinul societăţei filologice*, 1906, 2).

[2] „Kun László magyar Király alatt 1285-ik évben másodszor ütöttek a tatárok Magyarországra. De László, Andronic keleti császár birodalmából kimenö oláhok segedelmével szerencsésen kiüzé országából öket s az oláhokat Beregh, Ugocsa, Mármaros megyékben letelepité szabad görög ritusi gyakorlatot engedvén nekik", *Egyházi történetirat*, 330.

în direcţia aceasta. Căci relatarea completă a următoarea: neputînd înfrînge incursiile Tătarilor, regele ungur se adresează împăratului Bizanţului, cerîndu-i ajutor; acesta găseşte în această rugăminte o ocasie binevenită ca să scape de Valahii din imperiul său, măcar în parte, şi îi trimete ajutorul cerut. După ce, cu Valahii primiţi, înfrînge pe Tătari, Ladislau caută să se lipsească de cei rămaşi în urma luptelor, vrînd să-i trimită îndărăt în Bizanţ; Andronic refusă de a-i mai primi în imperiul său, iar Ladislau se vede silit să-i aşeze în regiuni hotarnice, isolate şi între dealuri (ung. *havas*): în ţara Oaşului, în Maramureş şi Ugocea.

Intr'adevăr, lupte între Tătari şi Unguri în această epocă au existat. Documentele istorice ungare ne-o dovedesc aceasta, afirmînd că „... Tartari, capitales regni nostri inimici, tyrannica feritate adierant regnum nostrum..."[1] Pe de altă parte, relatările cronicarilor bizantini ne asigură cum că Bizanţul a şi încercat să scape de pericolul ce i-l presenta neamul Valahilor, transportîndu-i în Asia mică. In privinţa aceasta nu e lipsită de interes importanta relatare pe care ne-o face Pachymer şi pe care, pentru o mai uşoară urmărire, o reproduc în întregime în traducerea latinească, mai ales că acest fapt se petrece sub domnia lui Andronic:

De Blachis eadem illi occasio solicitudinem admovit. Erat id genus hominum vagum, incertis errans sedibus, sed ea tempestate late fusum per tractus a suburbiis Constantinopoleos usque ad Bizyam et ultra pertinentes; per quae loca jam multiplicati supra modum suspecti merito erant, ne mox irrupturis (quod expectabatur) Scythis vires haud modicas adjungerent, in partes eorum vitae similitudine ac forte originis communione tracti; quippe quorum non facile numerabilis multitudo ferebatur, juventutis ad laborum patientiam duratae incommodis educationis haud mollis, quippe in locis, ubi libenter degunt, asperis; nec deerant opes e proventu gregum et armentorum, quae numerosa in laetis pascuis alebant. Postremo nec inexercitati habebantur militaribus functionibus, quarum non rudimenta solum ponere soliti erant quotidianis venatibus ferarum, sed experimenta etiam edere cre-

[1] *Monumenta Hungariae historica (Diplomataria)*, IX, 16. sz., Pesta, 1862, 277; cf. *ibidem*, X (1864), 3.

bris nec infelicibus contra viros armatos certaminibus. Huic periculo praevertendo factu optimum putavit gentem istam ex Occidua continente in Orientalem transferre, collocareque trans fretum in ora Byzantinae adversa civitati, sed et insuper extenuare multis et extorsionibus opes illorum, nec conscii virium propriarum sui numero et annonae copia superbirent. Utrumque strenue factum: hinc enim maximis affecti damnis sunt immanium acerba exactione tributorum, et immisericorditer coacti sedes trans Hellespontum ferre. Quod illis omni contributionis injuria molestius contigit: nam et occasione transmigrationis, festinatae praesertim urgentibus implacide satellitibus, plerasque comparatarum longa mora, ubi vixerant, non parvi pretii rerum, quas transportare haud erat facile, partim perdere vel sponte relinquendo vel rapinis opportunitate utentium furum, partim damnose vendere alieno tempore, vilissimo pretio, cogebantur. Accedebat quod rigore hiemis, qua est haec peracta translatio, magnam et miseram stragem edi contigit, cum hominum, infirmioris praesertim aetatis, tum tenerae pecudum sobolis; unde damnum ipsis gravissimum est factum; ac neutro genere novo coelo assuescere valente, mortibus in dies increbescentibus, consilium necessarium obtrusum pluribus eorum redimendae singillatim magna pecunia facultatis repetendi natalis soli, extra quod se suasque familias vix posse vivere ipsa eos experientia docebat. Sub hanc et alia cura incessit Andronicum, reputantem in ea regione quam mox vastandam incursione Scythica metus erat nimium verisimilis, jacere corpus Michaëlis Augusti patris sui.[1]

Reiese, prin urmare, limpede de aci că relatarea cronicarului bizantin vine să coincidă cu cea dată de Balugyanski [2].

Dar, să trecem peste această latură a problemei, care priveşte în deosebi pe etnografi şi istorici, şi să revenim la participiile în *-ă*.

Indiferent dacă avem a face cu o transplantare sud-dunăreană a acestui fonetism morfologic în regiunile maramureşene, ceea ce însă nu poate fi pus la nici o îndoială e că ne găsim în faţa unei probleme vechi care — după cum vom vedea mai jos — poate fi încadrată în epoca de formaţiune a limbei romîne.

[1] Georgii Pachymeris *De Andronico Palaeologo*, II, 106-7 (ed. Bonn)

[2] In direcţia aceasta — Maramureşeni şi Sud-dunăreni (Romîni) — voi releva oarecari asemănări în *Graiul şi Folklorul Maramureşului*.

Inainte de toate, pentru ca să se evidenţieze şi mai convingător identitatea problemei ce ne interesează între aromînă şi graiul maramureşean şi oşean, redau mai jos, transpusă în aromînă, ultima frasă din al II-lea text maramureşean reprodus la pag. 227:

El nu feaţe ţiva a mul'jari-saj, maşi se-áflă aruşunat, nu ñiardze juva şi dzíse că: tute [si] se-avęa arsă, maşi aţel lucru si nu-avęa fută [=si nu se-avęa faptă]

Prin urmare, în amîndouă graiurile participiile sînt terminate în *-ă*. Evident că, în faţa acestei identităţi, explicaţia ce i s'ar da lui *-ă* din aromînă va privi deopotrivă şi pe *-ă* maramureşean sau oşean, căci nu vedem cum s'ar putea separa unul de celalalt; şi aceasta cu atît mai mult, cu cît acest participiu maramureşean în *-ă* se întîlneşte cu participiul fără *-ă* dela perfectul compus care, singurul, vine să se alăture participiului dacoromîn în genere. Ceea ce însă presintă dificultăţi serioase e faptul că explicarea lui *-ă* nu trebue căutată în pur domeniu romînesc sau într'unul roman balcanic cu totul isolat de eterogenele elemente etnice conviețuitoare; căci nici un fel de combinaţie nu ne-ar putea duce la o explicaţie în sensul unei origini a acestui *-ă* în romana orientală, cu atît mai puţin în latina vulgară, mai ales că şi în aromînă participiile toate, isolat întrebuinţate, îşi însuşesc formele celor două genuri: *lucrat, -ă; faptu, -ă; surpat, -ă*, etc.

In casul acesta cred că originea acestui *-ă* trebue căutată în limba albanesă. In această limbă toate participiile în construcţii identice presintă acest *-ă* (ə) final. Redau mai jos pe două coloane, în albanesă şi aromînă, cîteva participii în construcţii de perfect compus şi mmcaperfect:

în albanesă				în aromînă			
kam	sau	*kəsə*	*dáśurə*	*am*	sau	*avęam*	*vrută=dorit*
ke	„	*kəsə*	*kercúarə*	*aj*	„	*avęaj*	*căftată=căutat*
ka	„	*kiš*	*kjenə*	*are*	„	*avęa*	*fută=fost*

kemi sau *kešəm ngrənnə* *avem* sau *avęam măcată*=*mîncat*
kini „ *kešətə pásurə* *aveţ* „ *avęaţ* *avută*=*avut*
kanə „ *kišnə váiturə* *aŭ* „ *avęaŭ n'i̯arsă*=*mers.*

sau în construcţii ca:

tə mos kešə árdurə[1] = *si nu-avęam vin'ită*, etc.

Să luăm acum aceeaşi frasă maramureşeană, pe care am transpus-o şi în aromînă, şi să o traducem în albanesă. Construite cu verbul *a avea*, participiile *arsă* şi *foastă* ar fi redate astfel:

tətərə tə kišnə umburə, več kə sai tə mos kiš ng'arə,

(participiile *umburə* şi *ng'arə* avînd înţelesul de „distrus" şi „săvîrşit"). Construite cu *a fi*, am avea:

tətəra tə išin tə diegurə, vetəm kio tə mos iš bərə (*diegurə* = ars, *bərə*=fost).

Vedem, aşa dar, că cele patru participii: *umburə*, *ng'arə*, *diegurə* şi *bərə* se termină toate în *-ə* (*-ă*). Ceva mai mult: terminaţiunea caracteristică a lor este *-urə*—ceea ce ar avea iarăşi importanţa ei dacă ne-am referi la terminaţiunea aproape identică pe care o găsim în megleno-romînă în forme ca: *plăngóndura*[2], sau chiar: *trimuróndăl'i̯a*[3], ori *lăgóndurle*[4], etc. Evident, că sînt şi regiuni albanese în care asemenea participii se aud şi fără finalul *-ə*; dar chiar în aceste regiuni participiile în *-ə* sînt deopotrivă de întrebuinţate.

Avem, prin urmare, pe de o parte identitatea absolută dintre *-ă* aromîn şi *-ə* din albanesă, iar pe de alta cea dintre maramureşeanul *-ă* şi cel din graiul Oşenilor. După cum nimic nu ne-ar putea îndreptăţi să isolăm pe *-ă* maramureşean de *-ă* oşean, tot aşa, în nici un cas n'am putea isola pe acelaşi *-ă* din aromînă de *-ə* albanes. Şi, întru cît romînescul *-ă* nu-şi poate găsi explicaţia în domeniul latin sau romanic, evident că originea lui trebue pusă în sama unei influenţe vechi albanese — indiferent de explicaţia ce i s'ar putea da acelui *-ə* din albanesă, a cărui origine priveşte pe albanologi; căci nu ne putem închipui că Albanesii vor fi împrumutat pe acest *-ə* dela Romîni, după cum iarăşi nu putem admite în limba romînă vre-o influenţă streină, alta decît cea albanesă veche. Şi atunci, evident că şi această problemă de fonetism morfologic intră în epoca de formaţiune a limbei romîne, căci nu vedem cum romîna sud-dunăreană, odată închegată, să fi fost influenţată într'o asemenea direcţie de limba albanesă posterior cristalisărei entităţei romîne.

Dacă însă această conclusie n'ar putea suferi nici o retuşare în ceea ce priveşte aromîna faţă de albanesă, cum trebue să ne înfăţişăm aceeaşi problemă din graiul oşean şi cel marmureşean?

Ţinînd samă şi de consideraţiunile istorice relevate mai sus, singura explicaţie la care ne-am putea opri referitor la această problemă e aceea a unei infiltraţiuni sau transplantări romîneşti sud-dunărene în aceste regiuni (Oaşul-Maramureş). Fireşte că pentru stabilisarea definitivă a acestei explicaţii ar trebui să avem alături de conclusiile studiilor lingvistice şi pe cele ale etnografiei şi istoriei, ca şi pe cele ale antropologiei, poate şi ale psihologiei. Şi într'adevăr, din punct de vedere antropologic ar fi de relevat oarecari caracteristice ale Oşanului, care ne amintesc în deosebi fisicul Megleno-romînului — caracteristice care se deosebesc de cele ale Maramureşeanului —, după cum, pe de altă parte, tipul Maramureşeanului nu se aseamănă cu cel al Romînului ardelean, ci se apropie de cel moldovean.

In casul acesta, ipotesele ce ni se înfăţişează ar fi următoarele:

1. Ori că avem a face cu o transplantare romînească sud-

[1] Cf. de exemplu J. G. Hahn, *Albanesische Studien*, II, 63 urm.
[2] Pericle Papahagi, *Megleno-Romînii*, II, 7, 18.
[3] *Ibidem*, II, 32.
[4] Idem, *Romînii din Meglenia*, 26.—Această terminaţiune (*-ură* şi *-ure*) e înregistrată şi pentru dacoromînă, mai ales în graiul din Bucovina şi Moldova — cf. *Dicţ. Academiei Romîne*, sub f i i n d c ă, precum şi *Dacoromania*, II, 661-2.

dunăreană numai pentru Oşeni, şi atunci ar urma ca finalul -*ă* din graiul maramureşean să fie o infiltraţie, o influenţă oşeană — ceea ce ar explica, în parte măcar, isolarea ca psihic şi ca geografie umană a Romînului oşean în ţara lui.

2. Sau că avem a face tot cu o transplantare, dar numai pentru Maramureşeni — ceea ce iarăşi ar armonisa cu anumite caracteristice etno-psiho-fisice ale acestora faţă de ale elementului aromînesc. Căci, deşi Maramureşeanul presintă asemănare fisică — şi chiar ca grai — cu Moldoveanul, totuşi nu-l putem socoti ca fiind originar din Moldova.

Iată însă că, în legătură cu prima ipotesă, cineva ar putea fi ispitit să facă o altă deducţie. In afară de alte consideraţiuni, se ştie că unul din satele Megleno-romînilor se numeşte *Oşani*. Apropierea dintre acest nume de localitate şi cel de *Oaşul* (Ţara *Oaşului*) e surprinzătoare. Şi atunci, oprindu-ne la prima ipotesă, ne întrebăm: nu cumva oare, după luptele cu Tătarii, o parte din Romînii împăratului Andronic aşezaţi de regele ungur în *Ţara Oaşului* se va fi întors într'un tîrziu de unde a plecat şi, ca o amintire a nouei ţări în care vor fi rămas ceilalţi, să fi designat satul *Oşani* din Meglenia?

Iată ce, în stadiul cercetărilor actuale, rămîne deocamdată simplă ipotesă, cu sugerări destul de expresive. Oricum însă, e neîndoios că originea lui -*ă* din dacoromînă e romînească sud-dunăreană şi că el se datoreşte unei vechi influenţe albanese în graiul nostru din sudul Dunărei.

Tache PAPAHAGI

IRANO-ROMANICA

II

RTR. *malga* „turmă", IT. (dial.) *malga* „turmă, stînă"

Formele italiene dialectale care se alătură la cea retoromanică (eng.) se înşiră astfel: trent. *malga* „stînă", lomb., piem. *malga* „turmă". Apar în acelaşi timp şi următoarele derivate: trent. *malçes* „baci", bresc., valtell., bregagl. *malçes* „cioban", valtell. *malçec* „cioban", piem. *marçé* „lăptar", Nonsberg *malgar* „turmă, păşune", piem. *margaria* „stînă".

Înţelesurile de „turmă" şi „stînă" s'ar părea cu totul îndepărtate, dar ele nu au de ce să ne surprindă cînd le întîlnim asociate şi alteori; astfel, corespunzător vegl. *musun* „ţarc" <mansionem [1] şi com. *mazon* „stînă" avem sard. log. *mazone* „turmă"; în slavă înţelesuri identice arată slovenul *stan* „ţarc, turmă" şi ruteanul *staja*, iar din limbile germanice se poate cita vgerms. *sweiga*, mgerms. *sweige* „turmă, păşune, ţarc" [2].

Explicîndu-ne astfel accepţiunile lui *malga*, rămîne să urmărim originea lui. Pînă acum etimologiştii l-au lăsat

[1] Comp. slavicul dialectal (čakavic) *mošun(o)* „casetta di campagna per ricoverarvi le pecore", care nu e decît aceeaşi formă latină derivată spre păstorit în Dalmaţia (M. Bartoli, *Das Dalm.*, II, 253, 295; K. Štrekelj, în *Arch. f. slav. Phil.*, XXVIII, 522).

[2] Falk-Torp, *Wortsch. d. germ. Spracheinh.*, 544.

nelămurit: Meyer-Lübke se mulţumeşte să-l înregistreze în seria cuvintelor enigmatice preromane [1]. Dacă derivarea lui din latină, celtică sau limbile germanice e de sigur exclusă, pentru că nici una din aceste limbi nu ne dă o formă cît de puţin apropiată de el, rămîne să vedem dacă nu ne vine din altă parte o indicaţie pentru fixarea originei lui.

Corespunzător avesticului *marəγa* „livadă, pajişte“ [2] avem în persană *marγ*, *merγ* cu înţeles identic şi cu acela de „iarbă“ (tradus de Vullers: „genus graminis quod bestiae pascentes libenter vorant“), în curdă: *mirk*, *mērk*, *mark*, *merγa* „livadă“ (ca împrumuturi din iranică: arm. *marg*, ar. *marğ*, sir. *margā*) [3]. De aici cred că trebue să plecăm pentru a explica pe romanicul *malga*. Semnificaţia de „livadă, pajişte“ ne duce spre aceea de „păşune“ [4] şi din aceasta s'a putut ajunge la aceea de „ţarc“ ori „stînă“, cum avem o dovadă în formele germanice citate mai sus [5]. Nici în ce priveşte fonetismul, *malga* nu rămîne neexplicat. Incontestabil că formele romanice arată că trebue să plecăm dela

[1] *Rom. etym. Wb.*, 5264ª. Că ar fi un derivat din m a l u m („grădină de mere, de fructe“ > „îngrăditură“), cum admitea K. von Ettmayer, *Rom. Forsch.*, XIII, 403, firește că nu putem crede.

[2] Chr. Bartholomae, *Altiran. Wb.*, 1147.

[3] P. Horn, *Grdr. der neupers. Etym.*, 219; H. Hübschmann, *Armenische Grammatik*, 193; pentru „iarbă“ — „livadă“, comp. gr. κοιας şi κοια, alături de lit. *pėva*; cf. Fr. Bechtel, *Die griech. Dial.*, I, 309; R. Trautmann, *Balt.-slav. Wb.*, Göttingen, 1923, 228. R. von Stackelberg, *Zeitschr. der deutsch. morgenländ. Gesellsch.*, XLVIII, 496, citează şi persanul dialectal *marγ* „mlaştină sărată“; ambele noţiuni sînt explicabile cînd şi în alte limbi înţelesurile de „livadă“ şi „mlaştină“ merg alături: comp. gr. λιβάς, λειμών, germ. *Wiese* şi forme înrudite, precum şi formele romanice derivate din l a m a, Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 4862.

Împrumutat din arabă e sic., cal. *marğa* (Meyer-Lübke, *l. c.*, 5345).

[4] Comp. pentru limbile romanice — ca să nu amintim alte exemple — formele date de Meyer-Lübke, *l. c.*, II, 2518, 6732, sub d e f e n s u m şi p r a t u m.

[5] Ceva analog ne ofere ost. *pušas* „păşune“, alături de vog. *posca* „ţarc“ (cf. *Finnisch-ugr. Forsch.*, II, 224). S'ar putea aminti şi cors. *paċċali* „ovile“, care, deşi presintă unele dificultăţi fonetice, nu poate fi despărţit de p a s c e r e (C. Salvioni, *Rendiconti dell' Ist. lomb.*, XLIX, 791).

**malg-*, nu *marg-*, cum e atestat în iranică [1]. Cu toate acestea *-lg-* nu este anormal. In iranică trecerea lui *r* la *l* este un fenomen frecvent [2], aşa că putem admite că s'a întîmplat şi în *marga*. Niei unul din graiurile iranice nu ne dau, e adevărat, acest cuvînt cu *-lg-* în loc de *-rg-* — cel puţin nu ştiu să fi fost semnalat astfel —, dar putem admite că acest fonetism a existat în vre-unul din dialectele iranice care au transmis elemente păstoreşti Latinilor.

Se va obiecta totuşi că ar fi surprinzătoare apariţiunea aşa de isolată, ca iranism, a lui *malga* în Reţia şi Italia, fără legături mai depărtate, cu Orientul, fără dovada extensiunei lui geografice spre regiunile unde contactul direct cu Iranii poate fi uşor înţeles. Continuitatea geografică a lui *malga* îşi găseşte însă, cred, o confirmare. Şi aceasta, în vocabularul slav. Din dialectul čakavic a fost relevată de M. Bartoli [3], M. Tentor [4] şi P. Skok [5] forma *margar* „strungă“. Tentor o crede un latinism, din m a r g o, ceea ce din punct de vedere semantic mai ales e inadmisibil [6]. Ca element păstoresc,

[1] Formele cu *-rg-* din piemonteză nu vin să vorbească în favoarea lui *marg-*, pentru că acolo *-lg-* a putut trece la *-rg-* (cf. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.*, I, § 480), pe cînd fonetismul propriu celorlalte dialecte italiene şi engadinei nu ne permite să admitem trecerea lui *marga* la *malga*. In ce priveşte eng. *margun* pe care Meyer-Lübke îl aminteşte în dicţionarul său s. 958, el este de sigur o contaminare din *bargun* „stînă“ (sprsl.) şi *malga*. E curios că acest *margun* se aseamănă cu ar. *margun* „livadă“, un derivat din iranicul *marg-* care am văzut că a pătruns şi în arabă (cf. H. Möller, *Vergl. indogerm.-semit. Wb.*, 167, unde însă formele sînt presentate confus şi greşit interpretate). O simplă întîmplare face ca eng. *margun* să se apropie aşa de mult de forma arabă, deşi, după cele spuse, o depărtată înrudire le leagă între ele.

[2] *Grdr. der iran. Phil.*, I[11], 57, 257, 304.

[3] *Das Dalmatische*, II, 253.

[4] *Arch. f. slav. Phil.*, XXX, 195.

[5] *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XLI, 151.

[6] Tot ca un latinism o consideră P. Skok, şi anume ca un derivat din m u l g e r e, dar foneticeşte nu poate fi explicat astfel: pentru trecerea lui *l* la *r* Skok aminteşte pe rom. *mursă* < m u l s a, însă etimologia aceasta, admisă şi de Meyer-Lübke în dicţionarul său, nu e de loc inte-

margar mi se pare că nu poate fi isolat de romanicul *malga*. Presența lui *-rg-* în loc de *-lg-* ar arăta că cuvîntul iranic a circulat în Orientul Europei și cu fonetismul primitiv, alături de cel alterat, cum am admis mai sus. Se poate însă ca *margar* să fie resultat din **malgar* [1]. In orice cas și acest cuvînt, cu totul isolat în lexicul slav, cred că nu poate fi decît o urmă iranică [2] și o mărturie prețioasă a continuității de elemente păstorești trecute dela Irani din Orient spre centrul Europei.

Rom. *stînă*

Ca și alții care s'au ocupat de originea acestui cuvînt, am crezut mai înainte că el poate fi socotit ca un împrumut din slavă [3]. Constatări pe care le-am făcut mai în urmă cu privire la terminologia pastorească dela noi și din alte părți m'au determinat să renunț la această părere și să mă opresc la aceea că *stînă* nu poate fi și el decît un iranism introdus în lexicul nostru.

---

meiată; plecînd dela m u l g e r e nu vedem cum s'ar putea explica mai ales înlocuirea lui u cu a, pentru că în čakavică u e păstrat în alte casuri (comp. *surgat*, de exemplu, dat de M. Tentor, *l. c.*, 201).

[1] Din iranicul *marǰ*, *merǰ* a crezut B. Munkácsi, *Árja és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben*, 160, că ar putea fi derivat și ung. *berek*, dar etimologia aceasta trebue înlăturată (cf. Z. Gombocz és J. Melich, *Magyar etym. szótár*, 367).

[2] Nu se poate obiecta că *marg*, introdus în slavă, ar trebui să presinte trecerea lui *a* la *o* ca în alte elemente împrumutate și cum pentru čakavică vre-o două exemple sînt amintite de Tentor, *l. c.*, 153. Nu totdeauna *a* din cuvintele streine apare ca *o* în čakavică și exemple de păstrarea lui se pot vedea mai multe chiar în glosarul dat de Tentor.

[3] *Hist. de la langue roum.*, I, 271, 282. Printre slavismele dela noi e admis, mai în urmă, și de G. Weigand, *Jahresbericht*, XVI, 228. Cît despre părerea lui Hasdeu (*Columna lui Traian*, V, 105; VII, 31), că am avea de a face cu un element dac, ea rămîne o simplă ipotesă, ca și altele prin care dînsul căuta să explice unele cuvinte românești. Despre derivarea lui *stînă* din latină (<* s a e p t a n a), propusă de G. Giuglea, v. această revistă (pag. 164), unde am arătat că nu poate fi admisă.

Limbile slave nu ne dau, într'adevăr, o formă care să explice din toate punctele de vedere cuvîntul nostru păstoresc. In vechea slavă e atestat numai *stanъ* și tot numai această formă e cunoscută azi limbilor slave (bulg., rus. *stanъ*, sîrb., sloven., ceh., pol., rut. *stan*)—nicăeri nu găsim un *slana*, care ar corespunde cuvîntului românesc. De altă parte, *stan* apare cu totul isolat cu accepțiunea de „stînă"; numai în serbo-croată (și nu peste tot, ci numai în graiul păstorilor din Dalmația și Herțegovina occidentală) [1] e întrebuințat astfel (în serbo-cr. mai înseamnă și: „locuință, tabără, război de țesut" etc.). Dacă cu semnificație pastorească, dar deosebită (aceea de „țarc, ocol"), *stan* se mai întîlnește în slovenă, el nu mai apare astfel în alte limbi slave (cu privire la dialectele morave, v. mai departe), rămînînd la înțelesurile amintite în urmă din serbo-cr. sau la altele mai mult sau mai puțin apropiate de acestea [2]. Resultă de aici că la Slavi *stan* nu a circulat ca un cuvînt eminamente păstorese și, ca atare, nu poate ușor explica pe *stînă*, așa de caracteristic în terminologia noastră pastorală [3]. Ne întrebăm chiar dacă la Sîrbi *stan* nu-și datorește înrîurirei românești înțelesul care-l apropie de *stînă*. Ciobanii sîrbi rătăcesc azi prin ținuturi pe unde au umblat altădată ciobani de-ai noștri. Putem presupune atunci că Slavii așezați între Dunăre și Adriatică venind în contact

---

[1] In Muntenegru și Herțegovina orientală cuvîntul obișnuit e *katun*; v. J. Dedijer, *La transhumance dans les pays dinariques*, în *Annales de géographie*, XXV (1916), 352.

[2] Asupra acestor variațiuni semantice ale lui *stan*, v. mai de aproape C. Jireček, în *Arch. f. slav. Phil.*, XXII, 213; K. Štrekelj, *ibid.*, XXVIII, 523; cf. N. Jokl, în *Indogerm. Forsch.*, XXXIII, 430.

[3] Prezența în slavă a unor forme derivate din tema *sta-* și referindu-se la viața pastorească (cf. Miklosich, *Etym. Wb.*, 319; L. Niederle, *Slov. starožitn.*, oddíl kult., I, 706, 810; III, 145) nu infirmă observațiunile pe care le facem cu privire la *stan*. Tema *sta-*, ca și *sed-* în unele limbi (cf. S. Feist, *Etym. Wb. d. got. Spr.*, 320), era susceptibilă să dea și în slavă derivate cu înțeles păstoresc, dar pentru *stan* faptul caracteristic este apariția unei foarte isolată ca termen păstoresc, și aceasta are importanță pentru ceea ce ne preocupă aici.

cu păstorii romîni şi auzind în graiul acestora pe *stînă* au transpus semnificaţia acestuia în *stan*, al lor care la origine avea alte accepţiuni. O confirmare indirectă a acestei presupuneri mi se pare că ne-o dă terminologia păstorească a Valahilor din Moravia. Deşi în limba lor termenul curent pentru „stînă" e *salaš*, totuşi ei cunosc forma *stanovisko* „locul unde vărează ciobanii"; Fr. Bartoš [1] mai înregistrează din Moravia şi: *stanisko*, pe care îl identifică cu *salaš*, şi chiar *stáni* „locul unde stau la păşune vitele"; toate aceste forme, isolate în felul lor în dialectele morave şi plecînd se vede din mediul păstoresc valah, nu pot fi interpretate decît ca adaptări la slavă a romînescului *stînă* care e de presupus că a fost dus în Moravia de ciobanii romîni din care coboară Valahii de acolo; cu alte cuvinte putem admite că *stanovisko*, *stanisko*, *stáni* nu sînt decît slavisme care reflectează de departe pe romînescul *stînă* — ceva analog deci serbo-cr. *stan*, cum l-am interpretat [2].

Neputînd explica, prin urmare, pe *stînă* dacă plecăm dela sl. *stanъ* [3], rămîne să căutăm în altă direcţiune proveniența lui. Şi de rîndul acesta numai limbile iranice ne vin în ajutor pentru o identificare etimologică mai convingătoare. Compus cu diferite cuvinte, *stāna* apare în avestică cu înţelesul de „locul unde stau diferite animale, grajd": *aspō-stāna* „grajd pentru cai", *gao-stāna* „grajd pentru vite", *uštrō-*

[1] *Dial. slovenše mor.*, II, 395.

[2] Direct reproduce pe *stînă* ung. *esztena*, care nu e împrumutat din slavă, cum crede S. Simonyi, *Die ung. Spr.*, 64.

[3] Totuşi acesta a lăsat urme în romîneşte: se ştie că ir. *stâu* e împrumutat din croată (istroromîna cunoaşte şi derivatul *stânar* < cr. *stanar* „baci"); în aromînă *stane* (de unde megl. identic) corespunde sîrb. *stan* care a pătruns şi în albaneză (*stan*) şi în neogreacă (στάνη; forma aromînă pare de altfel să nu fie împrumutată direct din sîrbeşte, ci din neogreacă; cf. G. Meyer, *Neugriech. Studien*, II, 59). Dialectal, întîlnim şi forme derivate din *stan*: în Ardeal *stan'iţă* „locul unde stau şi odihnesc vitele la amiază" (A. Viciu, *Glosar de cuvinte dial.*, 79); în Vîlcea *stanină* „stînă" (T. Pamfile, *Cerul şi podoabele lui*, 199); cel dintîi corespunde vsl., bulg., sîrb., rut. *stanište*, sloven. *stanišče*, ceh. *staniště*,

stāna „grajd pentru cămile" [1]; tot astfel e atestat în vechea persană, iar astăzi (sub formele *-stān*, *-sitān*, *-istān*) are întrebuinţări variate, formînd uneori nume de localităţi (în toponimie, în forme ca *H(i)ndū -stān*, *Sak-stān* cuvîntul apare, de altfel, adeseori şi în epoca veche, îl găsim în pehlvi) [2]; în compunere, ca *-ston*, îl întîlnim şi în osetă, care cunoaşte şi forma *stoinā* „grajd" (în dialectul digorie), reproducînd un derivat din *stāna* [3]. Oricît de fluctuante, după asociaţiunile la care au dat loc, ar fi semnificaţiile acestei forme iranice, corespunzînd vind. *sthāna* [4], ele ne duc spre viaţa păstorească şi alături de alte iranisme cu acelaşi caracter nu ne poate surprinde că *stāna* vine să se întîlnească cu *stînă*. Cum arată şi fonetismul (*a*+*n* > *în*), acesta trebue să fi pătruns în graiul strămoşilor noştri într'o epocă veche, atunci cînd şi alte cuvinte iranice în circulaţia lor prin migraţiunile păstoreşti au ajuns să fie cunoscute Latinilor din Orient şi din centrul Europei, de unde le vedem transmise mai departe.

Fixarea lui *stāna* în vocabularul nostru a fost poate înlesnită de asemănarea pe care o presenta cu lat. *stare* şi derivate ale lui. Un derivat al acestuia, s t a t i o, era cunoscut chiar Romanilor ca termen păstoresc („loc unde stau, unde sînt închise oile") [5] şi s'a păstrat pînă azi astfel în abruzzeză (*štazzę*), calabresă şi corsicană (*stazzu*) „chiusa di rete

dar e de relevat că în slavă se îndepărtează de semnificaţia romînească, însemnînd „loc de şedere, adăpost, locuinţă, tabără" etc. (numai J. Dedijer, *l. c.*, 355, aminteşte din Dalmaţia pe *stanište* „installation pastorale"); cît despre *staninā* e evident şi el un slavism, cu toate că nu-l găsim în nici o limbă slavă — în orice caz lipseşte din dicţionare; şi accepţiunea acestuia arată înrîurirea lui *stînă*.

[1] Chr. Bartholomae, *Altiran. Wb.*, 219, 421, 485, 1605; pentru formaţiuni analoage în gotică, cf. S. Feist, *Etym. Wb. der got. Spr.*, s. *awistr.*

[2] Cf. P. Horn, *Grdr. der neupers. Etym.*, 157, 267; *Grdr. der iran. Phil.* I², 283; III, 191.

[3] W. Miller, *Die Sprache der Osseten*, 31, 94.

[4] A. Fick, *Vergl. Wb. der indogerm. Spr.*, 147, 335.

[5] Palladius, *De re rustica*, XII, 13: „ut oves una statione claudantur"; v. şi dicţionarul lui Georges, s. v.

per le pecore, ovile e capanna ove il pastore tiene la greggia ed ha stanza almeno temporanea egli stesso"[1]. Putem admite că *statio* a circulat şi în latinitatea orientală şi, ca atare, a favorisat introducerea iranicului *stăna* în limba noastră. Am avea, astfel, un cas de încrucişare lexicală latino-iranică analog aceluia pe care l-am presupus cînd am explicat forma *brînză*.

Rom. *ţap*, Dalm. *tsap-*, Ir. (dial.) terg. *tsap* [2], abruzz., Castro dei Volsci *tsappę* [3], Velletri *tsappo* [4], Nemi *tsappo* [5], Alb. *tsap* [6]

Alături de aceste forme avem de amintit derivatele: vegl. *sapial* „ied", abruzz. *tsepellę* „capră", Castro dei Volsci *tsapittę* „ied" [7].

Cuvîntul romînesc e socotit de obicei ca un împrumut din albaneză [8] şi în cazul acesta ar urma că *tsap* represintă un element vechi, aparţinînd fondului indoeuropean al albanezei. Anumite consideraţiuni ne silesc să renunţăm la această părere. G. Meyer [9] punea pe alb. *tsap* în legătură cu lat. *caper*, gr. κάπρος etc., presupunînd că iniţiala *ts-* înlocuise pe *s-* şi acesta reproducea pe indoeur. *k'*. Identificarea

[1] Cf. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 8234; F. D. Falcucci, *Vocab. dgi dial. della Corsica, s. stazzu.*

[2] *Rend. Ist. lomb.*, XLI, 583.

[3] *Studj rom.*, VII, 292.

[4] *Ibid.*, V, 87.

[5] *Arch. romanicum*, III, 126, 379.

[6] In albaneză şi *θţap* (*Jahresb. des rum. Inst.*, XVII, 227).

[7] Cu toată aparenţa, tir. *zaver*, valvest. *ẑaer* „becco castrato" (Chr. Schneller, *Die rom. Volksmund. in Südtirol*, 214; Th. Gartner, *Die judik. Mundart*, în *Sitzungsber.* din Viena, C, 882; C. Battisti, *Die Mundart von Valvestino*, 74, în acelaşi *Sitzungsb.*, CLXXIV) nu au nici o legătură cu *ţap*. In tiroleză *z* corespunde lui *ẑ*, *ĝ*, cum arată de altfel forma din Valvestino, şi originea acestui cuvînt nu am putut-o stabili.

[8] Astfel l-am explicat în *Hist. de la l. roum.*, I, 353, 356; cf. Sandfeld Jensen, în *Grdr. der rom. Phil.*, I, 529; G. Weigand, *Jahresb. des rum. Inst.*, XVI, 229; K. Treimer, în *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XXXVIII, 394, 410; H. Barić, *Albano-rum. St.*, 104.

[9] *Etym. Wb.*, 388.

aceasta, oricît s'ar părea de naturală, rămîne ilusorie. Admiţînd că lat. caper etc. corespunde vind. *kápṛt* „membrum virile", ceea ce nu este de loc sigur, iniţiala acestuia nu arată că avem de a face cu un *k'*; pentru alb. *s* < *k'* ar trebui să avem în vechea indică o formă cu ç, dar o asemenea formă ne este necunoscută, aşa că *tsap* (< **sap*) rămîne neexplicat dacă voim să-l considerăm ca derivînd din substratul vechi al limbei albanese [1]. Netemeinicia părerei lui G. Meyer a arătat-o şi H. Pedersen [2], căutînd, în schimb, să explice altfel pe *tsap*, ca un împrumut din slavă, unde am avea de a face cu un cuvînt de proveniență onomatopeică [3], ceea ce e departe de a ne convinge, ca atîtea explicaţii etimologice în care se recurge la onomatopei.

Mai mult s'au apropiat de adevăr, cred, M. Vasmer [4] şi J. Rozwadowski [5] cînd, referindu-se în special la sl. *cap* ce corespunde alb. *tsap*, au amintit, fără a cerceta problema mai de aproape, asemănările pe care le presintă cu pers. *čapiš*, *čapuš* „ţap de un an". Numai domeniul iranic ne ofere, într'adevăr, ceva cît mai apropiat de forma albaneză şi de cele romanice ori din slavă. Alături de cuvîntul persan avem în iranică: gəbrī *čapeš* „ţap" [6], curd. *čewuš* „capră tînără" [7], oset. *caw* „ţap" [8]. Originea acestor forme nu este încă lămu-

[1] De altfel, se vede că singur G. Meyer şi-a dat samă mai tîrziu de imposibilitatea derivării pe care o admisese în dicţionarul său etimologic: cînd a studiat, în *Alb. Studien*, III, reflexele fonemelor indoeuropene în albaneză nu mai aminteşte nicăeri pe *tsap* ca putînd corespunde unei forme cu *k'*.

[2] *Zeitschr. f. vergl. Sprachforsch.*, XXXVI, 337.

[3] De aceeaşi părere e L. Spitzer, în *Mitteil. des rum. Inst. an der Univers. Wien*, 293, şi ea pare să fie admisă şi de N. Jokl, *Linguistisch-kulturhist. Untersuch.*, 236.

[4] *Greko-slav. etjudy*, III, 222; *Rocznik slaw.*, III, 264.

[5] *Rocznik slaw.*, II, 109.

[6] *Zeitschr. der deutsch. morgenländ. Gesellsch.*, XXXVI, 63.

[7] *Ibid.*, XXXVIII, 62.

[8] E amintit de H. Hübschmann, *ibid.*, XLI, 537, după Miller, *Oset. etjudy*, I, 127. E curios că J. Klaproth, *Voyage au Mont Caucase*

rită. Deşi unii au crezut că *čapiš* ar putea fi înrudit cu lat. *caper*[1], fonetica ne opreşte să le considerăm astfel; iniţiala č- în persană nu poate corespunde lui *c(a)-* latin[2]. *Čapiš* şi celelalte forme ne fac întru cîtva impresia de a fi de proveniență străină în iranică şi J. Scheftelowitz[3] s'a gîndit să apropie forma persană de ebr. *şāfīr*, sir. *şafira* „ţap", ceea ce, firește, rămîne o vagă ipotesă[4]. Oricare ar fi originea lui *čapiš* etc., asemănarea cu formele dela care am plecat e aşa de vădită încît nu se poate să nu ţinem samă de ea. Cu un fonetism *(č > c)* care este propriu unor graiuri iranice[5] şi ne este dat de oset. *caw* putem deci admite că o formă iranică **cap* a circulat în Orientul Europei şi a fost împrumutată de ciobanii noştri, iar, de altă parte, a pătruns pînă în Alpi de unde prin treceri de păstori a ajuns mai departe,

at en Géorgie, Paris, 1823, II, 473, dă din osetă altă formă, *tsan*, şi alături de ea *tsanak* cu înţelesul de „ţap". Să fie o greşală de transcriere? Existenţa lui *caw* nu poate fi însă pusă la îndoială, deşi cuvîntul nu-l găsesc înregistrat nici de W. Miller, în *Die Sprache der Osseten*, nici de A. Christensen, *Textes ossètes*, Copenhaga, 1921, alte mijloace de control lipsindu-mi.

[1] *Grdr. der iran. Phil.*, I[B], 75.

[2] Forme cum sînt *čespīden*, *čember*, cu toate că au fost apropiate de lat. *capio* şi gr. κάπτω (P. Horn, *Grdr. der neupers. Etym.*, 98, 99; H. Hübschmann, *Persische Studien*, 52), nu pot fi interpretate astfel. Cf. A. Meillet, *Les dialectes indo-europ.*, 129, unde *čapiš* e cu drept cuvînt separat de *caper*, cu care nu ar avea vre-o legătură nici gr. κάπρος.

[3] *Indogerm. Forsch.*, XXXIII, 142.

[4] Ne-am putea gîndi mai curînd la ebr. *kebes*, ar. *kabš*, sir. *kewšā* şi, ca împrumut, arm. *k'awš* „ţap" (H. Hübschmann, *Arm. Gramm.*, 320; cf. *Zeitschr. der deutsch. morgenländ. Gesellsch.*, XLVI, 254). *Caw* din osetă arată în orice caz că pers. *čapiš* etc. e derivat dintr'o formă *čap*. Problema originei acestui cuvînt se complică şi mai mult prin faptul că întîlnim şi o formă germanică (vnord.) *kjappi* „ţap", pe care Falk-Torp, *Wortsch. der germ. Spracheink.*, 43, îl derivă, nu ştiu pentru ce, din tema *kipp-* „a tăia". Cum acest *kjappi* pare cu totul isolat în limbile germanice, să fie oare în Nord o transmisiune din Orient?

[5] *Grdr. der iran. Phil.*, I[B], 208, 299-300; W. Miller, *Die Spr. der Osseten*, 28.

pe linia Apeninilor, pînă în dialecte din centrul Italiei[1]. Albanesul *tsap* poate fi atunci un împrumut din română, şi aceasta cu atît mai mult cu cît el apare cu o circulaţie redusă, e cunoscut numai în dialectul gheg, despre care ştim că a fost mai în măsură să primească înrîuriri române[2]. Cuvîntul românesc a pătruns şi în ungureşte *(cáp)*[3] şi într'o mare parte din limbile slave (rut., mor., serbo-cr. (čak.) etc. *cap*[4]), ceea ce arată puterea lui de expansiune ca termen păstoresc, cum am presupus că s'a întîmplat şi cu prototipul său iranic.

Rom. *ţarc*, Alb. *ðark*

Deşi, împreună cu alţii, am admis mai înainte[5] că forma românească poate veni din albaneză, interpretarea ei astfel întîmpină dificultatea că *ţ* nu se poate explica din *ð* (ar fi

[1] Deşi nu contestă posibilitatea unei înrudiri iranice, Meyer-Lübke, *l. c.*, e înclinat mai mult să considere pe *tsap*, *ţap* etc. ca de origine ilirică, părere pe care o reproduce Th. Capidan, în *Dacoromania*, II, 460, 551. De ce aşa renunţa la mărturia limbilor iranice cînd nimic nu ne dă cea mai vagă indicaţie că am avea de a face cu o moştenire ilirică?

[2] În toscă se zice *sk'ap*, pe care G. Meyer îl explică, în dicţionarul său, din *tsap* prin fasele *teţap*, **st'ap*; explicaţie cam artificială, dar ea pare totuşi să-şi găsească un sprijin în cîteva cazuri de trecere a lui *ts* la *st* şi a lui *st'* (*šť*) la *sk'* (*šk'*): *steľe* < **tseľe* (sîrb. *crn*), *sk'ilet* <it. *stiletto*, *šk'eľe* < *šteľe* (*Grdr. der rom. Phil.*, I, 1052; N. Jokl, *Linguistisch-kulturhist. Untersuch.*, 267, 282). În orice caz *sk'ap* nu poate avea nici o legătură cu germ. *Schaf*, cum au crezut unii (originea acestuia e, de altfel, obscură; cf. mai în urmă F. Holthausen, în *Indogerm. Forsch.*, XXXIX, 74, care îl alătură la *schaffen*, etimologie foarte asardată). Asupra got.-crim. *stap* „capră", v. S. Feist, *Etym. Wb. der got. Spr.*, 339.

[3] Z. Gombocz és J. Melich, *Magyar etym. szótár*, 614.

[4] E. Berneker, *Slav. etym. Wb.*, I, 120-121; cf. St. Wędkiewicz, în *Mitteil. des rum. Inst. an der Univers. Wien*, 278; A. Brückner, în *Zeitschr. f. vergl. Sprachforsch.*, XLVIII, 166, 168. Nu din română, ci din albaneză vine neogr. τσάπος (G. Meyer, *Neugr. St.*, II, 73).

[5] *Hist. de la langue roum.*, I, 353, 354, 355; cf. L. Spitzer, în *Mitteil. des rum. Inst. an der Univers. Wien*, 293; K. Treimer, în *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XXXVIII, 391, 400; H. Barić, *Albano-rum. St.*, 104; G. Wei-

trebuit să avem *s* în românește)[1]. Presupunînd chiar că *ðark* se razimă pe un mai vechi **tsark* și cînd se rostia astfel cuvîntul ar fi pătruns în românește, se pune întrebarea care poate fi originea formei albanese.

G. Meyer credea că *ðark* se înrudește cu *ður* „îngrădesc, împletesc" și după ce în dicționarul său etimologic (pag. 92) arăta, cam vag, posibilitatea acestei etimologii a revenit mai tîrziu asupra ei, încercînd să o susție astfel: „*ðark*... din **ðorkos*, pentru *k'vor-ko-s*: rădăcina *k'ver-*, a cărei formă slabă *k'ur-* apare în *ður*..., gr. κόρτος..., got. *haurds*, din **hurdi-*"[2]. Apropierile pe care le făcea G. Meyer sînt silite și ele nu explică pe *ð* care ar trebui să ne ducă spre un *k'* indo-european sigur, nu problematic, ori un *s;* pe urmă, prezența lui *a* și *u* în *ðark* și *ður*, dacă ar fi să plecăm dela aceeași temă, e departe de a fi lămurită pe această cale. Vocalismul acesta, și alături de el acela din formele indo-europene la care se referia, era, de altmintrelea, recunoscut chiar de G. Meyer ca nu deplin clar. Indirect infirma, de altă parte, singur G. Meyer această etimologie cînd în alt loc din dicționarul său (pag. 190) stabilia o legătură între alb. *kaŕus*, *kuŕus* „îndoiesc" și gr. κορτός, nedîndu-și samă că pentru fonetism identic în grecește admitea în albaneză două reflexe deosebite, *ð* și *k*. Renunțînd deci la explicația lui G. Meyer și lăsînd la o parte pe *ður* care cred că nu are nimic de a face cu *ðark*[3], rămîne să vedem dacă acesta împreună cu rom. *țarc* nu pot fi lămuriți pe altă cale.

Iranica ne dă următoarele forme: pers. *čarx*, *čerx* „sucitură, cerc, roată", oset. *calx*, măz. *čal* „roată" (cu trecerea lui *r* la *l*, ca în osetă, și căderea lui *x*), ca împrumuturi din persană curd. *čarx*, bel. *čark*, afg. *carx*, tot cu înțelesul de „roată" (sau „sucitură"), pehlvi *čark* (*čaxer*), av. *čaxra-* „roată", corespunzînd vind. *čakrá-* „cerc, roată" (arm. *čaxr* „învîrtitură, sucitură" e luat din persană)[1]. Toate formele nouă iranice arată metatesa lui *xr* (< *kr*), particularitate foarte frecventă în fonetica iranică. Față de coincidența pe care o constatăm cu formele iranice e evident că nu putem să nu o luăm în considerație, cu atît mai mult cu cît rom. *țarc* și alb. *ðark* nu-și găsesc nici ele altă filiațiune[2]. Ca și pentru *țap*, admitem deci că o formă iranică ce presenta trecerea lui *č* la *c* (**cark*), pentru care avem o confirmare în dialecte de azi, a ajuns să fie cunoscută păstorilor dela noi. In ce privește semantismul, se înțelege ușor cum o asemenea formă ce cuprinde înțelesul de „cerc, roată" a putut primi accepțiunea specială pe care o are rom. *țarc;* noțiunea de „loc unde sînt ținute vitele, oile" pleacă în general dela aceea de „a încercui" ori „a împleti, a îngrădi" — nu este nevoie să relevăm multe forme pe care le dă în această privință vocabularul diferitelor limbi; e destul să amintim că un alt cuvînt dela noi, *ocol*, cu înțeles care corespunde lui *țarc*, are la origine semnificația de „cerc, roată" și, în toemai ca ung. *akol*, vine, cum se știe, din slavă (comp. slovenul *okol* „țarc"), unde a fost derivat din *kolo* „roată".

In ce privește forma albanesă, nimic nu ne împiedecă să o considerăm ca împrumutată dela ciobanii noștri: *ðark* poate

gand, în *Jahresb. des rum. Inst.* XVI, 229, nu amintește de loc pe *ðark* și observă numai că *țarc*, cum nu poate fi lat. c i r c u s, nu poate veni nici din alb. *tsark* (asupra acestuia, v. mai departe).

[1] Th. Capidan, în *Dacoromania*, I, 511; II, 552, urmînd în parte pe H. Barić, *l. c.*, 11, crede că *ț* s'ar explica din întîlnirea în albaneză a lui *ðark* cu articolul (*ț ðark*). dar ar fi surprinzătoare o asemenea transmisiune în românește de fonetism pe bază morfologică albaneză.

[2] *Alb. Studien*, III, 15; cf. 39, 87.

[3] H. Barić, *l. c.*, 106, mai reproduce totuși părerea lui G. Meyer, fără să aducă însă ceva nou în sprijinul ei.

[1] Chr. Bartholomae, *Altir. Wb.*, 576; *Grdr. der iran. Phil.*, I[B], 55, 355; P. Horn, *Grdr. d. neupers. Etym.*, 97; H. Hübschmann, *Pers. Stud.*, 52, 266; *Etym. u. Lautlehre der osset. Spr.*, 108; *Arm. Gramm.*, 186; W. Miller, *Die Spr. der Osseten*, 26, 36; v. și *Journ. asiatique*, 1916, I, 253, 262; cf. B. Munkácsi, *l. c.*, 208, care a încercat să derive din iranică și pe ung. *csür*.

[2] La originea iranică a lui *țarc* s'a gîndit și M. Vasmer, *Rocznik slaw.*, IV, 170, dar neputînd să-și explice cum acest iranism ar fi pătruns în română admitea că *țarc* vine din turc. *čark* care e împrumutat din persană.

fi explicat din *ţarc*, admiţînd că *ţ* a fost redat prin ϑ care, în împrumuturi, apare în albaneză alături de *ts* şi *s* (comp ϑiθε, *tsitse*, *sise*)[1]. Tot din romînește derivă neogr. τσάρκος[2] şi răspîndirea cuvîntului nostru păstoresc a mers chiar mai departe: Rutenii, luîndu-l dela noi, l-au redat prin *cárok* „locul, despărţitura dela vatră sau de sub pat unde ţăranii ţin găinile ori chiar viiţeii" (în ruteană apare şi derivatul verbal *(ob)carьkovaty* „a îngrădi"), iar Valahii din Moravia cunosc forma *cárek* „locul, despărţitura din grajd unde stau viţeii, colţul unei odăi (unde sînt ţinute găinile")[3] şi ea nu este decît tot *ţarc* pe care strămoşi ai noştri păstori l-au dus pînă în Moravia[4].

Oprind aici înşirarea cuvintelor asupra cărora filologia iranică mi s'a părut că poate aduce unele lumini, reiese dela sine importanţa problemei pe care am atins-o. Nu poat fi o simplă coincidenţă identitatea dintre formele romanice de care ne-am ocupat şi cele date de lexicul iranic, cum e semnificativ totodată că asemănările pe care le-am relevat ne duc spre o terminologie specială şi se alătură la constatări ce se desprind din urmărirea vieţei păstoreşti în general ori a celei care s'a desfăşurat prin ţinuturile din Răsăritul european. Numărul formelor cărora le-am atribuit o provenienţă iranică e de sigur redus, dar nu aceasta hotărăşte însemnătatea lor, ci caracterul cu care ele se înfăţişează, fondul real spre

[1] G. Meyer, *Etym. Wb.*, 90.

[2] G. Meyer, *ibid.*, 445, îl explică greşit pe acesta din alb. *tšark* punîndu-l alături de τσάρκι „ressort, roue" care singur reproduce această formă albaneză ce, la rîndul ei, nu e decît turc. *čark*. Tot greşit, ca venind din acesta din urmă, e interpretat τσάρκος de K. Treimer, *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XXXVIII, 400.

[3] Fr. Bartoš, *Dial. slovanské mor.*, I, 34.

[4] E semnificativă analogia de înţeles pe care o vedem în ruteană şi valahă, cu o deviere dela cel obşnuit la noi. Pentru originea Valahilor din Moravia cuvîntul acesta romînesc, ca şi altele, are însemnătatea lui, cum voi arăta mai de aproape într'un viitor studiu asupra acestei chestiuni.

care ne duc, valoarea lor evocativă. Chiar dacă s'ar admite existenţa unui singur iranism în terminologia romanică păstorească, nu am fi îndreptăţiţi să contestăm importanţa unei asemenea mărturii; cu atît mai mult trebue să înlăturăm scepticismul cînd confruntările ne duc spre o serie de constatări care leagă terminologia romanică păstorească de cea iranică avînd acelaşi caracter. Ca metodă de cercetare mi se pare chiar că se impune acest criteriu în casul de faţă: consensul cîtorva fapte ne autorisează să admitem provenienţa iranică a unor elemente păstoreşti din limba noastră sau din alte limbi romanice chiar atunci cînd mărturiile de azi lasă oarecare vag în jurul lor şi asemenea elemente nu pot fi mai bine explicate pe altă cale. Terminologia pastorală formează cicluri unitare şi presenţa cîtorva forme atestînd o anumită provenienţă poate să ne dea indicaţia unei origini similare pentru forme care nu pot fi lămurite altfel. Greşesc, în general, filologii cînd studiind cuvintele păstoreşti le izolează după convenţiuni de derivare etimologică şi se mulţumesc cu identificări foarte problematice, uitînd în acelaşi timp să ia în consideraţie realităţi ale vieţei păstoreşti de altădată. E şi o timiditate exagerată din partea lor cînd cu toată elocvenţa unor fapte, dînşii esită să admită posibilitatea unor înrudiri lingvistice totuşi naturale, nu îndrăznesc să ducă investigaţiile mai departe pentru probleme ce se leagă de altele şi cer comparaţii multiple, străbateri largi prin domeniul lingvistic.

Pe lîngă interesul filologic, problema păstoritului privită astfel cred că poate deştepta şi pe acela pentru alte cercetări mai întinse, în special de folklor — şi în afară de acelea asupra cărora am insistat altădată[1]. Nu numai cuvinte, dar şi motive folklorice au putut fi transmise la depărtări mari prin migraţiunile păstorilor, aşa că în mult discutata chestiune a asemănărilor dintre basmele atîtor popoare, cum

[1] *Păstoritul la popoarele romanice; Originea păstorească a „Cîntărei cîntătorilor"; Viaţa păstorească în poesia noastră populară.*

şi în ce priveşte alte coincidenţe folklorice pe care le observăm pe teritorii întinse, putem aştepta ca păstoritul să lămurească unele puncte. Pentru aceasta însă cercetătorii vor trebui să recunoască însemnătatea lui în totul şi complexitatea de probleme pe care o implică faţă de teorii şi soluţiuni prea simpliste admise pînă acum.

Ov. Densusianu

BIBLIOTECA FILOLOGICĂ REGELE FERDINAND I

CATEHISMUL MARŢIAN

Intr'un articol precedent am căutat să stabilesc raporturile dintre cele trei redacţiuni cunoscute pînă acum ale *Catehismului* romînesc din secolul al XVI-lea [1]. In acelaşi timp, N. Drăganu se ocupa de redacţiunile descoperite atunci (*Catehismul din Ieud* şi *Catehismul Marţian*) [2]. Publicarea *Catehismului din Ieud* de către A. Bîrseanu [3] justifică editarea *Catehismului Marţian*, redacţiune care derivă şi ea, direct sau prin copii intermediare necunoscute, din traducerea originală care nu s'a descoperit pînă astăzi [4]. Faptul că această redacţiune conţine *introducerea*, în care cetitorul e asigurat că traducerea ce i se înfăţişează nu cuprinde nimic

[1] *Les Catéchismes roumains du XVI-e siècle*, în *Romania*, XLVIII, 321-334.

[2] N. Drăganu, *Catehisme luterane*, în *Dacoromania*, II, 582-592.

[3] A. Bîrseanu, *Catehismul luteran romînesc*, în *An. Acad. Rom.*, ser. 3, I, liter., 33-40. Este regretabil de constatat că această ediţiune e incompletă (la p. 38 sînt două lacune care nu se află în textul original — între r. 15-17 de s. (linia punctată) şi 1-3 de j.) —, e redactată după o metodă învechită şi cuprinde greşeli de tipar (de ex., p. 39: r. 17 de s.: *rinuită*, r. 3 de j.: *remâmă*, î. l. de *kinuită*, *kemâmă*). De asemenea, şi transcrierea lasă de dorit prin inconsecvenţa ei. Astfel, la p. 40, r. 8 de j. cetim: domnulă, iar la r. 3 de j.: dereptă. Deci *a* e transcris în două feluri. O altă eroare a lui Bîrseanu a fost relevată de N. Drăganu, în *Dacoromania*, II, 592, n. 1. Deschizînd *Bibliografia rom. veche*, I, 518, Bîrseanu s'ar fi putut convinge că Coresi n'a anunţat niciodată tipărirea unei *Pravile* (pag. 35).

[4] *Romania*, XLVIII, 334.

strein dogmei ortodoxe şi că graiul copistului nu era caracterisat prin rotacism, dau o valoare deosebită *Catehismului Marţian*. Ar urma de aci că traducerea originală a *Catehismului* era rotacisantă.

Totuşi, Ov. Densusianu nu împărtăşeşte această părere [1]. In acest cas, ar trebui să presupunem:

a. sau că graiul copistului ms. Marţian era caracterisat prin rotacism şi că a introdus această inovaţiune fonetică în textul nerotacisant ce-l copia — implicit, ar urma că acest text provenia din sudul Ardealului, şi anume că ar fi *Catehismul* lui Filip Maler, din 1544.

b. sau că acest proces se produsese mai înainte, ms. Marţian fiind transcris de pe o copie şi nu de pe traducerea originală.

In amîndouă casurile, ar trebui să admitem că rotacismul a fost introdus într'un text care nu cunoştea această particularitate fonetică. Procesul ar fi explicabil, dar nu cunoaştem exemple care ar putea fi citate în sprijinul acestei interpretări, ci dimpotrivă [2]. Rotacismul este o inovaţiune dialectală care a dispărut, mulţumită extinderei limbei comune din sudul Ardealului. După răspîndirea cărţilor lui Coresi, el nu mai e notat prin scris şi apare numai sporadic în scrisori particulare. Ar fi, prin urmare, singurul cas cînd această particularitate fonetică a fost introdusă aproape consecvent într'o carte de propagandă provenind din regiunea nerotacisantă.

Bănuiala că traducerea originală a *Catehismului* a fost făcută în regiunea de unde ne vin şi celelalte cărţi rotacisante e întărită şi prin următorul argument:

Reforma lui Luther a fost tot atît de puternică în nordestul Ardealului şi în Maramureş ca şi în sudul acestei provincii. Dar în aceste părţi nordice ea era alimentată de centrele de propagandă luterană din nordul Ungariei: în comitatele Sătmar, Saros, Gömör, Zips şi Sohl, Reforma a

[1] *Grai şi suflet*, I, 167.

[2] Cf. *Romania*, XLVIII, 331, n. 1.

fost îmbrăţişată foarte de vreme şi a progresat repede printre Saşi şi Unguri [1]. Regiunea Bistriţei a participat efectiv la această mişcare ceva mai tîrziu (1541-43) [2].

Deşi nu se poate cita nici o ştire care să atesteze cu precisiune că Reforma a fost răspîndită printre Romînii din nord-estul Transilvaniei în jumătatea întîi a secolului al XVI-lea [3] — această lipsă de ştiri este explicabilă, date fiind

[1] V. indicaţiunile bibliografice ce le-am dat în *Romania*, XLVIII, 333, n. 1 (unde rog a se ceti Ignaz Aur. *Fessler*, i. l. de *Fuchs*). Amănunte asupra progreselor Reformei în aceste comitate se pot găsi în următoarele publicaţiuni: V. Hornyanski, *Beiträge zur Gesch. evangelischer Gemeinden in Ungarn*, Pest, 1863:

p. 143: în 1544 Reforma începe să fie răspîndită în Careii-mari (c. Sătmar); p. 155: în 1545, în c. Gömör; p. 281: în 1526, în c. Saros; p. 9: în 1520, în oraşul Barthfeld. In 1539, ea luase o mare extindere; pp. 45, 85, 92: în oraşele Eperjes, Kaschau şi Késmárk, Reforma începe să fie propagată în anii 1530, 1532 şi 1548; pp. 109, 243: în Leutschau şi Schemnitz predicatorii luterani apar în anii 1529 şi 1530. Pentru c. Zips, v. şi pp. 95, 101, 107, 121, 123 şi 268. In c. Sohl, Reforma e răspîndită încă din anii 1525 şi 1527 (pp. 117 şi 82).

Asupra progreselor Reformei în Ungaria de sus (1540), v. J. Ribini, *Memorabilia Eccl. Aug. Conf. in regno Hungariae...*, I, Posonii, 1787, 45-46. Privitor la Reformă la Saşii din Zips, v. cronicile redactate de contemporani, în *Analecta Scepusii...*, ed. C. Wagner, Viena, 1774, II, 15, 59, 151, 154, şi Joh. Sam. Klein, *Nachrichten v. den Lebensumständen u. Schriften evang. Prediger in allen Gemeinden d. königr. Ungarn*, III (în *Monum. Ev. Aug. Conf. in Hung. Hist.*, IV), Pesta, 1874, 117, n. 124 şi pp. 249-256. Cf. şi J. Trauseh, *Schriftsteller-Lexikon... der siebenbürg. Deutschen*, Braşov, 1868, I, 156, n. 1. Asupra Saşilor din Zips se poate consulta R. Fr. Kaindl, *Gesch. der Deutschen in den Karpathenländern*, Gotha, 1907, II, 158-170.

[2] H. Wittstock, *Beiträge zur Reformations-Gesch. d. Nösnergaues*, Viena, 1858, 11-23, 31, 33, şi R. Schuller, în *Archiv d. Ver. f. siebenbürg. Landeskunde*, XXXIX, 187, 190-192, 200-207, 211.

[3] Mărturia lui Rajertojus, secretar la cancelaria ungară, din 1551, se referă la succesele Reformei în Transilvania, fără localisare precisă: „...sunt în Transylvania viri pii doctique et linguarum periti, qui catechismos et graecos, et thraces, et lithvanos sua lingua excusos miserunt", V. J. Sam. Klein, *Op. cit.*, 189, n. 195.

împrejurările politice de atunci [1] —, totuşi activitatea reformaţilor în regiunea indicată, care căutau să aducă la noua credinţă populaţiunile învecinate [2], ne face să presupunem aceasta. Predicatorii reformaţi treceau dintr'un oraş într'altul — se pot cita multe exemple de astfel de strămutări — şi Reforma se putea răspîndi mai repede, mulţumită acestor strînse legături dintre oraşe şi sate.

Numai prin descoperirea *Catehismului* tipărit la Sibiu în 1544 s'ar putea răspunde la întrebarea dacă ed. din 1559 (*Catehismul din Ieud*) este o reeditare sau o traducere independentă. Dar chiar dacă ar fi o simplă reproducere mecanică a primei ediţiuni, aceasta n'ar fi o probă suficientă pentru a ne face să admitem că traducerea tipărită în 1544 este datorită lui Filip Maler [3].

In timpul unei scurte şederi în Cluj (oct. 1923), am putut compara *Catehismul* tipărit de G. Heltai în 1550, păstrat în biblioteca Muzeului ardelean [4], cu redacţiunile româneşti corespunzătoare.

Resultatul acestei cercetări este negativ, în sensul că redacţiunea lui Heltai nu corespunde cu cea românească. Totuşi, *Catehismul* lui Heltai cuprinde unele părţi care lipsesc din ed. lui Luther şi îl apropie de *Catehismul* românesc, dar niciodată în aşa fel încît să putem presupune că i-a servit de

[1] Cf. *Romania*, XLVIII, 329, n. 3, pentru împrejurările politice de mai tîrziu.

[2] Astfel, în 1551, acelaşi Rajertojus ne vorbeşte de răspîndirea luteranismului în afară de graniţele Ungariei: „Hinc enim factum est, ut pii sancta doctrina confirmati, quod antea non erat auditum, audiant, non solum in partibus ipsius Hungariae ditioni, nunc Turcarum subjectis, verum etiam in Thracia, adeoque Constantinopoli evangelium Christi depraedicare"; v. J. S. Klein, *l. c.*

[3] Cf. *Romania*, XLVIII, 332, n. 2.

[4] Asupra acestei prime ediţiuni, din care s'a conservat un singur exemplar, v. Szabó Károly, *Régi magyar könyvtár...*, Budapesta, 1879, 11, şi Fr. Schuller, *Schriftsteller-Lexikon... d. siebenbürg. Deutschen*, IV, Sibiu, 1902, 181.

model [1]. Astfel, ed. lui Heltai conţine *introducerea* dialogată, în care creştinul îşi mărturiseşte credinţa prin botez şi cunoaşterea „rădăcinei" creştinătăţei. Redacţiunea ungurească, însă, prevede cunoaşterea de către creştin a 6 lucruri, în loc de 5: al cincilea lucru e binecuvîntarea, iar al şaselea, cuminecătura. De asemenea, versiunea lui Heltai cuprinde partea referitoare la „milcuitură, datul de har", cele 5 părţi cuprinse în rugăciune şi 7 cereri din Tatăl nostru.

Prin urmare, redacţiunea de pe care a fost tradus *Catehismul* românesc rămîne necunoscută [2].

Ediţiunea care urmează cuprinde în *aparat*:

a. greşelile ortografice ale copistului (*M*) [3].

b. divergenţele presentate de *Catehismul din Ieud* (*I*) cu care *M* a fost comparat (diferenţele ortografice şi fonetice n'au fost înregistrate). Citaţiunile din *I* sînt extrase dintr'o copie a ed. originale, ediţiunea lui A. Bîrseanu nepresentînd garanţii de exactitate (citez fol. respectiv). Catehismul din *Cod. Sturdzanus* (în *Cuv.*, II, 99-107), fiind copiat de pe *I*, n'a intrat în ediţiunea noastră. Divergenţele presentate de această redacţiune, faţă de *I*, sînt indicate în ed. Bîrseanu.

Pentru *Crez*, care a fost probabil copiat de pe *Molitvenicul* lui Coresi (1564), am înregistrat şi diferenţele dintre aceste două versiuni (textul *Molitvenicului* e luat din Bianu-Hodoş, *Bibliografia rom. veche*, I, 525). Omisiunea din *M* (v. mai jos) probează, cum a arătat N. Drăganu, că „copia... s'a făcut de pe un exemplar necomplet" [4]. *Tatăl nostru* şi *Crezul* sînt copiaţi la sfîrşitul *Catehismului*, de pe texte nerotacisante.

[1] In *Romania*, XLVIII, 327-328, am comparat redacţiunile româneşti cu ed. lui Luther (1529).

[2] *Ibid.*, 329-330.

[3] Pentru descrierea Cat. Marţian şi caracterisarea copistului, v. *ibid.* 324-326 şi 330-332, şi N. Drăganu, în *Dacoromania*, II, 589-592. Drăganu a identificat filigranele Cat. Marţian: ele apar în prima jumătate a sec. al XVII-lea (*ibid.*, p. 589). Data ce o propusesem (jumătatea a doua a sec. al XVII-lea) este, prin urmare, admisibilă.

[4] *Dacoromania*, II, 591, şi *Romania*, XLVIII, 325-326.

.....5 cuvente cu ѧnţelesѫ bore şi derĸpte, decaтa 10 mi(i) de cu- 1
vente (ne)ѧţelĸse ѧ limba striinѫ. Dupѫ acĸa vă rugămѫ toţi
sf(i)nţi părinţi, ore vlădici, oare ep(i)sc(o)pѫ, oare popi, ѧ(t)r'a
cărѫra marѫ va vereni acĸstĸ cărţi creştereşte, mainte să ce-
5 tea|scѫ, necitindѫ să nu ğudece, nice să grĸascѫ rѫu, cѫ nu-i ѧtr'înѫ- 1 v.
sele alte nemicѫ, ce numai ce-a(u) propoveduit sf(i)nţii părinţi.
Şi se ne ѧkurѫmѫ, şi se cinstimѫ şi se dăruimѫ pre nomele tatălui şi fiiului şi d(uhu)lui sf(i)nt, şi |crĸdem că va fi cu blago- 2
10 slovenie sf(i)nţiei lu Is. Hs. mѫntuitoriul nostru, amin.

ѧtrebarea creşteneascѫ.

ѧtrebare: creştenѫ eşti ?
Răspunsѫ: creştinѫ.
ѧtrebare: carele e omul creştenѫ?
Răspunsѫ: omul creştinѫ aste acela om cire ѧ| Hs. crĸde şi viiazѫ 2 v.
15 cumѫ sămtѫ tocmĸlele lui Hs., săva acela omѫ cire crĸde ѧ Hs. ierta-i[i] -se vor pѫcata lorѫ dela tatălѫ sv(i)ntѫ că dila dumnedzѫu, că i se va da ѧ harѫ pri Is. Hs.
ѧtrebare: dela cine te kemi creştinѫ ? 3.
Răspu(ns): dela Hs.
20 ѧtrebare: cu ce veri adevăra că eşti creştinѫ ?
Răspunsѫ: cu acĸa că m'am botedzatѫ ѧ numele tatălui şi fiiului şi d(u)hului sf(i)ntѫ, şi credzѫ ѧ Is. Hs.
ѧtrebare: cu mai multѫ cu ce veri adevăra ?
Răspunse: cu acĸa| că ştiu rădѫcina cre(şti)nѫtăţiei. 3 v.
25 ѧtrebare: (ci)te lucrure trebuaşte să ştie omul creştinѫ ?
Răspuns: cin(ci) lucrere.
ѧtrebare: ca(re)le-sѫ acĸlea ?
Răspuns: deѧtăi dzĸce porѫncitele ale luai dumnedzeu; a doa, 4
credinţa creştinească|; a treа, tatălѫ nostru; a patra, botedzulѫ;
30 a cincea, cumerecătura.
ѧtrebare: pre cire-şѫ dĸde dumnedzѫu dzĸce cuventele sale afarѫ?
Răspuns: pre Moyseiu pr(o)rocѫ, pre doao table de pia(t)rѫ ѧ vrѫhul muntelui de Sinae.
ѧtrebare: dzi cĸle dzĸce cuvente. 4 v.

M I f. 2 **3** pirinţi *M* **3-4** ѧ cărora **4** va veni] cărărţi *M* creştineşti, cumѫ mainte **5** nu judece nece să săduiascѫ că nu e **6-8** sfinţii ap(o)s-(to)li şi sf(i)nţii părinţi. Şi ѧkinămѫ cinste şi dăruim sfinţiei tale Arhiereu i Mitropolitѫ Efrem şi crĸdem] **8** că ca fi *M* **11** eşte *M* **15** f. 3 sănta] lu] **15-16** cine crĸde ertăciunea pѫcatelorѫ] **16** serta-ii-se vor *M* **16-17** dela tatălѫ sf(i)ntѫ dumnezeu **17** preѧ Is. Hs.] **25** ta lucrure *M*] f. 3v cate lucrure] f. 4 **27** cale ba *M* carele-sѫ acĸlea. **28** poranckle ale lu dumnezeu] **29** pratra *M* **32** Moysi f. 4v **34** dzĸ cĸle *M*].

Răspunse: deѧtăe: eu sămtѫ domnulѫ dumnedzѫѧlu alѫ tău; pre lăngѫ mere dumnedzei striiri să n'aibi. A doa: nomele domnu-
lui domnedzѫului tău ѧ harѫ să nu-lѫ ai priѧ gura ta, că nevi-
(no)vatѫ nu veri fi, şi vere|rea să cinasteşti, că aste rѫstignitolѫ 5
5 domnoloi lui Is. Hs. A treа: sărbea(dză) dumereca şi praznicele cĸle dumnedzeeştile. A patra: tată-t(ă)u şi muma ta cinstĸşte-i să vѫre să a(i)bi dzile multe şi bure pre pѫmѫntѫ. A cincea: să nu ucidzi. A şase: să nu fii |curvari. A şapte: nu fura. A 5 v.
opta: să nu fii mărturie strѫmbѫ vecirului tău. A no(ua): să nu
10 pofteşte casa vecinului tău. A dzĸcea: (să) nu pofteşti vecirului tău nece muarea-i, nece fata-i, nece fecoro-i, nece boulѫ| nece ne- 6
mică ce aste al lui.
ѧtrebare: ani să grѫimѫ de(s)pre hasna celor dzĸce cuvente ale lui dumnedzѫu; derepta ce şi le dĸde (du)mnedzѫu dzĸce cu-
15 ventele sale afarѫ, derepta acea să ne printru ale ispăsimѫ?
Răspunsѫ: nu, derepta acĸa| că nimerele nu le poate ѧplea deplinѫ. 6 v.
ѧtreba(re): darѫ derept ce le-au datѫ afarѫ ?
Răspuns: derept trei folosure. Folosul d(e)ѧtăe: cumѫ noi pѫca-
tele nostre să le putem cunoaşte deѧ ei pre no(i), să ne sme|rim 7
20 şi să mĸrgemѫ la vrač Is. Hs. Al doile folosѫ: cumu ne dĸde dzĸce cuventele sa(le) să ѧvăţѫmѫ fapte bure creştiirilor şi viaţѫ burѫ A(l) tre(il)a folosѫ: cumѫ oameri făcători de reѫu să se ѧtoarcă cătrѫ dumnedzѫu.
ѧtreba(re): decѫ ne-u datѫ| dumnedzeu cuventele sale afarѫ să 7 v.
25 ne ispăsim priѧt(r)u ale, darѫ pren ce ne vom (ispăsi.....)?

M I **1** săntѫ domnul dumnezeu al tău **4-5** nu veri fi. A treа: sărbeazѫ duminica. A patra] **6** muoma ta *M* **11** muărearea-i *M*] f. 5 muăre-i **11-12** nece boulѫ, nece asinulѫ, nece nemicѫ **14** derepta ce-şi dĸde dumnezeu **15** afarѫ, să ne prentru ale ispăsimѫ f. 5v **17** derep ce] **18** dereptĸ *M* **20** la vrač la Is. Hs. **22** ѧtoarcu *M*] **25** *M* om.: vamѫ 6
ispăsi? Răspunsѫ: preѧ cre linţa dereaptѫ. ѧtrebare: ce ne ѧvaţѫ pre credinţa dereaptѫ ? Răspuns: ev(an)gh(e)lia. ѧtrebare: ce e ev(an)gh(e)lia ? Răspunsѫ: bunѫ vestire şi veselie dela tatălѫ sf(i)ntѫ dumnezeu, cumѫ noao ne va ertѫ toate pѫcatele derepta Is. Hs. ѧtrebare: pre cine-şѫ dĸde dumnezeu ev(an)gh(e)lie sa afarѫ ?] Răspunsѫ: pre fiiul lui cel 6 v
sf(i)ntѫ pre cine porѫncĕ noao bucurie şi milѫ şi ertăciune pѫcatelor. ѧtrebare: ce e darѫ credinţa cĸa ce noao trebuaşte să ne ispăsim ? Răspunsѫ: nădĸjde ѧ mila tatălui sfăntѫ dumnezeu, derepta moartea fiiului celѫ sfăntѫ. ѧtrebare: zi credinţa ce au făcutѫ 12 ap(o)s(to)li. Răspuns: Capѫ diѧtăi, de fapta lumiei: (Crezul). **M** **25** „*Crezul*“ *e copiat la sfîrşitul Catehismului.*

(.....însu)şa Is. Hs. pre apostolu, Maseiu, 16, şi Luca, 55 glav(a).
Ѧtrebare : dzi ocenaşa rumărkşte, să Ѧţelkgem.
Răspunse : tatălu nostru ce e(şti....)
Ѧtrebare : căte rândure de lucrure să ne cuprindem Ѧ rugăciure? 8
Răspunse : [Ѧtrebare] doao...
Ѧtrebare: carele-sa acklea?
Răspunse : milcuitura şi datul de haru.
Ѧtreba(re) : ce aste milcu(i)tura?
Răspuns : milcui(tu)ra aste ceva dela dumnedzău, şi (a)vem 8 v.
greu şi nevoia noastra sf(i)nta numele al lui Hs. pre ajutoru să-l kemăm.
Ѧtrebare : ce e datulu de haru ?
Răspunse : datu de haru aste acka cându ne aducema amente de pri toate faptele bune al(e) lui | dumnedzeu şi dăma Ѧ haru lui 9
priѦ Hs.
Ѧtrebare : căte lucru(re) trebu(e)sca să fie Ѧ rugăciune ?
Răspunse : ci(n)ci lucrure. DeѦtăi, pu(r)anc(i)tele, că dumnedzeu au porancitu şi au lăsatu [şi au lăsatu] să rugama. A dooa, făgăduita că dumnedzeu făgă | duitu ne-au că ne va pre noi 9 v.
asculta. A trea, cr(ed)i(n)ţa că toate făgăduiturile lu domnedzeu cu credenţa numai să le putem cuprinde la noi. A patra ckrere, greu şi nevoie sufletului şi trupu(lu)i. A cincea, Ѧ(t)r'a cui nu|me 10
trebuaşte să ckrem să vere să ştii nu(ma)i numele lu Is. Hs.
Ѧtrebare : căte ckrere sămtu Ѧ tatălu nostru?
Răspu(n)s : şipte ckrere sămtu. Trei-su diѦ ale de viiaţa de veacu. Patru ckrere de pre viiaţa aceştii lumi.
Ѧtrebare : ce aste a patra | parte ce trebua(şte să) ştie creştinulu? 10 v
Răspuns : botedzul, cum au sc(r)isu sf(în)tul M(a)r(cu) ev(an)gh(e)listu, capu mai apoi, unde dzise domnul dumnedzăul nustru
Is. Hs. : pasaţi Ѧ toatu luma, Ѧvăţaţi toate limbile, botedzaţi-i Ѧ numele | tatălui şi fiiului şi d(uh)u(lui) sf(în)tu, şi iaru dzise 11
Ѧ ev(an)gh(e)lie lui Marco, capu mai apoi : cere va crk(de) şi

---

1 M om. : Ѧtrebare : ce aste a trea parte ce trebuaşte creştinului să ştie ? Răspunsu : aste tatălu nostru ce-au Ѧvăţatu Ѧsuşu Is. Hs. 8

M I 3 *„Tatăl nostru" e copiat în M pe ff. 14v-15v.* **4** Ѧtrabare *M* **7** milicutura *M* **8** milcuira *M*] f. 9 răspunsu: milcuitura aste acka cându ckremu ceva dela dumnezeu şi avemu greu **10** numele al lui pre ajutori f. 9v **14** şi dămu haru lui] **16** căpe] prebu(e)sca *M* **17** poruncklele] **19** că pe va *M*] f. 10 **22** Ѧ al cui **23** să ştii numai numele **24** sămitu] tatalu *M* sănta **25** sănta f. 10 v. **27** ce trebuaşte să ştie **31** şi d(u)hului **32** f. 11 va crkde şi.

(va) fi bote(dza)tu, (ispăsit) va fi, care iaru nu va crkde, perit va fi.
Ѧtrebare : ce[e] aste a cincea f. 6 parte ce trebuaşte creştinului să ştie?
Răspunse : cumenecatu|ra dela prkstol ce aste scrisu de sf(i)nţii 11 v.
ev(an)gh(e)listi (Ma)t(ei), 106, M(a)r(cu), 64, Lu(ca), 100, şi sf(i)ntul Pavel ap(o)s(t)olu.
Ѧtrebare : dzi ckle cuvente.
Răspunsu : domnul dumnedzău Is. Hs. dupu cinu luo pitu şi blagoslovi şi framse şi dkde | ucenicilor săi şi dzise : luaţi şi măn- 12
caţi, că aceasta (as)te trupul miu ce se dkde derapt voi. Ačasta faceţi cându veţi face[e] pomeana mea. Aşişdere şi păharu luo dupu cinu şi blagoslovi şi dkde | ucenicilor săi şi dzise : bkţi toţi 12 v.
deaptri(n)su, acesta aste singe(le) mieu de lkge noao, ce se va vărsa derepta voi, derepta multe se arte păcatelk. Ačasta faceţi
purărilea cându veţi face pomeana mea.
(Tatăl nostru).
Părintele nostru ce eşti Ѧ ceriu, sf(i)nţască-se numele tău, să 14 v.
vie Ѧpărăţia ta şi să fie voa ta, cumu Ѧ ceriu aşa şi pre pă|mănt. 15
Pănea nostră săţiosa dă noao astădzi, şi iartă greşele(le) nostră,
cum să ertăm şi noi greşalele greşiţilor noştri, şi nu ne duce pre noi Ѧ năpaste, ce ne i[i]zbăvaşte pre noi de hitleanu, că a ta-i Ѧpărăţia ta şi puta(rea) acmu şi purura Ѧ ve|cia văcului, 15 v.
adevăr.
(Crezul).
EhPŠĂ. Credza Ѧtr'unul domnedzău tatăl a-tot-ţiitoriul, făcătoriul ceriului şi a(l) pămăntului, vădzutelor tutoror şi nevădzutelor. 16
şi Ѧntr'unu dumnedzău Is. Hs. fiiu domnului unul născutul,

M I 1 va fi botezatu, ispăsitu va fi, cine iaru] nu Ѧ va crkde *M* **4** scrisu *M* **9** framise *M* f. 11v **10** că acesta aste] truplul *M* **13** aste sinige *M*] singele mieu] lkge[ge no] noao *M* **14** multe să vă se arte] păcatele *M*.

I 16 tatălu nostru **18** Ѧpărăţie ta, fie voa ta **19** pita] dă-ne noao] 8 v.
şi iartă noao greşalele **20** cumu ertămu şi noi greşiţilor **20-21** şi nu ne duce Ѧ năpaste **21-22** a ta e] putkrea şi slava Ѧ vecie, amin.

I 25 Capu diѦtăi, de fapta lumiei. Crezu Ѧtru dumnezeu Ѧ tatălu putkrniclu, făcătoriul ceriului şi alu pămăntului, | văzutelor tuturor şi 6 v.
nevăzutelor. Capu al doile, de scumpărata. Şi Ѧtru unul domnu Is. Hs., fiiul lu dumnezeu ce au născutu diniorea, Ѧsă deѦ tatălu născu mainte de toate veacure, luminu dela luminu, dumnezeu derepta deѦ dumnezeu derepta, născutu Ѧsă nefăcutu, unulu cu tatăl. 7

Molitv. p. 525 **27** Ѧntr'unulu domnu Is. Hs.

ce de tatæl næscu mainte de toate vea|curile, lumină de luminæ, 16 v.
dom(n)ædzæu adivirit, næscut, ce nu fæcut ꙟtr'o firi cu tatæl
ce dereptь elь toate furæ şi dereptь a no(as)træ sp(ăs)enie coboræ-sæ
diꙟn cerь şi să ꙟpeliţæ diꙟ |d(u(hu(l) sv(ĭ)ntь şi diꙟ Mariæ fečoră
omeni-se, răsti|gni-se dereptь noi diꙟntă(i) suptь Pilat kinuit şi 17
ꙟgropat şi ꙟvi-sæ a treæ dzi după scripturæ şi sui ꙟ cer şi şede
de-a derepta tatælui şi iar va vini cu slavæ a ğudeca vii şi morţii
că a lui ꙟpæræţie săvrăşenie n'are. Şi (ꙟ) d(u)hul sv(ĭ)ntь dom-
nul | viaţæ făcætoriul, ce deꙟ tatæl æste şi cu fiiu ꙟntr'una, să ne 17 v.
ꙟkinæ(m) şi să slævim cum au grăit şi au prorocit ꙟtr'una sventæ
şi de săbor ap(o)stoleascæ be(se)recæ, spuiu un botedzu ꙟntru
læsarea păcatelor, aşteptăm scularæ morţilor şi viaţa ce va (fi)
ꙟtru vѣci, aminь.

Al. Rosetti

Molitv. p. 525 **1** ce deꙟ tatælь] deꙟ luminæ **2** adeverit deꙟ dumnezeu adeveritь] ꙟntru o.

I 3-13 preꙟ cine toate fæcute săntь dereptь noi oamenii, şi dereptь 7
ispăsenie noastræ venit-au deꙟ ceri şi au næscutь deꙟ d(u)hulь | sf(ĭ)ntь 7 v.
şi deꙟ Mariæ fatæ omь fu. Ræstignitu-se-au dereptь noi suptь Pilatь deꙟ
Pontь, kinuitь şi ꙟgrupatь şi ꙟvi-se a treæ zi după stripturæ şi să sui
ꙟ ceri şi şădѣ a dereapta tatălui şi iarь veni-va cu slavæ a judeca viii
şi morţii, că ꙟpæræţiæ lui nu æste obrăşenie. Capь al treile, de sf(i)n-
ţie. Şi ꙟ d(u)hulь sf(ĭ)ntь domnulь ce vii face, ꙟsæ dela tatălь vine
şi ꙟ tatălь şi ꙟ fiiulь să ne ꙟkinæmь şi să slævi|mь cumь au græitь pro- 8
rocii, şi ꙟtr'una sfăntæ a săborului ap(o)s(to)lilorь besѣreca, mærturisѣşte
uꙟ bolezь să să iarte pæcatele, aşteptămь sculatulь morţilorь şi vor fi
viu ꙟ vecie, aminь.

M Molitv. p. 525 **3-4** şi dereptь oamenii şi dereptь a noastræ ispăsenie deştinse deꙟ ceriu **5-6** dereptь noi deꙟ Pilatь deꙟ Pontь, kinuitь] ꙟcoropat *M* **6-7** şade a dereapta] **8** sъvrъşeşenie *M* sfrъşit] **8-9** şi ꙟ d(u)hulь fucætoriul *M*] **9** deꙟ tatælъ æse ce cu tatælь şi fiiulь **10** au grăitь pre proroci] svѣntæ *M* **12** aşteptu **12-13** ce va fi ꙟ veacь.

TEXTE MEGLENITE

Incepute în anul 1908, cu Constantin Noe, cercetările mele asupra dialectului meglenit au fost continuate între anii 1912 şi 1915 cu mai mulţi refugiaţi din Meglenia, în urma războiului balcanic. Am putut cerceta însă numai graiurile din Lunzini, Oşini, Cupa, Liumniţa şi Huma, negăsind elemente din comunele Nănti şi Birislav. Textele publicate aici mi-au fost dictate de următoarele persoane:

I-XXX, din Lunzini, de Stavrj Hristę (37 de ani)[1].

XXXI-XLVII, din Oşini, de Vanghelj Buču (32 de ani), Vąşil Ịanj (28 de ani) şi Piti Papadęşą (20 de ani), controlate apoi cu Trăpej Stoju (20 de ani).

XLVIII-LI, din Cupa[2].

LII-LXVIII, din Liumniţa, de Piti Stoju Cjoti (28 de ani) şi Stavru Ịuvan Kjaja (24 de ani).

LXIX-LXXIV, din Huma, de Duču Nicola (27 de ani) şi Colj Proşu (35 de ani), controlate apoi cu Avram Miju Micu (26 de ani).

Glosarul va urma după publicarea tuturor textelor.

I

Cătunu Lundziń

(1) Din Sărună, cą să amniş cu pamporu ąn sus prj Vąrdar dǫu saatj şi žumitatj, žundz lą un stąşion carj sj ziţj Ꞩivçilia. Cutru scapit-sǫrlj dj ţista stąşion, cą să amniş patru ţinţ saatj cu cału, žundz ąn un cătun. Ţista cătun ąj ąn un cǫmčuc prj jundj tręţj *Drumu-marj*. Drumu-marlj ąu lęgă Ꞩivçilia cu Meglinu. (2) Dj cutru bǫrj dj cătun ąj un muntj, nałt dj un-dǫu mil' dj metri, carj sj ziţj *Zǫna* (ili *Cóžuc*). Lą 'ncręştirę-sǫrlj şi dižos

---

[1] Vîrsta notată în 1912.

[2] Printr'o scăpare din vedere inexplicabilă, n'am notat numele persoanei dela care am cules textele.

di cătun să nişti dealur, ară di cutru scăpitarę-sorli şi compu năntinesc; ăn ţista loc ai cătunu meu *Lundzin*; ăn Lundziń să vrină sută şi douzoţ di casi, cu vrină şapti opt suti di sufliţi, mic mari. (3) Toţ Lundzineţil' să Vlaş. Lant milet di om no-ari 'n Lundziń. Ţel' să toţ cifcii şi bubar. Toţi casili să dărati cu zidur di rop şi să cupiriţi cu ploc. Sfacă casă ari lângă ea şiună pl'amniţă ăn cari ăş pun omińil' pal'a. Casa şi pl'amniţa din zur ăn zur să 'ngărditi cu zidur nalţi di rop: ăntru casă şi pl'amniţă ai triuşa; (4) ăntru triuşă, ili dupu casă, sfacă Lundzineţ ăş ariună gărdină di zarzuvat. Cătunu Lundziń ari doi biseriţ: una Sfiti-Nicola, lantă Sfiti-Vrač; ari un scul'o şi un cunac. Lundzińu ari patru mali: *Di-sprotiva, Di-čor, Di-gyur*, şi *Di-čopri;* ăntru mala Di-sprotiva şi lantili ariună vali cari si ziţi *Valę-di-čor*. Lă 'ncreştirę-sorli di cătun ariună lantă vali cari si ziţi *Valę-mari*, ară lă scapit-sorli ai *Valę-mică*. (5) Ari ăncăună vali cari si ziţi *Valę-seacă*. Toţi vol'urli lundzineşt si dună 'n un loc la *Dragni*. Dintru multa apu ţi-u-ari Lundzińu, cătunčńil' au dărat patru morur şiună văl'aviţă di şaiţi ănvălirę. Din zur ăn zur di cătun să mulţi boftur lă cari cătunčńil' sirbes totă iarna, con nu pot să sirbescă lant lucru. Că să treţ di boftur, si zăcaţă agrili din comčuc cari să mult bun cătaţi şi dintru cari dau mult bun biriket. (6) Agrili din comp li gnues tomnata ili primăvărata, şi dupu ţi li ară dou trei or, li semină, ia gărnişor ia mel', dintru că emen tot compu lundzinesc lă caţă apa şi si pot vădiri siminăturli. Agrili din munti li semină: gron, sicară, orz, oves, uruv şi căti vrină-ară săldi li semină gărnişor. Moşil' spun că ăntru treizoţ di ań năinti totă L'umniţa din Lundziń si făţę idiré cu gărnişor. (7) Lundzineţu nu lă poţ viderį să sta ilęc. Tucu prį lucru-į. Vęra cu sedba si uluştişeşti, ară iarna portă lemni di 'ncreştirę şi dară stremur di boftur. Mul'erli, iarna torc, ţas, cos şi lanti lucri din casă fac; ară vęra prį lângă gotfă žută şi lă prăşorę, sităraręe, vădirę şi lantili.

(8) Portu lundzinesc ai lă bărbaţ: cămęşa şi izmęnili, dărat di pondză di casă şi cusuţi di mul'erli lor. Pristi cămęşă puni un ğămădan, un palt, un bărnivec şi dzifri, toţi ţeşti să dărati di şaic di casă. Lă picori pun čărop, vęra, ămplitiţi di casă, ară iarna si 'ncalţă cu ubel'; ăncălţămintu lă-į, látorli zoli, upinţ, ară sárbătorli, čoulį. La mul'er portu-į: ăn loc di palt portă sucardi. Cămęşa, şăşia, ăntiria, čăropli, toţi jali-ş li ţas şi-ş li dară.

(9) Toţ bărbaţil' amnă tunş cu căčuşă 'n cap, ară mul'erli ăş lă 'mplites peru şi-ş lă dară cusiţi, şi 'n cap si pupărdes cu şămia.

Lundzineţil' să mult miráclii di ănviţătură, di ţę toţ ăş lă trimet fičoril' lă scul'o să 'nvęţă.

Lundzineţil' să şi mult bisiricoş, dintru ţę sărbătorli şi duminţli biserica nu l'ă ţoni di mul'ţ ţi vin să si rogă la Domnu.

(10) Tot ţi-l' ărtărisęşti lă Lundzineţ ăş li vindi ăn Sivgilia ia ăn Fuştiń, şi cu parli ţi li lę ăş cumpără agri, că să aibă ţi să sirbęscă. Ţel' zic: „aiună parà? puni-u ăn agru, că agru nu va ni di măncarę, ni di bęrę, ni furu poţi s' lă fură, ni focu poţi s' lă ardă, săldi bura lă lę, amă tu cată să nu iă lângă vali".

II

Nontę

(1) An (= ăn) Meglin ari un mari turţesc cătun, Nonţi; ăn Nonţi ari ună mil'ă di casi şi mai mult. Toţ Năntineţil' să Vlaş puturčot şi limba ăn casă lă-i vlăşescă. Cătunu Nonţi năinti nu fost-au ăn ţista loc iundi-i cmo. Tunţę fost-au mai mulţi cătunički. Unu ra ăn *Čočiń*, lantu lă *Săm-Todăr*, lant vę lă *Titaţi*, lant lă *Cusáţă* şi 'n ţanti locur. (2) Dintru fricâ, toţi cătuničkili si dunară ăn ţista loc iundi-i cmo. Tunţę, con si dunară toţ ăn un loc, Năntineţil' fost-au toţ criştiń, că noi. Tucu mai napcunta, dintru mari zort, ţel' si puturčorâ priună cu vlădica lor. (3) Moşil' spun că ăn vrin Paşt, că işot-au vlădica din biserică, ăn loc s' lă zică lă criştiń: „Hristos ănţii", ţeł lă zis-au pri turţeşti: „sabah-hairolsun", şi ăncă 'n ţela saat vlădica cu toţ dinţinţil' omiń si puturčorâ, ară lanţil' napcunta, căţilin căţilin, şi ţel' si puturčorâ. (4) Săldi di Mănăstir mală, dintru că rau mai fucăraţ si lă ţel' nu vę cota zălum, nu si puturčoună şiună; amă napcunta, di că si feşiră lantili mol'ur turţ şi rămasi săldi ţesta mală criştiń, căţară să lă facă şi lă ţel' zălum şi nibunil'. Ţel', că vizură că nu pot să ţijască cola, nişti din Mănăstirčń si puturčorâ, ară nişti fuzără prin Umă, Lundziń şi Oşiń. (5) Di Mănăstir mală si puturčo dupu şaizoţ di ań dupu lantili mol'ur. Moşil' spun că arį unâ sută şi nouzoţ di ań di con ai puturčotă Nontę, ară nişti zic că unâ sută şi douzoţ. Mul'ţ Năntineţ ăş lă ţon ăncă până aş parnomu criştinesc: ăn Nonţi arį Asan di Popi, Şaban di Coli, Ibrim di Hrista, Seba di Matóş, şi lanti. (6) Prin Umă, nişti moş ştiu că vut-au zăntuniloc cu Năntineţil'; ăn Lundziń arį moş ţi spun că la Taşaica vrin Năntineţ ał' fost-au nun. Con lă călisęu să batiză, ţeł, Năntineţu, dintru că ra Turc, ăş punę un criştin cu parį să lă ţon ămăcsomu, ăn braţă şi să lă batiză; amă şi ţeł cola stătę lă bătizarę. Cădonili din Nonţi au mulţi adatur creştineşt. (7) Con au vrină niputerį vin s' lă contă popa criştin şi lį mjurisęşti că lă criştiń cum mjurisęşti. Arį ăn Nonţi mulţi rop ănticur cu pismi creştineşt; ăn ună ğămiá,

până aș, încă ard cândil' la somț. Toț Nântineții' să cifcii și grâncăr. Grâncării' din Nonti să priuzoț ân totă Makedonia și si duc pri-urdina la lucru. (8) Iel' acu să Turț, amă di Turții' din Anadol si bat pează; ară Anadol'îl' la zic la iel' „Giaur" că la cristiń, alai nu știu turțești. Mul'erli lor si scund di bărbaț.

III

Portu bărbătesc

(1) Lucrili cu cari si primines bărbații' țești să: aba (fanela), cămeșa, izmenili, zăbunu, dzifrili, bețili (pudveskili), čăropli, ubel'li și călčońli, kimeru (nisti portă și silef), sucardę, dulama (cupăranu); fes roși ili alb; upinți, lător zoli ligati cu nužoță, curoi, ia pinčoniț, ară sărbătorli pun čouli; gâbădanu (gâmădanu) și bărnivecu.

(2) Aba (fanela) ai dărată di abă (lită șaică) cari si țasi di mul'er casă: ea-i albă, lungă până pri cruți, dișcl'isă dinâinti, și si puni pristi gol. Moniții li 'ncopcă cu copči lângă mârdzeli.

(3) Cămeșa si puni pristi abă și-i lungă până pri zinucl'i; ea si dară di pondză di bumbac țăsută casă. Izmenili si pun și jali pristi gol la pičori și si legă cu brăcuzunu cari trești prin șaua di izmeni, aliz pri cruți. Și izmenili să țăsuti casă di bumbac.

(4) Zăbunu si puni pristi cămeșă și-i fără moniț. Din zur ari gâitan roși doų trei iri. Zăbunu și iel gundzi până pri cruți. Dinâinti si 'ncopcă cu copči.

Dzifrili si pun pri pičori și žung di la glezni până pri colcur și si legă di brăcuzunu lu izmenili. Dzifrili si dară di șaic alb di dzifri.

(5) Bețili (pudveskili) si legă din zur di pičor pristi dzifri sup zinucl'i. Jali să lundz di vrin rășon și strimți cot curaua. La una mardzini auună lačcă di ață, ară la lantaună tufcă. Pudveskili li țas mai mult fețili tucmiti și li dau darur. Pudveskili li dară di tort roși și di mătasi văpsită.

(6) Čăropli li pun pri pičor și žung până propi sup zinucl'i, și ua li legă cu ața lor cari nisti or au ață di beți. Čăropli li 'mplites mul'erli di tort di lonă.

Călčońli și ubel'li si dară di abi di ubel' și li pun bărbații' pri pičori iarna con ai mult frig; ubel'li să dișcl'isi, ară călčońli să cusuti ca čărop.

(7) K'imeru la 'nting pristi zăbun pri slabină: ai lung ca la vrin metru și mai mult. La țas mul'erli di tort di lonă și di bumbac. La una mardzini ai k'itcusit cu tel' și la k'itcuses lângă voditță di 'ncupčarę.

(8) Sucardę ai negră di șaic țăsut casă: ea-i lungă până pri la zinucl'i și-i fără moniț. Dinâinti sta dișcl'isă. Din zur ân zur sucardę ari gâitan roși, vinăt ia negru, dupu vrăsta lu omu. Cot ai mai tinir, cota mai mulți iri di gâitan roși puni.

(9) Dulama (cupăranu) au pun pristi sucardi și-i cu moniț lundz până pri mârdzeli. Dulama-i lungă până pri cruți. Și ea ari din zur ân zur gâitan, amă vinăt, ili negru; roși gâitan nu si puni niți-con la dulamă.

Fesu la portă tiniril' omiń, ară căčuua (fesu alb) bitornil' omiń. Fesu și căčuua li cumpără di la primătar.

(10) Upinții âș li dară omińil' di coză di bou, di cal și di bivul și si 'ncalță lătorli zoli, ară di bunili zoli sfacă âș ari čouli.

Gâbădanu si dară di șaic negru și la ață sâldi gorbu și k'eptu, si puni pristi zăbun. Din zur ari gâitan negru și si 'ncopcă dinâinti cu copči; ai fără moniț.

(11) Bărnivecu și iel ai di șaic negru și si portă iarna con ai frig. Iel ață di pri zinucl'i până sup cruți.

Cămeșa, izmenili, zăbunu să di pondză albă di bumbac, țăsuti și cusuti casă. Aba, dzifrili, gâbădanu, sucardę, dulama și bărnivecu să di șaic di abă și di dzifri alb; ară lantili di șaic negru. Țești șaiți li țas mul'erli și li cos tirdzii'. Pudveskili și kimeru li țas și jali casă. Čăropli li 'mplites mai mult fețili.

IV

Portu mul'iresc

(1) Mul'irescu port ân Meglin țista-i: cămeșa, săcia, șaicu, bronu, prigaču, scurtu, sucardę, čăropli, fesu și șamia (misal'că).

Cămeșa mul'irească ai lungă până propi di glezni. Moniții žung pân' di mârdzeli. Cămeșa pri di žos și moniții pri la mardzini au turnătură. Turnătura ai di tort di lonă, și-i largă di la ună monă pân' di ună palmă. Mardzina di cămeșă ai tivită cu tort roși. Gura di cămeșă au uptučos cu gâitan negru.

(2) Săcia žundzi pân' di zinucl'i și-i dispicată dinâinti. La poli și la sin ai vizită cu cădel'că și cu tel'. Din zur ân zur ai uptučotă. Moniții li vizes pri opcu. di la purtarę li printornă di jes pri față. Săcia și cămeșa să di pondză di bumbac.

(3) Șaicu și iel cot săcia-i lung și șărămintu l'-ai țela ca la săcită, tucu iel ai di lonă albă văpsit vinăt.

Bronu-i lung ca la doi metri și lorg di ună palmă.

Prigaču žundzi pân' di zinucl'i și la legă cu ața pristi bron. Prigacili să di mulți turlii direp cum ai țăsut. Nisti ari la zic: știpca, ocl'u-boului și lanți turlii di șărătur.

(4) Ṣcurtu-ɨ cus pạn' dɨ brọn şi-ɨ dɨşcl'is dinạintɨ; şi dɨ şaic negru. Din zur ạn zur ại vizit cu tel'. Mardzina arɨ sucnă roşi. Ieł no-arɨ mọnɨţ.

Sucardẹ-ɨ lungă cọt sạţia şi dɨspicată dinạintɨ şi-ɨ fạrạ mọnɨţ. Din zur ạn zur ại uptučọtă, dọu pạn' dɨ treɨ zẹistɨ cu gạitan roşi; ca-ɨ dɨ şaic negru.

(5) Čạrọplɨ mul'ireşt sạ lundz pạn' dɨ zinucl'i şi sạ mại şạrọti dɨcọt bạrbạteştɨ.

Fesu lạ 'nşară cu furlín şi cu lantɨ parɨ, ạră ạn vrọ prɨ fes pun fẹţili şi tipiłọc dɨ răzint ja dɨ furlină. Pristɨ mezlucu dɨ fes si pupărdes cu şạmia; ạră bitọrnilɨ carɨ nu pọrtă fes si pupărdes cu misal'că ałbă.

Tọţɨ lucrilɨ mul'arẹ ạş lɨ ţasɨ şi-ş lɨ cọsɨ, şaldɨ sucardẹ ạu cọsɨ tirzia.

V

Vecl'il' dascạl'

(1) An vecl'u vạcọt, carɨ cătunẹn ştɨja mại bun să psălẹscă lạ biserică ţela lạ punẹ cătunu dascạl. Lạ ieł ạl' plătẹ pitrụpu patru ţinţ lirɨ ạn an şi măncarẹ din cătun. Fičoril' lạ lăjau prɨ urdinɨ dascạlu dɨ lạ gustẹu. Carɨ dɨ carɨ lạ pristitau cu mạɨ bună măncarɨ ca să lạ 'nvcţă mại bun. Ieł' l'ạ 'nvɨţau fičoril' gărţeştẹ „cruţẹ-žută, alfa-vita"; (2) ạnvɨţau şi'n psạltir şi 'n „marẹ cartɨ". Carɨ-ụ scutẹ „marẹ cartɨ" si fățẹ popă. Un fičor cạ-ụ scutẹ „marẹ cartɨ", lạ fățẹu „acşios", Marɨ bucuril'ă ra prɨ mumă-sa şi tată-su lu fičoru ţi si fățẹ „acşios", Tẹ zuṵă vẹu mẹsă cạ lạ nuntă. Dascạlu cu fičoril' si dutẹu toţ la ručoc lạ fičoru ţi lạ fățẹu „acşios" şi dicạ lạ ạrdicau dɨ treɨ or prɨ mọn şi zițẹu: „acşios! acşios! acşios!" şădẹu lạ siniă să si gustẹscă. Lạ fuzirẹ lạ dărujau dascạlu cu čạrọp şi toţ prɨună si dutẹu ară la scul'ó. Şi lạ dutɨrẹ şi lạ fuzirẹ cântau cọntiţi. (3) Ţel'a dascạl' l'ạ 'nvɨţau fičoril' dɨ biserică, amạ nu 'nţilizẹu ţi zic. Şaldɨ cântau ạn curọn dɨ cạ mọră lạ mirdzẹ gura. An (= ạn) ţela vạcọt şi popil' rau scọmp. Un popă lạ treɨ patru cătunɨ fățẹ izmet; ạn Paşt cạ-ụ scutẹ liturgia ạn lui cătun, ạu lăja cuminịcătura şi cu nafra şi si dutẹ ạn lantịlɨ cătunɨ s' l'ạ cuminịcă criştiáil'.

VI

Cọn mi dusi mama lạ dascạlu

(1) Prima ọră cọn si dutẹ fičoru lạ dascạlu ạl' dădẹ ună frundză ạn ştipcă, şi 'n frundză ra pisăită „cruţẹ-žută", „alfa-vita". Dicạ-ụ ạnvița „cruţẹ-žută", ạl' dădẹ „filadă". Cạ criscuị dɨ ţinţ ań, tatɨ şi mama cạtară să-ń zică cạ s' mɨ trimẹtă şi mini lạ dascạlu.

Cọn ạń zițẹu dɨ dascạlu, jo cạtam să plọng, cạ mult ạń ra frică dɨ ieł, cạ fičoril' carɨ si dutẹu spunẹu cạ l'ạ punɨ ạn fălạgă. (2) Mama 'ń ziţẹ cạ dascạlu da năut şi şiker lạ minuţil' fičor, amạ jo ară nu vrẹm să aud dɨ ieł. Ună zuṵă ạń fẹşi mama ună turtă gărnaţă, ạń dạrọ şi caigănă cu dọu ụọuă şi-ń lɨ pusi 'n sicul', cạ s'mi ducă lạ dascạlu. Turta gărnaţă şi caigăna lɨ vrẹm, amạ cạ-ń zițẹu dɨ dascạlu plăndzẹm. Mɨ lọ mama 'n braţă, cu sicul'u dɨ guşă, şi mɨ dusi la Lungu dascạl. (3) Cạ 'ntrai cu mama 'n scul'ó, dascạlu vẹ pus un fičor ạn fălạgă şi lạ bătẹ pristɨ pičọrɨ şi fičoru plăndzẹ. Cạtai şi jo să plọng, şi dascạlu lạ gripi fičoru din fălạgă şi-ń dẹdɨ lạ mini un irmilọc; amạ jo nu vrui să stau cola, că-ń ra frică dɨ ieł, cạ bătẹ. Mɨ lọ mama nạpoi şi nu vrẹm să ud dɨ dascạlu; amạ cạ vinɨ tatɨ, dɨ frica lui mɨ duş. (4) Şi-ń dẹdɨ dascạlu ună „cruţẹ-žută", şi mini nu mɨ bătẹ, că ram mic. Cạ zạcriscuị, cạţọ şi mini s' mɨ batá. Jo, nişti or, fuzẹm dɨ lạ scul'ó şi mɨ scundẹm prin gărnişọră. Ună zuṵă, cạ uzọ tatɨ cạ nu ram la scul'ó, cạ mɨ cạţo mɨ tălčọ dɨ k'jutec, şi din ţẹ zuṵă, nu priziş lantă ọră cạ nu mɨ duc lạ scul'ó. „Cruţẹ-žută", „alfa-vita" ạu ạnviţaɨ din rost. (5) Nişti fičor căntau ạn filadă, nişti ạn mạɨ măčcati cọrţ. Cătilin cătilin mɨ 'nviţai şi jo să cọnt ạn filadă; amạ nu ştijam ţi zic, cạ rau gărţeşt. Dupu Lungu dascạl vini Dimopulos, ạră dupu ieł lạ pusiră Peja. Peja mult nạ bătẹ cu tujaga pristɨ mọnă şi 'n zinucl'i nạ punẹ, cạ nu ştijam cum si zic cạ cum noi lafurlɨ din cartɨ. (6) An lu Peja zuṵă vini lạ scul'ó un marɨ dascạl ţi-l' ra numẹ *Vaigant*, şi ieł nạ scultọ lạ cántarẹ, amạ cạ nạ 'ntriba cum si ziţi ţista laf prɨ nọstră limbă, nu ştijam să-l' spunịm. Lạ fuzirẹ din cătun, Vaigant lạ zis-au lạ nişti moş cạ „jo z' vạ trimet un dascạl, să vạ l'ạ 'nvcţă fičoril' prɨ vọstră limbá". Pristɨ cọţ-va meş vini ạn L'umniţă un dascạl din Bitul'ạ şi-l' ra numẹ *Mihail Nica*. (7) Ieł l'ạ 'nviţa fičoril' prɨ limbă Tatɨ, cạ uzọ cạ prɨ limbă 'nvcţă ạn L'umniţă, mɨ dusi şi mini cola. Prima-ń dẹdɨ ţista dascạl un „abecedar de Atanasescu" şi 'n dọu treɨ zọlɨ mi 'nviţai să cọnt ạn „abecedar" şi ţeli ţi lɨ căntam lɨ 'nţilizẹm ţi zic. Nu rau măncọşi cạ gărţeştlɨ. (8) Lantịlɨ cătunɨ, cạ uzọră cạ arɨ şi tọr dascạl' ţi l'ạ pot ạnviţarɨ fičoril' cạ prɨ nọstră limbă, ţirură şi jalɨ dascạl' din Bitul'ạ, dɨ la *Mạrgạrit*. Mạrgạrit trimẹşi ạn tọţi cătunịlɨ din Meglin dascạl', amạ dɨ tunţẹ vlădiţil' gărţeşt cạtară s' lɨ pizmẹscă cătunịlɨ nọştrɨ din Meglin.

VII

Colida

(1) Vrină săptămọnă ạntru colida fičoril' zạcaţă să şi facă azọr. Ieł' ạş tal'á, carɨ dɨ carɨ, cătɨ un čạpug, ạră lạ mạɨ minuţil'

fičor lə dară tətońil' cătĭ ună colidă direp colida. Colida şi dară din ună suruviță: əu dară cu tesla, lə ună mardzinĭ əl' lasă un cap scuțot; — əncă dĭ cu sęrta, maĭ măčcațil' fičor şi dună sfacə ən lor malá şi pristĭ un dou satĭ dicə sá 'ntunęricá şi dună toț ən mežlucu dĭ cătun ən ǫrur şi prind un foc. (2) Dĭ prima focu-i mic, ma napcunta şi fațĭ mułt marĭ dintru cə toț fičoril' şi răsfac prin cătun şi furá dĭ prĭ lə casĭ lęmnĭ. Toțĭ lęmnilĭ furațĭ lĭ dară cǫpă prĭ foc şi totă nǫptę ardĭ focu, ară fičǫril' stau ən pičǫrĭ din zur dĭ foc. Lə focu dĭ lə colida pot să şi ardă pən' dĭ ună sută ună sută şi ținzoț dĭ tară dĭ lęmnĭ. (3) Dicə lə prind focu fičoril', jes lə foc şi ǫmiń bitǫrá şi sĭ 'ncresc la foc totá nǫptę. Direp dimnęțta, prĭ la darę steua, toț fičoril' şi dună cup şi toț din glas pruțǫpă dĭ treĭ or: „cooolida babo!" şi lə zącață cătunu din mardzinĭ lə colidisirę. Fičoril' ți colidises şi zic colidar. (4) Colidaril' cə şi duc lə pǫrtă ili ən triușă lə sfacə casă, pruțǫpă toț din glas: „cooolida babo!" şi tunțę jasĭ săibia şi lə da culaț ili gărnişor jert, ja căstǫńă jartĭ. Cə lə sfârşos cătunu dĭ colidisirę, şi tǫrnă toț colidaril' cu sicul'ălĭ plinĭ dĭ culaț lə foc, istum lə pruvidęrç şi lə sparg focu cu čəpuzilĭ. (5) Žaru şi tăčuńil' ți rămǫn dĭ lə focu dĭ colida şi lęu casă, cə să lə zącață focu dĭ casă, cə şa-i binĭ. Dimnęțta zącață să colidisęscă minuțil' fičor priună cu fețilĭ pən' dĭ şasĭ şaptĭ ań. Iel' țǫpă „cooolida!" cə măčcațil', tucu cə antră ən casă lə om əl' fac şi „pul": čucăes cu colidilĭ şi zic „piu! piu! piu! cfac! cfac! cfac!" pənə lə dau culaț.

VIII

Ț i v i r u ç ş t ĭ l u m ç

(1) Dimnęțta cǫn jasĭ omu lə agru, acu lə nuibă popa 'n drum, totă zuua nibun să-l' ți ducă. — Lə uraču, acu-l' ți frǫndzĭ lariță ja žugu, ja palisnicu, tot cabatu lə turęşti prĭ omu ili prĭ mu-l'arę ți lə nuibǫ dĭ prima cǫn işǫ dĭ casă.

L'epuru acu ți prital'ə, ună nibunil'ă să-l' ți facă.

(2) Şarpĭ, acu ți prital'ə, bun să-ț iă lucru ți lə ai cățat.

Cucoțil' acu cǫntă lə scăpitarę sǫrlĭ ili lantă ǫră cǫn nu lə-i vącotu, şi spardzĭ vręmę şi aber nibun vinĭ.

Fičoru, acu lə priscaličă curcubęju, şi fațĭ fętă, şi fęta şi fațĭ fičor.

(3) Cǫn pęrĭ luna, turclǫcu pęrĭ; ară cǫn pęrĭ sǫrlĭ, crištinătatę pęrĭ.

Acu ți spurcă cucu, dĭ sta prĭ uscată veĭcă, să mor; acu lə

spurț, dĭ sta prĭ vęrdĭ veĭcă, tot anu bun să ți ducă lucru şi să ieş sănătos cə ropa.

(4) Pupca, acu ți spurcă, să-ț miruşească diu.

Carĭ şi pişă ən apu əl' mǫrĭ mumă-sa.

Acu urlă coiniļĭ, vrină nibunil'ă ən casă să şi facă.

(5) Acu trec doĭ corb cărcăindurlę pristĭ vrină casă, om să mǫră din țę casă.

Acu lə priscaliț un mic fičor, nu creştĭ. Cə să creşcă trebujaştĭ s' lə dispricaliț.

Acu arĭ găl'ina vrin pal' zącăčǫt dĭ ca şi lə trazĭ dupu ca, ǫspiț să vină.

(6) Cǫn tună, Sfiti-Ilia lagă cu cal'ıl' şi cu táliga dupu lamńă. Ună cə-u žundzĭ əu trisnęştĭ.

Lamńa lə mănancă biriketu, dĭ țę Sfiti-Ilia lagă să-u trisnęscă.

Cǫn tună, nu-ĭ binĭ să mănanț poini, cə trisnęştĭ 'n tinĭ.

IX

D u d u l e ț u

(1) Cǫn şi suşă marĭ ən grǫnĭ vącoț, prĭ Pril', fețilĭ dară „Dudulet". Ia cum lə dară. Duminĭca əncă dĭ nǫptę, dou treĭ fețĭ əu fură tucala, čucanu dĭ la biserică şi ună sistră şi sĭ duc dĭ lĭ scund ən valĭ ən apu. Cə jasĭ biserica, sĭ dună toțĭ fețilĭ cătĭ cu ună uǫlă ən moń ən valĭ şi lə dară Duduleț. (2) Ună siracă fetă əu ənşară din zur ən zur cu frundzĭ dĭ buzel', əțĭ zącață prĭ lə casĭ cu uǫlilĭ plinĭ dĭ apu şi cǫntă:

Letai, letai, pipiruga, vai duduleț, vai duduleț,
Da zarosi, sitna rosa, vai duduleț, vai duduleț.
Da si raçia žitu i prosu, vai duduleț, vai duduleț,
Da si ranat sirumasi, vai duduleț, vai duduleț.

(3) La toțĭ casilĭ lə cǫntă țista cǫntic şi tures apu, toțĭ fețilĭ prĭ streją; ară săibiica jasĭ cu un čur şi cu ună uǫlă plină dĭ apu şi lə punĭ čuru prĭ opcu, prĭ capu lu Duduleț, şi-l' turęşti apu prin čur ən cap; ară Duduleţu sĭ zənvărtęşti dĭ treĭ or, əl' sărută mǫna lə săibiica; ară săibiica əl' da ună pară lə Duduleț, ară lə lantĭlĭ feți lə da făriná, uǫuă şi lantĭ lucrĭ ți dună. (4) Fețilĭ dĭ lə Duduleț l'ə scaldă toț ǫmińil' ți l'ə află prin drum şi iel' nu sĭ 'nvirină, cə şa-i binĭ. Cupilaşil' şi iel' sĭ scund prĭ la cățĭ vrină casă dĭ lĭ udă fețilĭ; amə şi acu lə pun ən moń lə dară cə din valĭ scos. Cə la sfârşos cătunu dĭ trețirę, toțĭ fețilĭ, cu Duduleţu nəintĭ, sĭ duc ən valĭ, lə răstrucules dĭ treĭ or ən apu, əțĭ lə

sparg. (5) Cą lą sparg Duduleţu, caţă feţilj să si scaldă ună lantj, carj lą carj poţi; şi cą să si facă cą din valj scoşj, cą să si izgucŭulescă bun bun, aş fuzj sfacą casă cą să si primînçscă. Lą Duduleţ, feţilj frong cătj patru ţinţ uoljşi cătj maj multj cą con si udă cu cupilaşil', ţiştę catâ s' lą lj frongă uoljlj. (6) Parlj ţi lj dună Duduleţu, al' rămon la ca; ară fărina şi uoulj ţi lj duná, si dună maj măccatilj feţj an un loc vrină zuuă şi lj mănancă; an nişti cătunj şi uoulj cu fărina rămon la Duduleţu. Acu nu mçrdzi ploiă dicą s' lą dară Duduleţu, dară ară pană să mergă.

X

Ş i u f o c

(1) Oilj şi caprilj, con au dąlac ili vrină lantă niputeri, tunţę picurarilj lj trec prin „şiu foc". Ia cum lą zącaţă şiu foc: ancă dj nopţę, doi ili patru picurar fraţ ili lanţ omiń fraţ si scolă şi si duc an un loc jundj arj vr'un drumac maj uigun dj trţirę oilj, şi lęu doų lęmnj dj smărecă şi caţă s' lj frecă un dj lant şi nu pristau pană nu si prind. (2) Pană să si caţă şiu foc, nu-j binj să scoţ nitj un zbor din rost, şi lą caţă şiu foc. Cą si zącaţă şiu foc, pun şi lantj lęmnj şi dară doų focur şi printru doulj focur trec toţj vitilj. Un om rămonj lângă foc s' lą vęgl'ą, ară lanţil' si duc dj lj pridună oilj şi lj duc cola lângă foc. (3) Doj picurar stau, unu lą direpta şi lantu la lęva dj drumac şi ton cătj un tăčunj an mon. Con trec oilj ună cătj ună printru jel', lj čăpnes cu tăčunilj lą ţipă şi lą codă. Cą dusfărşos cu oilj, trec şi picurarilj carj lj gunes oilj şi l'ą čăpnes şi jel' cą să l'ą vęgl'ą Domnu dj njbunil'. Napcunta sfacą picurar lę cătj un tăčunj dj foc şi lą duţj casă ili lą culiba dj lą torlă.

(4) Io ram dj şaptj opt ań con vizuj prima oră şiu foc. Nu ton mintj prj ţi mes ra, amą ştiu cą oilj vę minuţ ńel'. Unâ dimnęţă prj lą darę sorlj tucu vinj lą noj Hrista lu Muraru şi-l' spunj la tati cą focu ąj azor şi trubujaşti s' lj duţim şi noj oilj. Io şi cu lanţ fičor ną ządędim şi noj dupu oj să žutom şi noj la gunirę ńel'il' dupu oj. (5) Cătilin cătilin žunsim an Pasiţ. Cola vę multj bil'uţj dj oj şi caprj şi mul'ţ omiń, cą toţ ţirçu s' lj trecă prin şiu foc. Cą dutricură toţj oilj şi caprilj, tricum şi noj prin şiu foc şi lą fuzirę casă lom cătj un tăčunj dj şiu foc. (6). Dj con işorâ vąmpirğiil' nu părâ si faţi şiu foc. Vąmpirğiil' są nişti omiń carj lą ved vąmpiru şi-u tălčos njbunil'a din vitj. Ia cum lą tălčaşti vąmpirğia dalacu, vąmpiru ili njbunil'a din vitj. Lj scot toţj vitilj an unâ pul'anâ marj. (7) Al' ampl'ą an tufec cu unâ sută

şi un dj şacimj minutj ca gărnuţu dj mel', lę an un sicul' mel' cu gărnişor şi lj dinzură toţj vitilj cu mel', cą să nu potă işorj vąmpiru din cutaru dj mel'; aţi lą lę tufecu vąmpirğia şi antră prin vitj s' lą află an ţi partj ai scuns. (8) Zalagă-tj anco, zalagă-tj dincola, spar-ti dinco, spar-tj dincola, pană lą dună an vrin loc strimt ili prj vrină vită. Unâ cą lą lęzj din vitj, al' turçşti cu tufecu şi acu lą tălčaşti, jasi nişti sondzj ancl'igat ancă cald, cu pară din jel, şi mult putj; (9) ară acu nu potj s' lą tălčască si sparj njbunil'a şi fuzj din vitj. Dupu ţi lą tălčaşti vąmpiru, nu mor viki lantj vitj, saldj ţelj ţi są čąpnitj dj njbunil'ă mor, amą şi multj scapă. Con lj angărdeşti cu mel' vitjlj vąmpirğia, tunţę toţ omińil' carj să cola trubueşti să tacă, şi carj jundj şi află cola rămonj cą nu-j binj să si mičcă. (10) Cu mel' ocl'i vizuj cum ąu tălčo njbunil'a vąmpirğia din nostrj oj. Io nu virues an băbeşt adetur, dintru ţę mult cătaj să ved ţi faţi vąmpirğia, amą nu putuj să-l' aflum mardzina cum fęsj. Dj čudirj lucru cą dj jundj murçu i-zuua cătj ţinţ şasi vitj, dj cą lą tălčo, nu muri nitj unâ vită viki.

XI

A z ă r d i s i r j l u c l' a g u

(1) Cl'agu si scoţi maj mult dj lą jez; con no-arj dj lą jed, si faţi şi dj lą lanţ minuţ, ma aj maj molj. Dupu ţi si scoţi, si ampl'ą cu unâ monâ dj sarj şi lą zącăcaşti dj par lângă foc ili an lant loc. (2) Djcą si uscă bun, poţ să-l rup şi să-l puń an un misur, an carj si punj apu şi si lasă să si 'nmol'ą, dupu carj si stricorâ cą să no-aibă gaž. Napcum si ampl'ą an şişur. Din şiş, con aj ihtiza dj cl'ag, tureş an lingură şi puń an laptj.

XII

Ž o c d i f i č o r

(1) Con ţer să si žocă fičoril' vrin žoc, cą să vędă carj să zącaţă pişin, lj pun bușilj an urdinj, unâ dupu lantilj şi unu din jel' zącaţă să da cu bușu dj lą direpta monâ prj bușilj lu fičoril' şi să zică:

(2) Unlj	bunlj	3) Şasilj	casilj
Doilj	boilj	Şaptlj	laptlj
Treilj	Peńlj	Optlj	coptlj
Patrulj	catrulj	Noulj	uoulj
Ţinţlj	upinţlj	Zeţilj	birbeţilj.

(4) Şi prj lu cruj buş să cadă „birbeţilj", ţela s' lą zącaţă prima žocu.

XIII

Lant žoc

(1) Pulicaru zeĭst zis-aŭ vrinâ ŏră: „Aĭ să ruĉom!“.
Lantu dĭ pŏn dĭ ĭeĺ ăntrĭbat-aŭ: „Cu ţĭ?“
Mĭžlucanu zis-aŭ: „Cu ţĭ dat-aŭ Domnu“.
(2) Ninĭlaru zisĭ: „Aĭ să-ŭ furŏm lă popa vrăĉa dĭ ńarĭ“.
Micu lă zisĭ: „S' vă spun“.
Tunţe lă căţară şi l'ă tăl'ară capu, dintru ţe ĭeĺ ăi măi mic dĭ lantĭlĭ zeĭstĭ, ără mĭžlucanu, dintru că zisĭ cu ţĭ dat-aŭ Domnu, dĭ ţe Domnu lă crescu măi marĭ dĭ lantĭlĭ zeĭstĭ.
(3) Fĭĉoril' carĭ ţer să creşcă măĉcaţ, să zică cum zisĭ mĭžlucanu zeĭst, cŏn ţer dĭ lă mumă-sa pŏinĭ: „să mănanc cu ţĭ dat-aŭ Domnu“.

XIV

Găţă Baba

(1) Găţă baba,
Torsĭ baba
Doŭ fusĭ,
Lĭ pusĭ
Prĭ pulĭţă.
Vinirâ oilĭ,
Lĭ măncarâ,
Lĭ pişarâ,
Lĭ căcarâ.
(2) Nŏ-arĭ Muşa
Ni cămeşă
Ni fustan
Ni mărĕžă
Ni ĉărŏp
Ni ţiva ţiva ţiva.

(3) Ţista žoc lă cŏntă lă minuţil' fĭĉor. Lă caţă fĭĉoru dĭ doŭli moń, ăţĭ lă mĭĉcă şi năintĭ şi năpoĭ şi cŏn žundzĭ lă sfârşŏrę, tunţe lă răzmĭĉcă fĭĉoru mult ăn curŏn.

XV

Văti Gabu

(1) Văti gabu gabu
Toţĭ vaţlĭ vinirâ.
Pusta cusă nu ŭ-arĭ
Cutru jun' s' nă duţim
S' u ubidim?
(2) — Cutru ropa 'nţăpată.
— Jundĭ-ĭ ropa 'nţăpată?
— La fusu dĭ morâ
— Jundĭ-ĭ fusu dĭ morâ?
— Lă lŏ valę.
(3) — Jundĭ-ĭ valę?
— Aŭ (= ăŭ) biju bou.
— Jundĭ-ĭ bou?
— Lă măncŏ lupu.
— Jundĭ-ĭ lupu?
(4) — Lă tălĉŏ luvaĉu.
— Jundĭ-ĭ luvaĉu?
— Z' dusĭ 'n păzărĭştĭ
— Ţĭ să facă 'n păzărĭştĭ?
— Să cumpără lă cădona roş ĉoulĭ.

XVIII

Mĭnĉuń

(1) Ań[1] am dojsprăţĭ dĭ fraţ, tucu sĭ ţăpes, nu sĭ pot žundzĭrĭ. Ugudę ţĭ-ĭ? *(Ĉarcu dĭ morâ).*
Ań am unâ babâ, urdă cacâ. Ugudę ţĭ-ĭ? *(Morâ).*
Ań am doučpatru dĭ cal' al'b şi un roşĭ 'n mezluc tucu l'ę cluţăjaştĭ *(Dinţil' cu limba).*
(2) Lizĭtlĭă-ĭ, dulţĭ-ĭ, ăn mĭsur nu sĭ punĭ. *(Sonu).*
Ań am unâ scafă, žumitaţĭ dĭ ęa-ĭ vin, žumitaţĭ-ĭ răkĭă. *(Ou).*
Un fratĭ şi unâ sorâ, tucu sĭ putires, nu pot să sĭ žungă. *(Luna şi sorlĭ).*
(3) Ań am unâ babă cu un piducl'u 'n frunţĭ. *(Struminarę).*
Ań am un dęd, nŏptę iasĭ, zuŭa sĭ scundĭ. *(Lostu).*
Ań am un dęd, prĭ jundĭ treţĭ, drum dară. *(Pălgocu).*
(4) Ań am unâ babă, bob sęminâ. *(Capra).*
Sifcĭ fuzĭ, bęlcĭ lagă. *(Acu cu l'adinu).*
Ań am unâ babă, tucu şi ĉucureştĭ prĭ foc. *(Pirustia).*
(5) Ań am un dęd cu unâ mănuşă 'n gorb. *(Ţostu).*
Ia-ŭ, ja-ŭ, şi nu-ĭ. *(Iscra).*
Scandălă, mandălă, din pimînt păn' dĭ Domnu. *(Fumu).*
(6) Ań am un boŭ, tot antră 'n pl'amniţă, ăncă cŏda nu-l' antră. *(Pęra).*
Ań am doŭ suror, tucu sĭ putires, nu pot să sĭ žungă. *(Vârteşlĭ).*
Ań am un dęd cu 'n maţ pristĭ ĭeĺ. *(Rudaĭnu).*
(7) Ań am patru fraţ, toţ ăn unâ cămeşă. *(Luşnacu).*
Ań am unâ cutiă plinâ dĭ roş mirğań. *(Călinca).*
Ań am unâ biserică prĭ un direc sta. *(Burţĭlĭ).*

XIX

Tucmirę

(1) Ca să žungă un fĭĉor dĭ tucmirę (că să sĭ facă cupilaş), mumă-sa caţă să turęscă lafur prĭ lă mumă-sa lu fęta, dupu carĭ ţerĭ s' lă tucmęscă fĭĉoru, ĭli prĭ lă lantĭ mul'er, zăntunĭĭ lu fęta. Acu vędĭ că mumă-sa lu fęta va şi ęa că să sĭ ăncuscră, tunţe fĭĉoru (cupilaşu) trimęţĭ un strojnic casă lă fętă. (2) Strojniclocu lă fac măi mult mul'erlĭ. Strojnicu, că să antră ăn casă lă fętă, fęta sĭ scundĭ, acu ştiă că vinĭ să-ŭ struĭască. Strojnicu

[1] Din lipsă de semn pentru *g* iniţial, cuvîntul *gŭ* e redat regulat prin *Ań*.

ziţi: „Ţireţ ǫspiţ? (Va si scutură găl'ińl'i?)". Stăpǫnu ziţi: „Cari fuzi di ǫspiţ?". Şi şedi stroinicu ạn buğac şi acu caţă să rǫmă cu maşa prin cạnuşă, tunţę si 'nţilęzi cạ-u ţęri fęta. (3) Muma ili tată-su lu fęta, ili vrin lant soi lu fęta ạl' ziţi: „Mará mult ạu burveş ugnişte, cum ţ-ai lucru?" Ięl ziţi: „Sam vinit di bun". Lantu ziţi: „Domnu bun să facă! Spuniţ i-i?" Tunţę stroinicu spuni cạ-i vinit să lạ-u ţęră fęta dupu filęan cupilaş. (4) „Elbet! cạ nạ dat-au Domnu fętă, toţ pot să nạ-u ţęră, şi un ţiupc pǫţi să nạ-u ţęră; tucu s' nạ zạprintrjbǫm ună printru lant, di napcunta să-ţ spunjm". (5) Ţęşti lafur lj zic cǫn ştiu cạ şi jel' şi fęta lạ va cupilaşu, ạră acu ştiu cạ fęta nu lạ va şi lạ jel' nu vulusęşti tunţę ạl' zic: „Domnu z' vạ lạ facă cu vęc, tucu ubidiţ-vạ-lạ cásmetu ạn lantă parti, dintru cạ nǫstră fętă nạ-i mică, nu nạ-i žunsă ạncă di tucmirę". (6) Cạ fuzi stroinicu, muma ạu ạntrębă fęta dali lạ va ţela cupilaş. Fęta, acu da cạiloc cạ bun ại, ạl' trimęţi ạber să vină cu nişanu (cu bilęgu). (7) Tunţę stroinicu vinj cu unạ k'itcă cu cǫti-va parj prj ca şi cu ună furlină şi vrină sărvetă roşi, ạră fęta ạl' trimęţi la cupilaş ună k'itcă cu cǫti-va parj şi ună zăiğă, pudveski (bęti), şi acu-i vută fęta, şi čarǫp. Pạnạ să sfărşască stroinicu struiniclǫcu nu-i binj să mănancă pǫini lạ fętă. (8) Nạinti, cǫn si tucmęu, popa lạ cănta žumitati di curuni şi tunţę ạş skimbau şi ninęljlj. Din zuua di skimbarę nişanu si slágáes lor (zántunij) şi lạ sfacạ bună zuuă, cạ Paşt, Cărcun, Sămğordz, Lazar, Zạpustirę, cupilaşu trimęţi pučlon ună turtă cu măncătur şi cu furlíń şi şámij din ţi ạn ţi mai buni. Lạ Lazar si duc şi čonlj. (9) Fęta şi ęa trimęţi darur lạ cupilaş şi lạ mul'arę, ili fęta carj si duţi cu pučlonu. Nişti fęţi trimet şi lạ socru, soerá şi lạ lanţil' din casa lu cupilaşu. Dupu ţint şasi meş di la bilęg fac „marę tocmă". Lạ marę tocmă si faţi žumitaţi di nuntă. (10) Cupilaşu păzárisęşti un gajdağiă ạncă cu vạcọt şi ţista priună cu ǫmińil' lu cupilaşu si duc sfirindurlę lạ fętă cu pučloni, cu răzint şi cu ţirdanu di furlíń şi cu şămiă, şi, dupu ţi ţină lạ casa lu fęta, l'ạ dăruęşti şi-ş fug pristj nǫptj. (11) Tot mạstrafu lu marę tocmă lạ faţi cupilaşu. Darurlj lu cupilaşu lj punj fęta pri pučlon, ạră la lanţil' lạ lj punj prj direptu numirj, şi lạ-u sărută lạ toţ mǫna direptă, ạră lạ mul'er şi prj ubraz. Toţ dăruiţil' ạl' dau lạ fętă cătj ună parj carj cọt va. Tǫtj darurlj ţi lj da fęta si pun, si 'nşară prj ună fuńă şi mǫinista vin lumę să bę rạk'ia şi să lj vędă, ạră ţęlj ţi lj trimęţi cupilaşu lj 'nşară ạn lu fęta casă. (12) Tel'a ţi vin să cistęscă zic, dupu ţi lj ved darurlj, lạ socri: „Cištită-vạ!" Socril' zic: „Spulaiti, să iţ ţii, z' va si tǫrnă şi lạ voştrj fičor". Ciştirę si faţi ună săptămǫnă, napcunta lj mută darurlj di prj fuńă.

XX

Cǫn si duţę lạ ǫsti

(1) Nạintj nu ra cạ cmo. Tunţę trimitęm şi lạ ǫstj cătj un om din cătun. Cạ vinę ạberu di ǫstj, niţi un nu vrę să si ducă. Toţ ţiręu parj să da, saldj să nu si ducă lạ ǫstj. Nişti or si turęu sorţ ǫmińil' din cătun, carj să si ducă, ạră nişti or dunau parj di lạ toţ şi lj dădęu lạ un fucăra şi ięl lj lạsa lạ fičor parlj şi si duţę lạ ǫstj. (2) Nişti din ţel'a ţi si turnau, duţęu şi lantj parj di lạ ǫstj; ạră nişti murçu. Cǫn k'inisę din cătun, si l'erta cu toţ şi-l' dădę cătunu şi un doj cal'. Şi din nostru cătun un doj moş si vęu dus lạ ǫstj ạn Vidin, Silistra, Sevastopol şi 'n lantj locur. Tunţę-u vidęu tuna, cǫn buča toţ si zạtrimurau.

XXI

Başibuzucu

(1) Moşil' nạ spun cạ di mulţi or ạntrai-au ạn nostru cătun başibuzucu. Ună ǫră cạ vinit-au ạn cătun, l'ạ dunat-au toţ dinaintil' ǫmiń şi mult l'ạ bătut-au ạn mezlucu di cătun, cạ să lạ dal pari. Cạ lạ lară pari, napcunta lạ lj izdunară şi casilj. Ați cạ lj dunară casilj, lj dunară toţ cal'il' din cătun di lj ạncarcară lucrilj şi lạ sfacạ cal l'ạ lară săibia dupu ięl. (2) Cạ si dus-au di lj discarcat-au lucrilj, l'ạ bătură bun bun săibil' şi l'ạ trimęsiră fạră cal' năpoj. Ună lantă ǫră cạ vinit-au ạn cătun lj pus-au să žocă mul'erlj şi si rădęu cu jalj. Lantă ǫră, cạ ạmpl'at-au un cạzan di unt şi lạ pus-au ạn loc di scand lángă cạzan, dędu Cuguşu şi un Turc săzut-ău pri ięl cạ pri scand, di-u ạnvărtę alva din cạzan. (3) Cạ si nạmăncară, napcunta lạ 'ncạlicau ǫmińil' ţi l'ạ flạjau şi si rădęu cu jel'. Lạ fuzirę, dunau lucrj di prin casj. Lumę din cătun, cạ uza cạ vini başibuzucu, fuzęu nạfară di cătun, prin gărnişoră şi prin munţi. (4) Toifurlj durmęu, ạră barbaţil' vigl'au cu tufęţilj. Ună ǫră şi ună casă arsiră, ạ lu un popă. Nişti or di cạ si nạmăncau ạn ună casă, lạ fugă ạl' ţiręu la săibia şi „dişparasi" (pari prj dinţ).

XXII

Frendzil'

(1) Pạnạ nu rau viniţ Frendzil' prin nǫstrj locur multi parj cạzạndisęm, cạ nạ dutęm cu cal'il', şi di urdina 'ncarcam kirijur. Nạ dutęm cătj cu ună sută di cal' pạnạ 'n Vrańa, Niş şi 'n lantj

casăboi și 'ncărcam ier mult. Con vineu kiragiil' ca zasunau cal'il' cari cu brâncal'a, cari cu cloputi, cari di cari cu mai mari, di ancă di pristi un sat si uzau. (2) Ati ca si zavârveu cal'il' pristi cătun căti un sat si vârveu. Tunte nu ve boncur ca cmo și parli ti li cazandisem li 'ngrupam an pimint: ancă ari prin pimint angrupati di teli pari. (3) Con vinirâ Frendzil', noi na bucuram, ca dădeu multi pari la argatil' ti la sirbeu la drum, ama napcunta picăsim ca nu ra la buna, ca una ca-s la dărară pamporu prin Sivgilia, la si tal'o drumu la kiragii, ca pamporu mai pri ieftin purta lucri. (4) Vem sirbit și noi la Frendz și l'a vizum ti omin sa. Mult sa buă, tucu săldi un lucru nu la-i bun: ăncurę, vinirę și pri postur iel' merg repa, aș mărses. Niti zițeu ca sa cătuliț, di te mărses. Nu putem s' na lom din limbă cu iel'. (5) Con tirę di la mini tiva-godę, ca videu ca nu știu ti țeri, una și una, tucu scoti-la mulivu ati tucu dară-la pri vrină ploc̆ă ili pri carti șeiu ti la tirę. Drat omin rau Frendzil'. Cafcu ra șeiu, aliz tari la dara.

Uzot di la Stoiči Voltę din Lundziń, di 65 di ań.

XXIII

Cum ra naințî

(1) Naintî, con nu ra cota 'nvițată lumę, mai bun tritę, ca nu știja drăcloți. Domnu la dădę biriket mult. Gărnișoru, gronu, sjcara și lantîlj siminătur idvai li pripurtau. Boi, oi, capri, porț, toț veu. Dica cățară să jasă țiștę 'nvițații', fuzi Domnu din lumi, ca 'nvițații' cu dracu sirbes, ič nu la cunosc Domnu. Zic ca au-ari Domn. (2) Di te și Domnu nu da mo biriket cum dădę naintî: anvițații' na sparsjră. Iel' na dusjră cumiț, antarț, tălcitur, aptanoi, tertur ună printru lanț și lantî njbunil'. Cum sa nu vină njbunil' con mărses iel' și nu la cunosc Domnu? (3) Și naintî Domnu fătę nișan dintru vrin njbun. Una oră ca si fęsi una susă di toți apîlj sicnirâ și biriket ič nu si fęsi, și ca si fęsi una scămputiă, di oca di fărină ra doi altăloț și ară nu putei flari. Si dutę lumę dupu fărină pristi doų-trei zoli diparti și nisti fară fărină si turnau, ati ra direp Past. (4) Tuntę dunau urziț di li irbeu an căldari și la puneu săldi una monă di fărină di măncau lumę. Bun, ma ară ra mai žuni insanu. Ca si namâncau di urziț, ati isau an Past și žucau totă zuua an or și nu si umărau cum na umărom noi cmo. Tuntę ginau pan' di una sută, una sută și doųzoț di ań. Iundi ari cmo tor omin?

XXIV

Trei frați

(1) Aș (= aș) fost-au vrină oră trei frați luvač: doil' orb, unu nu vidę; aș veu trei tufcți: doulj fronți, unu fară tapangă. Z' dusjră la lov și la isoră trei l'epur: doil' la fuzirâ, unu nu puturâ s' la catâ. La turnarę cucnirâ la una portă, și iso „Niți-carji" și la 'ntribo: „Carj it, și la mini ti ubidit?" (2) Iel' al' zisjrâ: „Im trei frați și na vem trei tufcți, doulj fronți și unu fără tapangă. Na dusjm la lov și na isoră trei l'epur, doil' fuzirâ, unu nu putum s' la catom. Cmo vinim ua la voi s' la jarbjm". „Niți-carji" la zisj: „Binj ca viniț, ca și jo-ń am trei olj, doulj fronți și una fară cur. (3) Tucu ń-ai fricâ să nu it fur, di acu-ń lecu un orb di va-u dau pristi cap z' va la frong capu". Ca uzoră șa, fuzirâ și z' dusjră 'n păzăristi și li vindură tufcțili prj trei mil' di groș și-s lară trei mil' di oi, și orbu li mumę, ară țela ti nu vidę li gunę, și z' dusjră cu jali la paștirę. Și jo-ń vinii di cola.

XXV

Cum și fęsi fičoru terb

(1) Au (= au) fost-au vrină oră un tată și una mumă. Iel' aș vut-au trei fičor și trei feți. Una zuuă dusi tată-su carni și-u pusi mumă-sa și jarbă. Cum si jerbę, cățară fičoril' să vină un căti un și să țerâ căti una mučcată di bibă. Ca lo mumă-sa la unu do, la lantu do și sfârșo carnę din olă. (2) Tuntę mumă-sa aș tal'o țița și-u pusi si jarbă di țină, ca mult al' ra fricâ di bărbată-su să nu-u țertă. Ca vini la țină, cățară să mănancă, și bărbatu al' zisi la mul'arj-sa, ca dumâncară: „E! mul'arj, mult dulți-i carnę di țesta seră"; ară mul'arj-sa al' zisi: „dulți-i ca di om". (3) Bărbatu antribo: „cum, ca di om?" Mul'arę zisi: „ca di om, ca țița ńi-u puș să si jarbă, dintru ca carnę ți-u duseș fičoril' au mâncară". Bărbatu zisi: „cota-i dulți carnę di om!" Și al' zisi scungos la mul'arj-sa: „dilmi cota-i dulți carnę di om, ai să 'ncl'idim un fičor și una fetă să l'a rânim bun di să l'a žungl'om. (4) Mul'arj-sa si căndisi, și anclisjră un fičor și una fetă și cățară să l'a rânescă cu toți turliili di măncătur. Fičoru cu feta mult rau bucuroș ca târčau ca iel' mai l'a milues tată-su și mumă-sa, di te cota bun l'a rânes. (5) Una zuuă si dusi mai micu frati lângă iel' an udaja lor și la zisi: „Dată-ń și la mini unec năut di să va spun dintru ti tati și mama cota va rânes". Fičoru cu feta al' dę-

dîră şi lă îel unęc di lor măncătur şi lă spusi: „mama cu tati ţer z' vă žungl'ă, di ţę cota bun vă cată". (6) Feta cu fičoru că si spărură, işoră din udajă, aţi aş lară k'aptinu, cutę şi briču şi lară drumu să fugă. Că priubidiră mumă-sa cu tată-su că nu sa cola, şi unâ şi unâ lągară dupu jel' s' l'ă caţă. Fičoril' lagă, mumă-sa cu tată-su ląga; că lągară lągară l'ă pruk'ară s' l'ă žungă. (7) Tunţę jel' lă turîră k'aptinu şi din unâ oră si fęşîră dupu jel' nişti spiń di niţi pul' nu putę să trecă pri cola. Mumă-sa cu tată-su pănă să jasă din spiń, fičoril' lară migdan. Că lągară, lągară tată-su şi mumă-sa, ară l'ă pruk'ară şi tunţę jel' ău turîră cutę şi unâ şi unâ si fęsîră dupu jel' spilj şi cremnj smăcătoşi di ţiva nu putę să trecă prj cola. (8) Cu tótă mǫnca idvaj tricură tată-su şi mumă-sa prin ţeli spilj, amą fičoril' lą turîră briču dupu jel' şi di unâ oră si fęsi gǫli cuţoti, şi că vizură şa tată-su şi mumă-sa si umărǫră şi si turnară năpoi. Feţa cu fičoru trasîră năinti şi 'n drum flară unâ bărǫcă di apu şi fičoru, cum ra zaprins di apu, ăl' zisi lą sorá-sa: (9) „Dodu, apu ăń ţi bę, să bęu din ţęsta bărǫcă.—Nu lą doda, că ţista-i pişat di ţerb, di s' ţi faţ şi tu ţerb". Fičoru ănţilęsi şi nu biju. Mai 'ncola flară lantă bărǫcă şi fičoru zisi: „Dodu, nu pot să trăes, să bęu di ua. — Nu lą doda, că şi ţista-i pişat di ţerb, ia mai 'ncola, ia arj unâ ceşmă, di cola să bem". (10) Fičoru ară cándisi şi trasîră năinti. Mai 'ncola flară lantă bărǫcă şi fičoru nu putu să trăiască, si plicǫ şi biju şi unâ şi unâ si fęţi ţerb.

Feţa, că vizu că fratj-su si fęşi ţerb, caţǫ să plongă. Ţerbu şi jel caţǫ să runęscă lǫcrăm şi şimidoil' priună aş amnă şi žunsîră lângă unâ ceşmă. (11) Lângă ceşmă vę şi unâ tăpolă mult naltă. Ţerbu ăl' zisi lą sorá-sa: „Puń-ţi, dodu, tu prj ţęsta tăpolă, di jo s' mi duc să pasc şi să-ţ duc şi lą tinj măncarj". Feţa si pusi prj tăpolă, ară ţerbu fuzi ăncola şi i seră vinę di-l' duţę măncarj. (12) Unâ zuuă si dusi fičoru lu 'mpiratu s' lą dapă calu lą ţę ceşmă. Calu caţǫ să da cu picorlj, să nicl'ază şi să cată cutru tăpolă, jundi ra feţa. Fičoru lu 'mpiratu si čudę coţi nu bę ţista cal apu. Şi că si pucătǫ 'n sus vizu prj tăpolă unâ fetă „sori 'ncręşti". Fičoru-l' zisi: „Disfǫ-ţi, fętu, di cola". (13) Ea ič nu si zăcăta cutru jęl. Că vizu fičoru lu 'mpiratu că nu va s' si disfacă, pusi argaţ să-ų tal'ă tąpola di să-ų disfacă feţa. Că tal'ară, tal'ară argaţil', că vini ăncă lą unęc nu putură să-ų dutal'ă şi-ų lăsară di lanta zuuă să-ų dutal'ă. Serta, că elă ţerbu, că vizu tąpola tal'ată, caţǫ să plongă şi să lingă lą tąpolă şi-ų fęşi cot ra grǫsă ăncă cota-ų ăngruşǫ. (14) Că vini mǫinista fičoru lu 'mpiratu, că-ų vizu tąpola ăncă cota grǫsă, căţǫ mai mul'ţ argaţ Că tal'ară tal'ară tótă zuua şi jel' nu-ų putură dutăl'arj şi rămasi

'ncă unęc. Serta, că vini ţerbu ară, că lą lindzj, lindzj ąu fęşi 'ncă cota. Fičoru lu 'mpiratu, că vizu că nu poţi să-ų disfacă cu tąl'arę, caţǫ să si čudęscă cum să facă să-ų disfacă. (15) Tunţę işi unâ babă şi-l' zisi: „Áj culaj ţista lucru. Ţo să-ų disfac feţa". Şi-ş lǫ foc, unâ cupańă şi căldarę şi si dusi să spęlă lą ţę ceşmă. Baba lą prinsi focu sup tąpolă şi-ąu pusi căldarę ničcum prj foc şi caţǫ să punâ apu prj ea. Feţa, că-ų vizu cum ąu puni căldarę, ăl' zisi: „Nu şa, babu, ąu puni căldarę, tucu l'umintra". (16) Că si pucătǫ baba 'n sus ąu vizu feţa şi-l' zisi: „Oh, lą baba, di jundj ań ţi scǫsi Domnu ua? Disfǫ-ţi să-ń spuń cum si punj, că jo nu ştiu, nu-ń ţi vędj". Şi feţa si mîncunǫ şi si disfęsi. Şi fičoru lu 'mpiratu carj ra scuns cola ąu grăbni şi fuzi cu ea casă. Serta, că vini ţerbu, nu-ų flǫ soră-sa şi caţǫ să-ų ubidęscă şi-u flǫ că lu 'mpiratu fičor ąu vę lat, şi că-l' ţi dusi lą porta lu 'mpiratu ąu frǫnsj cu cornilj. (17) Dimneţta, că si sculǫ, 'mpiratu ąu vizu porta frǫntă. Feţa 'nţilęsi că fratj-su-i. Căţǫ 'mpiratu maistur şi pusi lantă portă mai sănătǫsă, amą serta şi ţęsta-ų frǫnsi ţerbu. Mǫinista, că vizu 'mpiratu că şi ţęsta portă-i frǫntă, ąu dărǫ ăncă mai sănătǫsă, şi-ų unsîră cu cătran, că s' lą caţă ţela ţi-ų frǫndzi porta. Că vini ţerbu ară serta, că fęşi să da cu cornilj 'n portă si zălipiră di cătran şi si caţǫ şi nu putu să fugă. (18) Că si sculară dimneţta ămpiratu cu lui taifă lą flară ţerbu cąţat di portă. Lą lară şi lą žungl'ară, ară feţa cot poţi scunğoş plǫndzi. Lą pusîră şi si jarsi carnę şi serta la ţină toţ mąnancă carnj di ţerb, ară feţa runę lǫcrăm şi lj duna ǫsilj di la siniă şi lj 'ngrupǫ 'n grădină. (19) Din ţelj ǫsi că-s işǫ un mer di 'n tótă lumę nu vę tarj mer, şi că si 'ncarcǫ di męrj i-zuuă, că du-ţi feţa să rupă, meru si plica 'n žos di lj žundzę feţa męrjlj; ară că du-ti fičoru lu 'mpiratu să rupă, meru si 'rdica 'n sus şi nu putę să rupă. Că vizu şa fičoru lu 'mpiratu si 'nvirinǫ mult şi lą tal'ǫ meru şi lą arsi 'n foc. (20) Feţa di multă mǫncă ąu dănǫ tótă čănuşa şi-u ăngrupǫ 'n grădină. Din ţę čănuşă işoră 'n grădină nişti trăndafil' di 'n tótă lumę nu vę tǫr. Că du-ţi feţa să rupă, putę că să rupă trăndafil', ară fičoru lu 'mpiratu că du-ţi să rupă lą 'mbudau şi nu putę să rupă niţi-un. Tunţę fičoru ąu ăntribǫ feţa cum ąi sibepu di ea poţi să rupă, ară jęl nu. (21) Şi feţa-l' spusi că trăndafil'il sa işǫt din čănuşa lu meru, meru ra işǫt din ǫsilj lu ţerbu, ară ţerbu ra fat luj fratj. Di tunţę nu l'ă pričăpcăiră trăndafil'il' şi şi ąu ănmiruseu tótă avaja di dinzur di casa 'mpiraţescă. Şi jo-ń vinij di cola.

XXVI

Picuraru şi dracu

(1) Ună duminică, vinj picuraru dj la oi şi dică si zăprimini unęc, k'inisi şi z-dusi şi ięl că totă lumę la biserică. Că antrę annuntru, al' ţi lę crielu dj multă videlă dj luminor, şi bir-carar lumę prindęu şi lanti prj la somţ. (2) Că vizu şa, lę şi ięl ună luminari dj prj păngor, cot cărligu lui şi slăgăja cu crielu la carj somt să l'j-u prindă. La Cristos? La Bugurodiţa? Că cum prindęu toţ? Con si pucată la unâ partj, la vędj dracu zugrafisit şi ięl prj zid; amă niţi-un no-arj să-l' prindă la ięl luminor. (3) Şi-ş zisi: „Fikiru! la ţista niţi-un nu-l' prindj vr'unâ luminarj". Şi unâ şi unâ, au prindj luminarę lui şi-u ămprostă antru dracu, şi, dică s-fęsi un-dou suti dj cruţ şi mitoń, işo şi ięl din biserică, con işa totă lumę. Fęsi ţi fęsi casă şi z-dusi ară la oi. (4) Sęrta, pristi noptj, con durmę, vinj dracu la ięl şi unâ că la vizu la cunoscu că-j ţela dj prj zid, la carj l'j-u prinsi luminarę, şi la antribo: „Ţi ubideş tu ua?" Dracu-l' zisi: „Dintru bunu ţi-ń la făseş tu astás, vinij şi jo să-ţ fac la tinj un bun. (5) An ţela locu, sup tę ropă, arj un căzan di parj, tucu unâ că s-ti scol', să sap dj să-ţ la scoţ, dintru că tou căsmet-ai. Şi că să nu la ul'iţ locu, şătăjá-ti prj ropă, că să-u ştij". Picuraru fikiru, bucuros, bucuros, si isşătăi prj ropă şi, tăman si duşătăi, si diştito şi, con să vędă, ţiii! tot aş ra isşătăit sub ięl. (6) Tunţę anţilęsi, fikiru dj picurar, că ţela dj prj zid, la carj l'j-u prinsi ięl luminarę, nu-ş fost-au somt, tucu-ş fost-au „lup-mâncă-la" (= dracu).

Dj tunţę ramasi fafu: „la drac să faţ bun?".

XXVII

Piştaru, lisiţa şi lupu

(1) Unâ ora un piştar kinisi să vindă peşt. An drum flo unâ lisiţă că mortă şi-u lo şi-u prituri an pănăgon. Lisiţa cato să turcească din coşă peşt şi la una partj şi la lanta dj drum. Că si pruk'jo piştaru dj catun, sări lisiţa din pănăgon şi-ş l'a dunę toţ peştil' şi-ş l'a dusi la gaură şi l'a ănşărę. (2) Ea fost-au cătată fărtaţ cu lupu. Lupu au vut-au lat an ospiţ, cmo la vicăi şi ea lupu, că să l'j-u vędă casa. Că vini lupu, al' zisi lisiţa: „zăstę tu unęc, jo s' mj duc la apu, tucu să nu ti pucaţ an sus, că arj spiń an strop, să nu-ţ cadă 'n ocl'j dj să urbeş". (3) Că işo lisiţa, cătilin, cătilin, si pucato lupu an sus şi vizu că totă gaura ra nşărată cu peşt. Unâ că vini lisiţa, al' zisi lupu: „lisiţu, dj jundj la luviş tu ţiştę peşt?" Ea-l' zisi: „dj la morâ, dj sub bucă". Lupu-l' zisi: „nu si poţi şi jo s' mj duc să luves? „Lisiţa-l' zisi: „si poţi". (4) Lupu-l' zisi: „cum si luves?" Lisiţa-l' zisi: „să-ţ lez un k'jup dj codă, dj să antriş sub bucă, dj să si ampl'ja k'jupu: tucu stoi, jo să antrum an morâ, să la minčun muraru să nu jasă s-ţi tălcęscă". (5) Că 'ntro lupu sup bucă, stătu mora. Muraru al' zisi la lisiţă: „lisiţu, dali tu ńi-u stirpiş apa, dj stătu mora?" Lisiţa-l' zisi: „nu, muraruli, că lupu antro sup čarc, peşt luvęşti". Şi muraru că la lo lostu, işo la lup nafară, şi tălča la lup, cu plin k'jupu dj apu, la fronsi k'jupu şi la prifronsi şi lupu. Ară lisiţa şi namâncę dj rusniţa lu muraru, ati si izunsi prin cap şi fuzi. (6) Că si fęsiră maj ancola dj morâ, si flară cu lupu şi-l' zisi lupu: „A! lisiţu, ţi mj 'ndiriseş! la puseş muraru s' mj tălcască!". Ară lisiţa-l' zisi: „A! lupuli, la tinj ţiva nu-ţ ai, dilmi capu ţ-ai sănătos, tucu la mini tot capu ńi-ai front, ja mózucu-ń cură". (7) Fak'iru dj lup virui. Lisiţa cato să pudrámonă maj napoj şi-l' zisi lupu: „ajdj, lisiţu, fo gairet!" Lisiţa-l' zisi: „Aman să mor an drum, nu pot să amnum, tucu-ţ mj rog, lupuli, s' mj lęi unęc čuš". Şi lupu si căndisi şi-u lo čuš. Lupu amna stimindurlę, ară lisiţa cot putę cânta: „Los sănătos portă, los sănătos portă!" (8) Lupu-l' zisi: „Ţi faţ, lisiţu? — Şa an disconţ la cap, că mult mj dorj". Şi că si pruk'jară dj gaură, scucni lisiţa dj prj lup şi antra an gaură. Tunţę lupu picăsi că ţiva nu-l' la lisiţă şi tal'o un čop să-u scotă lisiţa din gaură. (9) Că-u cato dj pičor, cato să zică: „Dj corni trazi batavoce, dj corni trazi batavoce!" Lupu-u ląso dj pičor şi cato un corini din gaură, tunţę cato să ţopă lisiţa cătirou: „Č,iiičirușu pičiru! čiiičirușu pičirușu!" şi lupu si strinsi la trazirę, şi co si rupsi corinu, căzu dj prj cremnă dijos an vali şi şa scăpo lisiţa dj fărtată-su.

XXVIII

Nç Bogdan şi zmeil'

(1) Fost-au vrină ora un om mult linos. Poini bilę al' ra lęni să mânancă. Ięl i-zuşă işa şi zăţę la sori prj la duk'an. Dukinğia cum vut-au vindut nari, vę picat prj k'upeng şi si vęu dunat multi must prj picăturli dj nari. Linosu au ardico mona cu totă stiuirę şi ca la-u dędj la must tălco coti-va. (2) Dj cola si sculo şi si dusi să bę apu dj la bunaru lu zmeil'. Că biju apu, pisăi unâ carti şi-u lipi dj bunar şi si fęsi ca zadurmit.

Unâ că si culco, vini zmeu cu foliji să lę apu, amă că vizu un om culcat lângă bunar si pruk'o dibindă şi vizu unâ carti

lipită dį bunar. Ău cântǫ și vizu cą zitę: „Io sam Nę Bogdan țela žunili, carį lą ună măinirį mil' dį sufiiti tălčǫș".

(3) Zmeu cą vizu cą-į cǫta žunį, cąțǫ să vicăęscă dį prima mąį cătilin, napcunta mąį zăcătirǫų „Nę Bogdan, Nę Bogdan" și Nę Bogdan sį sculǫ răzvicăit și-l' zisį: „Carį-į țista ți-ń spardzį sonu?" și zmeu zisį cu frică: „ąman! io sam, vinij să lęų apu, tucu dilmi și tu ieș cǫta žunį, noį im treį frąț și tu un patru". Nę Bogdan la ląsǫ să lę apu și priună kinisiră s' ducă lângă lańții' frąț. (4) La zmeį lą ra tirtipu, cą tǫtį lucrili din casă cu urdinį lį fățęų. Ună zuųă unu, lanta zuųă lantu. Vini urdinu să lę apu și Nę Bogdan. Ięł fikiru fǫlili nițį disǫrt nu lą putę purtarį, amį plin cum s' lą pǫrtă? Tunțę lǫ ună sapă și sį dusį lą bunar și cățǫ să rǫmă din zur dį bunar. Zmeil' cą știtară, știtară, cą vizură cą zăbăvi, sį dusį unu din ieł' să vędă țį si fęsi Nę Bogdan.

(5) Cą sį dusį, ęlą jundį rǫmă din zur dį bunar. Tunțę ąl' zisį zmeu: „Ți faț, fratį Nę Bogdan, dį nu țį arį să viń?" Nę Bogdan ąl' zisį: „ți-į țęstă mǫncă i-zuųă să purtǫm apu dį cǫta diparti? Mąį bun s' la lęų bunaru dį ųa s' lą duc ąn triușă dį s' nǫ iă mąį lesnic". Zmeu sį zątrimurǫ și cățǫ să sį rǫgă:" ąman, fratį, las' s' sta ųa bunaru, cą șa nǫ sį flǫ dį dęž, dį tinį nu țį trimęțim lą apu, noį să purtǫm." (6) Nę Bogdan sį căndisi și zmeu lą amplǫ fǫlili dį apu, lą lǫ pri gǫrb și pristį fǫlį sį prituri și Nę Bogdan, cą ra umărǫt dį rămarę din zur dį bunar, ațį sį dusiră casă. Lanta zuųă, ąl' vini urdinu lą Nę Bogdan să sį ducă lą lęmnį. (7) Ięł țį să facă, cą di lęnį nu putę nițį un lemn să ducă casă, lǫ un snop dį siğinį și cą sį dusį ąn curiă, zącąțǫ s' l'ą lęgă arburil' cu siğimi unu dį lant și cą zăbăvi mułt sį dusį ară unu zmeu, cą să vędă țį cǫta zăbăvi? (18) Cą z' dusį cola zmeu ę-la Nę Bogdan, jundį l'ą lęgă arburil' și lą 'ntribǫ: „Ți faț, fratį Nę Bogdan?" Ară Nę Bogdan ąl' zisį: „Ți-į țęsta mǫncă i-zuųă lęmnį să purtǫm? să-ų leg curia tǫtă, să-ų lęų să-ų duc lângă casă." Zmeu sį prudipirǫ și zisį: „ąț mį rog, fratį Nę Bogdan, lasă-ų curia, cą nǫ-į flată dį dęž dį noį s' nǫ purtǫm lęmnį, tu nu pǫrtă." (9) Nę Bogdan sį răzvicăi ąnvirinos și zisį: „dilmi nu vręț lesnicu, purtąț voį! „Scǫsį zmeu un arburį, lą lǫ pri numirį și sį dusiră casă. Zmeil', cą vizură cą nų-aų vrin air din Nę Bogdan, cąțară să-l' ubidęscă culaįų s' lą tălcęscă.

(10) Zmeil' sį 'nțilęsiră printru ieł' cą s' lą ąmpartă lą dormirę ąn lantă udaiă și-l' zisiră și lą ięł: „dintru cą im călăbălǫc ąn un loc, tu să treț să dorm ąn țę udaiă." Nę Bogdan sęrta tricu ąn udaja țį l'-u dędiră, amą picăsi cą nu-į bun lucru și l'ą uzǫ zmeil' cą sį lăfęų s' lą piară țę sęră. (11) Nę Bogdan lǫ un bucăm lą zăvil bun și lą pusį ąn locu jundį țirę să dǫrmă ięł,

ară ięł sį scunsį ąn lantă partį. Pristį nǫptį zmeil', cą-s jarsiră un cązan di apu, ațį cătilin, cătilin, ąntrară ąn udaja lu Nę Bogdan și-ų urniră apa pupărită pristį bucăm și-l' zisiră: „A! Nę Bogdan, crępă, scąpǫm dį tinį", și zmeil' fuziră ąn udaja lor. (12) Nę Bogdan, cą sį nădurmi dimnęțta, ąncą mănicat, sį scǫlă și lą sį dusį lângă zmeį și lą zisį: „bună dimnęță, frațil' meł'!" Zmeil' ąl' zisiră: „bună dimnęță, Nę Bogdan, cum tricuș tu țęsta sęră?"

Nę Bogdan lą zisį: „Cum să trec, ąń dędiț ună udaiă dį puriț plină. Țęsta sęră nu putuį să ządorm dį ieł'." Zmeil' sį răspucătară ună lańț și-ș zisiră: „Apa pupărita cą puriț ąl' țį fațį."

Cą vini lanta sęră, Nę Bogdan sį dusį ară ąn udaja luį și lą nąmisti ară bucămu prį pat, ąră ięł sį scunsį ąn lantă partį. Pristį nǫptį. viniră zmeil' toț cu sicurlį ąn mǫń, cą s' lą spargă. (14) Cą ąntrară ąn udaiă, zącąțară să da cu sicurlį pristį locu jundį slăgăiaų să-l' iă capu lą Nę Bogdan, și cąțară să-l' zică: „A! Nę Bogdan, la-s țį facă și sicurlį cmo cą puriț?" Sį sculară și sį dusiră zmeil' ąn locu lor. (15) Mǫinista, ąncą mănicat, lą sį dusį ară Nę Bogdan și lą zisį:" Bună dimnęță, frațil' meł'! — Bună dimnęță, Nę Bogdan. Cum tricuș tu țęsta sęră? — Cum să trec, frațil' meł'? Țęsta sęră un urǫt vis vizuį. Cą cǫn niștį cą șǫrp mį lăzęų pristį gușă și pristį cap."

(16) Zmeil' ară și răscătară ună lańț și sį zącudiră cą nu pot să scapă di ięł. An țę vręmi, sį uzǫ cą doį ąmpiraț sį bat. Zmeil', cu țela sibep, kinisiră priună cu Nę Bogdan, șiųa să sį ducă să-l' žută lą ąmpiratu, amą umutu lą ra, s' lą lasă Nę Bogdan ąn askeru ąmpirătesc și ieł' să sį tǫrnă. (17) Toț ąncąlicară prį cal' și lį strinsiră cal'il', să žungă mąį curǫn. Nę Bogdan, dį frică idvaį sį țănę prį cal și țăpa: „Cad, Cad, Cad." Zmeil' sį zăcudiră și zisiră ună lańț: „lą țista nu l'ą-į frică di țiștę 'mpiraț, dilmi cą 'mpiratu Cad lą ubidęștį. (18) Cą dį Cad mai žuni lant ąmpirat nų-arį, tucu aį s' nǫ turnǫm nąpoį, lant culaį să-l' ubidim." Și toț priună sį turnară nąpoį. Fikiru dį Nę Bogdan, nu cą ąmpiratu Cad lą ubidę, tucu-l' ra frică s' nu cadă dį prį cal, dį țăpa: „cad". Nę Bogdan cąțǫ să rățęscă dį zmeį și ubidę sibep să fugă di lângă ieł'. (19) Tunțę ięł lą zisį lą zmeį: „pąną cmo șăzum ąn vǫstră casă, cmo aį s'nǫ duțim ąn ǫspiț și lą mę casă."

Lą zmeį lą ra frică să sį ducă ąn luį casă, și-l' zisiră „Ți să fațim cmo lą ta casă? Lantă ǫră să vinim ąn ǫspiț. Cmo să țu dǫm partę ta țį țį cadį dį dutį să-ț l'ą vez fičoril'." Cą zmeil' țę cătaų, să scapă dį ięł. (20) Al' ąmpl'ară un fǫlį dį parį, și-l' zi-

sjră. „Leț-li țęști pari di-ț duți!" Iel și răzvicăi și zisi: „cum? mi lăcăști, io s' la port pri gorb foliji?"

Unu zmeu si cándisi, la lo foliji di pari pri spoț, ca să i'a ducă pona casă la Nę Bogdan. (21) La dutire casă, la cumpăro Nę Bogdan la toț șasil' lui fičor căti una soicâ. Ca si prukl'ară di cătun, Nę Bogdan, al' zisi la zmeu, tu amnă mai cătilin, io s' mi duc mai nainti să fac unęc azărloc, ca s' ti pruștet. Nę Bogdan, ca z' dusi casă, la li dędi soițli la fičor și la zisi: (22) „Ca să vină cmo un om, ua toț s'li dișcl'idiț soițli și să fațiț ca la tăl'are cu soițli și să zițiț: „Tati, carni di zmeu țirem." Ca vini zmeu an casă,ună ca antro, la zadinzurară fičoril' toț cu soițli dișcl'isi și cațară să țopă toț din glas: „Tati, carni di zmeu țirem". (23) Zmeu, ca uzo șați, tucu la dędi di pimint folili și ocl'i prin portă. Șa scăpară zmeil' di Nę Bogdan, ară Nę Bogdan cu lui criel scăpo di zmei și-ș cazândisi un toli di pari și-ș ții țiață și io-ń vinii di cola și la nimi țiva nu-ń dędi, șa mi țăpirâ.

XXIX

Ursońa și fičoru [1]

(1) Un tată aș vut-au un fičor. Țista zisi una ori: „Tati, ter un daș". Tată-su zisi: „să-ț lęu, il'ulj". Kinisit-au să si ducă an păzăristi și fičoru zisi: „și io să vin, tati". Tată-su'la lat-au cu iel.

(2) Ca pustâni an drum, tată-su la laso pri un arburi. Cola viniună ursońă și zisi: „disfo-ti, ca io-ț săm tętă". Și fičoru si disfęsi, și la lo ursońa fičoru, si dusi casă cu iel și zisi la urs: „veș, io ți lov bun duș?" Du-ți tu, să li vicăjeș lantili divutiń, ca io ter să dar ručoc". Ursu si dusi.

(3) Ursońa, con țirę să la žungl'a fičoru, al' zisi: „puni-ț-la capu pri prag". Fičoru la pusi opcu, ama ursońa zisi „nu-j bun pus". Zisi fičoru: „nu știu s-la pun, puni-la tu prima, să ved".

(4) La pusi ursońa, și fičoru au lo băltia și l'i-u dędi pristi cap și au žungl'o. Au drubi ursońa, au pusi an oală să iarbă și iel si pusi an atoli.

---

[1] Povestea aceasta și cea următoare au fost scrise de Weigand, în 1890, după dictarea lui Stavru Hristu, pe atunci în vîrstă de 13 ani (v. *Vlacho-Meglen*, Leipzig, 1892, 71-77). Am avut prilejul, în 1912, să controlez cu aceeași persoană exactitatea transcrierei dialectologului dela Lipsca. Greșelile sînt numeroase. Amintesc numai cîteva mai de samă: *l'ięu, laf, ioų, prak, potu, putură, găl'ini, să, vikies, ved*, etc., în loc de *ięu, lov, io, prag, putu, putură, gălinți, s, vicăjes, ved*, etc.

(5) Ca vinirâ lantili viti, ca știtară, știtară ursońa z' vină, zisirâ: „ai, să cațom să ručom; ia si dusi să la turęscă sondzili lu fičoru pri valj". Cațară să mănancă și zisirâ: „bre! ți dulți carni!" Și fičoru din atoli zisi: „ca di ursońă".

(6) Tunțe vitili cațară să țopă și cațară să pună partali sa la žungă fičoru, ma nu putu ursu. Napcum si pusi lisița și lupu, amă și iel' nu puturâ. Napcum vini mața și sări an atoli și țirę să la cață fičoru, amă țista sări prin bagă și iso nafară, și tată-su vinę din păzăristi și la lo fičoru și z' dusirâ casă cu daș, și io-ń vinii di cola.

XXX

Pricazma lu lisița

(1) Âș vęună lisiță un găngăraș și-l' zisi la un pin: „na-ń-la, țoni găngărașu, io s' mi duc să fur gălin, să-z dau și la tini". La zacęco di pin găngărașu și z' dusi să fură gălin și li mânco.

(2) Ca vini lângă pin, pinu ra criscut nalt, și nu putę să la le găngărașu. Zisi lisița: „do-ń-la găngărașu, pinuli! — Nu st-la dau.— S' mi duc să-l' zic la băltiă, să vină s-ți tal'ă". Pinu zisi „du-ți!"

(3) „Ai, băltiu, s-la tail' pinu!" Băltia zisi: „Nu vin. — S' mi duc la foc, să-l' zic să vină să ț-u ardă drăzaua". Băltia zisi: „Du-ți!" Lisița zisi: „Ai, foculi, să l'i-u arz drăzaua la băltiă". Focu zisi: „nu vin".

(4) Lisița zisi: „s' mi duc să vicăjes valę, să ți stingă". Focu zisi: „du-ți". Lisița zisi: „ai, valj, s-la stindz focu". Valę zisi: „nu vin". Lisița zisi: „s' mi duc s-la vicăjes bou s-ți bę". Valę zisi: „du-ți".

(5) Lisița zisi: „ai, bouli, să-u bęi valę". Bou zisi „nu vin". Lisița zisi: „s' mi duc să-l' zic la lup, s-ți mănancă". Bou zisi: „du-ți". Lisița zisi: „ai, lupuli, s-la mănanț bou". Lupu zisi: „nu vin".

(6) Lisița zisi: „s' mi duc să-l' zic la luvač, z' vină să ți tălcęscă". Lupu zisi: „du-ți". Lisița zisi: „ai, luvačuli, s-la tălcoș lupu". Luvaču zisi: „nu vin". Lisița zisi: „s' mi duc s-la vicăjes șoricu, să-ț li rodă urecl'ili". Luvaču zisi: „du-ți".

(7) Lisița zisi: „ai, șoriculi, să-l' mănanț urecl'ili la luvač". Șoricu zisi: „nu vin". Lisița zisi: „s' mi duc să vicăjes mața, s-ți mănancă". Șoricu zisi: „du-ți". Lisița zisi: „ai, mațo, s-la mănanț șoricu". Mața zisi: „jundj-i?"

(8) Mața dupu șoric, șoricu dupu luvač, luvaču dupu lup, lupu dupu bou, bou dupu valj, valę dupu foc, focu dupu drăzaua, băltia dupu pin, și la tal'o pinu, și lisița aș la lo găngărașu și si dusi casă.

Și io-ń vinii di cola.

I. A. Candrea

MANUSCRISUL ROMÎNESC AL LUI SILVESTRO AMELIO, DIN 1719

După informaţii date de Francisc Monay, asistentul general al Ordinului Minoriţilor din Roma, o notiţă publicată în *Glasul minorităţilor* din Lugoj (10 iulie, 1923) a semnalat un manuscris romînesc păstrat în arhivele acelui Ordin şi presentînd interesul că e scris de un strein cu litere latine, aşa că vine să-şi ia locul printre cele cîteva texte cunoscute pînă acum ca o raritate din vremea cînd stăpînia la noi cirilismul.

In urma demersurilor făcute la Roma de Ion Bianu, manuscrisul a fost trimis spre cercetare la Biblioteca Academiei, unde l-am putut studia pentru a arăta aici mai de aproape cuprinsul lui.

După cum spune chiar titlul, manuscrisul e datorit unui franciscan de origine din Foggia, Silvestro Amelio, care a fost „prefect" al misiunilor catolice din Moldova, Muntenia şi Ardeal [1]. Din informaţiile date de Francisc Monay se vede că Silvestro Amelio a trimis manuscrisul său la Roma la 20 april 1737, ca să poată fi utilisat şi de alţi misionari trimişi în ţările romîne. Despre el mai ştim că scrisese

[1] Numele lui nu e strein documentelor dela noi: îl găsim amintit la 1718 („frater Sylvester de Amelio a Foggia" (N. Iorga, *Studii şi documente*, I, 95, greşit transcris acolo *Amelia*) şi la 1721 („pater Sylvester, praefectus ecclesiae ungaricae Iassiis" (*ibid.*, 96). V. şi R. Ortiz, *Per la storia della cult. ital. in Rumania*, 85.

în 1725 nişte cuvîntări bisericeşti, care au trecut în biblioteca Academiei (n-rul 2882), dar manuscrisul se găseşte acum în depositul dela Moscva.

Manuscrisul, de 21 × 29 cm. şi purtînd în arhivele Ordinului Minoriţilor cota *D. 30*, e legat în pergament şi cuprinde, pe hîrtie velină, 82 de foi, din care trei albe la început, una înainte de vocabularul italian-romîn din care vom da cîteva părţi, şi două la sfîrşit. Textul nu este scris de aceeaşi mînă: pe 54 de foi literele sînt mari şi drepte, pe cînd partea dela urmă e cu litere mai mărunte şi aplecate, de scriere cursivă. Numai partea din urmă cred că e datorită lui Silvestro Amelio, pe cînd cea dintîi trebue să fie copiată de alt cineva, după indicaţii şi un text dat de dînsul. Aceasta resultă din faptul că partea din urmă cuprinde şi vocabularul, care de sigur că a fost alcătuit de Amelio şi deci putem presupune că a fost scris direct de el; pe urmă, textul cu litere mai mari cuprinde unele îndreptări făcute cu o scriere mai mărunţă, asemănătoare celei dela sfîrşit, aşa că aceste îndreptări trebue să fi fost făcute de Amelio, după o revisuire a paginilor copiate de alt cineva. Ca să reiasă mai bine, textul romînesc e scris cu roşu, pe cînd cel italian (şi cel latin) e cu cerneală neagră; nu însă peste tot, ci numai pe 47 de foi dela început, pentru că restul manuscrisului nu mai face această deosebire, dă şi textul romînesc cu cerneală neagră.

Pentru transcrierea sunetelor vedem adoptat un sistem care se apropie de al altora care s'au încercat să redea altădată fonetismul nostru cu litere latine; unele litere sînt puse cu valoarea pe care o au în scrierea ungurească sau polonă.

La sfîrşitul cuvintelor ori în monosilabe vocalele sînt adeseori scrise cu două accente, mai rar cu un accent: *acielă* [1], *tă*; *ciĕ* (adică: *ce*); *ŭ*; *nostrŭ*, *nŭ*, dar şi *cié*, *syntú* (= *sînt*).

[1] Lipsind în tipografie literele cu două accente, s'au pus în locul lor cele cu tremă.

Pentru *ă* se întrebuinţează, mai ales în partea întîi a manuscrisului, *ę*, iar în a doua *æ: kę*[1], *aratę; pækatele* (*ę* este pus, de altfel, uneori şi pentru *e*): foarte des e scris numai *e* pentru *a: peryntele, reu, seu;* uneori *ă* e redat prin *a: astadz, talmacytu.*

Pentru *i* se recurge iarăşi la diferite vocale în transcrierea lui; astfel: *ę: dzykęnd; e: en, enzelept, blendu; æ: gændiaskæ; i: imblu, invez; o: dobondym; y: brynza; u: funaz (= finaţ), mungato (= mîncat), punie (= pine).*

Ce, ci sînt transcrişi ori cu *c*, urmat de obicei de *i (j): facie, muncytorylor;* ori, mai rar, cu *cz: auryczune (= uriciune).*

Pentru *ge, gi*, avem *dz: ardzynt, dziok, sludzylor;* cu totul rar *zs: adziunzse*, şi *z: amazesk* (nu cred că aceasta redă pronunţarea specială moldovenească, *amăźesc*, pentru că alteori se scrie constant *dz* = *ǧ* şi nu am relevat nici un exemplu pentru fonetismul corespunzător al lui *s* moldovenesc < *ĕ;* în vocabular odată e scris *amaceste*, ceea ce e de sigur o greşală).

J e transcris cu *z: strezuitor.*

Ţ cu *z(z), cz: zara, azza; empęręczyia.*

Ş cu *s: asterne;* cu *sz: szy;* rar de tot cu *sc: scyaua (= şeaua).*

Asemenea grafii dau, firește, acestui text, ca şi altora vechi de acelaşi fel, o înfăţişare bizară, dar cu tot streinismul lor şi cu toate inconsecvenţele pe care le găsim, vedem în ele o sforţare de a se reda cît mai bine sunetele limbei noastre. Fără îndoială că Amelio, ca strein, comite multe greşeli şi din forma ciudată pe care o dă unor cuvinte (vom vedea cum, pe prima pagină chiar, scrie *usute* în loc de *sute*, pentru că zicea *usută*, din *o sută*) putem parcă deduce că se orienta în scrierea limbei noastre mai mult după auz decît din cetiri. Dacă urechea l-a înşelat adeseori, aceasta a făcut,

[1] Scris uneori, ca şi vre-o două cuvinte analoge, şi cu *ę* cu două accente, dar transcrierea aceasta nu am putut-o păstra pentru că nu există asemenea caracter în tipografiile noastre.

în schimb, ca el să scrie într'o românească în care surprindem particularităţi interesante de vorbire. Manuscrisul său are astfel o netăgăduită valoare şi ne dă în general foarte exact particularităţi ale graiului moldovenesc. Pronunţări ca *Dumnedzău, dzic* etc. (poate chiar *dzic*) reies bine din transcrierile: *Dumnedzęu, dzyk* (totuşi *dz* nu e consecvent redat, găsim uneori *z*). Păstrarea lui *u* final, în special, după un grup consonantic, reiese din grafii ca *dobondeskŭ, fireskŭ* (după o singură consoană găsim iarăşi foarte des pe *ŭ*: *alesŭ, askutŭ*, dar alteori lipseşte, *aud* etc.) Mai interesante sînt casurile de alterare a labialelor: *kieptu, achipęit-aj* = *pipăit-ai* (v. pag. 292, 296), *chylokŭ (pilug), chylota (pilotă), chyoristy (pirostii), kyper, kyperniz, skizyerul, tryngnyzzi, chysato, iezyllo* (acestea atestînd pronunţarea *g'isat, yisat, yifel;* v. vocabularul, s. lit. corespunzătoare), forme care ştim că în texte mai vechi scrise chiar de Romîni nu apar, deşi existenţa lor în anumite regiuni nu poate fi tăgăduită. Din forme, foarte dese, ca *morte, tote* nu putem totuşi deduce o pronunţare specială, în locul diftongului *oa*, deoarece găsim scris alteori şi *moarte, toate.*

Ca Italian, nu ne poate mira că Amelio a italianisat adeseori forme româneşti: în loc de *bun* a scris uneori *buono;* terminaţiunea verbală *-esc(u)* e schimbată în cîteva rînduri în *-esko;* part. în *-t* sînt cîteodată scrise cu *-o: aretato* = *arătat;* pentru *că* şi *ce* găsim de multe ori *kę, kæ*; întîlnim, cum relevăm mai departe, şi curiosităţi de adaptare la italiană, ca *pe miadz* „prin mijlocul, cu ajutorul" = it. *per mezzo; syntem obliciczy* = it. *siamo obligati*, evident o forţată adaptare a lui *oblici* la *obligaţi*, pentru că cuvîntul românesc nu a fost niciodată întrebuinţat cu semnificaţia pe care i-o dă Amelio.

Manuscrisul cuprinde pe lîngă *Catehism* şi alte texte, mărunte, bisericeşti, iar la sfîrşit, cum am amintit, un vocabular italian-român. In fruntea lui cetim (pe foaia 4):

Italiano

Dottrina christiana Tradotta in Lingua Muldaua dal Padre Siluestro Amelio di Foggia Minor Conuentuale di S. Francesco

olim Prefetto delle sagre Missioni Appostoliche di Muldauia, Vallachia, e Transiluania. L'anno 1719: in Yassi.

Muldauo

Katekismu krestinesku Depre Lymba Franciaska en Lymba Muldauenaska Talmacytu da Peryntele Syliuestru Amelio de la Foggia den postrecul lui Sfeti Francisku Patriarkul Protopopul Vnguresku den zara Muldoui mintenaska, szy vnguraske en yeszy anul dupe lui Kristos un mijo szept usute noespresdzecie.

De remarcat că Amelio îşi zice „protopop unguresc" şi chiar dela început ne arată, cum spuneam, că-şi însuşise destul de bine limba noastră cînd îşi zice *Syliuestru* şi întrebuinţează o formă aşa de caracteristică din vorbirea noastră de altădată cum e *postrecul* „cinul călugăresc" (redat însă alterat pentru *postrigul* < sl. *postrigъ* „tundere"; v. şi vocabularul, la litera *p*). De relevat iarăşi că limbei italiene îi zice *lymba franciaska*, aşa cum se obişnuia la noi în trecut.

Urmează (pe foaia 5) următorul motto luat din *Pildele lui Solomon:*

Filius sapiens lętificat patrem:
Filius uerò stultus mœstitia est matris suæ.
Salomon. C. X.

Fiul enzelept bukura pe peryntele seu: iare fiul nebun facje voja re majke sa.
En Pyldele lui Salomon,
Kap. dzecile.

Pe aceeaşi foaie se dă, pentru întrebările la *Catchism* ce urmează, explicaţia cuvintelor *dascal* şi *ucenic:* „Daskal vuol dire maestro. Vcynikul vuol dire discepolo".

Dela foaia 6 începe *Catehismul*, din care vom reproduce mai mult, pentru ca să se vadă în ce fel scria romîneşte Amelio şi cum căuta, ca alţi misionari, să răspîndească la noi doctrinele catolice[1]:

[1] In transcrierea de aici, ca şi în ce urmează, nu am ţinut samă de majusculele şi minusculele foarte capricios întrebuinţate de Amelio faţă de scrierea de azi; tot aşa nici de punctuaţia sa, insuficientă ori inegală; am redat, în privinţa aceasta, textul aşa ca să fie mai uşor înţeles.

Dottrina cristiana.
Katekismu krestinesku.

Sete uoj cristiano?
Daskal: Ieszty tu kristinŭ?
Vcynikul: Sono, per grazia di Dio.
Syntu, ku mila lui Dumnedzęu.

D. Che uuol dir christiano?
Ciĕ aratę kristynului?

V. Quello che fá professione della fede e legge di Cristo.
Acielă karie zyne kridynza szy ledze krestinaskę.

D. In che consiste principalmente la fede di Cristo?
Kum sę enzęledzę kredynza lui Kristos?

V. In due misterj principali che sono inchiusi nel segno della S. † Croce, cioè nel' vnità e trinità di Dio e nell' incarnazione e morte del nostro Saluatore.
En doę tainę karie syntŭ enkysi en semnŭ † Krucy, asze jeste en vneciune szy trojcza lui Dumnędzęŭ szy entrupare szy morte Spęsitoriului nostrŭ.

D. Che uuol dire vnità e trinità di Dio?
Cié jeste uneciune szy trojcza lui Dumnędzęŭ?

V. Vuol dire che in Dio ci è una sola Diuinità e uogliamo dire essenza e natura Diuina, la quale però é in trè persone Diuine che si domandano Padre, Figliolo e Spirito Santo.
Kęnd aratę kę en Dumnędzęŭ jestę numai o Dumnędzęrię, karie jeste en trij kipuri Dumnędzeresty szy sę kiamę Tatul, Fiul szy Duhul Sfintŭ.

D. Perche sono trè Persone Diuine?
Pentra[1] cieje syntŭ trij kipuri Dumnędzęresty?

V. Perche il Padre non há principio, ne procede da altra persona? Il Figliolo procede dal Padre e lo Spirito Santo dal Padre e dal Figliolo.
Kęcie Tatul nŭ arĕ encępęturę, nicie vine de la nime? Fiul vine dela Tatul szy Duhul Sfyntŭ de la Tatul szy de la Fiul-

D. Perche sono un solo Dio queste trè persone Diuine?
Pentra ciejĕ syntŭ numaj un Dumnędzęu ăjestzty try kypuri Dumnędzęreszty?

V. Perche hanno un' istessa Essenza, un' istessa Potenza, un' istessa Sapienza ed un' istessa Bontà?
Kęcie aŭ numaj ŏ Dumnędzęrie, ŏ Putere, ŏ Encelepcjune szy ŏ Bunitate?

D. Che uuol dire incarnazione e morte del nostro Saluatore?

[1] Aşa în manuscris.

Ciĕ aratę entrupare szy morte a Ispesitoriului nostrŭ?

V. Vuol dire che il Figliuolo di Dio, cioè la seconda persona della Santissima Trinità, si è fatto vomo ed è morto incroce per saluarci.

Aratę kę Fiu lui Dumnędzęu, adekę a dojle kipŭ den Sfynta Trojcza, saŭ fękutŭ om szy au muritŭ en krucie pentră spęsenię nostrę.

D. Come sono rinchiusi questi due misterij nel segnodella S. Croce †?

Kum synt enkisi ăjeszty doj tajne en semnul Sfynte[1] † Kruci?

V. Perche il segno della Santa † Croce si fă mettendo prima la mano destra al capo, dicendo: in nome del Padre; poj sotto al petto, dicendo: e del Figlinolo; finalmente alla spalla sinistra e destra, dicendo: e dello Spirito Santo. Amen?

Kęcie semnul Krucy se facie punęnd dentij myna ciĕ direptę en fruntę, dzykęnd: en numele Tatului; szy apoi la kieptŭ, dzykęnd: szy ă Fiului; mă apoi la vmerul ciĕ[2] stengŭ szy la ciel drieptę, dzykęnd: szy a Duhului Sfynt. Amyn?

D. Come dunque si mostra qui il primo misterio della Santissima Trinità?

Kum se aratę dentei tajna ă Sfynte Trojcze?

V. Perche quella parola (in nomine) significa l'Vnità, l'altre parole significano la Trinità.

Acielă kuuentŭ (en numele) aratę Vneciune, alte kuuent aratę Trojcza.

D. Mostrate ora il secondo.

Arętazy akmŭ al dojle.

V. La figura della † Croce rappresenta la morte del Saluatore, il quale, doppo essersi fatto vomo ed auere insegnato la via della salute con dottrina, con esempio e con miracoli, morì nel Santo legno della Croce.

Krucie aratę morte Ispesitoriului, karie, dupĕ ciĕ saŭ fękutŭ om szy aŭ enuezatu kale de spęsenie kŭ enzelepciune, kŭ enuęzatura, kŭ minunij, aŭ muritŭ en Sfyntul semnŭ ă Kruciei.

D. Dichiarazione del Credo.

En summę cié jeste szĕ kriadzę omul kristyneskŭ?[3]

D. Quali sono li dodeci articoli che hanno fatto li Santi Apostoli?

Aciele doespręsdzecie perzy ă kredyncioşylor karię laŭ fękut Sfyntij Aposloli?

[1] Aşa în ms.
[2] Aşa în ms.
[3] Lipseşte după aceasta răspunsul „ucenicului".

D. Dite il Credo.

Dzyci Krezŭ.

V. Io credo in Dio, Padre omnipotente, Creatore del cielo e della terra, ed in Giesù Cristo, suo Figliolo, vnico Signor nostro, il quale fù conceputo di Spirito Santo, nacque di Maria Vergine, patì sotto Ponzio Pilato, fù crocefisso, morto e sepellito. Discese all' Inferno, il terzo dì risuscitò da morte, salì al cielo, siede alla destra di Dio Padre omnipotente. Di là hà da uenire à giudicare i viui ed i morti. Credo nello Spirito Santo, la S. Chiesa Cattolica, la communione dę Santi, la remissione de peccati, la resurrettione della carne, la vita eterna. Amen.

Muldauo

Kredzŭ entrun Dumnędzęu, Tatul preste totŭ puternikul, Izderitoriul cieriului[1] szy ă pęmęntului, szy en Isus Kristos, Fiul Sfynzij Sale Domnul nostru, karile se prinsę de Duhul Sfynt, nęskund en Sfynta Maria fata ficiora, peczy supt domnie lui Pontio Pilato, restygnit fŭ, omoryt szy engropat. Pogory la Iad ă treja dzy, enuisę de la morte, se sui en cieriŭ, szedze la driapta lui Dumnędzęu Tatului preste tot puternikul. Dĕ ăkolŏ vă vini ă dzudikă vij szy morzy. Kredzŭ en Duhul Sfyntŭ, Sfynta Bęserika Katoliciaska, vniciune Sfynzylor, ierteciune pękatelor, skuletura trupurilor, viecza de vecie. Amyn.

Din cîteva foi care urmează după acest pasaj voi releva formele care presintă oarecare interes: *aŭ fostŭ.... coronuitu ku spin (= essendo...coronato di spine); la emuritoriul Sfynczylor Pęrynczij (= al Limbo de Santi Padri)*, scris greşit, cu uitarea unui *la*, în loc de: *la Lœmuritoriul*, cum e tradus aiurea *Limbo; kom Padron (= come Padrone); depreuna* (ca în vr. cu înţelesul de „împreună"); *sakramenturile; moszynaszy den Rayŭ (= eredi del Paradiso); svmma (= summa); de karie nemika nuj maj bun* (unde *de* are funcţiunea lui *decît* de azi); *opechitura* şi *opekitor* (adică *opăcitură* şi *opăcitor* „lucru făcut împotrivă, rău; cel care face ceva împo-

[1] *Cieriului* în ms.

trivă, rău"; celui din urmă, alăturat la *endernik*, greşit scris pentru *îndărătnic*, îi corespunde în textul italian *catttiuo); publican* (ca it. *pubblicano*).

Tatăl nostru e redat astfel:

Tatul nostrŭ, karie jesty en cierjŭ, se sfynzaskę numele tęu, vié empęręzijĕ tă, fiĕ en voja tă, kumuj en cierîŭ aszĕ szy pe pęmentŭ, punie nostre cié dĕ totĕ dzylele dĕ nĕ noę astędz szy ne iarte noę greszele nostrę, kum jertem szy noj griszyzylor nostri, szy nŭ nĕ ducie prĕ noj entrŭ ispite, cié nĕ izbeueste de reŭ. Amyn.

Mai departe relevăm formele: *nedesde* (adică *nădejde); maj formos dĕ tozii...* (adică *mai frumos decît..*; mai departe e scris odată şi *formoso); vmilenije; aŭ dziruit (= ha promesso); iertem datorie*[1] *ă nostri datornicy; viklenszugul; se cierem keszligatul lukrurilor bune szy mentuire lukrurilor rele; roda* (pentru *rodul); Elisaftei; plodul (= ventre); pe mai de lesne ieŭ dobendesko.*

Din ce urmează sub titlul *Poroncyle ă luj Dumnędzęu* menţionăm: *akmŭ* (adică *acmu* „acum"); *dzua* (pentru *ziua); se ajbi; ibi* (de trei ori, în loc de *iubi;* v. şi vocabularul, la litera *i); syntem obliciczy (= siamo obligati*; cf. pag. 289 şi v. vocabularul, s. litera *o); vorouele* (adică *voroavele); blestemetorij; ă se cunteny de tote viecze spurkate; zmulgetura* (cu înţelesul de „ce se ia, ce se răpeşte dela altul"); *a nŭ męrturysi kŭ sztrembul, a nŭ morkoty, a nŭ berfy (= il falso testimonio, il mormorare, detrarre); ręhni = rîvni; adeuęrętura (= verità); ieriesele* (adică *eresurile); bobonele* (adică *boboanele* „farmecele").

In italieneşte şi latineşte, dar nu totdeauna cu traducerea titlului în romîneşte, se înşiră următoarele capitole: *Dei precetti della chiesa*[2] *e dei consigli*; cu forme ca: *ă sę cunteni dĕ vne mynkery* (adică: *unele mîncări); procestenyie* „împărtăşire, cuminecare"; *en vreme kę obrycieste (= ne tempi projbiti; obryceste* şi *obrycit* apar şi în vocabular cu înţelesul de „a opri" şi nu sînt o greşală în locul acestuia; corespund sîrb. *oprečiti se* „a se împotrivi", *prečiti* „a opri", bulg. *prĕča* „a opri" etc.).

Dei sacramenti, care e redat prin *sakramenturyle;* găsim aici: *pĕ miadz de ciej dobondym* (= *per mezzo de quali s'acquista;* cf. mai sus pag. 289); *vnsore (= cresma); vnsore de apoi* (= *estrema vnzione); en pytirului* (= *en calice*, adică: *în potirul); preut* (nu *preot); dreptate* (nu *direptate*, ca şi *drept*, aiurea).

Delle virtù teologali e cardinali: vrednecije traduce pe *virtù; narauy* (= *vitij); le virtù cardinali* e redat în romîneşte prin: *aciej vrednecije* [adică: *vrednicie] kę sę dzycie cardinali.*

Dei doni dello Spirito Santo: suatul (aiurea găsim şi *sfatul).*

Dell' opere della misericordia: dziudekętura mare „judecata mare"; *a kiemă la kaszdę kęlętoriul (= allogiar i pellegrini; kaszdę* e *gazdă); a cierka karij synt en temniczę (= visitare gli carcerati); enuecză smentitoriul (= consigliare i dubiosi); a milui obidnikul (= consolare gl'afflitti).*

Delli peccati: Lęmuretoriŭ (= Limbo); Purgatorio, astfel şi în textul romînesc, deşi în altă parte, în vocabular, în locul lui se dă *Læmurytoriŭ; aleuetnikul, enpotryua jeste dragoste (= inuidia, alla qualle è opposto l'amor fraterno; aleuetnikul* e o greşală pentru *clevetnicul*, deşi acesta nu e potrivit pus aici); *vciga, enpotriua ieste strezuitor (= accidia, alla quale è opposta la diligenza; vciga* nu se înţelege, pare să fie o adaptare din romîneşte la *accidia* pe care Amelio nu ştia cum să-l traducă); *vzbejala nebunaskę (= disperazione della salute;* adică: *uzbeiala*, formă cunoscută şi din alte texte vechi); *vzbejale kę pękatele vor fi iertatę (= presunzione di saluarsi senza merito); leuetnikia mila altora (= inuidia della grazia altruj;* lipseşte aici *de* înainte de *mila* şi *leuetnikia* e o greşală, ca mai sus, unde am văzut *aleuetnikul;* restituind *klevetnikia*, forma e totuşi curioasă ca derivat din *clevetnic); wresmesie ku voja pline (= omicidio volontario;*

[1] In manuscris: *dotorie.*

[2] Scris: *chisa.*

adică: *vrăjmășie,* neredînd tocmai exact înțelesul din italiană; aceeași expresie e dată în vocabular, s. litera *v); doszeditura sirmanylor, a seracylor (= opressione dei poueri).*

Delli quattro nouissimi e del rosario: pofala „pompă, fast"; *sprecitanie (= misteri;* de sigur o greșală în loc de *precestanie); pominokul Blagouestenijelor (= L'annunciazione dell'angelo;* întrebuințare improprie, pentru că în vr. *pominoc* înseamnă „dar"; cu înțelesul exact, traducînd pe *oblazione,* îl găsim însă în vocabular); *færiscanij* (traducînd pe *beatitudini*) nu poate fi decît *ferișcanii,* din *ferișca* și acesta din *ferice; se saruta (= si saluta).*

Istruzzione di quello deuono sapere coloro che hanno da cresimarsi: kupij szy fetele „copiii . . ."; *balsomū (= balzamo); illuminatura (=* it. *splendore;* formațiune sub influența it. *illuminare); mynosul (= mirosul;* fonetismul acesta pleacă dela forma dialectală *măiros* devenit, prin asimilarea lui *r* de *ń, mńinos); spouedui; cie tribuie a trupului.*

Domande da farsi dal comfessore à penitenti quando uengano à comfessarsi latino moldauo (în romînește: *Etrebare trebuje facie à pekatoszylor en spouedanie en lymba latinaska depre muldauenaska); kiemat-ai kęndua prē Dimon entradziutoriu (= inuocasti ne unquam Demonem); adeueritū -tei prē tyne saū prē alzij slugęrytuluj Domnului (= deuouisti ne te uel alios Demoni uel ejus seruitio); zynut-ai mai biene altę ledzie dē kętū ciē katoliciaske; prentru; vrodęnyore (vreodinioară); kęrzy popryte iereticiesty; vedit-aj (= revelasti); enblęznytu-tej (= desperasti); morkotyt-aj (= murmurasti); spouada* „spovedire"; *sęrutat-aj* „sărutat-ai"; *achipęit-aj* „pipăit-ai, atins-ai"; *fękut-aj kęnduă pruncy (= procurasti ne vnquam abortum); strykatū (= deflorasti); ocynaszele obiczuite dzys-aj (= orationes consuetas recitasti); męrieczū (= superbus;* adică „măreț"*); auanū (= ambitiosus); skumpū (= auarus); fijie* „fiice"; *blæstæmat-aj* și *blastęmat-aj; sę margę* „să meargă"); *greitury rele; are fi; kę ieste sęvaj milostyūdarie jeste szy dreptū (= quia est quidem misericors, sed est etiam justus); pasy en pacie* „du-te în pace".

Per battezzare: ciej „ceri (tu)"; *lapidzy-te de Satana; vei* „voești"; *woy* „voese".

Ritus celebrandi matrimonij sacramenta (textul, ca mai sus, în latinește și romînește): *kum ti kiamę. Ioan szaū Katrina; wei* „vrei"; *enkęszy (= rursum); kumnacije* și *kumętrije; pęntrū* (nu *prentru,* cum am relevat în altă parte); alături de *szy pren obiciejul sfynti maicy Bisericy* cetim: *szy pren obiciejul ă sfynti maicy Bisericy.*

Denuncie che si deuono fare dal sacerdote per il matrimonio in tre domeniche in chiesa, come comanda il sagro Concilio tridentino (tot latinește și romînește): *voinik (= vir); dumilor vostrę; kumnęcije; enkęlciale* „încîlcială" *(= impedimentum); popry kęsctorije* „opri, împiedeca căsătoria"; *aszē* „așa"; *ā trije* „a treia".

Dice il sacerdote quando assiste all' vomo ch' è moribondo (în romînește: *Zycy preutul kend om ieste de morte): totę soborele ă kredynczęi; sfynta rymlenaske Biserika; hakul ā pre sfyntei rębdęriy; sę paie* „să pară"; *vętęmeciune; fieste kum; zehęitory aū pizmasy; sę ciejē* „să ceară"; *virtute (viribus); de pakate a sę depertare; prymeste* (deci nu: *priimęște,* cum dau de obicei textele vechi).

Sub titlul *Praxis et forma hęreticos Ecclesię catholicę reconciliandi* se dă acest text, care are importanța lui și merită să fie reprodus în întregime:

Ce y summa a kredynza[1] krestynesti?

Jeu Nn. kū tare kredynza krez toate ciele kare le krede Sfynta Maika Biserika Katoliciaska szy Apostoliciaskă. Krez entrun vnul Dumnędzęu ă tot puternikul, fekętorul cieriului szy ă pęmentului, vęzutelor tuturor szy nevędzutelor, szy entrun unul Domnul Isus Hristos, fiul ă lui Dumnędzęu, vnul nęskut maj nainte de toate vecij: Dumnędzęu de la Dumnedzeu, Luminę de la Luminę, Dumnedzeu adeuęrat de la Dumnedzeu adeuęrat, nęskut iarę nu fękut, cela ciē ieste dē ō fijnza ku Tatel, pren karele toate szaū fękut, karele pentrū noi szy pentrū mentuyre nostru saū pogorit den cier, saū entrupat

[1] Așa în manuscris.

den Duhul Sfyntŭ, den Maria fata ficciore, szaŭ fękut om szy ręstygnit pentru noj, supt domnie ă lui Ponzio Pilato fŭ omorit szy engrupat, pogori la Iad, ă treja dzy enuisę de la morte, sau suit la cier, sęde dĕ drepta ă Tatului szy iaręs uă ueny kŭ slaua mare sę dzudecie szy uij szy morzy, ă karuja empęręzije nŭ vă fi sferszytul, szy en Duhul Sfynt Domnul de viacza fęketorul karele de la Tatel szy kŭ Fiul empreuna jeste enkynat szy sleuyt, karele aŭ greĭt pren prorocy, szy entrun una Sfynta Katoliciaska szy Apostoliciaska Biserika.

Męrturysesk[1] un botedzŭ entro iertare pękatelor szy astept enuiare morzylor szy viacza uękului cię ua viny.

Merturysesk ă fi szepte tayne adeuęrat ă ledzij noij, de Domnul Kristos renduite, adekę: botedzul, vngere kŭ myrul, sfęn, senjie altariuluy szaŭ kumęnękętura, pokęyncza, vngere de apoirendul Biserici szy kesętorije.

Aszysdere męrturysesk kę en sfynta liturgia se facie zyrtfă adeuęratŭ lui Dumnędzęu pentrŭ vij szy morzy.

Krez kę en sfynzenije altariului adeuęrat szy deplyn ieste trupul szy syndzele empreunę szy kŭ sufletul szy Dumnędzęrije Domnul nostrŭ ă lui Isos Kristos.

Męrturysęsk kę supt un kipul szaŭ pyne szy vynul kęnd sfynzeste preutul ieste de plynszu entreg Krystos szy kęnd se emparte kumęnękętura supt un kipul krez kę se de aciesta tayna szy se prymeste de plin.

Męrturysesk de kumęnękętura sfynta kę szy en azyma szy en pyne dospita dĕ greŭ dupę vnei keria objuueul[2] ă Bisericylor Apusului szy a Ręsęritului adeuęrat sę facie.

Krez dĕ sufletele ă morzylor kę vnylor[3] numaj dĕ kęt dupe morte se duk la empęręzya cieriului en slaua vecznika.

Alzylor e Iadul en munka nesuersita, dĕ vnde nicie kęnd nu ieste mentuyre, ierę sufletele acilora[4] ă morzylor kari adeuęrat kęindu se[5] den pekatele sale en mila lui Dumnędzęu, ieszyre dĕ viacza aciasta nŭ fękęnd destul pentru iele, ku kari en pękatele ciei mici spurkaz dupę morte szaŭ aflatŭ[6] dukęnd aciestora se duk la vreme sufletylor dĕ kurezenye, se kiamę Lęmuretoriŭ saŭ Purgatorium, vnde se mentujeskŭ kend nu vor pezy destul.[7]

[1] *Męrturirysesk* în ms.
[2] Nu se înțelege bine: cuvîntul din urmă e greșit scris în loc de *obiceiul*.
[3] *Unora.*
[4] *Acidora* în text.
[5] *Kęinduesc* în ms.
[6] *Eflată* în text.
[7] Tot pasajul e foarte confus.

Krez ke pentru dynsu szy merturyseszk en Sfynta Biserika dĕ folos ierteczune[1] szy rele kŭ rugeczune szy altele faptele bune ă kredynciosylor vijlor sę adzîntę.

Męrturyszeszk kę Sfynta Katoliciaska szy Apostoliciaska Biserika de la Rym ieste kap szy maj mare peste tot ă toate Biserici lui Kristos, kui toz Patriarchy, ka szy alzy kredynciosy, sęnt suppussy, szy acielei adeuęrate askultare mę fęgęduiesk szy dzur

Męrturyszęszk enkę kę Sfynta Maika Biserika de la Rym ieste dzudekętore en lukruryle ă kredynczei karię enuęzęturyle sale nu smynteste, nicie sę potĕ smenty, direptę cieja ă toate iereszuryle szy enuęzeturyle[2] strîmbę den Biserika aciasta lapędatę szy blastęmate[3] szy ieŭ lapęd, blastęmŭ szy nŭ prymeszk.

Mai pe urma[4] męrturyseskŭ: kredyncza katoliciaska ieste adeuęratę maj syngur, ferę dĕ karie nimeni sę pote spesy. Pę karĕ ieŭ den voja mĕ buna akmŭ primeszk szy mĕ fęgęduieszk ke pę acieja pęnę la morte me tare szy nekalkata voi zyne; fęgęduieszk enkę kę mĕ voi szy kĕstygă, kă szy toz alzy suppusz my szy kari vor fi supt diregętoria me, sę sę dĕ kredyncza aciasta Prauoslouanykă enuęczę szy dĕ ia szĕ zyè pęnę la morte.

Ieŭ aciela NN. kę voi acieste toate zynĕ me tare fegędujeszk szy dzur asă sę mi adziute Tatel † szy Fiul † szy Duhul Sfynt † Troicza Sfyntę au Dumnędzęu adeuęrat szy aciesta Sfynta Evangelie. Amyn. Suerszytul.

Dela foaia 50, pe 18 foi, se dau mai întîi părți din Evanghelie, sub titlul *Pætymire Domnului nostru Isus Christos;* sînt fragmente din Ev. lui Matei, Mareu, Luca și Ioan care se cetesc în săptămîna mare și în text sînt însemnate pasajele ce trebue cîntate de cor.

Urmează diferite bucăți scurte: *Tatul nostrŭ; Ave Maria (Bukure te Maria), Krez..., Confiteor (Ispoveduiesku-me lui Dumndzzeu), Salve Regina (Fy enkinatæ, krvia Sa Maika), Cynci poroncyle ă Biserici sfyntæ, Szepte tainele ă Biserici sfyntæ, Szeptæ faptæ a milosteny den trupuluj, Szeptæ faptæ a milosteny den sufletul, Szaptæ pækati dela encieput, Breuissimo annotamento sopra li mistery principali della Santissima Trinità.*

[1] In ms. *ierteozune;* și mai departe textul se vede că e alterat.
[2] *Enugturyle* în ms.
[3] *Blastęmare* în ms.
[4] In ms.: *rma.*

La sfîrşitul lor cetim: *Cinste fiie lui Dumnædzæu, Maice lui Sfynte, Marie ficciore, szy tuturoor Sfynzylor. Sverszytul.*

Dela foaia 68 începe *Breve vocabulario italiano muldavo*, care cuprinde, pe 12 foi, vre-o mie de cuvinte, cele romîneşti în ordinea alfabetică, dar numai aproximativ, ţinîndu-se samă de iniţială, nu şi de ce urmează după ea.

Neputînd publica aici întreg vocabularul, am ales din el cuvintele care mi s'au părut mai interesante dintr'un motiv ori altul. In felul cum sînt redate şi cu stîngăcii care arată pe glosatorul strein, nu e totdeauna uşor să identificăm cu ele forma de azi sau întrebuinţată altădată; de aceea în cîteva locuri cuvîntul romînesc rămîne neînţeles.

Las să urmeze cuvintele care cred că meritau să fie relevate:

sera = astara
estate = astauara
vedere = accattare [1]
seminato = azzaryna [2]
scatola = araclyzza [3]
limone = alamoë
focile = amnare
fontana = asnă [4]
corpus Christi = anouegioy [5]
mostrato = aretato
lira = auuta [6]
celsi [7] = aggude
badessa = astaryzza [8]
carciofoli = ancynara [9]
fraudare la mercede agli operarij = a nü plety sludzylor szy muncytorylor.
impenitenza finale = a nü zynë pokoinza sæ gændiaska dë pækatele sale
aueri = auzijle [10]

[1] A voit să spue *căutare*, dar a scris astfel influenţat de it. *accattare*, deşi are cu totul alt înţeles.
[2] Adică: *ţarină*.
[3] *Naraclită*.
[4] *Hazna*.
[5] Trebue înţeles de sigur astfel: *a noua joi*, adică *joia a noua* după Paşti.
[6] *Alăută*.
[7] Greşală, în loc de *gelsi*.
[8] *Stariţă*.
[9] *Anghinare*.
[10] *Avuţiile*.

auuocato = arkaua [1]
pillole = apury
defendere = arætuieste [2]
esame = ama [3]
odio = aurycznne [4]
esequie = astrukatul
duplicato = auænduitü [5]
discoli = auany [6]
zucchi = bustan
una specie di cascio = brynza
buona sera = buona vrema
buongiorno = bonadominaz
bastone = bez
ubriacone = bæzæü [7]
buon pro ui faccia=bonamassa
baroni = buery
brachesse = breneuic [8]
l'Annunziata = blagouestyn
saccoccia = busnaru
tartaruca = broskkuzzestü [9]
birra = ber
infermo = bolnaü
erba inutile = buryan
rapunzuli = baraboy
cuoco = bukataro
mouere = buzurluindu
burlare = batdzokurye
veste ciuile = bebærak
bufalo = byul [10]
disciplinarsi = biczynuj [11]
fiducia = bizuinza
vana operuazione [12] seü superstizione = bobonele.
maledici = blæstæmætory
abbondante = bielszugazy
deuoto = bæratü [13]
anelli = bulciukury [14]
leprosi = boboszij
conuiuio = benkiet
castigazioni = biciuitury
vasi [15] d'acqua = cofino [16]
stiuali = ciabuotti
calzolajo = ciabuottaro
pica = cierkus [17]

[1] E cuvîntul de origine turcească *arca*, pe care îl găsim în vr. cu înţelesul de „protector". Cu semnificaţia de aici apare şi în *Ler. lui Mardarie Coziarul*, publicat de Gr. Creţu, 246, 274; cf. L. Şăineanu, *Elem. turc.*, II[11], 7; *Dicţ. Acad.*, s. *arca*. *Arca* a circulat, prin urmare, cu acest înţeles special şi în Moldova şi în Muntenia.
[2] Mi-i necunoscut; pare un derivat din *arătă*.
[3] Nu ştiu ce poate fi această formă.
[4] *Uriciune*, adică *ură*.
[5] *Au îndoit*.
[6] *Avani*.
[7] *Beţiu*, cum se mai aude şi azi dialectal; deci nu: *beţiv*.
[8] *Bernevici*.
[9] Adică: *broască cu ţest*.
[10] *Bivol*.
[11] *Obicinui*.
[12] Aşa în ms.
[13] *Bărat*, preot catolic.
[14] *Belciuge*.
[15] In ms. *vari*.
[16] *Cofă*, într-o cîtva italianisat.
[17] *Ţarcă*.

ACADEMIA ROMÂNĂ FACSIMILE FERDINAND I

incensiere = cheldenyz [1]
peste = ciuma
insognato = chysato [2]
trepiede in gen. = chyoristy [3]
ambra = chyrymbary
minio = chynavur
ultimo = ciel máj pĕ vrma
pistello = chyloků [4]
piana = ciolaŭ [5]
lampade = cændylo
matarazzo = chylota
visitazione = cerkarie
campo = czaryna
stalliere [6] = comiszæi
admirabile = ciudosŭ

maestro = daskal
dammi da mangiare = dene de mungato
carissima = dragolizza
aquistare = dobondeskŭ
matino = dyminaza
senso = dezda [7]
ereditario = de moszyie

importuno = dedoiesk [8]
importunitá = dodeitura
Signore liberaci dall' imposture= Domne feresti de napaste
papagalli = dudy [9]
diuinitá = dumnædzærie
veritá = derepteze [10]
opressione = doszeditura
tamburro = dobyly
tamburrino = dobos [11]
speranza = dezde [12]
destera = dennadriapta
lussuria = dezmierdæczune
justizia = dreptate
giudizio uniuersale = dzudeczu
giudice = dzudikatoryul
dottore = doftor
sedile = dærzŭ [13]
incontrare = detympana [14]
apena = debie [15]
naui = dubasa
delizie = desfætæczuni

carta = erty [16]

[1] *Cădelniță.*
[2] *Visat.*
[3] *Pirostii.*
[4] *Pilug.*
[5] *Gialău.*
[6] In ms.: *stelliere.*
[7] De sigur: *dajdie*, şi atunci *senso* e pentru *sesso*.
[8] Greşit pentru: *dodecsc.*
[9] Turc. *dadu, tuty* „papagal" < pers. *tūtī*. Cuvîntul nu mi-i cunoscut din alte texte dela noi, dar se vede că, împrumutat din turceşte a fost întrebuinţat altădată.
[10] Greşală pentru *dreptate?* Nu e probabil, pentru că aceasta e dat mai jos. Poate a existat forma *derepteață*.
[11] *Dobaş* (*tobaş*) sau, poate, pentru *doboşar.*
[12] Greşit, în loc de *nădejde.*
[13] Nu înţeleg ce poate fi.
[14] *Intîmpina.*
[15] *De-abia.*
[16] *Hîrtie.*

lupuli = emeë [1]
longanimitas—engæduire endelungu
lapidato = emproszkat
rinchiuso = enkilieszy [2]
granaro = enszura [3]
disperazione = embleznyre
societe = entouæræszaskă
mago = elin [4]
impedimento = enkyliciale [5]
engluuie = engyzytorei
laqueare = ensylzænŭ [6]

francese = francios
figli = ficciori
e cotto = fyerto
frauole = fracy [7]
e fatto da mangiare=fækut bugato [8]

italiano = franciest
per far patti = fak tokmala
piuiale = falon [9]
scemamento = fæimæry [10]
scommunica =furæszænyie [11]
scommunicato = furæsyt [12]
chiccara = filcyan [13]
farfalla = fluttur
glorioso = fælytu
gambe = fluieryle
bagno d'acqua = færedæu

esattori = galbanaszy [14]
carcere = grossŭ
talponara = gnygorzan [15]
vermi [16] di grano = gergærizza
ballare = giogare
stabbio = gonoa [17]
rumora = gliciauo [18]

[1] *Hămei.*
[2] Pentru *închişi*, cum mai înainte *rinchiusi* e glosat cu *enkisy.*
[3] *In şură.*
[4] E curios acest înţeles al lui *elin.*
[5] *Incilceală.*
[6] Nu poate fi decît *înşelăciune*, greşit redat. Şi atunci *laqueare* e latanisat, pentru *lacciare.*
[7] Adică: *fragole*, deci: *fragi.*
[8] *Făcut bucate.*
[9] *Felon.*
[10] *Defăimări.*
[11] *Afurisanie.*
[12] *Afurisit.*
[13] *Filigean.*
[14] *Gălbănaşi* e cu totul nepotrivit aici; Amelio a făcut o confusie: auzind de *gălbănaşii* luaţi de încasatori şi-a închipuit că aşa le zicea acestora.
[15] Nu poate fi un derivat din *ghigorţ*, pentru că nu se potriveşte înţelesul; ar putea fi în loc de *chiţoran*, dar nici acesta nu corespunde bine formei italiene.
[16] *Vemi* în ms.
[17] *Gunoi.*
[18] *Gîlceavă.*

iazzo = giaccia [1]
contendo = glyczauesk [2]
seuero = groznik
foghio = golla [3]
porco saluatico = glygan
castratore = giogonaro [4]
vascelli = galioni
vanga = gærlig [5]
elegante = gizdauœ
vccelli di rapina = gynganijle
vermi = gyndacy

ferro = hier
premio = hakul
vichi = hudicele [6]
stagno = hostor [7]
strepito = hurduzuind
superbiendo = hydrie [8]
riputazione = hatyr

candela = iluminare [9]
vitello = iezyllo [10]
solfo = ierba pucyos
ferraiolo = iuppungè [11]
martora = isdieri [12]
cacciare = igonesc
bisestile = isciotkō [13]

creatore = izderitoriul
carissimi = ibyzilor
falsi = iebiuulor [14]
professare = iualæ [15]
vizio = icija [16]
vizij = icij

nibbio = kaya [17]
pepe = kyper
mortale = kyperniz [18]

---

[1] *Ghiață*, italianisat; forma it. e și ea greșită.
[2] *Gîlcevese.*
[3] Poate *golan; foghio* e atunci pentru *fogno.*
[4] *Jugănar.*
[5] *Cîrlig.*
[6] Cuvîntul nu traduce tocmai bine forma italiană.
[7] *Cositor.*
[8] *Hîtrie.*
[9] *Lumînare*, italianisat.
[10] *Viței.*
[11] *Ipingea.*
[12] *Jder.*
[13] Nu văd ce poate fi această formă. Intru cîtva ne aduce aminte de rus. *visokosъ* „bisect". Mai puțin ne putem gîndi la ung. *szökőév*, cu același înțeles.
[14] Nu știu ce a voit să spună.
[15] *Ivcală*, probabil, uitîndu-se să se adauge: *a da la...*
[16] Poate: *inție*, cu o vagă apropiere de forma italiană, deși glosa următoare pare să fie o redare directă a formei italiene.
[17] *Gaie.*
[18] Pare să fie *piperniță*, dar atunci nu se potrivește cu *mortale*, sau poate acesta redă numai vag înțelesul lui *piperniță* și ar fi pentru *mortaio*, care în sudul Italiei, de unde era Amelio, apare ca *martalę*.

fangiullo = kupillo
orto = kradyn [1]
natale = krecion
petto = kieptul
balio = kranyco [2]
lumache = kolibecy [3]
lischetto = kata [4]
stampatore = kutipary
cotogne = kutis [5]
bughi = kaury [6]
conuito de morti = komandare
ancino = kerligo
oche = kansty [7]
boja = kalō [8]
predica = kasanyie
scioscelle [9] = korne di mare
conclaue = kase den lontru

secreto luogo = kase dē taine
stagno = kostor
gatto mammone [10] = koskodano [11]
magistrato = kæpetenyle mary
comparazione = kipuluieste
fangiullo nobile = kukonul
fangiulla nobile = kukonizza

Ascensione = laispasso [12]
concha = lignynū [13]
purgatorio=læmurytoriū [14]
poltrone = laenos [15]
epilepsia = leszynætura
indulgenza = læsare
adulazione = lezuitura [16]
putredine degl occhi=lipicioszy [17]
pastenache = murkuoy [18]

---

[1] *Grădină.*
[2] *Granită.*
[3] *Calbeci.*
[4] E greu să admitem că ar fi *cita* „puțin, o bucată", pentru că forma circulă numai prin Oltenia, Bănat și Țara Hațegului.
[5] Greșit, pentru *gutui*.
[6] *Găuri.*
[7] *Gîște*, cu păstrarea lui n, cum se zice și azi prin unele locuri *(ginscă)*.
[8] Nu cred să redea păstrarea unei pronunțări mai vechi în *calău*; *ō* e probabil pentru *ău*.
[9] Forma italiană nu mi-i cunoscută; la „roșcove" în italiană le zice *carrube, guainelle.*
[10] *Haimone* în ms.
[11] V. asupra acestui cuvînt, Tiktin, *Dicționar rom.-germ.*, s. *coțcodan.*
[12] *La Ispas.*
[13] *Lighian.*
[14] *Lămuritor;* v. mai sus, pag. 295.
[15] *Lenos.*
[16] *Leșiturică.*
[17] Se vede că *lipicios* însemnă aici „urduros"; găsim și la Cantemir, *Ist. ier.*, 106, pe *lipicios* alături de *urduros*, așa că ne-am putea gîndi că avem de a face cu lat. lippus; totuși înțelesul se poate explica și din *a lipi.*
[18] *Morcovi.*

gatto = moz [1]
polledro = manzo
touaglia di tauola = massa
Pentecoste = moszya [2]
asino = mægarul
asina = mægærizza
mi marauiglio = ma myrũ
adornare = ma podobeskũ
macello = misercije
macellaro = miserciul
saluto = meympreuna
fatigo = meneuoiesk
la ripa del monte = malul
touaglia di faccia = mynystergura
buggia = menzyt [3]
buggiardo = myncynos
eredi = mosynaszy
erede = moszalnika [4]
miseria = miszælętate
miseri = miszæy
misero = miszæl
menzione = myntuiala [5]
fraude = mægæliture [6]

speranza = nedezde
vizio = naraũ
esortazione = næslaũ [7]

lassato = oblicyto [8]
hostie = oblez [9]
astinenza = obrycit [10]
coperta nobile = obial
conclusione = obyrszyre
sollecitudine = otyndnicije
proibizione = obryceste [11]
sperare = oftare
obbligati = oblicizy [12]
regione = olatul
aplauso = obsztyie [13]
cieconato = obidnik [14]
ouile = okol

scioppo = puska
grano turco = papasuoy
ruffiano = posouenghe [15]
turchi = pagæny
chiochere = pincy [16]

[1] *Mîț.*
[2] *Moși.*
[3] Necorect, în loc de *minciună*.
[4] Derivatul aceasta, cu înțelesul de *moștenitor*, e de sigur greșit redat.
[5] Pus greșit în loc de *amintire*.
[6] *Măgulitură*.
[7] *Năstav*.
[8] *Oblici* nu merge ca înțeles aici. Numai *ostenit* s'ar potrivi.
[9] Forma aceasta nu știu să mai fie atestată și corespunde pol. *oblacya*, germ. *Oblate*, etc.
[10] V. mai sus, pag. 294-295.
[11] V. glosa de mai înainte *obrycit*.
[12] V. mai sus, pag. 289.
[13] Iarăși o traducere ne la locul ei.
[14] In dicționarul său Tiktin citează (s. v.) un exemplu unde *obidsic* înseamnă „cel căruia i s'au scos ochii, orb", așa că semnificația se potrivește.
[15] *Pezevenghi*.
[16] A voit de sigur să spună: *impingere*.

trasfigurazione = probaszyn [1]
vna parte di carne = pecyiê
cappello = pallaryũ
prugnacci = poromprelle [2]
parrocchiani = poporeni
presto, subito = pasest [3]
elefante = pylũ
pasta = plemedezul [4]
increpare = probosesko [5]
pregoui = poftesk
plebe = poporul
stola = patrahyr
ragno = paynkũ
preside = pytropul
sbirri = pansiery [6]
segretario = pysarul
trotte = pystruch [7]
profetessa = prorocyssa
communione = procestenye
ventre = plodul
loda = pofala [8]
vmido = pylauũ [9]
vicario = pitronopul [10]
faccoltà siué autoritâ = pozuolenije

peso = pohora [11]
rapina = piszkætura
reta di porco = paprũ [12]
dignitâ siué esstimazione = prænæluyala [13]
descendere = pogorynduse
afflitto = pedepsitu
commerzio, amicizia = prientesugul [14]
conniuenzia = pynza [15]
prestare = posluszaskæ
gastigare = pedepsyre
superfluitâ = prisosytora
ammonitore = pitrop
perseueranza siue continuato = pestitũ
Ragazzo vestito di erba và in processione per ottenere la pioggia vsanza de scismatici e detto ragazzo lo calano e l'alzano dentro del fiume è dicono signore dani la pioggia il nome di questo ragazzo cosi vestito lo chiamono papaluka [16]
paglia trita = plaua [17]

[1] *Pobreajen.*
[2] *Porumbrele.*
[3] Redare nu tocmai exactă a formei italiene, dela verbul *a păși.*
[4] *Plămădeț.*
[5] *Probozesc.*
[6] *Panțiri.*
[7] *Păstrăv.*
[8] In vr. *pohvală.*
[9] De sigur greșit pentru *jilav*, și deci neavîndu-și locul la *p.*
[10] Adică: *epitropul.*
[11] *Povară.*
[12] *Prapor.*
[13] Nu mi-i cunoscută o asemenea formă. Ca înțeles ar corespunde întru cîtva vsl. *prěhvaliti* „a lăuda, a cinsti".
[14] *Prientesagul* în ms.
[15] *Pinză* cu înțeles figurat.
[16] *Papalagă, Paparudă.*
[17] *Pleavă.*

sopraintendente = pristaunyk
attenzione = pryza [1]
religione = postreguluj [2]
oblazione = pominok [3]
fonchi d'albori = ryskuoy [4]
gelatina = rece
rosa = ruszya [5]
veste di donna = rochij
pertinace = rendzos
cardatura = rayla [6]
delli Romani = Romænylor
vmore = ræuænale [7]
infruttuoso = rodiciosŭ [8]
preuaricatrice = rahna [9]
discordie = rokosiry

spada = spaka [10]
veste de li poueri = sauomano [11]
buona notte = sera bona
barettone = slyk [12]

biete = suycle [13]
cassa de morti = sækryul
fonchi come le spinghe = sborcyoy [14]
zingari = szyngani [15]
nauetta di telaro = sueka [16]
astrologo = szodij [17]
striglia = sacialla
guardare = sukutest [18]
scutella = schiafa [19]
saluia = szyolky [20]
grappi d'vva = struhury
canna di schioppo = szeue [21] di puska
cassa di schioppo = strato di puska
cannella = skorza dulcie
orefici = szletary [22]
refletto mĕ = sokotesk
bettonica = skrypez

[1] Greşală, pentru *grije*.
[2] V. mai sus, pag. 290.
[3] V. mai sus, pag. 296.
[4] *Rişcovi*.
[5] *Ruje*.
[6] *Raghilă*.
[7] *Revecaiă*.
[8] Înţeles contrar celui din italiană.
[9] Pare să fie *rivnă*, dar semnificaţia nu se potriveşte.
[10] *Spagă*.
[11] *Suman*.
[12] *Işlic*.
[13] *Sfeclă*.
[14] *Sbirciogi*. Forma italiană *spinghe* înseamnă de sigur „bureţi" şi e atunci greşit transcrisă (dialectal ilalian se zice *spanga* pentru *spugna*).
[15] *Ţigani*.
[16] *Suveică*.
[17] *Zodii*.
[18] *Socoti* cu înţelesul vechi de „a păzi".
[19] *Scafă*.
[20] Neînţeles.
[21] *Ţeavă*.
[22] *Zlătari*.

fila de coralli = szynhur [1] di korelle
dattoli = sinicy [2]
wa passa = strahidde [3]
telare = statyui
auarizia = skumpete
baggiato = særutat
speziale = skizyerul [4]
speziaria = schyzyaria [5]
scienza = stijncza
pouerta volontaria = særacijĕ riebdare de voie
lesione = stæruieskŭ [6]
susurroni = szoptory [7]
ostinazione = symæzyie [8]
oppressione = supærul
statua = stan
di vmiltà = sonorenie [9]

tabacco = tutuno
sacchetta = traistra
tabacchera = tabacyna [10]

sobrietà = trezyie [11]
stampa = typar
bronzo = tuc [12]
trombe = tryngnyzzi [13]
occulto = tekaduiesku [14]
fango = tyna
oscuro = tunerykul
padella = tyndzier
trifoglio = tryfoy
zucca lunga = tydua
pazienza = terpenyie [15]
trombettieri = tryngnyzziery [16]
cannoni = tunary [17]
tuono = tunetul
turbato = tulburat
figura = tiposul
figure = tiposuryle
radice = trupina
latrocinia = tælhuszagul
misero = tykælosul
fulmine = tuna [18]
adorare = trepedă [19]

[1] *Şnur*.
[2] Nu poate fi decît o greşală pentru *finice* (cf. dicţionarul lui Tiktin, s. *finică*).
[3] *Stafide*.
[4] *Spiţer*.
[5] *Spiţerie*.
[6] Înţelesul nu se potriveşte.
[7] Probabil pentru *şoptituri*.
[8] *Semeţie*.
[9] Greşit, pentru *smerenie*.
[10] Se vede că se întrebuinţa această formă pentru „tabacheră".
[11] *Sobriĕ* în ms.
[12] *Tuci*.
[13] *Trimbiţe*.
[14] *Tăgăduesc*.
[15] *Tirpenie*.
[16] *Trimbiţaşi*.
[17] *Tunuri*.
[18] *Tună* sau poate greşit pentru *tunet*, deşi acesta e dat mai sus.
[19] Impropriu dat aici.

pignata = vuolla [1]
falcone = ullyŭ
sindico = vattamano
specchio = vclynda [2]
colmo = vuruo [3]
riposare = vdunesti [4]
ricotta = vrda
tedio = vreciune [5]
vnitâ = uneciune
spirito d'un scommunicato = workulac [6]
cocchiero = visiteŭ
disperazione della salute=vzbeiala [7] nebunaska
presunzione di saluarsi senza merito=vzbeiala kæ pækatele vor fi iertate
homicidio voluntario=wresmesie kŭ voia pline
fattore = vattaŭ [8]
cucino carnale = vere primare
giouine = voynik
condizione = vyolfa [9]
priuilegio = vrykul [10]
scrittore di priuileggi=vrykarŭ
volontâ = vegiate [11]
umiltâ [12] = vmilenyie
vjrtute siuĕ dignitâ=vrednicyie
emulazione = vazba [13]
cacciatore = vynitore
rotto = vynzolinduszy [14]
cynosura stella settentrionale circondata da sette stelle=vrdzyszytury [15]
vana = vyklena
querela = zoloba [16]
concubina = zyitora
cagna = zænga [17]
cimiterio = zynterym
luogo doue fanno la tela=zæmnyk
historia = zytije [18]
dota = zestre
ardore = zælanyie
foribondo = zælolul [19]
pelato = zmultu
promissione = zuruincza
molesti = zæhæitory

[1] *Oală.*
[2] *Oglindă.*
[3] *Virf.*
[4] *Odihnești.*
[5] *Uriciune.*
[6] *Vircolac.* E interesantă apropierea de înțeles ce se face aici.
[7] V. mai sus, pag. 295.
[8] *Vătaf.*
[9] Neînțeles.
[10] *Uricul.*
[11] Probabil pentru *voie veghiată.*
[12] In ms.: *umilmă.*
[13] *Vrajbă.*
[14] Înțelesul lui *vinzoli* nu se potrivește cu al cuvîntului italian.
[15] Nu cunosc acest cuvînt pentru „carul mic". Msul. dă *cynisura.*
Jalbă.
[17] *Țîncă.*
[18] *Jitie.*
[19] *Zăludul.*

La sfîrșit se dau numele lunilor:

januarius = chyrindari
februarius = feuraru
martius = marz
aprilis = pryer
maius = mayo
iunius = cyrysieru
iulius = kupturu
augustus = augustu
settember = repciune
october = brumariel
nouember = brumar ciel mare
december = andreĕ

Urmează numele zilelor săptămînei și înșirarea numeralelor; relevăm formele *optu*, *noa*, *vsute (= o sută)*, *vn miŭ (= o mie)*; manuscrisul se încheie cu menționarea acestei din urmă forme și cu observația: „et sic de singulis".

Vocabularul, ca și restul manuscrisului, nu e lipsit, cum se vede, de oarecare însemnătate, pentru că ne dă unele forme rare ori chiar necunoscute pînă acum și ne duce spre vorbirea vie, chiar familiară, cum nu ne prea este cunoscută din trecut, și în același timp ne înlesnește cunoașterea dialectului moldovenesc pe care Silvestro Amelio și-l însușise destul de bine, ca strein, chiar dacă uneori ne dă forme bizare, pentru că urechea l-a înșelat ori a întîmpinat greutăți în redarea cuvintelor romînești cu litere latine.

Ov. Densusianu

ÎNSEMNĂRI ŞI RECTIFICĂRI

VSL. *želězo*[1], CELT. *iarn* (GERM. *Eisen*), GR. χαλκός etc.

Denumirile fierului, ca şi ale aramei şi altor metale, presintă în limbile indoeuropene dificultăţi etimologice nelămurite pînă acum. Pentru unele din ele sforţările filologilor au rămas fără resultat, fiind că lipsesc unele elemente lingvistice ori din istoria culturei putînd duce la elucidări — şi poate niciodată nu se va ajunge la clarificarea deplină a acestei părţi din lexicul indoeuropean—; pentru altele însă nu ar fi fost aşa de greu să se dea identificări mai admisibile dacă explicaţiile ar fi lăsat la o parte apropieri prea artificiale şi ar fi plecat dela indicaţii precise pe care le dau studiile comparative şi în afară de domeniul indoeuropean. Un exemplu pentru aceasta sînt formele pe care vom căuta să le explicăm aici.

Noţiunea de „fier" o întîlnim uneori derivată din aceea de „tare" în jurul căreia vedem grupîndu-se diferite variaţiuni semantice. Astfel, în limbile altaice fierul e numit: ciag. *temir*, iac. *timir*, turc. *demir*, din rădăcina *tem-*, *tim-*, *tum-*, care înseamnă „tare, îndesat" şi pe care o găsim ori cu acest

[1] Pentru transcrierea lui ѣ neexistînd în tipografie semnul special (e cu unghi deasupra), a trebuit să recurgem aici, ca şi în alte părţi, la ě. Pentru numerele viitoare ale revistei vom căuta să se înlăture această lacună tipografică, dimpreună cu altele, în măsura în care ne permit împrejurările de acum.

înţeles în alt. *tim*, *toń* (acesta însemnînd şi „îngheţat"), ori cu semnificaţii înrudite în iac. *timni* „rece", ciuv. *tum* „ger", uig., ciag. *tong* „ger", turc. *doń* „ger", *dolu* „grindină"[1]. Evoluţia semantică în aceste forme din aceeaşi familie se explică astfel: „tare, îndesat — îngeţat, rece", de unde de o parte „fier", de alta „grindină[2]. Ceva analog ne ofere în aceleaşi limbi numele „aramei": *bakir*, *pakir*, din tema *bak-*, *pak-* „tare".[3]

Plecînd dela această constatare, mi se pare că se resolvă problema originei vsl. *želězo* „fier" care a rămas pînă acum o enigmă pentru slavişti. Chiar mai în urmă, R. Trautmann[4], urmînd pe alţii, se mulţumeşte să alăture, cu un semn de întrebare, această formă la gr. χαλκός. Tot obscur i se pare cuvîntul şi lui A. Meillet[5], dar, mai categoric, întru cîtva, dînsul crede că apropierea lui *želězo* de χαλκός este foarte problematică („le rapprochement avec gr. χαλκός „bronze" est en l'air"). Forma grecească nu are, într'adevăr, o legătură directă cu *želězo*, ci numai pînă la un punct poate fi citată alături de aceasta, cum vom vedea mai departe. Lui *želězo* îi corespund lit. *gel(e)žìs*, let. *dzèlzs*, vprus. *gelso*, cu acelaşi înţeles. Aceste forme se întîlnesc însă, atît în slavă, cît şi în lituană, cu altele care ne dau explicarea lui *želězo* şi e de mirare că filologii nu au ţinut samă de aceasta cînd s'au

[1] H. Vámbéry, *Etym. Wb. der turko-tat. Spr.*, 165-167; *Die primitive Cultur des turko-tat. Volkes.*, 174.

[2] Seria semantică „tare — îngheţat (brumă, ghiaţă" etc.) e, de altmintrelea, ceva frecvent şi în alte limbi, cum e uşor de înţeles; comp. gr. πάγος, πήγνυμι, στίβη, στείβω (E. Boisacq, *Dict. étym.*, 737, 777, 905, 912); sl. čьrstvъ (E. Berneker, *Slav. et. Wb.*, I, 171): alb. *ngrīti* (N. Jokl, *Stud. z. alb. Etym.*, 63).

[3] Din tema *kar-* însemnînd „tare" explica O. Donner, *Vergleich. Wb. der finnisch-ugr. Spr.*, I, 141, şi termenii fino-ugrici pentru „fier": sir., perm. *kört*, vot. *kort*, ost. *karti*, vog. *ker*, cerem. *kirtni*. Se admite însă azi că aceste forme vin din iranică şi ar corespunde av. *kareta-* „cuţit" (O. Schrader, *Reallexikon*, ed. a doua, 236; cf. E. Berneker, I, 561; B. Munkácsi, *Arja és kauk. elemek*, 390). Motive hotărîtoare nu sînt totuşi ca să preferăm explicaţia aceasta celei admise de Donner.

[4] *Baltisch-slavisches Wb.*, Göttingen, 1923, 83.

[5] *Introd. à l'étude comp. des langues indo-européennes*, a cincia ed., 364.

ocupat de termenul slav pentru „fier". In slavă avem într'adevăr: sloven. *žled, žledica*, vrus. *žlědica*, rut. *oželedь* „polei" (şi „ploaie cu zăpadă"), polab. *zlad (schlod)* „grindină", etc., iar în lituană apare *gélmenis* „ger". Acestea sînt înrudite cu lat. *gelu, gelidus*[1] şi ele ne arată că nu pot fi isolate de *železo*. Înţelesul acestuia se explică astfel uşor: avem la basa lui noţiunile de „îngheţat, tare", exact cum aceleaşi noţiuni le-am văzut asociate în formele altaice amintite înainte.[2]

Putem înţelege acum de unde vine şi celticul (virl.) *iarn* „fier", resultat din *isarn*, cum dovedeşte forma *Isarno-dori* „ferrei ostii"[3]. Cu toate încercările lui H. Pedersen[4] şi J. Loth[5], de a deriva această formă din vind. *áyas* care e la basa lat. *aes* etc.[6], fonetica se opune acestei derivări, pentru că *i* nu poate corespunde vind. *áy-* sau lat. *ae-*[7]. J. Pokorny[8] s'a gîndit la altă etimologie: *isarno*, după dînsul, ar putea fi în celtică un împrumut din ilirică, şi aceasta pentru că spre Iliria e atestat numele de rîu *Isarcus* şi la Iliri lucrarea fierului era în floare în vechime. De fapt, *Isarcus* apare în Reţia[9] şi acolo e de sigur celtic. Ca atare, e înrudit cu *isarno*, trebue să derive dintr'un element comun indoeuropean, şi

[1] Nu este nici un motiv să despărţim aceste cuvinte; R. Trautmann, *l. c.*, 82, şi S. Feist, *Etym. Wb. der got. Spr.*, 229, împărtăşind părerea altora, cred că *žled, žledica* etc. pot fi mai curînd explicaţi prin pers. *žāla* „grindină, brumă" (nu bine lămurit pînă acum); fonetismul slav, ca şi cel lituan, nu se opun de loc să plecăm tot dela *gel-*, ca în latină, aşa că nici A. Meillet, *Les dial. indo-européens*, 22, nu vede vre-un motiv ca să interpreteze altfel aceste forme.

[2] Pentru fonetism, v. W. Vondrák, *Vergl. slav. gramm.*, I, 301, 307.

[3] A. Holder, *Altcelt. Sprachschatz*, II, 76.

[4] *Keltische Gramm.*, I, 73; cf. II, 53.

[5] *Revue celtique*, XXXVI, 230.

[6] Asupra lui *áyas*, a cărui origine e controversată azi, cf. S. Feist, *l. c.*, 23, şi nota lui A. Nehring la art. *Kupfer* din *Reallexikon* al lui Schrader, ed. a doua, 668.

[7] Etimologia aceasta o contestă şi S. Feist, *l. c.*, pe cînd e menţinută de O. Schrader, *Reallexikon*, ed. a doua, 235.

[8] *Zeitschr. f. vergl. Sprachforsch.*, XLVI, 292; XLIX, 126.

[9] Pauly-Wissowa, *Real-Encyclopädie*, XVIII, 2053-2054.

atunci rămîne să-l explicăm pe acesta din urmă, să-l identificăm cu un prototip care să-l lămurească din toate punctele de vedere. Aceasta nu este imposibil, pentru că într'adevăr *isarno*, despărţit în elementele lui, ne duce la sufixul *-arno* şi tema *is-* care ne aminteşte imediat pe vgerms. *īs*, germ. *Eis*, şi ne îndreaptă spre avest. *isav-* „îngheţat", dial. pamir. (sar.) *īš* „frig", afg. *asaī* „ger"[1]. Deci numele fierului în celtică pleacă dela noţiunea de „ghiaţă" şi ne ofere un paralelism semantic analog celui constatat mai sus[2]. Germ. *Eisen* e considerat azi ca un împrumut din celtică[3] şi astfel numai indirect stă în legătură cu *Eis:* cel dintîi reproduce, ca formă împrumutată, tema pe care o represintă cel din urmă[4].

Înţelesurile cuprinse în aceste numiri ale fierului au putut fi punctul de plecare şi cînd a fost vorba de un termen pentru aramă şi în chipul acesta cred că poate fi explicată forma greacă χαλκός. Am amintit mai sus că altaicul *bakir* are la basă sensul de „tare". Aceeaşi noţiune o regăsim în χαλκός: Hesychiu ne dă pentru această formă glosa: καὶ νόμος ἀκίνητος, unde se vede clar înţelesul de „neclintit"; tot la Hesychiu derivatul χάλκεος e explicat prin ἰσχυρός „tare" (comp. acolo şi mai multe compuse cu χαλκο-, χαλκεο-, însemnînd tot „tare, greu..."); înţelesul acestui de-

[1] Chr. Bartholomae, *Zeitschr. der deutsch. morgenländ. Gesellsch.*, L, 697; *Altir. Wb.*, 372. Oset. *sīŋ* „a îngheţa", *siag* „îngheţat" trebue puşi de sigur tot aici, cu toată îndoiala pe care o arată W. Miller, *Die Spr. der Osseten*, 18; căderea vocalei iniţiale nu e împotriva fonetismului oset.

Tema *is-* aşa cum apare în formele citate explică şi cuvîntul celtic, pentru care Pokorny releva dificultăţi fonetice de fapt neexistente în casul de faţă.

[2] Numele de rîuri care presupun un mai vechi *Isar(a)*, ca venind dela Celţi (cf. Pauly-Wissowa, *Real-Encycl.*, IX. 2053), ar putea cuprinde astfel uneori şi noţiunea de „rece", nu numai pe aceea de „fier".

[3] Cf. S. Feist, *l. c.*, 97.

[4] Raportul între aceste două cuvinte i s'a părut şi lui F. Kluge, *Etym. Wb. der deutsch. Spr.*, 109, că ar putea avea un temei, dar motivul filiaţiunei nu i-a apărut clar.

rivat, pentru care şi dicţionarele greceşti dau numeroase exemple, nu poate fi explicat numai printr'o întrebuinţare figurată a celui „de aramă", ci ne duce, concomitent cu al acestuia, spre cel de „tare", cum resultă din toate formele care se grupează în jurul lui χαλκός. La aceste forme trebue să alăturăm pe χάλαζα „grindină" şi astfel mi se pare că reiese clară originea lui χαλκός[1]. Şi de data aceasta vedem ideea de „îngheţat" întîlnindu-se cu aceea de „tare" şi amîndouă ducînd la denumirea unui metal, în special a aramei. Probabil tot aici trebue grupat χάλτς „pietricică", cu toate că unii îi caută filiaţiunea în limbi orientale[2]. Oricum, şi pentru χαλκός avem

[1] Asupra lui χάλαζα părerile divergează. H. Hirt, *Der indogerm. Vokalismus*, Heidelberg, 1921, 137, îl pune alături de κάχλη̆ξ, ceea ce foneticeşte e inadmisibil (pentru aceasta din urmă, v. E. Boisacq, *l. c.*, 324); F. Solmsen, *Arch. f. slav. Phil.*, XXIV, 579, îl considera ca înrudit cu formele slave *žled* etc. pe care le-am amintit la pag. 314 şi spre părerea aceasta înclină Boisacq, *l. c.*, 1047; am văzut însă că aceste forme slave nu au de ce să fie despărţite de lat. *gelu* etc. Cum χάλαζα în ce priveşte iniţiala presupune un indoeuropean **gh-*, cred că tema care l-ar explica poate fi **ghel-* care alături de **ghil-* ne duce spre noţiunea de „cenuşiu" şi altele apropiate (P. Persson, *Beitr. z. indogerm. Wortforsch.*, I, 31; II, 792; cf. R. Trautmann, *l. c.*, 364-365). Din punct de vedere semantic, χάλαζα nu se opune unei asemenea derivări, pentru că noţiunile de „cenuşiu, întunecat" şi „ghiaţă, grindină" le găsim adesori asociate, cum relevăm în altă parte, pag. 336; chiar tema turco-tăt. *tem* la care ne-am referit mai sus arată, urmărită în dicţionarul lui Vámbéry, aceleaşi asociaţiuni semantice. Deoarece înţelesul de „întunecat" merge şi alteori alături de acela de „tare" (cf. P. Persson, *l. c.*, I, 145), mi se pare că în modul acesta se explică atît χάλαζα, cît şi χαλκός: amîndoi reproduc o temă avînd la origine semnificaţia de „cenuşiu", de unde s'a ajuns pe urmă la aceea de „îngheţat, tare", iar aceasta a servit ca punct de plecare pentru denumirea aramei. Din tema **ghel-* s'a gîndit şi P. Persson, *l. c.*, I, 31; II, 792, să derive pe χαλκός, dar după alte consideraţiuni şi neţinînd samă de χάλαζα.

[2] O. Schrader, *Reallexikon*, ed. a doua, 552; cf. A. Walde, *l. c.*, 117. În schimb, nu poate fi nici o legătură între χαλκός şi χάλκη (χάλχη, κάλχη) „scoică din care se scoate purpura", după cum presupun P. Kretschmer, *Einleitung in die Gesch. der griech. Spr.*, 168; S. Feist, *Kultur der Indogerm.*, 200, şi Persson, *l. c.*; aceasta, la origine probabil cu iniţiala *k*, s'ar putea să fie un împrumut oriental, cum se admite şi pentru alţi termeni referitori la purpură; cf. J. Huber, *De lingua antiqu. Graeciae incolarum*, Viena, 1921, 15

destule elemente de interpretare ca să justifice proveniența pe care i-am atribuit-o. Am mai putea aminti, în această ordine de constatări, că şi alteori, cum e natural, nume de metale sînt derivate din noţiunea de „tare", cum arată, de pildă, cimr. *dur*, bret. *dir* „oţel", din lat. d u r u s[1].

Poate tot astfel se va ajunge la fixarea originei unor cuvinte de aceeaşi categorie. Se ştie că lat. *ferrum* figurează printre cuvintele obscure şi proveniența lui din Orient, cum sînt înclinaţi unii filologi să o admită, e foarte contestabilă[2]. S'ar putea ca şi la basa lui să fie ideea de „tare" şi ne întrebăm atunci dacă nu ar representa tema indoeuropeană **dher-* din care se explică de obicei lat. *fortis*[3]; din această temă un derivat, cu fonetismul mai vechi **fersum*, ar fi putut da *ferrum*[4]. Pe aceeaşi cale poate s'ar lămuri şi originea lui σίδηρος—o enigmă pînă acum în vocabularul grec[5]—şi dacă s'ar stabili că şi el derivă din noţiunea de „tare"[6], am avea

[1] H. Pedersen, *l. c.*, I, 207. Probabil că tot din sensul de „tare" derivă numele oţelului în limba germană (*Stahl*); cf. F. Kluge, *Etym. Wb. der deutsch. Spr.*, s. v.

[2] Cf. A. Walde, *l. c.*, 285; O. Schrader, *l. c.*, 240; derivarea lui din ebr. *barzăl*, asir. *parzillu* etc. e socotită ca puţin probabilă de H. Hirt, *Die Indogerm.*, II, 686.

[3] A. Walde, *l. c.*, s. v.; cf. P. Persson, *l. c.*, I, 51.

[4] În casul acesta, *ferrum* nu poate avea nici un raport cu anglosax. *braes*, engl. *brass* „bronz", de care e apropiat de obicei. Şi altfel forma engleză nu poate fi uşor identificată cu cea latină; fonetismul ei o îndepărtează categoric de aceasta din urmă.

Ca evoluţie semantică între cîtva asemănătoare s'a propus pentru *ferrum* o altă etimologie, din tema **bhers-*, dar înţelesul acesteia („stînd în sus, drept, ascuţit"; cf. Falk-Torp, *Wortschatz d. germ. Spracheink.*, 266; P. Persson, *Beitr.* I, 22) se potriveşte mai puţin decît acela al temei **dher-*.

[5] V. E. Boisacq, *l. c.*, s. v.; O. Schrader, *l. c.*, 239.

[6] Cum σ- poate corespunde în greceşte unui indoeuropean **tu-*, am fi tentaţi să alăturăm pe σίδηρος la vsl. *tvrdъ* „tare" a cărui temă a lăsat, de altfel, urme în limba greacă (v. mai în urmă asupra lui, R. Trautmann, *l. c.*, 334). Σίδηρος ar putea reproduce o formă mai veche **σίρδηρος* cu disimilarea primului ρ, cum s'a întîmplat şi în alte cazuri (cf. Brugmann, *Grdr.*, I, 217; H. Hirt, *Handbuch d. griech. Laut- u. Formenlehre*, 208). Totuşi rămîn unele dificultăţi, dacă voim să explicăm astfel forma greacă.

.. aproape toate limbile indoeuropene cuvintele ..u „fier“, cu toate diferenţele pe care le arată în ce priveşte originea, forma lor, au un fond comun, atestă identităţi de semantism. Constatarea aceasta ar avea întru cîtva importanţă pentru capitolul din istoria culturei unde se vorbeşte de cunoştinţele pe care le-ar fi avut popoarele indoeuropene despre metale, într'o epocă mai veche sau relativ mai recentă. Datele lingvistice—invocate într'un anumit sens pînă acum—ar putea, rectificate, să schimbe unele păreri asupra vechei culturi indoeuropene.

It. *becco*

Nu are de sigur nici o legătură cu eng. *betsch* pe care l-am explicat în numărul precedent al revistei (48 urm.): deosebiri aşa de mari de înţeles („ţap“ în italiană, „viţel“ în engadină) ne împiedecă să plecăm dela aceeaşi formă.

Urmînd părerea exprimată de C. Nigra[1], Meyer-Lübke[2] admite că *becco* ar fi resultat din v e r v e x - b e r b e x prin suprimarea primei silabe şi alături de forma italiană pune pe sardul log. *bekku*, abruzz. *veččę*, dr. *bec* şi ar. *beč* „berbece“. Inainte de toate, din aceste forme trebue exclus ar. *beč* care nu înseamnă propriu zis „berbece“, cum admite Meyer-Lübke, urmînd pe S. Puşcariu[3]. In pasajul dela Weigand[4] amintit de Puşcariu *bečľi* nu e prescurtat din *birbec* — presenţa lui *č*

[1] *Romania*, XXXI, 502.

[2] *Rom. etym. Wb.*, 9270. La formele inregistrate de Meyer-Lübke se pot adăuga: sard. log. *bekkone* „ţap bătrîn“ (M. L. Wagner, *Das ländl. Leben Sardiniens*, 111); march. *bečče* (A. Neumann v. Spallart, *Weit. Beitr. z. Charakt. des Dial. der Marche*, 58), Cerignola *vęččįęrę*, Aderno *vuččįeri* „beccaio“ (*Arch. glott.*, XV, 84; XVI, 480). In dialecte francese (Fribourg, Loire-inf. etc.) *bek(o)* „ţap, ied“, *beka* „capră“ şi derivate *Atlas lingu.*, 150, supplém. 275-276; *Arch. f. das Studium d. neueren Spr.*, CXXXI, 115) au pătruns prin contactul cu păstori italieni şi destul de departe, spre vest.

[3] *Etym. Wb.*, n-rul 198.

[4] *Die Aromunen*, II, 194; cf. 297, 347.

în loc de *ţ* o arată clar —, ci e forma *beč* care se adaugă pe lîngă *birbec* sau e întrebuinţată singură pentru a designa un ţap alb. Acest *beč* nu e atunci decît bulg. *bělčinъ* care apare ca adjectiv cînd e vorba de ţapi ori boi albi[1]. Forma dr. *beci* (nu *bec* cum dau Puşcariu şi Meyer-Lübke printr'o falsă reconstruire, pentru că de fapt *bec* nu există) nu are nici ea vre-o legătură cu *becco;* fiind întrebuinţată de obicei ca un adjectiv pe lîngă *berbeci* — deşi explicaţiile care se dau nu sînt destul de clare[2]—, ea pare să fie un calificativ pentru berbeci mai deosebiţi, ca şi cea aromînă, aşa că apropiind-o în sensul acesta de cea din urmă se poate să nu fie decît însăşi aceasta, transmisă în graiul păstoresc dela nord prin ciobani aromîni.

Rămînînd celelalte forme, explicarea lor din b e r b e x nu ne poate mulţumi, mai ales dacă ne referim la sardul *bekku;* deoarece sarda log. are, drept continuator al lui b e r b e x, pe *(b)erbeşe*, *(b)arbeşe*, fonetismul acestuia arată că *bekku* nu poate deriva din partea din urmă a lui — o reducere a lui *(b)erbeşe* trebuia să ducă la **beşe* şi nicidecum la *bekku*. Trebue atunci să lămurim pe altă cale originea acestei forme şi a celor corespunzătoare.

Avem fără îndoială de a face cu o temă onomatopeică, representată cu variante în diferite limbi cînd este vorba de a exprima strigătul oilor şi al caprelor.

Astfel în slavă, cu înţelesul de „a behăi“, apar: rut. *bekaty*, pol. *bekać*, ceh. *bekati*, sîrb. *beknuti*, sloven. *bekati*, *beketati* etc.[3] Tot în slavă, alături de aceste forme verbale găsim substantive ca sîrb. *Beka*, nume de oaie, *Bekarica*, nume de capră, *bekica* (în limba copiilor), *bekavica* „oaie“, *bečica*,

[1] Comp. alb. *beikz* „miel cu capul alb“ (G. Meyer, *Etym. Wb.*, 31). In aromînă se zice şi *ǫaįe bečă* (Dalametra), ceea ce dovedeşte iarăşi că avem de a face cu un adjectiv. Pierderea lui *l* în aromînă se explică plecînd dela **belčlu*, **belčľi*, unde grupul *lčl* a fost redus la *čl*.

[2] V. *Dicţionarul Academiei*, I, 535.

[3] E. Berneker, *Slav. etym. Wb.*, I, 48; cf. D. Boranić, în *Rad* al Acad. din Zagreb, LXXII, 23.

Rămîne de lămurit fonetismul din abruzzesă şi marcheggiană. De ce acolo *čč* în locul lui *kk*? Explicaţia se poate găsi fie admiţînd că *bečče, večče* nu reproduc propriu zis pe *bekk-*, ci un derivat al acestuia, **bekkius*, fie că le considerăm refăcute după plural. Am putea presupune, de altă parte, că aceste forme sînt transmisiuni spre centrul şi sudul Italiei din ţinuturi dela nord unde trecerea lui *k(k)o* la *č* e un fenomen cunoscut (comp. la Livigno *beč*) [1]; asemenea transmisiuni le constatăm şi alteori cînd este vorba de cuvinte păstoreşti, duse prin migraţiuni uneori foarte departe [2]. Poate totuşi nu e nevoie să ne oprim la această explicaţie, cît timp prezenţa lui *čč* poate fi datorită, cum am spus, unor factori morfologici.

Rom. *parte*, cu înţelesul de „soartă, noroc"

Această semnificaţie a lui *parte* e explicată de G. Weigand [3] prin influenţa bulg. *čestъ*, care înseamnă şi „parte" şi „noroc". Nu însă numai în bulgăreşte găsim această asociere semantică în continatori ai vsl. *čęstъ*, ci şi în sîrbească, slovenă şi rusă [4]; ea se întîlneşte, de altmintrelea, şi în alte forme slave: rus. *dolja*, pol. *dola* [5], rus, *udělъ*. Să nu ne închipuim totuşi că avem de a face cu un proces semantic isolat; ducînd mai departe compararea, vedem că el este

[1] *Studj rom.*, IX, 29; cf. G. Bertoni, *Italia dialettale*, 86. In piemonteză găsim o formă feminină *beča*, cu înţelesul de „oaie"; deosebirea aceasta de semnificaţie nu are de ce să ne surprindă cînd şi în alte cazuri (cum am amintit ocupîndu-ne de *berr-*) acelaşi cuvînt vedem că înseamnă „capră" şi „oaie" ori „ţap" şi „berbece".

[2] Trecerile de cuvinte păstoreşti dintr'un ţinut într'altul ori înrîuriri de fonetism datorite migraţiunilor pastorale nu au fost încă studiate mai de aproape pentru diferitele regiuni romanice. Cu privire la Sardinia, v. în această privinţă M. L. Wagner, *Das ländl. Leben Sardiniens*, 104, 111.

[3] *Jahresb. des rum. Inst.*, XVI, 79.

[4] E. Berneker, *Slav. etym. Wb.*, I, 155.

[5] *Ibid.*, 239.

cunoscut şi altor limbi. Gr. αἶσα „soartă" e alăturat de obicei la osc. *aeteis* „parte" şi av. *aēta* „parte ce se cuvine cuiva" [1]. Ramificate aici, ambele înţelesuri apar la un loc în gr. μοῖρα şi în cîteva forme iranice: av. *baga* „parte, soartă", av. *baxta* „ce se cuvine cuiva ca parte, soartă", pers. *baxt* „soartă", pers. *bahr* „parte, soartă" [2] (comp. şi oset. *xai* „parte", *xalā* „soartă"). In armeană avem *bašxk'* cu amîndouă accepţiunile iarăşi, ca împrumut din pers. *baxš* „parte" [3], şi e de notat cum în armeană aceeaşi noţiune a fost adăugată la cea fundamentală. Dacă mai ţinem samă că şi în limbile turco-tătare (comp. uig. *ol*, parte, soartă")[4] şi în cele fino-ugrice (ost. *jukan*) [5] găsim aceeaşi evoluţie semantică, aceasta vine parcă să ne arate că avem de a face cu o particularitate proprie mai ales limbilor orientale. Cu alte cuvinte, în Orient cu deosebire noţiunea de „soartă" a fost derivată, după anumite credinţe, din aceea de „parte". In casul acesta ce găsim în limbile slave, cum am văzut, ar putea să se explice printr'o influenţă orientală, mai curînd decît printr'o evoluţie spontană. Romînescul „parte = soartă" ar fi şi el atunci, indirect, o urmă de semantism caracteristic oriental ajuns pînă la noi.

Presupusul romînism al lui Τατός

Referindu-se la un pasaj din Ἀλεξιάς (VI, 14) a scriitoarei bizantine Ana Comnena, unde se vorbeşte şi de un

[1] E. Boisacq, *Dict. étym.*, 28-29; A. Walde, *Lat. etym. Wb.*, 863; Chr. Bartholomae, *Altir. Wb.*, 11-12. Înrudirea cu aceştea a lui οἶτος, admisă mai în urmă şi de H. Hirt, *Der indogerm. Vokalismus*, Heidelberg, 1921, 182, e dubioasă.

Pentru germ. *Los* etc. presentînd şi el înţelesuri asemănătoare, dar rămas neexplicat pînă acum, v. S. Feist, *Etym. Wb. d. got. Spr.*, 194.

[2] Chr. Bartholomae, *l. c.*, 921, 923; P. Horn, *Grundriss d. neupers. Etym.*, 43, 56; H. Hübschmann, *Pers. Studien*, 33; cf. A. Fick, *Vergleich. Wb. d. indogerm. Spr.*, I, 87.

[3] H. Hübschmann, *Arm. Gramm.*, 118.

[4] O. Donner, *Vergl. Wb. d. finn.-ugr. Spr.*, I, 98.

[5] H. Vámbéry, *Etym. Wb. der turko-tat. Spr.*, 197.

Rămîne de lămurit fonetismul din abruzzesă şi marcheggiană. De ce acolo *čč* în locul lui *kk*? Explicaţia se poate găsi fie admiţînd că *bečče, večče* nu reproduc propriu zis pe *bekk-*, ci un derivat al acestuia, **bekkius*, fie că le considerăm refăcute după plural. Am putea presupune, de altă parte, că aceste forme sînt transmisiuni spre centrul şi sudul Italiei din ţinuturi dela nord unde trecerea lui *k(k)o* la *č* e un fenomen cunoscut (comp. la Livigno *beč*) [1]; asemenea transmisiuni le constatăm şi alteori cînd este vorba de cuvinte păstoreşti, duse prin migraţiuni uneori foarte departe [2]. Poate totuşi nu e nevoie să ne oprim la această explicaţie, cît timp prezenţa lui *čč* poate fi datorită, cum am spus, unor factori morfologici.

Rom. *parte*, cu înţelesul de „soartă, noroc"

Această semnificaţie a lui *parte* e explicată de G. Weigand [3] prin influenţa bulg. *čestъ*, care înseamnă şi „parte" şi „noroc". Nu însă numai în bulgăreşte găsim această asociere semantică în continatori ai vsl. *čęstъ*, ci şi în sîrbească, slovenă şi rusă [4]; ea se întîlneşte, de altmintrelea, şi în alte forme slave: rus. *dolja*, pol. *dola* [5], rus, *udělъ*. Să nu ne închipuim totuşi că avem de a face cu un proces semantic isolat; ducînd mai departe compararea, vedem că el este

[1] *Studj rom.*, IX, 29; cf. G. Bertoni, *Italia dialettale*, 86. In piemonteză găsim o formă feminină *beča*, cu înţelesul de „oaie"; deosebirea aceasta de semnificaţie nu are de ce să ne surprindă cînd şi în alte cazuri (cum am amintit ocupîndu-ne de *berr-*) acelaşi cuvînt vedem că înseamnă „capră" şi „oaie" ori „ţap" şi „berbece".

[2] Trecerile de cuvinte păstoreşti dintr'un ţinut într'altul ori înrîuriri de fonetism datorite migraţiunilor pastorale nu au fost încă studiate mai de aproape pentru diferitele regiuni romanice. Cu privire la Sardinia, v. în această privinţă M. L. Wagner, *Das ländl. Leben Sardiniens*, 104, 111.

[3] *Jahresb. des rum. Inst.*, XVI, 79.

[4] E. Berneker, *Slav. etym. Wb.*, I, 155.

[5] *Ibid.*, 239.

cunoscut şi altor limbi. Gr. αἶσα „soartă" e alăturat de obicei la osc. *aeteis* „parte" şi av. *aēta* „parte ce se cuvine cuiva" [1]. Ramificate aici, ambele înţelesuri apar la un loc în gr. μοῖρα şi în cîteva forme iranice: av. *baga* „parte, soartă", av. *baxta* „ce se cuvine cuiva ca parte, soartă", pers. *baxt* „soartă", pers. *bahr* „parte, soartă" [2] (comp. şi oset. *xai* „parte", *xalā* „soartă"). In armeană avem *bašxk'* cu amîndouă accepţiunile iarăşi, ca împrumut din pers. *baxš* „parte" [3], şi e de notat cum în armeană aceeaşi noţiune a fost adăugată la cea fundamentală. Dacă mai ţinem samă că şi în limbile turco-tătare (comp. uig. *ol*, parte, soartă")[4] şi în cele fino-ugrice (ost. *jukan*) [5] găsim aceeaşi evoluţie semantică, aceasta vine parcă să ne arate că avem de a face cu o particularitate proprie mai ales limbilor orientale. Cu alte cuvinte, în Orient cu deosebire noţiunea de „soartă" a fost derivată, după anumite credinţe, din aceea de „parte". In casul acesta ce găsim în limbile slave, cum am văzut, ar putea să se explice printr'o influenţă orientală, mai curînd decît printr'o evoluţie spontană. Romînescul „parte = soartă" ar fi şi el atunci, indirect, o urmă de semantism caracteristic oriental ajuns pînă la noi.

Presupusul romînism al lui Τατός

Referindu-se la un pasaj din Ἀλεξιάς (VI, 14) a scriitoarei bizantine Ana Comnena, unde se vorbeşte şi de un

[1] E. Boisacq, *Dict. étym.*, 28-29; A. Walde, *Lat. etym. Wb.*, 863; Chr. Bartholomae, *Altir. Wb.*, 11-12. Înrudirea cu aceştea a lui οἶτος, admisă mai în urmă şi de H. Hirt, *Der indogerm. Vokalismus*, Heidelberg, 1921, 182, e dubioasă.

Pentru germ. *Los* etc. presentînd şi el înţelesuri asemănătoare, dar rămas neexplicat pînă acum, v. S. Feist, *Etym. Wb. d. got. Spr.*, 194.

[2] Chr. Bartholomae, *l. c.*, 921, 923; P. Horn, *Grundriss d. neupers. Etym.*, 43, 56; H. Hübschmann, *Pers. Studien*, 33; cf. A. Fick, *Vergleich. Wb. d. indogerm. Spr.*, I, 87.

[3] H. Hübschmann, *Arm. Gramm.*, 118.

[4] O. Donner, *Vergl. Wb. d. finn.-ugr. Spr.*, I, 98.

[5] H. Vámbéry, *Etym. Wb. der turko-tat. Spr.*, 197.

Τατός ca stăpînind la sfîrşitul secolului al XI-lea o parte din Dobrogea, N. Iorga, într'o comunicare la Academia română, a exprimat părerea că acest nume nu poate fi decît românesc şi l-a identificat cu *Tatul*[1]. Reluînd chestiunea, în legătură cu cele mai vechi alcătuiri de Stat la noi, N. Bănescu, tot într'o comunicare la Academie[2], s'a asociat la această interpretare, aşa că istoricii admit azi ca deplin stabilit că acel Τατός ar fi fost Român.

E însă numai o ilusie romînismul numelui dat de scriitoarea bizantină. Τατός e de sigur strein şi nu are nimic de a face cu *Tatul*. Dovada o găsim percurgînd lista de nume pe care F. Justi a dat-o într'o carte (*Iranisches Namenbuch*, Marburg, 1895) care nu ar trebui să fie ignorată de istoricii noştri. La pag. 330-331 sînt amintiţi acolo, după izvoare armene, mai mulţi *Thath* şi *Thathūl*, printre care un călugăr (în secolul al V-lea) şi doi conducători de armate (la 451 şi 1053). Numele e deci oriental şi ca strein, printre atîţi streini care apar în trecut — ca şi azi — prin ţinuturile dobrogene, trebue socotit şi Τατός pe care numai o grăbită etimologisare l-a putut presenta ca Român[3].

Prea expeditiv şi cu dispreţul filologiei se clădesc de istoricii noştri teorii.

Cu privire la fonetismul *ă—î*

Explicaţia dată mai sus (pag. 203 urm.) de T. Papahagi pentru trecerea lui *a* la *î* dinaintea lui *n* simplu sau *n*, *m*+

[1] *Revista istorică*, V (1919), 110, 113; aceeaşi părere o vedem repetată de Iorga în alte publicaţii (*Les Latins d'Orient*, Paris, 1921, 39; *Hist. des Roumains et de leur civilisation*, Bucarest, 1922, 37).

[2] V. *Anuarul Institutului de istorie naţională*, Cluj, I (1921-1922), 140, 144.

[3] Făcînd reserve asupra originei romîne a lui Τατός, G. I. Brătianu, în studiul *Vicina*, 17 (publicat în *Bull. de la sect. hist.* a Acad. rom., X), relevează, după un document publicat chiar de Iorga, un *Tatol-bei* în Crimea, nume care se alătură la şirul dat de Justi.

consoană atinge o problemă de fonetică românească ce mi se pare mai complicată decît e înfăţişată acolo şi de aceea vin să fac aici cîteva observaţiuni. O înrîurire slavă nu mi se pare admisibilă în ce priveşte trecerea dela *ăn* (simplu sau urmat de consoană) şi *ăm* + consoană la *în*, *îm*. Dacă nuanţarea lui *ă* spre *î* ar fi datorită influenţei slave, de ce *ă* resultat şi alteori din *a*, în special cînd era aton, nu ar fi urmat aceeaşi cale? Papahagi se referă într'o parte (pag. 206) la fonetismul lui *a* aton pentru a evidenţia cum, mai uşor, un *ă* resultat din acest *a* a putut trece la *î* dinaintea lui *n* sau *m* (*plăngeam* > *plingeam*), dar tocmai aceasta vorbeşte împotriva explicaţiei d-sale. De ce, admiţînd influenţa slavă, nu s'a ajuns şi în alte casuri, nu numai dinaintea lui *n*, *m*, la schimbarea lui *ă* în *î*? Pentru ce *lăsa*, *casă*, de pildă — existente atunci cînd se rostia *plăngeam* — nu au devenit *lisa*, *casî*? — pronunţarea dialectală *casî* nu poate fi invocată faţă de forma cea mai răspîndită *casă* şi altele la fel, arătînd păstrarea caracteristicului *ă* resultat din *a* neaccentuat[1]. Sînt şi alte obiecţiuni care se pot aduce. Ţinînd samă de durata înrîurirei slave la noi, în special asupra dacoromînei, ne-am aştepta, după cele susţinute de Papahagi, ca *î* pentru *ă* să apară şi în alte casuri, cînd acesta reflecta pe *e* după labiale sau un *r* iniţial şi *r* dublu; aceasta nu s'a întîmplat însă: *văz*, *rău*, *urăsc* au rămas astfel, neurmînd transformarea lui *ă* în *î*[2].

Ca înrîurire slavă în fonetismul nostru cu *î* nu cred deci că se poate admite mai mult decît ceea ce am relevat

[1] T. Papahagi relevează (tot la pag. 206) forma *casî* etc. din aromînă, dar asupra lui *ă* > *î* se exprimă de data aceasta mai puţin categoric, admiţînd numai o vagă influenţă slavă.

[2] Indiferent de divergenţe dialectale (păstrarea lui *e* după labiale în aromînă şi după *r* iniţial sau *r* dublu în unele regiuni dacoromîne pînă la o epocă), schimbarea lui *e* în *ă* în aceste condiţiuni apare, acolo unde o constatăm, ca un fenomen vechi, concomitentă cu prelungirea influenţei slave, aşa că aceasta, în sensul admis de Papahagi, trebuia să se exercite şi în asemenea casuri.

altădată[1], anume trecerea lui *ă* (< *a*, *e* atoni) la *î* dinaintea unui *r* + consoană (casurile lui *tîrziu*, *vîrtos* etc.). Schimbarea lui *a* în *î* în formele studiate de Papahagi rămîne în afară de această înrîurire şi o putem uşor înţelege ca un fenomen spontan, în acelaşi fel ca în alte casuri de fonetism cu *î* (*vînt*, *sînt* etc.).

Asupra lui *malga*

Partea a doua din *Irano-romanica* era tipărită cînd în *Arhiv za arbanasku starinu*, I, 94, am văzut că şi K. Oštir s'a ocupat de această formă[2]. După părerea sa, *malga* ar fi un element preroman înrudit cu lat. m e l c a, slav. *mlěko*, germ. *Milch*. Nu văd însă cum cuvîntul însemnînd „lapte" ar putea direct, nu prin intermediare de derivaţiune, să explice pe romanicul *malga*.

Migraţiunile păstoreşti şi botanica

Ni se atrage atenţiunea de Z. Panţu asupra unui pasaj din cartea lui F. Pax, *Grundzüge der Pflanzenverbreitung in den Karpathen*, Lipsca, 1908, II, 152, unde e vorba de planta *telekia speciosa* „lăptucul-oiei" care, destul de răspîndită la noi, se întîlneşte şi prin regiuni muntoase ocupate de Slavi, dar cu totul rar şi numai pe unde ei au venit în atingere cu ciobani romîni. Pax spune în această privinţă: „zărind o *telekia* înflorită, prin Carpaţii răsăriteni, greu îţi vine să nu te gîndeşti la vieaţa de păstori a Romînilor. Ştim într'adevăr că de-a-lungul Carpaţilor, pînă adînc în Moravia, au fost aşezări de Romîni, care în nume de locuri, termeni referindu-se la munţi şi alţii au lăsat urmele lor. Multe cuvinte întrebuinţate de Slovaci şi Ruteni în strînsă legătură cu păşunatul şi păstoritul sînt de origine romînească. De aceea nu este neverosimil ca şi în valea Vagului această in-

[1] *Hist. de la langue roum.*, II, 17, 22.

[2] E citat acolo şi studiul său *Beiträge zur alarodischen Sprachwissenschaft*, pe care însă nu mi-a fost posibil să mi-l procur.

fluenţă să se fi exercitat odată, şi admiţînd aceasta, s'a putut ca *telekia speciosa* să fie dusă în văile Fatrei de către ciobani. In sprijinul acestei păreri vorbeşte şi împrejurarea următoare. In număr surprinzător de mare apar nume romîneşti la coastele Fatrei şi în împrejurimele ei, spre valea Vagului. Dacă *Măgură* se mai întîlneşte şi aiurea, numai în valea Vagului apar mai des *Grunj* (rom. *grui*), *Deal* (rom. *deal*); *Mincsol* se găseşte des în Răsărit ca *Mencel* sau *Muncel* şi cuprinde pe romînescul *munte*. La o întrebare a mea, unul din cei mai buni cunoscători ai poporului romîn, D. prof. dr. G. Weigand, mi-a răspuns foarte îndatoritor că pe la Rosenberg (Rószahegy) a văzut printre ţărani chipuri care sînt sigur romîneşti. Părerea mea despre propagarea *telekiei* o crede şi dînsul întemeiată".

Un amănunt care are însemnătatea lui şi vedem cum chestiunea migraţiunilor păstoreşti cercetată din cît mai multe puncte de vedere ar ajunge să ne reveleze fapte nebănuite.

Ov. Densusianu

Arom. *(a)crină*

Are, ca sens general, semnificaţia de „capacitate, volum", şi cu acest sens se întrebuinţează numai în legătură cu cerealele sau produsele lor: „unä crinä di fărinä (di grînŭ, di sicară)" etc., echivalînd cu aproape 60 kgr., cît poate încăpea într'un sac. Mai are şi sensul de „vas servind la măsuratul cerealelor", cu o capacitate cam de 20 kgr., precum şi de „stup de albine" de mărimea unei baniţe, iar în revista *Macedonia*, I (1888), 88, îl găsim în următorul context: „unä crinä cu şişe pline cu v'in" = un vas (ladă) cu sticle pline cu vin. Circulă însă şi în expresiunea: „cap di crinä" = om căpăţînos. In împrejurimile Bitoliei arom. *şinic* (< turc. *şinik*) înseamnă „măsură de capacitate pentru grîne", iar „cap di şinic" = om căpăţînos. Intîlnim şi pe arom. *tăγari* (< neogr. ταγάρι), însemnînd acelaşi lucru, iar „cap di tăγari" = om căpăţînos (neogr. ταγαρο-κέφαλος). Paralel, deci,

cu sensurile formelor *şinic* şi *tăŋari*, apare şi forma *crină*, dar cu o nuanţă întru cîtva deosebită: cel căruia i se zice „cap di crină" e ceva mai „căpăţînos" decît un ταγαρο-κέφαλος. Corespunde dr. *crintă*. Etimologia e sl. *krina* „vas".

AROM. *frigănat*

Insemnează „albitură uscată la foc, la soare sau de vînt; lemn uscat în aceleaşi condiţii"; se zice „cămeşi frigănate, lęamne frigănate", sau, în conjugare, numai la pers. a 3-a: „straiile s'frigănară", etc. In limba elenă există vb. φρύγω „faire griller, faire rôtir, torréfier; faire durcir au feu; dessecher, brûler"; φρύγανον „menu monceau de bois sec; broussailles sèches". Din punct de vedere al sensului, nu vedem vre-o dificultate care să se opună originei greceşti a arom. *frigănat*. Ca fonetică, ar fi de relevat redarea lui γ prin *g* chiar în regiunea Pindului. Explicaţia acestui fonem cred că e următoarea: înţelesurile lui φρύγω s'au întîlnit cu cele ale vb. *frig*. Aceste două verbe întîlnindu-se atît ca formă flexionară cît şi ca sens, γ a fost înlocuit prin *g* dela *frig;* contrar ar fi trebuit să avem **friŋănat*, pentru că numai în regiunea Bitoliei avem γ > *g*, în Pind γ păstrîndu-se [1].

AROM. *morŭ*

„Părinţîl'i a noştri vidzură ş' păţîră multe, şi cu de-a vîia putură si-şi ţînă limba şi morlu" [2] (= Părinţii noştri au văzut şi au păţit multe, şi de-abia au putut să-şi păstreze limba şi obiceiul); sau: „Auşeaticlu spune ţi morŭ i adete s'fęaţe cîndu s'bägă θimel'ilu di hoară" [3] (= Bătrînii po-

[1] In legătură cu acest fonem, cred că arom. *gună* nu poate reproduce forma latină respectivă, după cum argumentează Th. Capidan în *Raporturile slavo-române*, 199-201 (extras din *Dacoromania*, III), pentru că în Pind forma curentă e γună, chiar în graiul din Samarina, iar înţelesul e cel de „haină îmblănită"; cuvîntul, deci — cel puţin forma din regiunea Pindului — e de origine neogreacă.

[2] Revista *Frăţîl'ja*, I, 177. Cf. şi *Viaţa albano-română*, I (1909), 8.

[3] *Almanah macedo-român* (ed. Dr. T. Şunda), 1903, 52.

vestesc ce datină sau obicei s'a îndeplinit cînd s'a pus temelia satului). Fără îndoială că avem a face cu lat. m o s, m o r i s. Evident că schimbarea de declinare a fost determinată de genul sb. m o s, dacă nu vor fi intervenit şi alte consideraţiuni, cum ar fi omonimia cu sb. *moare*, etc. Astăzi nu ştim dacă mai circulă acest cuvînt.

AROM. *năθęamă*

Noţiunea de „puţin" în aromînă e redată — în afară de forma *puţin (pţin, psin)* — şi prin următoarele forme: *năθęamă*, *nθęamă*, *θęamă*, *năh'ęamă*, *nh'ęamă*, *h'ęamă*, iar în regiunea Bitoliei, şi anume în comuna Gopeşi [1], se aude şi ca *şęamă*, cu trecerea lui θ la *s*, obişnuită şi în alte dialecte. Etimonul nu poate fi decît lat. i n f ĭ m a — deşi superlative de natura acestuia nu prea au lăsat urme în domeniul romanic. Foneticeşte, ca şi din punct de vedere semantic, forma nu presintă nici o dificultate: căderea lui *i* iniţial e normală (cf. *nsirinare*, *nsurare*, *nviţare*, etc.); *f* a trecut — după regiuni — la θ sau *h'* (cf. θęamină şi *h'ęamină* < f e m i n a, etc.) Trebuia deci să avem *nh'ęamă* sau *nθęamă;* de aci s'a ajuns la *h'ęamă* şi θęamă, ca atone în frasă. Formele *năθęamă* şi *năh'ęamă* nu trebuese explicate din *nθęamă* şi *nh'ęamă*, prin epentesa lui *ă* ca vocală de sprijin — cum ar putea fi bunăoară în *nărăescu* < *nrăescu* —, ci mai de grabă acel *nă-* ar putea fi socotit ca fiind numeralul feminin *nună*, analog, de pildă, expresiunei corespunzătoare turceşti *bir az* „un pic", ca şi într'o altă formă aromînă: *nănghiδă* „(un) poco", alb. *ng'iδə* <neogr. ἀγκίδα. Ca sens, nici o piedică: tot ce constitue o cantitate „infimă" a putut însemna şi „puţin". Cît priveşte schimbarea accentului, amintim că forma, ca atonă în frasă, a putut deveni *nθęamă* > θęamă (cf. prep. i n t r o > ar. *ntru* > *tru*, etc.)

[1] In această comună sunetul θ devine *s* mai ales în formele: *samă* (< θαῦμα) „minune" şi *casc-(un)* (< κάθε) „fiecare" (cf. şi C. I. Cosmescu, *Şcoala vęacl'e*, pag. 8, 18, şi 60), precum şi în *păr(ă)mis* (< παραμύθι) „basm" în comunele Gopeşi şi Moloviştе (cf. şi Per. Papahagi, *Basme aromîne*, p. VI; C. I. Cosmescu, *Poezii arumăneşti*, 97).

AROM. *stringl'i*

Pentru cunoaşterea mai de aproape a sensului acestei forme trebue să relevez următorul detaliu de îmbrăcăminte: Aromînul poartă *ćioariţi* făcuţi din lînă şi care iau forma exactă a piciorului dela glezne pînă la jumătatea dintre genunchi şi şold. Partea *ćioariţilor* de deasupra genunchilor pentru ca să nu se lase în jos stă prinsă în partea dinainte de o sfoară sau curea anume făcută, al cărei capăt de sus se prinde de cingătoarea sau brăcinarul pantalonilor. Rostul acestei sfori sau curele, lungă de vre-o 10 cm., e, deci, să ţină strînşi şi întinşi cioarecii (= un fel de iţari). Etimologia acestui cuvînt nu poate fi alta decît lat. *s t r i n g u l a, care a dat *stringl'i*, ca şi u n g u l a > *ungl'i*, etc.

ROM. (dial.) *tare... tare* = „aşa... aşa"

In afară de formele cunoscute pe care le-a lăsat t a l i s şi compusele sale, am înregistrat în cercetările mele din Maramureş forma *tare* — nu tocmai curentă în graiul acestei regiuni —, cu o accepţiune cu totul diferită de cea a adj. *tare*, şi apropiată de aceea a rom. *atare*, fr. *tel*, etc.

In satul Săcel, stînd de vorbă cu Ion Burnar a i Mări, am auzit şi forma *bohâş*. Dorind să am explicaţii precise şi amănunţite asupra acestui arbore, Ion Burnar mi le-a dat, făcînd însă o distincţie între *bohaş* şi *brad*, şi a încheiat astfel: „bohaş o brad, tăt una vorbă e ăceja: tare-i brad, tare-i bohaş, tăt una e, fără numa că bradu e mai bun, mai péstriţ".

Ca să reiasă şi mai clar semnificaţia acestei forme, redau încă o frîntură dintr'o conversaţie între Maramureşeni. Fiind vorba de noua sectă a pocăiţilor, o Maramureşeancă, răspunzînd unui interlocutor care punea pocăitul pe acelaşi plan cu creştinul adevărat, a zis: „tare-i pocăit, tare-i creştin; că dacă pocăitul ğîče că n'are baĭ de popă, apoĭ n'îče de Dumńedzău n'are frică".

Din aceste contexte se vede limpede, deci, sensul cu care e întrebuinţat acest preţios latinism în graiul maramureşean.

AROM. *tirńiac(ă)*

Cuvîntul îl găsim o singură dată în literatura populară scrisă a Aromînilor: „lihoana carĭ amîntă tirńiaţi"[1] (= lăuza care născu trei gemeni). Forma se aude şi astăzi, dar sporadic. Deşi numeralele distributive sînt slab representate în domeniul romanic, totuşi forma aromînă reproduce lat. t e r n i + a c u s, fără a fi nevoie să ne gîndim la vre-un compus ca *trei* + *naţ*, care n'ar putea explica pe *tirńiac(ă)*, mai ales că sb. *nat* face pluralul *naturĭ*, nu *naţ*.

AROM. *(n)tornic*

Se mai aude şi ca *ndornic*, cu trecerea obişnuită a lui *nt* la *nd* (cf. *amîndu* < *amîntu*, *cîndare* < *cîntare*, *mîndi* < *mînti*, *sundu* < *suntu*, etc.), precum şi ca *andornic* (cf. *anğiur*, *anveţă*, etc.). Insemnează „svînturatec, turbat"[2], precum şi „nebun, furios". In afară de aceste sensuri, la Aromînii din Pind mai însemnează „cel care rămîne în urmă": ştearpă ndornică = (oaie) stearpă îndărătnică. Cu sensul acesta forma e întrebuinţată mai ales în viaţa păstorească. Astfel: se zice că e *ndornic* acel berbece (oaie, capră, etc.) care în timpul păşunatului paşte pe de lături sau în urma turmei, singur, isolat, băgîndu-se şi prin tufişuri după iarbă mai curată şi mai fragedă, aşa că păstorul e nevoit să-l mîne azvîrlindu-i pietre sau chiar cîrligul. E de sigur sl. t o r ъ n i k ъ „cursor" (Miklosich).

Tache PAPAHAGI

O PRAVILĂ ROMÎNEASCĂ NECUNOSCUTĂ

In Arhivele Bistriţei (Transilvania), sub n-rul 452 (fondul romînesc, pach. IV), se păstrează, strînse laolaltă, 11 foi detaşate dintr'un ms. mic, de 12×18 cm. Hîrtia nu are filigran. A fost ţinută într'un loc umed şi mînjită, se pare,

[1] *Lumina*, V, 118.
[2] Per. Papahagi, *l. c.*, 654.

cu nisip. Cerneala e spălăcită, iar scrisoarea, puţin îngrijită, pare a fi datorită, pretutindeni, aceleiaşi mîni.

Printre aceste fragmente dintr'o carte religioasă slavă se află 3 foi rupte, tăiate în jumătăţi, pe care se poate descifra cu greu următorul text romînesc:

Pe o foaie, în josul paginei: „Vlĕt зр҃ии (7118 = 1610), m҃ca f(evrua)r, ѕ҃ (6), pьs p(o)pa Toder di(n) Rѫpa de ǧos".

Pe o altă foaie, r⁰: „Pravila svenţilorь o҃ci dupѫ ⰰvѫţѫtura a marelui Vasilie ce l-au .... omь Vasilie dѫ pocѫinţă, ai post ....".[1]

Pe aceeaşi foaie, v⁰: „Dupѫ Ioanь milostыvul, a patra parte, 5 ai postь ⰰprotiva pѫcatelor dela tote greşalele lor; ⰰkыnѫciune 150 ⰰ dzi. Curvarьl pos(tь) 9 ai, noi dѫm 38(?); ⰰkыnѫciu(ne) 100 ⰰ dzi. Cela ce va curvi cu soru sa, postь 15 ai, noi dѫm 5 ai; ⰰkыnѫciun(e) 100 ⰰ dzi. Ѧrѫ de va fi tatѫl cu fata sa sau fečorul cu mumѫ sa, postь 15 ai, noi dѫm 5; ⰰkыn(ăciune) 150 ⰰ dzi. Cela ce va curvi cu maştehѫ sa, po(stь) 10 ai".

Rămîne de stabilit în ce raport stă această *Pravilă* cu aşa numita *Pravilă* a lui Coresi, descoperită de curînd[2].

Al. Rosetti

Asupra graiului din Ţara Oltului

În aceste cîteva pagini nu voi face propriu zis o critică studiului lui T. Dinu, apărut în n-rul precedent al revistei, ci voi aduce unele rectificări şi adăugiri.

Fonetica:

Formele: *făsoi̯* (= fasole), *năcovalmă* (= nicovală) sînt greşit date; de fapt avem: *fusoi̯* şi *fusole*, circulînd în dublet, şi *nocovalmă*. Ung. *határ*, nu are corespondentul *hătar*, după cum îl dă T. Dinu, ci numai *hotar*, ca în limba literară; de

[1] Nu se poate descifra.

[2] A. Bîrseanu, în *Analele Ac. rom.*, seria a 3-a, I, liter., 35.

altfel, chiar autorul desminte afirmaţia dinainte, cînd în altă parte a studiului său ne dă la aferesarea lui *h* forma *otar*. Vom vedea la rîndul său că nici cas de aferesă nu este aici. Forma cu *î* din cuvîntul *tîmp* (= timp) se aude foarte rar; forma obişnuită este cea cu *i*: *timp*. Autorul ne dă forma cu *î* ca singura care ar exista, ceea ce e departe de adevăr. Forma *ţi̯ară*, cu *i̯a*, n'o întîlnim aproape de loc, forma obişnuită fiind *ţară*. Exemple avem expresiile: „S'o dus în Ţară" (*ţară* = Romînia), „un om din Ţară" = locuitor din vechiul Regat. *Ţi̯ară* nu se aude decît atunci cînd cineva vorbeşte afectat. Formele: *săc* şi *sămn* (= sec şi semn) nu sînt, după cum ne spune autorul, singurele cunoscute; de fapt şi aici avem un dublet şi numai rareori apar formele relevate. Pluralul dela *pară*, redat de autor prin *pi̯eră*, e cu totul neexact; avem: *o pi̯ară, două pi̯ere*, nu două *pi̯eră*. Forma cu *i* din cuvîntul *rind* (= rînd) nu se aude, obişnuit e *rînd*. *Dător'* (= dator) nu e singurul întrebuinţat, tot aşa de frecvent e *detor'*. Formele: *muşie* (= moşie) şi *bosii̯og* (= busuioc) sînt neexacte, avem *moşie* şi *busui̯og*. Forma *herean* (= hrean) nu e singura care circulă în vorbirea Oltenilor şi poate mai des întrebuinţat e *hirean*, de unde şi *Ţara hirean̯ului̯*, nu *herean̯ului̯* = Ţara Oltului. Aferesarea lui *i* din cuvîntul *isprăyi* (= isprăvi) nu mi-e cunoscută, am auzit numai *isprăyi*. Casuri de aferesă nerelevate de autor avem în *aşa* care apare ca *şa* în expresiile: *şi şa* = şi (a)şa, *ori şa* = ori (a)şa. Casuri de epentesă nerelevate de autor sînt: *păreike* (= păreche), *vei̯ki̯* (= *vechi*). Un cas de protesă, nerelevat, e *avečernie* (= vecernie).

P din cuvîntul *Pi̯erşani̯* a trecut la *Pk'* nu *K'*, după cum afirmă T. Dinu: avem *Pk'erşani̯*, nu *K'erşani̯*. Forma cu *h* din cuvîntul *cuhundat* (= cufundat) e foarte rară, de cele mai multe ori se aude forma obişnuită, cu *f*. De asemenea forma *ştrimt* (= strîmt) relevată de autor e cu totul streină de pronunţarea Oltenilor; avem *strîmt* nu *ştrimt*. *Vi̯ers* din lat. versus e dat prin forma alterată *g'ers*, de asemenea cuvîntul *înverşunat* îl avem sub forma *ing'erşunat* (aceste forme

n'au fost relevate de autor). Aferesarea lui *h* din cuvintele *hotar*, *hîrtie* nu există, contrar celor afirmate de autor. Casul de metatesă relevat în cuvîntul *rinvesc* (= rivnesc) e neexistent. Într'adevăr, dacă ar fi posibilă forma aceasta ar trebui ca *v* să apară alterat *(ring'iesc* sau *rin'yesc)*; forma adevărată este *rimu'esc*.

Morfologie:

Forma *badili* (= badelui) e forţată; se zice *badii* sau *badeli*: „te spui badeli". Pluralul dela *ţăran* redat prin *ţăreni* e neexact, forma obişnuită e *ţărani*, dar mai avem cuvîntul *ţărean*, acum sinonim cu „regăţean", al cărui plural e *ţăreni*. Pe lîngă formele *(h)ălălalt*, *(h)alaltă* avem *(h)ălălant*, *(h)aĭlantă*, *(h)ăilanţi* etc. Forma *g'int* şi *yint* din construcţia interogativă dela viitor e neexactă; se zice: *vint o hi?* nu *g'int o hi?* Forma *un ţir*, alături de *o ţir*, e neexistentă; avem în schimb *un pk'ic* (= un pic), *o leacă*, *o lecuţă* (= puţin). Pe lîngă forma *tomnaĭ* (= tocmai) avem *tomna* şi *tomnaşi* (= tocmai), nerelevate. La interjecţii de amintit: *vaĭ lea* alături de *viile*, şi *ioaĭ* din ung. *jaj*. La derivaţie, pe lîngă, cele relevate avem derivaţiuni diminutivale cu sufixul *-oară*, ca *trebşoară*, *căşcioară* etc. Forma *betegoasă* dată ca femininul lui *beţeagă* e greşită; femininul lui *beţeag* e *beţeagă*, dar se întrebuinţează şi forma *betegos*, al cărei feminin e *betegoasă*.

G. Şerban Cornilă

DĂRI DE SAMĂ

N. Jokl, Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanesischen; Berlin şi Leipzig, W. de Gruyter & Co.; 1923; XI-366 pag.

După G. Meyer şi H. Pedersen cercetările cele mai luminoase asupra limbei albanese le-a dat N. Jokl şi studiul pe care-l publică acum aduce — pe lîngă un bogat material de informaţie şi lămurirea multor probleme obscure — o sintesă în care lingvistica merge paralel cu istoria culturală, aşa cum trebue să se procedeze azi în studiile de filologie. Lexicul albanes e analisat de Jokl în legătură cu faptele reale la care se referă, condiţiunile de vieaţă ce se reflectă în el, şi istoria fiecărui cuvînt se înfăţişează mai limpede astfel, prin referinţele la etnografie, sociologie, folklor etc., cum acestea, la rîndul lor, primesc dela constatările lingvistice unele sugestiuni şi precisări[1]. Influenţele pe care le-au avut asupra vieţei Albanesilor mediul fisic, ocupaţiunile de o natură ori alta, anumite stări sociale, unele obiceiuri, credinţe ş. a. sînt puse în evidenţă printr'o serie de cuvinte, dintre care unele presintă analogii cu cele dela noi, pe care Jokl nu uită să le releveze, arătînd astfel încă odată asemănările dintre albaneză şi romînă, explicabile numai prin atingeri dese, printr'o convieţuire chiar în curs de cîteva veacuri a elementului latin cu cel autohton sud-dunărean. Sînt interesante cu deosebire observaţiunile pe care Jokl le face în legătură cu răspîndirea creştinismului la Albanesi şi acelea despre curiosul

[1] Asupra lexicului cu caracter folkloric Jokl a insistat mai puţin, deşi cercetarea lui din punct de vedere genetic şi semantic ar merita să fie dusă mai departe. Cuvintelor referindu-se la vieaţa spirituală — unele arătînd evoluţiuni interesante — cred iarăşi că trebuia să li se acorde mai multă atenţiune.

BCU IAŞI / CENTRALA UNIVERSITARĂ LIBRARY

obicei „la couvade" (pag. 10) ce se întîlneşte şi aiurea [1]; capitolul consacrat păstoritului aduce de asemenea contribuţii importante, mai ales în ce priveşte explicarea unor termeni din acest domeniu [2].

In interpretările etimologice Jokl ţine să afirme convingerea că unele cuvinte din albaneză socotite de G. Meyer ca latine trebue mai curînd revendicate fondului ei vechi, indoeuropean. E o tendinţă care se remarcă azi la albanologi şi dacă uneori poate greşi prin exagerări, în general ea apare justificată şi aduce rectificări bine venite.

Cunoştinţele întinse în diferitele ramuri ale lingvisticei şi metoda riguroasă pe care o urmează i-au permis lui Jokl să fixeze originea multor cuvinte din albaneză, aşa că un viitor dicţionar etimologic care ar înlocui pe al lui G. Meyer — şi poate nu va întîrzia prea mult — va avea să înregistreze preţioasele sale contribuţiuni în această direcţiune. Totuşi, unele etimologii date de d-sa nu sînt tocmai convingătoare. Explicarea lui *eñe* („oaie care a fătat") prin gr. οὐθαρ „uger" şi formele germ. *ûtar, iader*, etc. (pag. 237-238) mi se pare forţată: dificultatea prezenţei lui *r* în aceste forme, pe care Jokl caută să o înlăture, se împotriveşte etimologiei. Ca înţeles cuvîntul s'ar putea explica astfel (*eñe* ar fi însemnat la origine „cea care dă să sugă"), dar tocmai aici intervine o altă dificultate: albaneza mai cunoaşte ca termen general pentru „oaie" forma *del'e*, care derivă din tema **dhē-* „a suge"; ar fi surprinzător ca amîndoi aceşti termeni caracteristici referindu-se la „oaie" să fi fost derivaţi în graiul ciobanilor albanezi din teme apropiindu-se într'o cîtva: înţelesul mai larg al unuia din ei faţă de acela mai restrîns al celuilalt impunea derivări din teme deosebite ca semnificaţiune şi lasă să presupunem că *eñe* nu poate avea la basa lui noţiunea de „a suge". O etimologie mai plausibilă mi se pare că este aceea din vind. *ávih* „oaie", care se ştie că explică şi pe lat. *ovis*, gr. ὄϊς, lit. *avis, āvinas*, irl. *ōi*, vgerms. *ouwi*, vsl. *ovьnъ* etc.; derivată cu sufixul *-inia*, forma albaneză se poate explica şi foneticeşte, prin căderea lui *v* intervocalic şi trecerea lui *oi* (*ai*) la *e*, fenomene normale în albaneză [3]. In chipul acesta şi albaneza ar veni să se alăture la celelalte limbi indoeuropene în ce priveşte păstrarea acestui cuvînt păstoresc aşa de caracteristic [4]: ne-ar mira chiar ca o asemenea formă din terminologia păstorească străveche să nu fi lăsat nici un vestigiu la Albanesi.

[1] La bibliografia dată acolo se poate adăuga ce a publicat H. Schuchardt, în *Revue internationale des études basques*, VI, 284.

[2] I-au scăpat din vedere lui Jokl unele cuvinte ce indirect reflectează mediul păstoresc; astfel alb. *ksi* care, întocmai ca romînescul *şes*, numai sub influenţa păstoritului a putut primi nuanţarea semantică ce l-a îndepărtat de înţelesul din latină (v. ce spuneam în *Bul. Soc. fil.*, II, 11, şi tot acolo (12) comunicarea lui I. A. Candrea despre alte forme care arată semantism păstoresc).

Ocupîndu-se de un alt cuvînt păstoresc, *hanūr* „berbece necastrat, arete", Jokl încearcă (pag. 241) să-l explice, mi se pare, prea artificial: *hanūr* ar fi un derivat din *hëne, hanë* „lună" şi procesul semantic ar trebui interpretat ca în abruzz. *lunare* „oaie stearpă", derivat din l u n a, pentru că, după credinţe populare, luna ar avea înrîurire asupra animalelor, ar aduce boli şi sterilitate; dela „steril" s'ar fi ajuns la înţelesul de „berbece", ca în vgerms. *stērro* „berbece" alături de got. *stairo* etc. „sterp", pentru că un animal de parte bărbătească a putut fi socotit ca steril faţă de cel de parte femeiască. E întrebarea însă dacă trebue să plecăm dela forma cuvîntului aşa cum e dată în dicţionare: *h* se poate să nu fie organic şi deci să nu aibă nimic de a face cu iniţiala lui *hënë* [5]; pe urmă, nici *n* nu este sigur că e primar, ar putea să fie resultat prin disimilaţie (comp. *hanar* < *harar*) [6]; *hanūr* nu ar fi deci exclus să represinte pe un mai vechi **arūr* şi atunci acesta ne duce spre lat. *aries*, gr. ἔριφος, arm. *oroj* etc.; sufixul *-ūr* presintă într'adevăr oarecare dificultate, dar s'ar putea explica în acelaşi fel ca în *harmëšūr*, că a înlocuit alt sufix ori a fost adăugat mai tîrziu.

Pentru *akul* „ghiaţă" Jokl propune (pag. 268) derivarea din tema *kal-* bine representată în diferite limbi cu înţelesul de „a întări", care s'ar potrivi pentru a explica noţiunea de „ghiaţă" [7];

[3] Cf. G. Meyer, *Alb. Studien*. III, 39, 89; N. Jokl, *Studien z. alb. Etym.*, 7.

[4] Pentru urme ale lui **oui-* şi în armeană, cf. E. Lidén, *Arm. Studien*, 26.

[5] Pentru *h* prepus şi în alte cazuri, cf. N. Jokl, *Studien z. alb. Etym.*, 29, 31.

[6] G. Meyer, *Etym. Wb.*, 147.

[7] Părerea lui G. Meyer că *akul* ar fi înrudit cu lat. *aquilo* „vînt de nord", *aquilus* „întunecat", o înlătură Jokl nu numai din motive fonetice, dar şi pentru că nu ar lămuri transiţiunea semantică. Totuşi noţiunea de „ghiaţă" ori „brumă" e adeseori derivată din aceea de „cenuşiu": comp. în limbile turco-tăt. *buz, bus, mus* „ghiaţă" şi *boz, bor, mor* „cenuşin", ciag. *kiraw* „brumă" şi *kir* „cenuşiu" (H. Vámbéry, *Etym. Wb. der turko-tat. Sprachen*, 80, 87, 207; *Die prim. Kultur des turko-tat. Volkes*, 147); în limbile finice: est. *ärma* „polei, brumă", est. *ar'm* „cenuşiu", etc. (O. Donner, *Vergl. Wb. der finnisch-ugr. Spr.*, I, 190-191; cf. ce am amintit mai sus, pag. 316). Procesul semantic invers „ghiaţă, brumă" > „cenuşiu" etc.) se întîlneşte şi mai des (cf., de exemplu, forme lat., slave etc. date de R. Trautmann, *Baltisch-slav. Wb.*, 298, 303, s. *šalnā-, šersna-*).

a- ar fi un „element prepoziţional" pe care Jokl îl admite şi în *avut, asat* etc.; *a-* interpretat astfel e însă problematic şi în totul etimologia rămîne neconvingătoare. Cuvîntul aşteaptă să i se fixeze mai bine proveniența.

Nu mi se pare convingătoare nici etmologia propusă de Jokl (289 urm.) pentru *bl'et*, *mbl'et* „albină, stup." Înlăturînd, pentru bune motive, derivarea acestuia din *apetta, propusă de G. Meyer, forma latină care ar explica pe cea albanesă i se pare că poate fi *melletum, derivată din mel şi care la origine ar fi însemnat „stup." Pentru a arăta că dela un înţeles s'a putut trece la celălalt, Jokl aminteşte, urmînd pe G. Meyer şi S. Puşcariu, pe arom. *stup*, care ar însemna şi „albină"; e o eroare; aşa e înregistrat cuvîntul numai de Cavallioti (n-rul 604), pentru că se vede că nu l-a înţeles bine; în alte culegeri lexicale *stup* nu e dat cu acest înţeles în aromînă şi după informaţii pe care am căutat să le am nici nu există de fapt. Nu dovedeşte nimic în acest sens nici alvina dat de Caper ca identic cu *alvarium* şi însemnînd deci „stup", pe cînd în romîneşte aceeaşi formă (ca *albină*) apare cu înţeles schimbat; propriu zis, *albină* nu a putut însemna la origine „stup", ci „insecta, musca trăind în stup"; forma dela Caper se întîlneşte cu cea care e la basa celei romîneşti numai din punct de vedere morfologic, ca un derivat din *alvus*, alături de altele ce au existat în latină cu semnificaţia de „stup"[1]. Alte forme (fr. dial. *burnio* „albină", alături de vfr. *born* „stup") pe care le citează Jokl în sprijinul etimologiei sale arată numai posibilitatea derivării numelui albinei din noţiunea de „stup", nu trecerea directă în absolut aceeaşi formă dela o noţiune la alta. Cred deci că *bl'et* trebue interpretat altfel şi ne întrebăm dacă nu poate fi pus alături de lit. *bitė (bitis)*, virl. *bech*, germ. *Biene* etc.; foneticeşte întîmpinăm, de sigur, dificultăţi, mai ales în ce priveşte prezenţa lui *l'* după *b*, dar s'ar putea ca acest *l'* să fie datorit unei contaminări şi anume cu forma, cum admite şi Jokl, derivată din *melletum şi care a putut însemna „stup" Cu alte cuvinte, în *bl'et*, *mbl'et* s'ar putea să avem o încrucişare a temei indoeuropene care stă la basa formelor lit., virl. etc. amintite şi acel presupus *melletum, şi în felul acesta s'ar explica mai uşor cele două înţelesuri coexistente în albaneză.

Relevînd forma *fukre*, ce lipseşte din dicţionarul lui G. Meyer, şi arătînd originea lui latină (<lucrum), ca şi derivarea lui

[1] De altfel, ca derivat din *alvus* (din cealaltă semnificatie a lui, aceea de "pîntece") la Pliniu e atestat tripletul morfologic *alvinus* „cine sufere de stomac, are colici." Deci trei înţelesuri deosebite pentru aceeaşi formă.

caracteristică spre păstorit („cîştig" > „avere în oi, turmă de oi")[1], Jokl (pag. 257) se ocupă şi de rom. *lucru*, *lucra*, pentru care revendică iarăşi etimologia latină lucrum, împotriva aceleia pe care am propus-o (lucubrare > *lucra*, de unde postverbalul *lucru*). Raţiunea pentru care Jokl apără vechea etimologie e că *lucru* se poate explica din accepţiunea de „cîştig" şi ca dovadă citează: vnord. *vinna* „a lucra, a cîştiga", anglosax. *winnan* „a lucra, a se căzni", germ. *gewinnen*. Coincidenţa semantică e însă numai aparentă; în aceste forme germanice avem fasele: „a se căzni, a suferi, a lucra, a cîştiga"[2], ceva analog rom. *a munci* care are la bază semnificaţia de „a suferi, a se chinui", dar nu a ajuns la înţelesul de „a cîştiga". Evoluţia semantică e naturală în seria germanică amintită de Jokl, pe cînd nu o putem înţelege invers, adică dela noţiunea de „a cîştiga" să se fi trecut la aceea de „a lucra" sau de „a se căzni"— o asemenea înlănţuire semantică e nelogică, nefirească. Cred deci că explicaţia pe care am dat-o lămureşte mai bine cuvîntul romînesc şi aşi fi renunţat la ea, pentru că în felul ei mi s'a părut îndrăzneaţă şi putînd fi socotită ca inoportună, dar nu văd argumente temeinice care să reabiliteze pe lucrum în lexicul nostru.

Asupra lui *bîrţă* de care m'am ocupat şi eu în fascicolul trecut al revistei (pag. 142) Jokl crede că poate veni din albaneză (*verts*), dar nici fonetismul din prima silabă, nici înţelesul nu vin în sprijinul părerei sale; cuvîntul nu poate fi decît slavic, cum am arătat.

În ce priveşte pe *fšat* e o stăruinţă greşită (pag. 317) de a-l mai deriva din massatum; nu poate fi de sigur, cum arată şi vrom. *fsat*, decît fossatum.

O. D.

LUBOR NIEDERLE, Manuel de l'antiquité slave, tome I: **L'histoire**; Paris, E. Champion; 1923; VIII-246 pag.

Savantul etnolog şi arheolog ceh, Lubor Niederle, care şi-a consacrat întreaga lui vieaţă studiului antichităţilor slave — *Slovanské starožitnosti* — a dat la iveală, în traducere şi cu unele adausuri, prima parte a monumentalei sale lucrări.

[1] Pentru aceasta Jokl citează cîteva exemple din alte limbi; am amintit şi eu cîteva în această revistă, pag. 43; pentru alb. *fukre* o analogie tipică o găsim în limbile celtice: virl. *indile* „creştere, profit, vite", cimr. *enill* „cîştig" (W. Stokes, *Urkelt. Sprachsch.*, 33; Pedersen, *Kelt. Gramm.*, I, 113, 148).

[2] Cf. Falk-Torp, *Wortschatz der germ. Sprachein.*, 388.

Analisînd părerile celor mai autorisaţi slavişti în problemele pe care le ridică şi folosindu-se de ultimele achiziţii istorice, arheologice, etnografice, antropologice — mai puţin de cele lingvistice —, Niederle ne prezintă în pagini concentrate şi clare întreaga viaţă istorică a rasei slave, al cărei nume de *slav* n'a putut fi încă soluţionat din punct de vedere etimologic (pag. 36).

Asupra aşezării Slavilor în ţinuturile dunărene Niederle rămîne convins că „le mouvement général des Slaves des Carpathes vers le Danube et vers la Save s'était produit longtemps avant le VIe siècle et.... ceux-ci avaient atteint certaines portions au moins du pays danubien dès le Ier et IIe siècles de l'ère chrétienne" (49; cf. şi 58-59). Asupra acestei chestiuni vom face cîteva observaţiuni la care dau loc alte pasaje unde sînt studiate înaintările Slavilor spre sud.

Neputîndu-şi explica romînisarea Slavilor „établis en Transylvanie et en Valachie", Niederle crede că aceşti Slavi „devaient être, de toute évidence, en minorité par rapport aux Daco-Roumains; sans quoi ils auraient slavisé la vieille population et dominé la contrée, comme ils l'ont fait dans les Balkans" (113). Iată însă că aceste rînduri sînt în contrazicere cu situaţia etnică a Slavilor în secolul al X-lea pe care ne-o înfăţişează a doua hartă anexată la acest studiu: elementul dacoromîn figurează numai pe versanturile carpatine, cam între Mehedinţi şi Bicaz, şi este puternic încercuit de o întinsă şi compactă masă slavă. Şi atunci ne întrebăm: dacă anterior secolului al X-lea Dacoromînii au romînisat pe Slavi, aceştia fiind puţini, de ce odată cu secolul al X-lea Slavii nu au putut slavisa pe Dacoromîni, mai ales că ultimii ne sînt înfăţişaţi ca o mică insulă în mijlocul unui întins ocean etnic slav? In ipotesa lui Niederle, singura soluţie ar fi fost dispariţia elementului dacoromîn care, răzleţit în rîpile carpatine, nu putea fi în nici un caz numeros; şi apoi astfel isolat de restul romanităţei, ar fi fost fatal să se slaviseze. mai ales că, după Niederle, „dès les VIe et VIIe siècles, l'occupation slave survenait, apportant les éléments d'une autre civilisation, non pas certes affinée, mais forte, saine, d'une capacité productrice et assimilatrice extraordinaire". Aşa că ne miră cum o atare civilisaţie slavă nu şi-a produs efectul faţă de elementul romînesc din Dacia, a cărui origine, după Niederle, e sud-dunăreană (69-70).

Reprezentîndu-ne însă altfel lucrurile, resolvirea problemei e pe cît de uşoară, pe atît de firească. Mişcările slave spre regiunile dunărene în acele vremuri nu trebue considerate ca nişte emigrări de colonisare făcute de bună voie şi datorite unei stări

înfloritoare ce va fi putut exista în ţinuturile lor originare, aşa cum constatăm, bunăoară, cu expansiunea elementului elen; nici interpretate în sensul unor năvăliri de cucerire războinică, cum au fost cuceririle romane; ele sînt pur şi simplu mişcări sau avalanşe barbare, datorite fie unui excedent de populaţie copleşită de miserie, fie altor cause cu totul streine de civilisaţie [1]. Căci, în cas contrar, ne întrebăm: de ce, de exemplu, civilisaţia elenă s'a mărginit la o simplă expansiune colonisatoare mai ales pe ţărmurile maritime, şi nu a înregistrat o năvălire similară celei slave? Iată de ce, prin urmare, în locul acelei „civilisaţii" de care ne vorbeşte Niederle, noi vedem mai mult ceea ce Procopiu lasă să se înţeleagă clar din următoarele rînduri: „Locuesc în colibe miserabile, aşezaţi la distanţă unii de alţii, schimbînd foarte des pămîntul locuinţei lor... Toţi sînt roşcaţi. Ca şi Masageţii, duc o viaţă aspră şi neîngrijită şi sînt în totdeauna plini de murdărie... In simplicitatea traiului păstrează caracteristicile Hunilor" [2]. Şi atunci, puşi în această lumină, uşor ne putem explica de ce Slavii au suferit romînisarea, mai ales cînd ştim că „il est bien connu que ceux qui se déplacent et changent d'habitat se transforment plus vite et plus profondément que les sédentaires" [3].

Dar o altă problemă din opera lui Niederle, care vine în atingere şi cu conclusia din articolul meu *O problemă de romanitate sud-ilirică*, e următoarea:

Jan Peisker, într'un mic studiu: *Kdo byli naši předkové a co jsme po nich v sobě zdědili* [4], vrînd să dovedească cum că Slavii, fiind ca iobagi încă dinaintea erei creştine şi pînă în secolul al XI-lea cînd sub Germani cînd sub Turco-Tătari, afirmă că tocmai această stare socială a impregnat adînc sufletul slav cu toate caracteristicile unei adevărate robii, făcînd din tipul naţiunei slave „tipul sclăviei". Niederle, în recensia pe care i-o face, vrînd

---

[1] Cf şi cele spuse la pag. 210-211.

[2] οἰκοῦσι δὲ ἐν καλύβαις οἰκτραῖς διεσκεγγμένοι πολλῷ μὲν ἀπ' ἀλλήλων, ἀμείβοντες δὲ ὡς τὰ πολλὰ τὸν τῆς ἐνοικήσεως ἕκαστοι χῶρον.... ὑπέρυθροί εἰσιν ἅπαντες. δίαιταν δὲ σκληράν τε καὶ ἀπεμελημένην, ὥσπερ οἱ Μασσαγέται, καὶ αὐτοὶ ἔχουσι, καὶ ῥύπου ἧπερ ἐκεῖνοι ἐνδελεχέστατα γέμουσι... κἀν τῷ ἀρίστῳ διασώζουσι τὸ Οὐννικὸν ἦθος — *La guerra gotica*, ed. Domenico Comparetti, Roma, 1896, II, 293-294. Amănuntul cronicarului că Slavii erau roşcaţi coincide şi cu afirmarea lui Niederle: „les Slaves sont aux yeux clairs ou bleus, blonds, aux joues roses" (9).

[3] Jovan Cvijić în *Revue des études slaves*, III (1923), 9.

[4] Lucrarea, apărută la Praga, nu mi-am putut-o procura. Citaţiile le dau după recensia pe care i-a făcut-o Niederle în *Revue des études slaves*, II (1922), 19-37.

să-l combată, scrie: „Il n'est pas plus justifié non plus d'attribuer aux seuls représentants des hautes classes, Germains ou Turcs, les qualités considérées à l'époque la plus ancienne comme propres aux Slaves, a savoir: leur amour de la liberté, leur haine de l'esclavage, leur sens de la justice, leur affabilité, leur caractère hospitalier, leur endurance au travail et dans la souffrance, leur sang-froid, en somme les vertus qu'on trouve encore parfois de nos jours réunies chez le paysan monténégrin“ [1].

Am făcut această digresiune explicativă nu cu vre-un gînd de amestec în părerile lui Peisker sau ale lui Niederle, şi cu atît mai puţin să înclin spre convingerea lui Peisker, mai ales că acesta a încercat ceva similar şi în privinţa Romînilor [2]; am ridicat această polemică numai spre a releva cum constatarea lui Niederle cu privire la ţăranul muntenegrean pentru a evidenţia calităţile slave nu este fericită pentru argumentaţia pe care o susţine, şi iată de ce. Cvijić — ca să recurgem tot la un etnolog slav — scrie: „Les Monténégrins se distinguent [des autres Slaves] par la fierté, par la susceptibilité, par une grande confiance en eux-mêmes, et ils n'abandonnent leur caractère et leur tour d'esprit qu'après de longues disputes et des conflits nombreux“ [3]; iar mai departe: „Les habitants du Monténégro karstique... n'ont pu que lentement s'habituer à l'agriculture. Comme ils ne savaient pas élever les boeufs, ils les vendaient pour acheter des chèvres et des moutons. Ils ont conservé pendant longtemps leur costume pittoresque, bien qu'il leur fût très difficile de se le procurer... Si les éléments anciens, ou si les autorités commettaient à l'égard de leurs compatriotes ce qu'ils considéraient comme une injustice, ils estimaient qu'ils étaient obligés, eux, Monténégrins, membres d'une tribu ou d'un même groupe de familles, d'en demander réparation ou d'en tirer vengeance...“ [4].

Oare, asemenea constatări, la care am putea adăuga şi cele relevate în a mea *Antologie aromânească*, p. XVI-XX, nu contribue, toate laolaltă, ca în ţăranul muntenegrean, astăzi slavisat, să vedem un element cu totul strein celui slav, anume unul iliric albanes sau mai de grabă romîn? Căci, în afară de caracteristicile lui sufleteşti şi sociale şi de ocupaţiunile etnice, care element etnic din întreaga peninsulă balcanică a avut şi are încă un mai „pitoresc costum“ şi mai original decît cel aromînesc? Şi atunci, în casul acesta, pentru ca Niederle „să respingă toate con-

[1] *Revue des études slaves*, II, 17.
[2] *Abkunft der Rumänen.*
[3] *Revue des études slaves*, III, 21-22.
[4] *Ibid.* II, 33.

secinţele teoriei lui Peisker“ — după cum se exprimă dînsul (176) — ar trebui să renunţe la ţăranul muntenegrean cînd ar fi vorba de calităţile pe care autorul vrea să le vadă în sufletul slav. Şi admiţînd acest corectiv prin recunoaşterea unei romanităţi în regiunea muntenegreană — azi slavisată — savantul etnolog va trebui să împingă romanitatea spre sud pînă în munţii Pindului, modificînd astfel linia de demarcaţiune a romanisărei sudice stabilită prin punctele: Lissa, Scutari, Prizren, Scopia, Niş-Palanca, Küstendil-Picot, Vraţa, Nicopol (66-67), şi renunţînd la părerea că „tous les Vlakhs de l'intérieur sont chassés [vers la Thessalie] de la zone romane par l'avance des Slaves du sud“ (69).

Prin traducerea în care a apărut, monumentala operă a lui Niederle ajunge să fie mai accesibilă învăţaţilor şi ne bucură că *l'Institut d'études slaves* şi-a luat sarcina de a răspîndi cultura şi ştiinţa slavă în limba francesă, atrăgînd-o astfel în cercul latinităţei.

Tache PAPAHAGI

ANDRÉ MAZON, Contes slaves de la Macédoine sud-occidentale; étude linguistique; textes et traductions; notes de folklore; Paris, E. Champion; 1923; 236 pag.

Nu rareori studiile istorice, etnografice şi filologice sîrbeşti au venit în conflict cu aceleaşi studii bulgăreşti pentru revendicări teritoriale politice în Macedonia slavă. Aceste ciocniri continuă şi astăzi din fiecare tabără, căutîndu-se să se dovedească caracterul etno-lingvistic sîrbesc sau bulgăresc al ţinuturilor care se găsesc în litigiu politic. Sîrbii revendică întreaga Macedonie slavă ca fiind eminamente sîrbească — ceea ce nu prea corespunde realităţei actuale, exceptînd cîteva filoane nordice; Bulgarii, la rîndul lor, nu pot renunţa la numeroasa populaţie bulgărească din această Macedonie slavă care, începînd mai ales dela 1903, a fost un cîmp de acţiune a lor.

În asemenea situaţii de frămîntări sau chiar de războiri politico-ştiinţifice, evident că conştiincioase şi amănunţite cercetări dialectologice în toate colţurile Macedoniei slave ar putea pune capăt pentru totdeauna polemicei care există între Belgrad şi Sofia, stabilindu-se astfel pe base solide istoricul etno-lingvistic al unor atari probleme.

A. Mazon a studiat în timpul războiului european (1916-7) regiunea sudică a Florinei (la sud de Bitolia) — după cum se poate urmări în harta anexată — regiune care astăzi se găseşte în zona grecească. Numărul satelor cercetate — toate bulgăreşti — sînt puţine la număr; li ofer însă prilej de interesante constatări

de grai, interpretate în *Introduction* și *Etude linguistique*. Dintre acestea voi releva cîteva care privesc într'o măsură oarecare și dialectul aromîn.

In Žérveni și Smîdeș circulă forma *grenda* (ar. *grendă*=grindă) (16); grupurile consonantice *st, sk* devin *šć* (29, 136, etc.), fonetism pe care îl găsim și în aromîna din jurul Bitoliei, unde *št* > *šć*: *aşćeptu, aşćernu, şćiu*, etc.; turc. *telal* (*delal*) „crieur public" a devenit *telar* (120) = arom. *tilʼjan*. Interesante rămășițe flexionare, cum ar fi vocativul *Báže* (37) „Doamne Dumnezeule"; curios e faptul că regiunea Florinei pentru numeralul *mie* întrebuințează gr. χιλιάδα (41); viitorul e perifrastic, compus din forma prezentului precedată de auxiliarul invariabil *ké*: *jáska ké bida* (49)= arom. *eŋ va hʼiŋ*, etc.

Ca lexic vom avea de remarcat următoarele: în regiunea studiată de Mazon vb. *péa* însemnează și „a ceti, a cînta" (56); după ce relevează semantismul acesta în albaneză, grecească și turcească, autorul opinează într'o notă dela pag. 67 că acest verb „est très caractéristique d'un état de civilisation où le prêtre apparaissait dans le village comme le seul homme relativement instruit et où la notion de lecture était confondue avec celle de chant d'église ou tout au moins de déclamation". Adaug aci că și în aromînă vb. *cîntu* însemnează „chanter" și „lire": „cîntă-nʼi cartea aestă" —„lis-moi cette lettre". Cît privește observațiunea că acest sens de „lire" e ceva specific graiurilor din Macedonia și Tracia, amintesc că și în literatura latină vb. *cantare* circulă cu un sens aproape identic cu „lire", și anume acela de „a zice, a spune", după cum se poate constata în următoarele expresiuni înregistrate de dicționare: „canere praecepta; haec canebam; haec cecinit vates; a precone caneretur; quae bella canebat", etc. — ceea ce se poate alătura arom.: „multe 'și cîntă omlu aestu" (=multe vorbește omul ăsta), sau: „țe-nʼi tut cînț?" (=ce-mi tot bîrfești?), etc. Nu sînt lipsite de interes numirile lunilor: *Nikol* „décembre", *kolóžek* „janvier", *sečko* "février", *mart, april, čerešaro* sau *maj, crvénik* „juin", *žétvaro* „juillet", *žítaro* sau *áustos, krstóvski mesec* „septembre", *Mitróvski mesec* sau *evtóvrio, listopád* „novembre" (62). Pentru împrumutul lui *fúrna*, cf. Th. Capidan, *Raport. lingv. slavo-romîne* (în *Dacoromania* III, 198-199). Pentru *nánko* (74), nu vedem de ce trebue să recurgem la gr. νονός, cînd, de fapt, cred că avem a face cu arom. *nun* „parrain". Vb. *zbóriti* însemnează „parler" (56), arom. *zburăscu* „je parle". Relevăm aci înțelesuri mai vechi din aromînă, astăzi rare, și anume acelea de „réunion, conversation; visite": „mi duc a zborû" =mă duc în visită (în deosebi în Samarina și Zmixi); sau:

Trádzęam caplu la muşęate
Cînd vʼinia cu-a lor tîtánʼi
In soboarile di fęate... [1].

„soboarile di fęate" însemnînd „adunările de fete, șezători" [2]. In legătură cu această formă, interesantă de relevat expresiunea: „Tija stójă (deték) na zbóro" (78, IX) = arom. „elʼi státură pri zborû" = „s'au ținut de cuvînt". Și Mazon derivă pe *gúna* din gr. γούν(ν)α (cf. nota dela pag. 328). *Taksidáro* (> turc. *tahsildar* „percepteur des revenus de l'État") însemnează, în traducerea autorului, „voyageur" (134, XXXIV). Turc. *gurbet* „absence du foyer; éloignement du sol natal; voyage, séjour dans un pays étranger" s'a păstrat cu sensul de „voyage" (140), pe cînd în aromînă *curbetă, curbelă* însemnează „Țigan nomad; orice om care are apucăturile Țiganilor: nomad, zlrențăros, cerșitor, negricios" etc. Nu e lipsită de interes, cel puțin ca fonetism, forma *dur*: *nă dur, na drum* (146) „sur la route; au dehors" (cf. dr. *pe drum, pe drumuri*).

In fine, de remarcat sensul de „remercier" al imperativului *spolăi ti* (< gr. εἰς πολλὰ ἔτη = la mulți ani), care servește ca un *pendant* pentru etimologia dr. *mulțumesc* din *mulți ani*. In aromînă locuțiunea *spulaiți* astăzi înseamnă „mulțumită, grație, bine, noroc": „spulaiți că nu ti bătu" = bine că nu te-a bătut.

Trecînd la partea folklorică, constatăm că autorul a cules numai texte în proză referitoare la tradiții, legende, basme, etc. Fără a neglija importanța unor asemenea texte, ne-ar fi interesat tot așa de mult și folklorul poetic (poesia lirică, epică, etc.) dacă autorul ne-ar fi dat specimene, pentru că un popor—și cu atît mai mult o frîntură de neam subjugată—care nu-și alimentează ființa lui etnică cu o atare producțiune națională proprie lui, e menit să-și înstreineze sufletul etnic și, astfel, să-se desnaționalizeze; căci, neposedînd acest folklor în care să se oglindească întregul complex al vieței sale de neam distinct, el va fi nevoit să recurgă sufletește la producția poetică a unui element etnic eterogen, cu care conviețuește, și, atunci, primul și hotărîtorul pas spre înstreinarea și uitarea ființei sale etnice s'a și efectuat. Ceva mai mult: asemenea casuri de desnaționalisare le constatăm chiar la acele elemente etnice care, deși au folklorul lor poetic național, totuși dispar asimilîndu-se cu poporul învecinat al cărui folklor

[1] *Lumina*, II, 170.

[2] Pentru sensul de „clacă; a se aduna la vorbă, la sfat", cf. *zbor, a zbori* din Mehedinți în *Noua revistă română*, 1910, 88.

poetic e superior cantitativ şi calitativ. Aşa că, în situaţia politică în care se găsesc astăzi Bulgarii din Macedonia anexată de Sîrbi şi Greci, şi această latură folklorică şi-ar fi avut rostul şi însemnătatea ei specială într'o atare publicaţiune.

Referindu-ne la cuprinsul textelor publicate, vom avea de relevat oarecari detalii din folkorul aromîn respectiv.

In legătură cu *La Fièvre et la Peste* (60), la Aromîni circulă legenda cu *Harlu, Puşcĭia* şi *Hulera* [1] (Charon, Ciuma şi Holera), sau varianta *Hĭavra, Plivritlu* şi *Arhanghelu Mihail* [2] (La Fièvre, la Pleurésie et l'archange Michel). Intru cît publicaţiunea în care a apărut această variantă nu se poate procura uşor, voi reproduce-o în resumat: *Hĭavra, Plivritlu* şi *Arh. Mihail* vor să se ospăteze cu un berbece ce urmează să-l ridice din turma unui cioban. *Hĭavra* e refusată, pentru că păstorul se scutură imediat de friguri, aruncîndu-se în apa curată a riuleţului. *Plivritlu* se întoarce şi el fără berbece, pentru că în cas de pleuresie, păstorul se culcă între două focuri mari şi nimic nu se atinge de el. Pe arhanghelul Mihail nu l-a putut refusa, ba chiar i-a adus berbecele pînă acasă, unde intrînd în grădina arhanghelului, păstorul l-a întrebat: — „Doamne, ce însemnează aceste luminări, unele gata să se stingă, altele de-abia începînd să ardă?“ — „Fiecare luminare represintă viaţa fiecărui muritor de pe pămînt: îndată ce o luminare e pe isprăvite, eu mă şi reped să iau sufletul muritorului respectiv“—„Va să zică nu poţi ridica din viaţă pe cineva a cărui luminare e departe de a se stinge“ — „Nu.“ — „Te rog, arată-mi luminarea mea“. Arhanghelul i-o arată, iar păstorul vede că luminarea lui n'a ars nici pe jumătate. — „Dacă-i aşa“, replică ciobanul, „să-mi restitui ori berbecele, ori costul berbecelui, căci nici de tine nu mi-i teamă.“ Aşa că şi arhanghelul Mihail nu a fost ... ai norocos decît *Hĭavra* şi *Plivritlu*.

... Pentru textele *Le Seigneur et les brebis* şi *Le loup et la brebis* ...*-a-pdti*, cf. variantele aromîne din Per. Papahagi [3], precum ... cea din revista *Lumina*, III, 27.

Pentru *Le fils a...ne changé en taupe*, cf. varianta aromînă aproape identică, publicată în *Lumina*, I, 159 [4].

Un alt paralelism de fond folkloric între literatura Aromînilor şi cea a regiunei bulgăreşti a Florinei ni-l ofere *Trois bons conseils pour trois livres d'or* (140-2) alăturată la *Treĭle cuvendzi al Vel'iu* [5].

[1] Per. Papahagi, *Basme aromîne*, 298-299.
[2] *Lumina*, IV, 346-348.
[3] *Din literatura poporană a Aromînilor*, 809-812.
[4] Reprodusă şi de Per. Papahagi în *Basme aromîne*, 18.
[5] Per. Papahagi, *l. c.*, 187-191.

După cum vedem, deci, întîlnirile şi asemănările între Aromîni şi Bulgari nu sînt lipsite de interes. În ceea ce priveşte însă genesa şi paternitatea unor atari elemente folklorice, pentru a se precisa, cu alte cuvinte, dacă ele sînt împrumuturi bulgăreşti ori aromîneşti etc., aceasta firește nu e uşor de lămurit. De relevat numai că în chiar regiunea studiată de autor sînt presărate şi sate pur aromîneşti, ca (Valaho-) Clisura, Blaţa, Nevesca, Belcamen, Pisuderi, etc.

Studiul lui A. Mazon, care formează primul număr din *Travaux publiés par l'Institut d'études slaves*, se încheie cu *Notes de folklore*, unde autorul interpretează comparativ fondul diferitelor texte din culegerea sa — ceea ce ridică şi mai mult valoarea lucrărei. Asemenea cercetări dialectologice şi folklorice ar trebui cît mai întins, mai amănunţit şi mai la timp făcute, pentru ca la urmă să se poată ajunge la precisări folklorice asupra tuturor popoarelor balcanice.

Tache PAPAHAGI

C. C. DICULESCU, Die Gepiden; Forschungen zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des rumänischen Volkes, I Band; Leipzig, Kommissionsverlag von C. Kabitsch, 1922; XIV-262 pag.

Cum, mai de mult, A. Brückner constata un fel de „epidemie“ printre slaviştî de a descoperi mereu elemente germanice şi numia această preocupare o „deraiere filologică“ [1], de cîtva timp vedem şi la noi stăruinţe de a găsi trăsături de unire filologice spre germanism prin înşirări de cuvinte romîneşti cărora li se atribue o origine ducîndu-ne spre nord. Alături de studiul publicat de G. Giuglea şi despre care am vorbit în numărul trecut al revistei, cu aceeaşi tendinţă se înfăţişează lucrarea d. sta care, pe lîngă partea istorică, atinge şi chestiuni de filologie cu o metodă şi cu resultate care vom vedea cum trebue judecate.

Sub egida cuvintelor bune ve... dela Meyer-Lübke şi G. Kossinna [2], paginile tipărite de C. Diculescu ţin să afirme dela

[1] „...zahlreiche Irrtümer veranlasst die Sucht Slavisches aus der Fremde, namentlich aus Deutschland, herzuleiten... Man vergesse nicht, dass die Geschichte der deutschen Lehnwörter im Slavischen vielfach nur Geschichte linguistischer Entgleisungen heist“, *Zeitschr. für vergleich. Sprachforsch.*, XLVIII, 177, 194.

[2] După un obicei pe care nu-l aprobăm, autorul reproduce în prefaţă laude primite prin scrisori, expunîndu-le să vie în conflict cu alte aprecieri şi să-şi arate inutilitatea.

început că pentru istoria noastră Gepizii au aceeași însemnătate ca și Francii pentru istoria Galiei și că perspective nouă de cercetări se deschid filologiei prin constatarea unor elemente vechi germanice, gepide, în limba romînă. Să vedem care ar fi aceste elemente.

Butură (*butur*): vnord. *būtr*, norv. *butt* „buștean" etc.; *butuc*: anglosax. *buttuc* „vîrf, bucată" (pag. 174-175). În bulgară avem însă *botur*ъ „buștean" pe care Diculescu nu-l amintește [1] și care cuprinde tema *bot*- ce împreună cu *but*- apare în numeroase forme și e socotită ca introdusă în slavă din limbile germanice [2]. Tema aceasta al cărei înțeles la origine se arată a fi acela de „ciuntit" (de unde „buștean" și, cu înțeles figurat, „prost") explică bine pe bulg. *botur*ъ prin adăugarea sufixului -*ur*ъ [3] și numai cu ajutorul ei se lămurește al nostru *butură* ce la rîndul lui, prin adăugarea sufixului -*ugă*, a dat naștere lui *buturugă* [4]. Cît despre *butuc*, și el ne duce spre aceeași temă, ca un derivat din aceasta cu -*uc* [5], după cum *butaci* are aceeași origine, cu deosebirea numai de sufix. A ține în samă numai formele germanice pentru a decreta germanismul lui *butură*, *butuc* e o procedare prea expeditivă [6].

Stărnut, *strănut* „cu botul alb", cu „un semn bălan la buză"

[1] Nu e înregistrat nici de E. Berneker, *Slav. etym. Wb.*, I, 77.

[2] Cf. Berneker, *l. c.* E mai probabil totuși că avem de a face cu o temă indoeurpeană ce poate explica direct formele slave, fără să le derivăm din vocabularul germanic (asupra ei și în armeană și în alte limbi, pe lîngă cele germanice, cf. A. Meillet, *Mém. Soc. lingu.*, X, 282; P. Persson, *Beitr. z. indogerm. Wortforschung*, I, 254 urm.). Ceva analog ne dau și limbile turco-tătare: ciag. *buta* „buștean", *butalak* „ca un buștean, prost" (H. Vámbéry, *Etym. Wb. d. turko-tat. Spr.*, 209). Ne găsim și de data aceasta — ca în alte casuri — în fața unei teme foarte răspîndite, așa că am greși dacă am restrînge o numai la domeniul germanic. Asupra unor cuvinte ungurești cu *bot-*, *but-*, *būt-*, ducîndu-ne și spre slavă și spre limbile turco-tătare, v. Z. Gombocz és J. Melich, *Mag. etym. szótár*, 506, 581, 595.

[3] Cf. Miklosich, *Gramm. d. slav. Spr.*, II, 93. După Diculescu, -*ur*(*ă*) ar fi sufix diminutival și ar reproduce pe lat. -*ulus*, ceea ce nu se potrivește de loc cu înțelesul lui *butur*(*ă*).

[4] Nu e nevoie să admitem în aceasta, cum a propus Schuchardt, *Zeitschr. f. rom. Phil.* XV, 103, influența turc. *tumurag;* terminațiunea slavică -*ugă* se explică foarte bine aici.

[5] Nici acesta nu poate fi de natură diminutivală, ci ne îndreaptă tot spre slavă (cf. Miklosich, *l. c.*, II, 253).

[6] În critica făcută de P. Skok la un articol publicat de C. Diculescu în *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XLI, 420 urm. se arată iarăși ce asardate sînt asemenea etimologii germanice, ca și altele (v. n-rul precedent al revistei, 188). Observațiunile de aici se întîlnesc, în parte, cu acelea ale lui Skok.

(despre cai) [1] : germ. *Stern*, adică cu o pată albă, ca o stea (175-176). Dar pretutindeni unde din înțelesul de „stea" se derivă adjective pentru a designa coloarea părului la animale asemenea adjective se aplică numai cînd e vorba de o pată albă în frunte. Cu etmologii în felul lui *stărnut* < *Stern* am putea admite că și *iapă* e germanic, pentru că dialectal în suedeză avem cu același înțeles *hâpä* și în danesă *hoppe*.

Mîrțoagă: sued. dial. *mārrsa* „iapă mică" (176). Se poate însă trece cu vederea ce ne dau limbile slave? — la ele se gîndise, de mult, Cihac, pe care Diculescu îl ignorează cînd se ocupă de acest cuvînt, cum procedează și alteori, aproape sistematic, neamintind păreri exprimate de alții. În vsl. avem, *mrъcina* „hoit", în sîrb. și slovenă *mrcina* cu același înțeles și, în plus, aceasta din urmă cunoaște cuvîntul și cu semnificația de „om fără vlagă", iar, alături de el, ne dă verbul *mrcati* „a-și pierde vlaga, a slăbi." *Mîrțoagă* — din *mrc*- plus sufixul -*oagă*— își găsește astfel mai bine explicația decît în improvisata etmologie germanică.

Burduf și *burtă* : tema **bher*- care în limbile germanice apare în diferite forme, *burd*, *berth* etc., însemnînd „ce se poartă în pîntece, măruntaie" etc. (*burduf* ar fi de două ori germanic, pentru că în partea din urmă ar corespunde vnord. *hūfr* „pîntece"; 176-177). Tema **bher*- e însă una din cele mai răspîndite în limile indoeuropene, așa că nu vedem pentru ce am recurge numai la reflexele ei germanice dacă ar fi să explicăm prin ea formele romînești. *Burduf* nu poate fi decît de proveniență orientală (a-l pune în legătură cu rus. *brjucho*, cum pare înclinat S. Pușcariu, în *Dicț. Acad.*, s. *burduhan*, mi se pare cu desăvîrșire imposibil). În limbile turco-tătare apare tema *burd*- cu înțelesul de „gras" (ciag. *burda* „a se îngrășa", *burdak* „gras") [2] și acest înțeles (de „umflat" adică) poate explica pe al lui *burduf*. Într'un dialect turcesc (din Azerbeigean, în Persia) apare *burduk* [3] în tocmai cu înțelesul romînesc, dar se pune întrebarea dacă acolo e originar și nu mai curînd împrumutat din rusește, pentru că, într'adevăr, în malorusă și dialectal în Caucas apare *bordjug*, *burdjuk* [4]. Forma malorusă e considerată de obicei ca împrumutată din romînește, dar mai curînd contrarul trebue admis. Prezența lui *burdjuk* în Caucas ne autorisează să presupunem că cuvîntul vine din spre Orient, cum arată formele turco-tătare amintite, și de acolo, prin

[1] Cf. F. Damé, *Incercare de terminologie*, 48; Hasdeu, *Etym. magn.*, 90.

[2] V. Radlov, *Opyть slov. tjurk. nar.*, IV, 1831-1832.

[3] *Ibid.*, IV, 1832.

[4] Gombocz és Melich, *Mag. etym. szótár*, 573.

sudul Rusiei, a pătruns la noi. Oricum s'ar explica azerb. *burduk* — isolarea lui întru cîtva ar proba mai curînd provenienţă rusească —, şi la Ruşi şi la noi cuvîntul ne indică o origine orientală. Nelămurit rămîne *burtă*, care totuşi nu poate fi despărţit de *borţ*, *borfos*, ceea ce nu e ţinut în samă de Diculescu. Nu e exclus ca fonetismul acestui cuvînt să fie resultat dintr'o contaminare cu o altă formă (în special *bute*)[1], dar nu vedem tema care l-ar putea explica.

Strugure: mgerms. *priubel* etc., lîngă un gepidic reconstruit **þrūbilō* (178). Prin intercalarea unui *t* şi latinisarea terminaţiunei ar fi resultat **strubulu*, de unde *strugure*. Explicaţie chinuită, cu admiterea unor transformări fonetice care se vede cît de artificiale sînt.

Tureac(ă), tureatcă: vgerms. *thëohproch* „pantaloni" etc. (179). Se reconstrueşte şi de data aceasta un gepidic **þeuhbrōk*, pl. **þeubrēki*, dar pe cînd la *strugure* se admitea că *þ* a dat *s*, aici se admite alt reflex, *t*, ceea ce arată cum fonetismul e interpretat după împrejurări şi necesităţi de salvare a unei etimologii. Dacă *tureacă* are vre-o legătură cu forme germanice, aceasta poate fi indirect, pentru că la Isidor şi alţii e atestat t u b r u c u s etc., aşa că la noi cuvîntul, presupus de origine străină, a putut pătrunde prin latină[2]. Fonetismul lui nu e însă nici în casul acesta clar în ce priveşte terminaţiunea (*-eatcă* pare totuşi să ne îndrepte spre slavă).

Cotîngan „băiat mai mare": sued. dial. *kutting, kotting* „băiat gras" (180). Din *ku-* sau *ko-* ar fi trebuit însă să avem numai *u* în romîneşte, într'un împrumut aşa de vechi cum e admis de C. Diculescu. Cuvîntul se aude, de altfel, numai prin Ardeal, aşa că poate fi de origine ungurească (un derivat din *katona*, adică „acela care se apropie de vîrsta să fie cătană"?)

Harnic: sued. dial. *arnig* „vioi, harnic" (180). Deci ar trebui să renunţăm la etimologia slavă <gr. (comp. rus. *charenъ* „destoinic", bulg. *neharen* „leneş") — şi aceasta numai de dragul germanismelor. Se vede şi aici cu ce uşurinţă se tratează vocabularul nostru.

Sgudui: anglosax. *skuddian*, vgerms. *scutten* (181). Terminaţiunea verbală ne impune însă să admitem un prototip slav sau unguresc. *Sgudui* ne aduce aminte de bulg. *gudъ* „aşez", neexplicat pînă acum ca origine[3]; un derivat cu *s-, z-* (sl. *iz-*) putea însemna „mişc din loc".

[1] Înţelesurile „pîntece" şi „bute" apar adeseori asociate şi exemple pentru aceasta, din italiană, a relevat C. Salvioni în *Rend. Ist. lomb.*, XLIX, 160.

[2] I-a rămas necunoscut lui C. Diculescu ce a scris asupra acestui cuvînt G. Bertoni, *Ktuba, tubrucus*, Modena, 1916; *Arch. rom.*, III, 119, 372.

[3] E. Berneker, *l. c.*, I, 361.

Tot ca germanice consideră C. Diculescu mai multe cuvinte referindu-se la configuraţia terenului, ca *bîtcă, bulz, beucă, pisc, măgură, grînd* (181-184), propunînd iarăşi etimologii la întîmplare ori inutile (*bîtcă, beucă* ne îndreaptă spre slavă ori ungurească, fără să putem fixa bine prototipurile lor; *bulz* mai curînd poate fi o formă străină de origine orientală[1]; pentru *pisc*, tema *picc-* propusă de Diculescu, de altfel nu numai germanică, nu-i poate explica fonetismul[2]; *măgură, grînd* sînt, cel dintîi, sigur din albaneză şi, al doilea, din slavă).

Ideea preconcepută de a găsi mereu elemente germanice la noi merge pînă la revendicarea germanismului lui *plug* (204), cînd el e fără îndoială din slavă, indiferent de originea lui acolo[3]. Şi toate aceste exagerări culminează în afirmarea pe care o cetim la pag. 185, că în limba romînă ar fi pătruns vre-o trei sute de cuvinte vechi germanice — fără să socotim nume de persoane sau toponimice. Pe mai multe din acestea C. Diculescu le explică tot prin vocabularul germanic, dar după acelaşi sistem[4]

[1] Comp. kirg. *bultai* „a se umfla", *bultak*, turc. *buldak* „umflat, loc cu ridicături" (v. Radlov, *Opytъ slov. tjursk. nar.*, IV, 1851-1852). Din "b u l g ă a, cum a propus S. Puşcariu, e greu să-l derivăm.

[2] Lîngă *pisc* e pus *Picui*, nume des de munte, dar asupra acestuia, ca venind din latină, v. ce am spus în *Graiul din Ţara Haţegului*, 54.

[3] *Plugъ* a fost împrumutat şi de Albanesi (*pl'ug*) şi de Greci (πλούχι; cf. G. Meyer, *Neugriech. St.*, II, 51). Despre alb. *pl'uar*, v. Jokl, *Linguist.-kulturhist. Untersuch*, 130.

[4] Germanic ar fi *Oltul* (80-81), din *Lot* metatesat, şi aceasta pentru că *Aluta*, prin înrîurirea slavă—cum se admite, spre a se explica trecerea lui *a* la *o* — nu ar fi putut da *Olt*, ci **Lat* sau **Lot*. Dacă însă, cum se ştie, lat. *altare* trecînd în slavă a fost reflectat prin *olътарь*, de ce *Aluta* slavisat nu ar fi dat forma care explică foarte bine pe *Olt* (despre acest nume mă voi ocupa, de altmintrelea, mai de aproape într'un articol asupra toponimiei noastre în legătură cu cea iranică)? Pentru *Lotru* (79-80) Diculescu propune pe got. *hlūtrs* etc., cînd *u* fie lung, fie scurt nu poate explica pe *o* din romîneşte. Tot de origine germanică ar fi, susţine Diculescu (79-80, 194), şi *Gîlortul* şi *Bahluiul*, dar fără să ni se spună— iarăşi ignorarea celor scrise de alţii—că pentru mai bune motive G. Weigand (*Jahres b. des rum. Inst.*, XXVI-XXIX, 74,78) a căutat să identifice aceste nume cu teme turco-tătare (pentru *Gîlort* ce admite Weigand nu e, cum recunoaşte singur, destul de convingător; poate mai curînd am putea pleca de la *ğâjil* „întins, revărsat" asupra căruia v. V. Radlov, *Opytъ slov. tjursk. nar.*, IV, 70-71). Cu cîtă uşurinţă procedează Diculescu se vede şi din germanisarea cu orice preţ a unor nume toponimice cum sînt *Crivadia* şi *Cernădia* (96-98), evident slave, derivate din *krivъ* şi *črnъ* (*krivъ* apare doară, ca urmă slavă, şi în toponimia unor ţinuturi germane azi, cum se poate vedea, d. e., în studiul lui J. Stur, *Die slaw. Sprachelem. in den Ortsnamen der deutsch-österr. Alpenländer*, Viena, 1914, 70). Pînă şi *Basarabă* e dat ca germanic (190-191), pe cînd nu poate fi isolat de alte nume, ca *(H)odoabă, Tazabă*, atestate la noi. Dar de el mă voi ocupa altădată.

şi neţinînd samă de ceea ce ne dau în această privinţă limbile slave sau altele care lămuresc mai bine atîtea nume dela noi.

Netemeinicia identificărilor făcute de Diculescu nu are de ce să ne mire cînd şi altfel vedem cît de puţin iniţiat este d-sa în chestiunile de filologie, cu cîtă uşurinţă propune etimologii care trec peste altele necontestate ori se arată dela prima vedere cu totul greşite. *Ciopor* şi *boitar* sînt daţi ca aparţinînd terminologiei noastre pastorale vechi şi ni se promite o explicare nouă a lor (197, 198), pe cînd se ştie că cel dintîi e împrumutat din ungureşte (*csoport*, cu filiaţiune explicabilă acolo) [1], iar al doilea ne vine tot din ungureşte (*bojtár*) unde a pătruns din spre Apus, ca derivat din forma *baita* „colibă", termen păstoresc foarte răspîndit [2]. *Pătrînjel* e derivat direct din latină (206), cu observaţia: „statt **păturşel*... < vlat. **petrosellum*"; formele slave cu *š* care explică bine pe cea românească sînt ignorate cu totul, deşi puteau fi găsite la Cihac. Despre *ţarină* ni se spune (198, 202) că ar fi dacic şi înrudit cu pers. *ćarana*; că nu are nimic de a face cu *ţară* e sigur, dar nici dacic nu poate fi cînd ruteana ne dă *caryna* „ogor, păşune", derivat din *car* şi însemnînd la origine «loc stăpînit, loc al cuiva privilegiat» (înţelesul de «stăpînire» explică şi pe serbocr. *carina* «vamă») [3]. Pentru *strungă* e imaginat un „ostromanisches **sterunga* ce ar veni din gr. στενογρά (198), etimologie ce se întovărăşeşte bine cu *Papalugă*, din **Ποφολόγα = Παμφολύγη* „Gemahlin des als Gott des grossen Urwassers und des Himmels meeres gedachten Okeanos" (208). Pe toate le întrece, prin naivitatea ei, derivarea lui *melesteu* din **μολιστήριον* care ar fi fost un fel de diminutiv al lui μύλη „moară"; comentarul fonetic pentru a apăra această etimologie sună astfel: „Wegen der Aussprache des *y* als *æ* oder *e* im Griechischen vergleiche man Magnum etymologicum Graecum unter dem Stichwort νύμφη. Also μολιστήριον: **μελιστήριον*. Intervokales *l* ist durch Dissimilation unverändert geblieben: *melesteriŭ*, dann melesteiŭ-melesteu" (205). Întreg cuvîntul şi mai ales terminaţiunea lui putea arăta că nu poate fi decît de provenienţă străină şi nu extrem de veche; *melesteu* cuprinde în partea din urmă pe ung. *tö* «băţ» şi unguresc e întreg cuvîntul, ca şi sinonimul său *făcăleţ* (comp. ung. *mélyesztett tö*) [4].

[1] În aromînă *čĭupor* firesc că nu poate veni direct din ungureşte, ci prin intermediarul serbo-cr. *čopor*.

[2] Cf. E. Berneker, *l. c.*, I, 39; Z. Gombocz és J. Melich, *Magyar etym. szótár*, 452.

[3] Cf. E. Berneker, *l. c.*, I, 127. J. Rozwadowski, în *Rocz. slaw.*, II, 14, mai susţine părerea că *ţarină* ar fi din *ţară* şi deşi rut. *caryna* un împrumut din românește. Slavismul lui *ţarină* e însă evident

[4] În dicţionarul său Tiktin, urmînd pe Cihac, îl pune greşit în legătură cu *melíţă*.

Lipsa de cea mai elementară orientare filologică şi de spirit critic [1] se vede la fiecare pas. E şi tendenţioasă această carte prin insistenţa pe care o pune de a arăta că ţările noastre ar fi fost adînc germanisate în trecut [2]. Această germanisare nu reiese de fapt nici din datele istorice, nici din cercetarea limbei noastre. E un cerc de falsă argumentare expunerea ce ni se presintă cu intenţii de persuasiune. Cînd faptele istorice nu confirmă destul tesa autorului se recurge la mărturii arheologice — nu totdeauna sigure —, iar cînd lipsesc şi unele şi altele se invocă presupusele dovezi ale filologiei. Astfel, cînd autorul recunoaşte că pe altă cale nu se poate dovedi ocuparea mult timp a Olteniei de către Gepizi şi puternica înrîurire a lor acolo, aşa cum ţine să o admită, singurul argument ce se aduce în sprijinul acestei păreri e căutat în filologie şi vedem înşirate cîteva forme toponimice, ca *Lotru*, care nu confirmă de loc teoria germanismelor vechi la noi de o natură ori alta.

Fixarea unor norme sigure de cercetare în filologia română nu mai poate permite asemenea cutreierări aventuroase în domeniul ei, şi mai ales cînd se urmăresc afirmări îndrăzneţe, cu falsificarea trecutului nostru.

O. D.

INDICAŢII BIBLIOGRAFICE

A. Trombetti, *Elementi di glottologia;* Bologna, N. Zanichelli; 1923; v-755 pag. — Pe nedrept, studiile lingvistice ale lui A. Trombetti au fost prea puţin luate în samă. Aduc, e adevărat, păreri ce dau loc la reserve întemeiate, dar sînt şi un îndemn spre cercetări trecînd peste convenţiuni de care nu e scutită nici lingvistica şi, cu deosebire, se impun prin vastitatea cunoştinţelor, prin străbaterea domeniilor celor mai depărtate. După monografii care evidenţiau totuşi principiile sale de interpretare lingvistică — şi despre una, cu o probitate ce stă totdeauna bine unui savant, mărturiseşte că a fost o rătăcire, aşa că o repudiază azi —, Trombetti a ţinut să presinte acum într'o sintesă teoriile sale. Condamnînd acel „spirito gretto" de care nu

[1] La pag. 247 se mai repetă şi vechitura că *Rămane* din *Nibelungenlied* ar însemna „Romîn."

[2] La pag. 85 cetim: „Da die Anwesenheit der Germanen in Dazien eine recht bedeutende Zeitspanne umfasst, so kann es nicht wundernehmen, dass dieses Land während der Völkerwanderungszeit beträchtlich germanisiert erscheint".

s'au putut emancipa unii savanți, chiar dela primele pagini caută să înlăture o critică la care s'ar opri unii urmărind sutele de pagini pe care le dă, aceea că ele ar fi premature, și cu drept cuvînt observă: „Dacă Francisc Bopp ar fi așteptat să se dea atîtea lucrări preliminare, Gramatica comparată nu ar fi văzut pînă acum lumina". Mai puțin ne convinge o altă mărturisire a autorului, cînd caută să releveze că nu o idee preconcepută l-a dus la teoria monogenetică asupra limbilor și, în legătură cu ea, ține să spună că aprobă în totul părerile lui H. Möller. Se știe că dicționarul publicat de acesta *(Vergleich. indogerm.-semit. Wörterbuch)*, alături de alte studii ale sale, a căutat să arate multe înrudiri între limbile indoeuropene și cele semitice; explicațiile sale etmologice pleacă însă de multe ori numai dela alăturări de fișe și redau un fel de impresionism filologic, în care aparențele primează asupra faptelor. Ceva preconceput se vede și în teoria lui Trombetti că toate limbile au izvor comun, teorie pe care stărue să o dovedească și în această publicație, cu unele interpretări forțate și fără să ia în considerație că anumite asemănări lingvistice pot fi datorite mai mult împrumuturilor decît unui substrat identic. E una din problemele cele mai complicate aceea de a se ști în atîtea casuri cît este datorit atingerilor între diferitele grupuri lingvistice și cît unei comunități ce a putut exista la origine. Lingviștii se găsesc, în această privință, în fața unui imbroglio de fapte ce nu știm dacă vre-odată va fi lămurit deplin. Dacă s'ar ajunge la aceasta, ar fi una din cuceririle cele mai remarcabile ale studiilor lingvistice — și ne întrebăm dacă în casul acesta nu mai curînd teoria poligenetică decît cea monogenetică și-ar găsi confirmarea. Și aceasta, firește, în acord cu antropologia, pentru că numai astfel am putea însemna încă un adevăr cîștigat pentru știință.

Neîmpărtășind în totul vederile lui Trombetti, nu am voit să scădem valoarea operei sale care arată și ea că în lingvistica de azi, pe lîngă adîncirea unor probleme mărunte, se urmăresc sintese și se deschid perspective nouă de investigație.

Rîndurile acestea sînt, de altfel, numai o semnalare a cărței savantului italian, pentru că asupra ei vom reveni mai de aproape într'o dare de samă.

Éd. Bourciez, *Éléments de linguistique romane*, deuxième édition; Paris, Libr. C Klincksieck; 1923; xxiii - 722 pag. — Cu remanieri care dau multor pagini altă înfățișare decît aceea din prima ediție, cartea lui Éd. Bourciez își afirmă și mai bine utilitatea nu numai pentru cei care țin să se orienteze în problemele

de romanistică, dar și pentru filologii care cultivînd mai mult un domeniu caută uneori informații precise și o presentare succinctă a resultatelor în diferite direcțiuni. Expunerile cu caracter general ori referindu-se la fiecare din limbile romanice au darul de a fi limpezi și în general bine proporționate. Pe lîngă fonetică, morfologie etc. e ținută în samă și semantica, așa cum se impune azi, dar la faptele relevate de autor ar fi de adăugat și altele nu mai puțin caracteristice și în gruparea fenomenelor (cu toate cele spuse la pag. 20) cred că trebue urmat alt criteriu decît acela care duce numai la distincțiuni în legătură cu restrîngerile sau extinderile de înțeles etc.; în clasarea transformărilor semantice trebue să se țină samă în primul rînd de natura factorilor reali care le-au determinat (acțiunea mediului fisic, a contingențelor sociale, a unor anumite predispoziții sufletești etc.). Asupra geografiei cuvintelor Bourciez ține să ne spună că are reservele sale și de aceea nu-i dă locul pe care i-l acordă alții; cercetările de această natură i se par făcute după „une méthode trouble" și de aceea nu-i inspiră încredere. Prevenire exagerată: nu împărtășim nici noi — cum am spus în alt rînd — tot ce se preconisează sub numele de „geografie lingvistică", dar nu se poate trece peste unele achiziții datorite dialectologiei nouă.

Ar fi de rectificat și alte păreri ale autorului, amănunte privind istoria uneia sau alteia din limbile romanice, dar aceasta nu poate întuneca impresia asupra unei cărți pe care orice romanist trebue să o prețuească.

H. Schuchardt, *Primitiae linguae Vasconum: Einführug ins. Baskische;* Halle (Saale), Verlag von M. Niemeyer; 1923; vii-33 pag. — Ca o pausă în urmărirea altor probleme de lingvistică, cu stăpînirea celor mai vaste domenii și minunate intuiții, H. Schuchardt ne dă un îndrumar pentru cunoașterea bascei, și trebue să ne bucurăm cînd vre-o publicație de felul acesta, făcînd accesibile unele cunoștințe generale, vine, alături de studii adresîndu-se numai cîtorva inițiați, să sporească bibliografia filologică. Cum observă și Schuchardt, interesul pentru bască merge accentuîndu-se și ar fi de dorit ca romaniștii să nu întîrzie prea mult în a-i acorda atențiunea care i se cuvine. Alături de albaneză ori sardă, basca — și ea, natural, mai mult — reservă filologilor un cîmp de explorare din cele mai bogate. Urmărind aceste *Primitiae* — reproduc titlul culegerei de poesii basce ale lui Dechepare din 1545 —, ne dăm samă, adeseori numai în legătură cu o singură formă, cîte probleme pune în discuție studiul bascei și cum, de altă parte, unele fapte pot fi con-

siderate ca deplin stabilite. Observațiile lui Schuchardt, prin natura textului la care se referă și scopul pentru care a dat acest îndrumar, insistă mai mult asupra morfologiei, în special asupra verbului și derivațiunei, care se știe ce complicate apar și cîtă importanță au în studiul bascei.

A. Christensen, *Textes ossètes;* Copenhaga; Hovedkommissionær Andr. Fred. Host; 1921; 143 pag. — Dela prisonieri ruși, evadați din Germania și trecuți în Danemarca, A. Christensen a cules aceste texte ce interesează și pe filologi și pe folkloriști. Ele redau graiul oset din Læc și în introducere se relevează cîteva particularități ale lui. Glosarul dela sfîrșit — unde ar fi fost bine să se indice pasajele în care apar diferitele cuvinte — nu îmbogățește de fapt cunoștințele asupra lexicului oset, dar poate avea utilitatea lui pentru cei care se interesează de acest grai iranic care, cu toate studiile lui W. Miller, așteaptă să fie cercetat mai de aproape.

M. Vasmer, *Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven: I. Die Iranier in Südrussland;* Lipsca, în Komm. bei Markert & Petters; 1923; IV-79 pag. — După mărturiile celor vechi și ale filologiei, M. Vasmer reia în acest studiu chestiunea originei Sciților și arată, cu dovezi invocate și alteori, că ei nu au putut fi decît irani și nicidecum înrudiți cu popoarele turco-tătare, cum mai admit și astăzi unii învățați. Alături de Sciți sînt studiați Sarmații și Alanii, relevîndu-se urmele de limbă păstrate dela ei; în interpretarea lor Vasmer reproduce mai mult părerile altora și cînd încearcă explicații nouă ele nu ajung totdeauna să lămurească mai bine formele în discuție, care presintă, de altfel, multe dificultăți etimologiștilor. La resultate mai positive ne duce analisa toponimiei din sudul Rusiei care încheie acest studiu și unde Vasmer a grupat constatări interesante (despre *Danuvius* nu se exprimă totuși mai categoric, cum cred că sîntem îndreptățiți, pentru că toate considerațiile ne duc spre originea lui iranică; neconvingătoare e etimologia propusă pentru *Prut*: din av. *pərətu* „vad"). Ingenioasă și sigură e explicarea lui Πόντος Εὔξεινος din iranicul *axšaēna-* „întunecat" (20); numele acesta al Mării negre se știe ce artificial era explicat pînă acum.

V. Pîrvan, *Considerațiuni asupra unor nume de rîuri dacoscitice*, în *Mem. secț. ist.* ale Acad.rom.; București, Cultura națională; 1923; 31 pag. — În această comunicare făcută la Academia romînă V. Pîrvan caută să fixeze originea cîtorva forme din toponimia noastră care am văzut că sînt studiate mai în urmă și

de Vasmer. Părerile sale, deși pleacă tot dela considerațiuni impuse de studiile comparative cu limbile iranice, așa cum trebue să se procedeze cînd se cercetează o parte din toponimia noastră veche, se deosebesc de ale acestuia și uneori sînt întemeiate pe o confruntare mai strînsă a faptelor. Astfel, pentru *Danuvius, Dunăre*—se dau explicații și pentru *Prut, Nistru, Buzău* etc.—V. Pîrvan arată că nu avem nici un motiv să-l credem de proveniență celtică, ceea ce lui Vasmer i se pare într-un cîtva admisibil. Asupra lui *-re* din forma romînească, Pîrvan susține că ar reflecta sufixul *-ris* pe care îl întîlnim și în alte nume de rîuri (*Naparis* ș. a.), așa că ar trebui să plecăm dela un vechi **Dunaris*, alături de **Duna*. Rămîne însă nelămurit de ce acest presupus **Dunaris* nu a fost adoptat și de Slavi cînd s'au coborît spre sud. *Dunăre*, alături de sl. *Dunaj* și germ. *Donau*, se presintă ca o formă localisată relativ tîrziu — explicarea lui am dat-o, tot în legătură cu limbile iranice, într'o comunicare la *Societatea filologică*, în 1912, și voi reveni asupra acestei chestiuni într'un studiu din revistă despre toponimia noastră veche.

Venind din partea unui istoric, un asemenea studiu arată intenții de a se iniția în probleme de filologie și a nu desconsidera achisițiunile ei, dar în chestiuni așa de controversate se cere mai multă circumspecțiune și familiarisare cu studiile de lingvistică indoeuropeană (Pîrvan îi zice „indogermanică", termen impropriu pe care și alții îl repetă cu o obișnuință ce trebue lăsată la o parte).

C. Rădulescu-Codin, *Muscelul nostru: I. Comuna Corbi și locuitorii săi;* Cîmpulung, Libr. Gh. N. Vlădescu; 1922; CXXXIV-172 pag. — Pentru atîtea ținuturi dela noi lipsesc bune monografii, cu toate că nu ar fi fost așa de greu să se dea, și le-am fi așteptat dela învățători, profesori de liceu care, trecînd prin Universitate, au primit îndemnuri să se intereseze de graiul, folklorul și etnografia regiunilor pe care sînt în măsură să le cunoască mai bine decît alții. Rătăcirile naționalismului flușturat și ale țărănismului romantic ori ocasional ne-au dat însă numai o literatură sarbădă și pretențioasă, nu de informații bogate și sigure, pornind din curiositatea călăuzită de o bună metodă și din dragostea luminată pentru pămîntul nostru.

Printre rarele cărți închinate vre-unei părți din țara noastră ne pare bine că putem înregistra pe aceasta, cu date interesante, deși nu răspunzînd în totul așteptărilor. Folkloristul — mai puțin filologul (totuși pentru toponimie găsim ceva mai mult și relativ mai precis decît în *Dicț. geogr.* al Muscelului) — va putea

folosi publicația lui Rădulescu-Codin. La pag. 102 se dă o variantă a *Ciobănașului*, cu versurile :

— De'ngropat cin'te-a'ngropat ?
— Tunul cînd a explosat.

Specimen caracteristic de ce se întîmplă cu frumoasele noastre cîntece cînd ajung să fie modernisate.

Moravské Slovensko, svazek I: napsali J. Húsek, J. Klavňa, L. Niederle, F. A. Slavik; svazek II: napsali J. Húsek, J. Folprecht, J. Klavňa, F. Kretz, J. Černik; redaktor L. Niederle; Praga, Nákladem Národopisného Musea československého; 1918, 1921; XV-662 pag. (în colecția *Národopis lidu československého*, sub direcția lui K. Chotek).—Cum observă K. Chotek în prefața acestei remarcabile publicații, și ca date și ca execuție artistică, etnografia cehă presintă un deosebit interes pentru studiile generale de această natură, deoarece în ea vedem întîlnindu-se diferite curente ducîndu-ne cînd spre Apusul, cînd spre Răsăritul european. Tipărirea ei a fost înlesnită de numeroase monografii și mai ales de publicații periodice ca *Český Lid*, *Národopisný věstník československý*, cum și de pasiunea cu care atîția cercetători cehoslovaci urmăresc etnografia, folklorul țărei lor. E înfățișată, în această bogată culegere de material, toată viața rustică din Moravia, așa că în legătură cu problema Valahilor de acolo ne interesează și pe noi; dar afară de aceasta, etnografii și folkloriștii noștri pot găsi aici numeroase indicații, referințe peste care nu se poate trece în studiile comparative, așa cum așteptăm să se dea cît mai mult și mai științific de acum înainte. Cînd vom ajunge să avem și noi publicații de felul acesta pentru unele ținuturi?—În locul informațiilor fragmentare, prea vagi ori prea sărăcăcios presentate pînă acum.

C. Patsch, *Historische Wanderungen im Karst und an der Adria*; *I Teil: Die Herzegowina einst und jetzt;* Viena, Verlag d. Forschungsinst. f. Osten u. Orient; 1922; 170 pag.—Nu numai pe istorici, dar și pe filologi îi interesează studiul lui Patsch, care începe o serie nouă din *Schriften zur Kunde der Balkanhalbinsel*. Cercetări ale altora și personale îi permit lui Patsch să distingă diferitele stratificări culturale din Herțegovina și în special pentru romanitatea care a lăsat numeroase urme acolo constatările sînt grupate așa ca să poată fi utilisate și de filologi, romaniști alături de slaviști. Patsch atinge și chestiunea păstoritului (pag. 22.138) cum pentru etnologie în special relevează multe fapte caracteristice și aceia care ar studia de aproape portul țărănesc dela noi ar putea găsi, de pildă, la pag. 97 o informație de care să se țină samă.

K. Titz, *Glossy Kasselské;* Praga, Nákladem české Akademie ; 1923 ; 137 pag. — Cu o critică pătrunzătoare și după ce mulți s'au ocupat cu aceste glose — cum arată bibliografia înșirată — K. Titz caută să fixeze regiunea romanică de unde poate proveni acest text.

Cei care l-au studiat pînă acum i-au atribuit cînd o proveniență, cînd alta, pentru că după o categorie sau alta de cuvinte care au fost luate mai mult în considerație de fiecare din comentatori textul a putut părea localisabil fie în regiunea retoromană, fie în cea italiană, galică etc. Din analisa amănunțită la care le supune, K. Titz ajunge la conclusia că aceste glose au trebuit să fie redactate la origine în Galia și anume în regiunea franco-provansală. Pentru Galia argumentele mi se par decisive, dar poate mai spre nordul, în special nord-estul ei, decît teritoriul franco-provansal. Varietatea de forme pe care o constatăm în aceste glose cred iarăși că nu trebue atribuită, cum admite Titz, multelor compilațiuui prin care ar fi trecut, ci caracterului limbei francese în secolul al VIII-lea, cînd ea nu era prea mult diferențiată de provansală, așa că particularități care azi par că ne duc într-o cîtva spre sud, cum susține Titz, puteau fi atunci cunoscute și mai spre nord. Printre argumentele care pledează în favoarea provenienței galice a gloselor din Cassel unul hotărîtor este acela al trecerilor de misionari benedictini din Franța în Bavaria și pentru aceasta mărturisirile culese de Titz sînt de luat cu deosebire în considerație, pe lîngă constatările filologice. Ar rămînea de arătat mai de aproape în ce scop au fost redactate aceste glose, pentru că astfel s'ar putea lămuri și mai bine originea lor. De altfel, pentru toate culegerile de glose din evul mediu așteptăm studii amănunțite asupra împrejurărilor în care au fost redactate, scopului pe care l-au urmărit.

Архив за арбанаску старину, језик и этнологију; Belgrad; 1923.—O revistă de erudiție consacrată numai Albanesilor nu s'a mai dat pînă acum, așa că acest *Arhiv*, publicat de H. Barić, poate să pară într-o cîtva îndrăzneț. Totuși apariținea lui e justificată cînd numărul albanologilor a crescut și chestiunile care-i preocupă au ramificații întinse spre lingvistică, etnografie etc. Articolele primului volum, semnate de P. Skok, K. Treimer, N. Jokl, K. Oštir, H. Barić ș. a., aduc contribuțiuni utile mai

ales pentru filologie, deși în programul revistei figurează, pe lîngă ea, arheologia și etnografia. In aceasta din urmă se lasă a se înțelege că e cuprins folklorul și ar fi bine ca pe lîngă studii critice să se publice cît mai mult material, pentru că folklorul albanes așteaptă încă multe explorări și bine orientate.

Slavia, časopis pro slovanskou filologii; Praga, Tiskem České graf. Unie. — Pînă acum studiile generale de slavistică au fost cultivate cu deosebire în Rusia, Austria, Germania. Directivele lor tind azi să plece din Cehoslovacia și Franța, așa că înregistrăm cu bucurie, după *Revue des études slaves*, revista de sub conducerea lui O. Hujer și M. Murko, tipărită la Praga, și ajunsă la al doilea an. Numele conducătorilor și colaboratorilor ei sînt o indicație de ceea ce putem aștepta pentru slavistică dela această revistă.

Revue des études hongroises et finno-ougriennes; Paris, Ed. Champion. — La rarele publicații periodice pentru limbile finougrice se adaugă aceasta, sub direcția lui Z. Baranyaj și A. Eckhardt, pentru moment în proporții modeste și cu un cuprins care atinge mai mult istoria și literatura maghiară. Din cronica filologică de relevat ce se spune, după lucrarea lui H. Jacobsohn, *Arier und Ugrofinnen* (Göttingen, 1922), cu privire la fin. *sata* și putînd interesa pe filologii noștri în chestiunea fonetismului lui *sută*. Poate numerele viitoare vor da mai multă atențiune problemelor de filologie, fără ca revista să intre în concurență cu *Mém. de la Soc. finno-ougrienne* și *Finn.-ugr. Forschungen*.

O. D.

INDICE

ROMÎNĂ

Dacoromînă

Abrud 161
adînc 176
afund 176
amărâsc 164
an'ežir 195
arbure 176
asin 176
băga 163
bărcar 62
bec 318
behăi 320
bercă 62
beucă 351
bîr 63
bîrîi 63
Bîrsa 161
bîrsă 143
bîrță 142, 339
bîtcă 351
boci 50
bohâș 330
boitar 352
borț 350
brînză 67
bulz 351
bumb 164
burduf 349
bartă 350
busuioc 333
butaci 348
butuc 348
butur(ă) 348
buturugă 348
caș 68
Chiceră 160
ciopor 352
clta 176
clăpăug 38
coș 171
colingan 350
creț 164
crintă 328
cuțu 63
destul 164
detor' 333
dor 9
drum 345
Dunăre 357
făt 174
fracsin 178
frapsin 178
fsat 339
fusoi 332
fusole 332
g'ers 333
Gilort 351
grînd 351
gudura 164
harnic 350
horn 171
ing'erșunat 333
kîșî 177
lucra 339
măstac 179
mehăi 321
melesteu 352
mirțoagă 349
mocșand(r)ă 193
moșand(r)ă 193, 195
mulțumesc 345
mursă 237
nămaĭ 173
nastur 164
ocol 247
Olt 351
parte 322
Picul 351
pisc 351
plăsa 163
plehupă 144
pleoapă 143
pliupă 145
plohupă 145, 146
plug 351
răposa 163
rimn'esc 334
sătul 164
șes 336
sgudui 350
stanină 240
stanîște 240
stărnut 348
stînă 164, 238
stinghe 164
strugure 350
strungă 161, 352
țap 242
țare 245
tare 330
țarină 352
Tatul 324
Timpă 160
țințar 157
tșimp 176
tung 187
tureatcă 350

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

urăsc 164
vătui 53
viie 177
viñie 177
zbor 345
zbori 345
zgribuli 163

Istroromînă

stân 240
stânar 240

Meglenită

gmprăşcăirį 37
gnc'ligari 36
(a)rți 36
băčo'ă 36
baľă 37
bardză 36
bărlivă 37
bască 36
beloglavă 37
belonoagă 37
bilă 36
bileag 37
biliță 37
biližoŗ 37
biľuc 37
birbeți 36
birbicar 36
bitorn 36
bliznac 37
boarį 36
boiľ 35
brọn 36
brọnză 36, 68
bucuvaľcă 38
buruvaľcă 37
bútim 37
cąldarį 36
cąleşă 36
cálpărẹst 38
cânşă 38
căpăraşcă 37
căpuşă 36
cărčẹn 38
cărlig 36
cărmilă 37
cărmirį 37
caş 36
caşcaval 36
cąval 36
čąviă 37
čăvisirį 37
cązan 36
čẹardac 36
čẹnă 38
cfačcă 35, 37
cľag 36
cloput 36
cọardă 36
cọaţină 36
coş 36
coşlă 36
crastă 37
crd 36
culibă 36
cupă 36
čupă 36
čurilă 37
curnọasă 36
cutar 37
cutmač 38
cuzină 37
dąlac 36
daş 37
direąptă 36
disagă 36
doiniță 37
drum(ac) 36
drumu-Domnuluį 35
drumu-mumuşuluį 35
fičor 36
fitarį 36
fităţoară 36
foalį 36
foarfiţ 36
friel 36
furiľ 35
gaidă 37
gąleată 36
gărlirį 37
garşă 38
gaură 36
gọvană 36
ģegăneşt 37
greaună 36
gulastră 36
gunirį 36
guşă 36
ialoică 37
iaripă 36
iripat 36
ịu(i)ñi 38
kepče 37
kesį 37
kịaịa 37
kịụsem 37
laptį 36
levă 37
lingură 36
lisă 36
lọnă 36
măcsul 37
mănuşă 36
mărliri 36
mascur 36
mătăniță 37
miľịoară 36
miľịor 36
mingịuşă 37
mingịuşarcă 37
miră 37
mitiľ 37
mitiľos 37
mlăzničar 37
mlăzniță 37
mọlį 36
mrăcă 37
mulzar 37
mulzarcă 37
mulzarnic 37
mulzirį 36, 37
murgă 36
musă 38
nąmaľ 36
neagră 36
ñel 36
nişan 37
nọatin 36
nutinar 36
ọaiă 36
ọală 36
Oşanį 234
palască 37
pat 36
picurar 36
pistol 37
plicarį 36
plicătọară 36
poznică 37
prăpăşénă 37
propásục 37
puľiță 35
putiničă 36
putsuzirį 37
răbuş 36
răguşă 37

řapcă 37
răsfaţirį 37
răsfitarį 36, 37
răsprăşcăirį 37
răvnit 37
rrr 67
rudă 36
rusă 37
ruşubardză 37
ruseľ 37
sąratcă 37
sărọn 36
şarọtă 37
sfirîrį 37
sipăniță 37
siriște 37
şiş 37
sivă 36
sivuglavă 37
şọr 36
spărăčuni 38
spąrọt 38
stane 37, 240
ştărbă 36
steărpă 36
steąuă 35
ştipcă 37
ştirăcă 37
stirpar 36
strămiľịor 36
ştreclă 36
strịcătọarį 36
strịcurarį 36
strigľată 36
strupcă 37
sugar 36
sugăriță 36
şută 36
ţădilă 36
ţăgărčic 37
ţălufată 37
tămbarį 38
tămbură 37
ţąparį 36
tenğir 36
timpuri(v)ă 36
torlă 36
tufec 37
tụmnatic 36
tundirį 36
tusį 36
udbiirį 37
ugnistį 37
unt 36
urdă 36
usuc(oasă) 36
urịrį 36
vituľ 53
vraną 37
zọr 36
žutor 36

Aromînă

(a)crînă 327
andornic 331
arăpăsare 163
arusă 37
beč 318
birbec 318
case 329
čelnică 209
čemiră 209
cintu 344
činuşe 216
čịócană 209
čịoľịă 209
čireąpă 209
čireşă 216
čịulescu 210
čịuporă 209, 352
čịupă 210
cloče 210
cor 85
crînă 328
curbetă 345
Fagu-scriptu 93
frig 328
frigănat 328
grendă 344
gună 328
ɣună 328
hẹamină 329
hoară 85
Impiratoare 93
Kẹsarį 89
mărună 225
moră 328
Mpiritoare 93
năhẹamă 329
nănghiŝă 329
năhẹamă 329
nčernu 210
ndzernu 210
nfernu 210
(n)tornic 331
nun 344
păr(ă)mis 329
pirčire 210
Piritoare 93
pistolă 37
rrrî 67
samă 329
Sărună 92
seamă 329
şinic 327
sobor 345
spulaiti 345
stane 240
stringľi 330
stup 338
şutire 210
şută 210
tăţari 327
ţap 63
tilịan 344
tirnịac(ă) 331
tru 329
tufekľi 37
tutipută 44
ụeamină 329
vitulịă 53
zboră 344
zburăscu 344

DALMATĂ

bu 52
buč 52
masun 235
sapiai 242
tsap- 242

RETOROMANĂ

bar 56, 58
bargun 237
betsch 48, 318
betschla 49
malğa 235
malgar 235
margun 237
nemal 173
puscha 56
špreš(a) 70
vierkle des els 147
zaver 242

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ITALIANĂ

ane 63
baçego 148
bagol 148
bar 56, 57
bär 58
bara 56
barin 56
baro 58
bařo 56
borăk 56
becco 318
ber 57
bera 57
berattel 57
beri 57
berin 56, 57
berit 57
bero 57
berot 57
berrä 58
bertia 57
besina 48
biri 65
biro 57
bizzuca 48
boča 64
brek 57
bricco 57
buč 52
bŭšin 52
lora 148
lunarę 337
malga 235, 326
malçeo 235
malçes 235
margaria 235
marçé 235
mazon 235
mucca 321
nimal 173
nimel 173
paččjali 236
pecorelle 57
solaštro 9
spres 70
stazza 241
štazzę 241
stranga 162
strunya 162
tabarro 38
timpu 160
tsap 242
tsappę 242
tsappo 242
tsaputtę 242
tsepellę 242
veččę 318
žaer 242

SARDĂ

(b)arbeçe 319
bekkone 318
bekku 318
(b)erbeçe 319
freza 70
mazone 235
meméke 321

FRANCESĂ

bare 57
beka 318
bek(o) 318
bera 57
berb 66
beralō 57
born 338
bouc 59
br 65
burek 142
burnio 338
kăn 64
kovjek di l'uj 147
lourd 147
loure 148
motyā 59
pot 64
pre 70
tavé dez wa 147

PROVANSALĂ

aumalho 173
aver 43
bebé 320
beral 57
beret 57
beridoun 57
berou 65
berouge 57
berou(n) 57
berounet 57
ber(r)i 57
berrias 57
beru 57
biri 65
boudego 148
boudouire 148
brr 65
cabau 44
capitau 44
memé 321

CATALANĂ

timpes 160

SPANIOLĂ

lerda 149
lerdo 149
lerdón 149
makako 321
meka 321

PORTUGHESĂ

almalha 173
almalho 173
bázara 148
buzárate 148
saudade 9
saudosismo 9

LATINĂ

aes 314
alvina 338
alvinus 338
alvus 338
animal 173
anniculus 53
**apetta* 338
aquilo 337
aries 337
balare 320
bebrare 320
belare 320
berbex 318
bimus 53
bombus 164
buculus 52

**bulgia* 351
burdus 142
**burriccus* 57
burrus 142
cantare 344
caper 242, 243
capitalis 44
Caesar 92
cereseus 216
**cinusia* 216
**cirricius* 164
cooperculum 147
Danucius 357
dolus 9
durus 317
expressus 70
femina 329
ferrum 317
fetus 174
fortis 317
fossatum 339
fraxinus 177
fresa 70
fructus 173
gelidus 314
gelu 314
habere 43
imperatorem 93
infima 329
intro 329
lucrum 338
lucubrare 339
luna 337
lura 148
luridus 147
mansio 235
massatum 339
melco 326
**melletum* 338
miccire 321
migrare 42
mos 329
mulleus 141, 142
mulsa 237
mulus 141
muscellus 141
mutare 42
ovis 336
palpebra 143
pascere 236
pecunia 44
pecus 44
**plupea* 144
pressus 70
pusus 56
**saeptana* 164
Salona 92
solitatem 9
solus 9
statio 241
**stringula* 330
talis 330
terni+acus 331
tuber 160
tubrucus 350
verres 58
versus 333
vervex 61, 318
vetus 53
**viluleus* 53
zinzala 157

GREACĂ

αἶσα 323
βάριον 140
βάρυχοι 140
βηβήν 320
βήκη 320
βλιγχάομαι 320
βρένθος 160
βρενθόομαι 160
ἔριφος 337
κάλχη 316
κάπρος 242
κάχληξ 316
κόρτος 246
κορτός 246
λειμών 236
λιβάς 236
μηκάομαι 321
μηκάς 321
μοῖρα 323
μυκλός 141
μυχλός 141
ὄβριζον 161
οἰς 336
οὖθαρ 336
πάγος 313
πήγνυμι 313
ποία 236
ποίας 236
πρόβατον 320
σίδηρος 317
στείβω 313
στενογρά 352
στίβη 313
στρογγύλος 162
Τατός 323
Τίμπη 160
φράγανον 328
φράγω 328
χάλαζα 316
χάλιξ 316
χάλκεος 315
χάλκη 316
χαλκός 312, 315
χάλχη 316
χίμαιρα 320
χορός 85
χώρα 85

Neogreacă

ἀγκίδα 329
bri 66
γούν(ν)α 345
εἰς πολλὰ ἔτη 345
θοῦμα 329
κάθι 329
νουνός 344
παραμάθι 329
πλούκι 351
στάνη 240
ταγάρι 327
τσάρκι 248
τσάρκος 248
τσιάπος 245
χιλιάδα 344

CELTICĂ

brynn 160
dir 317
dur 317
ennill 339
fliuch 69
iarn 312, 314
indile 339
Isarcus 314
isarn 314
ōi 336

SLAVĂ

abyr 66
april 344
arapka 37
dustos 344

bak 59
bar 66
baran 61
bečica 319
Beka 319
bekać 319
bekať 319
bekavica 319
beknuti 319
bělčin- 319
bělěg- 37
bělěž- 37
bělica 37
bir 66
bira 62
birecka 62
blag- 43
blejo 320
blekajo 320
bobr- 164
bombelák 164
bombik 164
bordjug 349
borovalka 37
botur- 348
brdce 143
brdco 143
brjucho 349
brk 143
brsno 161
brynza 68
buč 52
bučić 52
bumbik 164
buran- 321
burdjuk 349
burduhan 349
burkalka 38
byr 66
byrka 62
byrkati 66
burk- 143
cap 245
cárek 248
caryna 352
charen- 350
crvénik 344
culuf- 37
čapareška 37
čapuresť 38
čapur- 38
čékan- 209
čeljust- 209
čelnik- 209
čemer- 209
čerešaro 344
čest- 322
čęst- 322
čip- 37
čivija 37
čopor 209, 352
črep- 209
čuliti 210
čup- 210
čurilka 37
čarstv- 313
daško jagne 37
dola 322
dolja 322
drygulíti 164
dur 345
evtóvrio 344
gar- 38
grenda 344
gud'- 350
gumb 164
gúna 345
gus 64
g-rlo 37
jagnā 59
june 38
kapak 146
kapči očni 146
katun 239
keč(a) 64
kehajá 37
kiklj 160
klepo-uh- 38
kloč- 210
kolóžek 344
koš- 171
kozina 37
krina 328
krov 145
krstóvski mesec 344
kucju 64
kvačka 37
listopád 344
maj 344
maksul- 37
margar 237
marť 344
mekaty 321
mekmuti 321
merá 37
metil- 37
mingušť 37
Mitróvski mesec 344
mlěko 326
mlz- 37
mošun(o) 235
mstenica 37
mrcati 349
mrcina 349
mrcina 349
neharen 350
Nikol 344
núnko 344
(ob)car-kovaty 248
ognište 37
okol 247
otbíja 37
ovn- 336
oželed- 314
péa 344
plepelica 146
poddejs 37
pohlupka 145
pohlup- 145
popas-k- 37
povieka 146
pozdn-j 37
prčiti 210
**prehlopa* 146
prehlopiti 146
**prehlupa* 145
**prehlup-* 145
prekríti 145
prekrivalo 145
přékrov- 145
přépašjs 37
propaska 37
pr-skam- 37
ravnja 37
razděljam- 37
razpr-skam- 37
roguša 37
sečko 344
sirovatka 37
skot 44
spolaj ti 345
staja 235
stan 235, 239
stanar 240
stáni 240
stanisko 240
stanište 240
stanovisko 240
stan- 37
svirja 37
šalnā- 337
šarja 37

šersna- 337
tagarëica 37
taksidáro 345
telar 344
tor-nik- 331
tr-d- 317
uděl- 322
véka 146
véko 146
vičko 146
vika 146
viko 146
vť 66
vran- 36
wieko 146
wieczko 146
zbóriti 344
zbože 43
zbožo 43
zdrygnuti 164
želézo 312
žetvaro 344
zgrbljen 164
žitaro 344
zlad 314
žled 314
žledica 314

LITUANĂ

ãvinas 336
avis 336
baurut 321
bitė 338
drebėti 163
drebulys 163
gel(e)žis 313
gélmenis 314
nazdá 44
pëva 236
put 64
striùgas 162
strungas 162
vóka 146

LIMBI GERMANICE

arnig 350
Augenlid 146
augnalok 147
bauga 163
bekra 320
bēr 58
berth 349
Bise 54
Bock 54, 59
bóla 160
botsch 54
botschele 54
buhíl 160
bukk 53
burd 349
Buse 54
buš 56
būtr 348
butt 348
buttuc 348
crûdan 70
Eis 315
Eisen 312, 315
Frucht 174
gewinnen 339
griuwel 163
hlidan 147
(h)lit 147
hlūtrs 351
hūfr 349
iader 336
Kalb 53
kjappi 244
kotting 350
kroddu 70
lok 147
luk 147
Markscheide 193
marrjan 164
märrsa 340
meckern 321
Milch 326
nastilō 164
ögonlock 147
ouwi 336
poes 54
praggan 69
pûfa 160
pus 54
Putscherl 56
Schaf 245
scutten 350
skuddian 350
stairo 337
stanga 162
stap 245
Stern 349
stëro 337
sweiga 235
thëohproch 350
triubel 350
ûtar 336
Vieh 44
vinna 339
widar 58
Wiese 236
winnan 339

ALBANESĂ

akuł 337
avuł 338
bal'aš 37
bal'oš 37
beike 319
beř 57
bl'et- 338
brengosun 69
brengosur- 68
del'e 336
dia- peše 70
en- 336
fšat 339
gegništ 37
hgn- 337
hanūr 337
harm-šūr 337
kefus 246
kets 64
kikl'(-) 160
koš 172
l'ukr- 338
mbl'et- 338
mušk 141
ngl'- 329
ngriń 313
piso 54
pl'uar 351
pl'ug 351
sk'ap 245
stan 240
šeš 336
tabarę 38
tark 245
tjap 242
tur 246
tsap 242
tšark 246, 248
verts 339
vitul' 53

ARMEANĂ

bašxk' 323
buc 59
čarak(em) 42
k'auš 244
kop' 147
mak'i 321
marg 236
nohaz 59
oroj 337

LIMBI IRANICE

asal 315
aēta 323
axšaēna- 356
baga 323
bahr 323
bām i čašm 147
bān i čimi 147
bār 51
barka 59
bar(ra) 58
barxik 58
baxš 323
baxt 323
baxta 323
beč(č)e 49
birēzan 69
būza 59
calx 247
car 42
cārum 42
caw 243
čal 247
čapiš 243
čarā 42
čarag 42
čaralti 42
čarak 42
čarana 352
čarīdān 42
čarx 246
čaxra 247
čember 244
čespīden 244
čewuš 243
fo(n)s 43
fšumō 43
fšūmant- 43
gafr 53
garəwa 53
gvač 49
gvarak 58
gvask 49
ɣerw 53
irinaxti 69
karəta 313
māl 43
marəɣā 236
marɣ 236
mirk 236
nuhāz 59
princag 68, 69
pušek 54
qapag-a-tschawi 147
rēxtan 69
siag 315
sūn 315
stāna 240
vača 49
vačak 49
vače 49
vare 58
vārig 59
vark 59
varrak 59
varrōjkō 58
vāss 49, 50
veča 49
ver(r)á 58
viern 59
viré 58
višk 49
vrai 59
vušk 49
xai 323
xalā 323
žāla 314

VECHEA INDICĂ (SANSCRITĂ)

ávih 336
áyas 314
cárati 42
čakrá- 247
gárbha 53
káprt 243
mēka- 321
rinákti 69
sthāna 241
úranah 61
vatsá 49

LIMBI FINO-UGRICE

ar'm 337
ärma 337
karti 313
ker 313
kiekero 161
kirtni 313
kokko 161
kort 313
poses 236
pušas 236
višši 64

Ungară

akol 247
bak 59
bárány 62
barom 43
bëce 50
berek 238
birka 62
bojtár 352
cáp 245
csoport 352
gög 161
gomb 164
határ 332
havas 229
katona 350
marha 44
mélyesztett tö 352
üsöz 50

LIMBI TURCO-TĂTARE

bakir 313
barim 43
berre 62
bir az 329
bor 337
boz 337
buga 321
buldak 351
burda 349
burdak 349
burduk 349
bus 337

buta 348
butulak 348
buz 337
čark 247
demir 312
dolu 313
doń 313
gurbet 345
jukan 323
kabak 147
kir(au) 337
māl 43
mor 337
mus 337
ol 323
pakir 313
šinik 327
tahsildar 345
telal 344
temir 312
tim 313
timir 312
timni 313
tong 313
tum 313
tumurug 348
ünek 321

Mongolă

al-čik 142
eldzigen 142

LIMBI SEMITICE

barzāl 317
erehon 62
erún 62
kamr 142
härón 62
hemōr 142
himār 142
kebes 244
māl 43
marg 236
margā 236
parzillu 317
şāfir 244

LIMBI CAUCASICE

baši 50
baž 50
beč 320
bek 320
bheče 50
biš 50
bočala 50
boši 50
p'çi 43
p'çuym 43
raxu 43
vas 50
vaša 50
voša 50

BASCĂ

abere 43
baka 320
barro 57
bekeke 320
bri 65
brrrrra 65
estrongo 163
estrongodi 163
hestrango 163
kabale 44
mumu 321
tontor 161

LIMBI AFRICANE

dūyē 43

CUPRINSUL

		Pag.
Candrea A. I.	Viaţa păstorească la Megleniţi	23
	Constatări în domeniul dialectologiei . .	169
	Texte meglenite	261
Densusianu Ov.	Orientări nouă în cercetările filologice .	1
	Irano-romanica	39,235
	Manuscrisul rominesc al lui Silvestro Amelio, din 1719	286
Dinu T.	Graiul din Ţara Oltului	107
Papahagi T.	O problemă de romanitate sud-ilirică . .	72
	Din epoca de formaţiune a limbei romîne .	201
Rosetti Al.	Lexicul *Apostolului* lui Coresi comparat cu al *Codicelui Voroneţean*	100
	Catehismul Marţian	251
	Însemnări şi rectificări	
Cornilă Ş. G.	Asupra graiului din Ţara Oltului	332
Densusianu Ov.	Două glose ale lui Hesychiu	140
	Lat. *mulus*	141
	Rom. *bîrţă*	142
	Rom. *pleoapă*	143
	Fr. *lourd*	147
	Vsl. *želězo*, celt. *iarn* (germ. *Eisen*), gr. χαλκός etc.	312
	It. *becco*	318
	Rom. *parte*, cu înţelesul de „soartă, noroc“	322
	Presupusul rominism al lui Τατίς	323
	Cu privire la fonetismul *ă—î*	324
	Asupra lui *malga*	326
	Migraţiunile păstoreşti şi botanica . . .	326

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

		Pag.
Papahagi T.	Arom. *(a)crină*	327
	Arom. *frigânat*	328
	Arom. *morŭ*	328
	Arom. *năḫeamă*	329
	Arom. *stringĭi*	330
	Rom. (dial.) *tare.. tare*=„așa... așa"	330
	Arom. *tirńiac(ŭ)*	331
	Arom. *(n)tornic*	331
Rosetti Al.	O pravilă românească necunoscută	331

DĂRI DE SAMĂ

Bartók B., *Volksmusik der Rumänen von Maramureş* (T. Papahagi) . . . 155
Dacoromania (O. D.) . . . 153
Diculescu C., *Die Gepiden* (O. D.) . . . 347
Drăganu N., *Din vechea noastră toponimie* (O. D.) . . . 159
Giuglea G., *Cuvinte şi lucruri* (O. D.) . . . 161
Jokl N., *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen* (O. D.) 335
Mazon A., *Contes slaves de la Macédoine sud-occidentale* (T. Papahagi) . . . 343
Millardet G., *Linguistique et dialectologie romanes* (O. D.) . . . 150
Niederle L., *Manuel de l'antiquité slave* (T. Papahagi) . . . 339
Puşcariu S., *Din perspectiva Dicţionarului* (O. D.) . . . 156

Indicaţii bibliografice

Arbos Ph., *La vie pastorale dans les Alpes françaises* . . . 166
Архів за арбанаску старину . . . 359
Bourciez Éd., *Éléments de linguistique romane* . . . 354
Chistensen A., *Textes ossètes* . . . 356
Meillet A., *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes* . . . 165
Moravské Slovensko . . . 358
Papahagi T., *Antologie aromânească* . . . 166
Patsch C., *Historische Wanderungen* . . . 358
Pîrvan V., *Considerațiuni asupra unor nume de rîuri dacoscitice* . . . 356
Rădulescu-Codin C., *Muscelul nostru* . . . 357
Revue des études hongroises et finno-ougriennes . . . 360
Rosetti Al., *Les catéchismes roumains du XVI-e siècle* . . . 167
Rütimeyer L., *Weitere Beiträge zur schweizerischen Ur-Ethnographie* . . . 168

	Pag.
Schuchardt H., *Primitiae linguae Vasconum*	355
Sieg A. und Siegling W., *Tocharische Sprachreste*	165
Slavia	360
Skok P., *Gibt es altgermanische Bestandteile im Rumänischen*	168
Tagliavini C., *Grammatica della lingua rumena*	168
Titz K., *Glossy Kasselské*	359
Trombetti A., *Elementi di glottologia*	353
Vasmer P., *Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven*	356
Wartburg von W., *Französisches etymologisches Wörterbuch*	166

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IAȘI / CENTRALĂ